

דצמבר 2011

דו"ח בנושא :

תעסוקה, רווחה ומיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל

מוגש למוסד לביטוח לאומי

פרופ' צילי דגן
עו"ד רוני רוטלר
עו"ד ליאור משאלי
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר אילן
עוזר מחקר : **עמרי קוזי**

פרופ' אריק רימרמן
ביה"ס לעבודה סוציאלית
אוניברסיטת חיפה
ד"ר מיכל סופר
המחלקה לעבודה סוציאלית
אוניברסיטת בן גוריון
עוזרת מחקר : **דנה דוד**

המחקר נערך במימונו של המוסד לביטוח לאומי

תודות

אנו מודים למנהל המחקר והתכנון במוסד לביטוח לאומי על המימון הנדיב שהעניק לכתיבת הדו"ח.

תודה לעו"ד קארין אלהרר ולעו"ד מיה גפן, מנהלות הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן, וכן לסטודנטים בקליניקה בשנה"ל תשע"א, אשר על בסיס הנתונים שאספו נכתב הדו"ח: אביבית אברמוב, מורן אדלר, מיכל בן חמו, תמר ברח"ד, אור גולדמן, הילה גפני-מועלם, רחלי דבורה, שרה דרעי-דייויס, עומר וייס, מיטל כלפה, הילה כפיר, סיון מאירסדורף, אורטל מרדכי, עדי מרקוביץ, יהונתן נוס, דניאל פז (גואטה), אילאיל קומיי, עדי רוזנברג, רחל רפאל-קויפמן, דניאל שגיא, רועי שוולב, נעם שורץ, יוסף שטרנטל, אורלי שיף, אריאל שמואל ודרור שמואלי, ובמיוחד לסטודנטית מיטל הנדרי, על סיועה הרב בשלב עריכת הנתונים והאינדקס.

תודה מיוחדת על עבודה מצויינת לעוזרי המחקר - הסטודנט עמרי קוזי מהקליניקה, אשר ליווה את כתיבת הפרק הראשון ועריכתו, ולדנה דוד אשר אספה את הנתונים לפרק השני, ונטלה חלק פעיל בניתוח ובכתיבת הפרק.

אנו מודים לעדית סרגוסטי מארגון "בזכות", לעו"ד טלי ניר מהאגודה לזכויות האזרח, ליעל הנדלסמן-קורן, גל זוהר ולדן רשל מהמטה לשילוב אנשים עם מוגבלויות בשוק העבודה במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, לעו"ד טובה רקנטי מנציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במשרד המשפטים, ולהניה מרקוביץ מנציבות שירות המדינה, על המידע שתרמו לנו ועל הנכונות לסייע במחקר.

תמצית

מטרת הדו"ח: לבדוק את התייחסותה ומדיניותה הכלכלית-חברתית של המדינה כלפי אנשים עם מוגבלויות, בתחום התעסוקה, הרווחה והמיסוי, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהוראות החוק, בתקנות, ובחוזרי המנהל.

שיטות: הנתונים נאספו באופן שיטתי במהלך כשישה חודשים. בצענו חיפוש של כל המקורות הנורמטיביים הקשורים לאנשים עם מוגבלות בנושאי תעסוקה, רווחה ומיסוי, במאגרי מידע מקובלים לאיתור חוקים, תקנות ופסקי דין (נבו ותקדין), אתרי אינטרנט של משרדי ממשלה ואתרים שונים של ארגוני זכויות עובדים עם מוגבלות. בנוסף, ובעקבות בקשות פרטניות, התקבל מידע מגורמים ממשלתיים ומארגונים.

ממצאים: ישנם מקורות נורמטיביים רבים המתייחסים לאנשים עם מוגבלות. עם זאת, תוכנם של מקורות אלה הינו בעייתי במספר מישורים: חלקם של המקורות משקפים תפיסות שליליות של מוגבלות העולות בקנה אחד עם תפיסה ביו-רפואית של המוגבלות, שהינה הגמונית ושכיחה גם היום בעידן השוויון. כמו כן, מדיניות המיסוי הרווחה והתעסוקה כלפי אנשים עם מוגבלות בארץ מתאפיינת באי אחידות ולעיתים בסתירות בין מקורות נורמטיביים שונים. מבין שלושת התחומים שנבחנו, ההתייחסות החקיקתית-מיסויית כלפי אנשים עם מוגבלות היא המצומצמת ביותר ואף היחידה שלא עברה שינוי במרוצת השנים.

אין ספק כי נדרשת חשיבה מחודשת בתחום – חשיבה שתגבש מדיניות אחידה וקוהרנטית שתבוא לידי ביטוי בתחומי המיסוי הרווחה והתעסוקה כולם.

מסקנות: קיים צורך לשנות את התפיסות הקיימות בבסיס הדין המתייחס לאנשים עם מוגבלות בישראל כך שדיני המיסוי הרווחה והתעסוקה ישקפו מדיניות אחידה וקוהרנטית של זכות ולא של חסד, מדיניות הרואה באנשים עם מוגבלויות פסיפס אנושי עשיר המורכב מאנשים אוטונומיים, בעלי דרגות שונות של כישורים ויכולות, המסוגלים ורוצים לעצב את חייהם בכוחות עצמם ומתמודדים עם חסמים חברתיים המקשים עליהם את ההשתלבות בחברה.

בניגוד לחקיקה המבוזרת, המטולאת והמקרית כמעט הנוהגת היום, יש לדעתנו לתפוס את דיני התעסוקה, המיסוי והרווחה העוסקים באנשים עם מוגבלויות כמונעים על בסיס מטרות משותפות ואידיאולוגיה אחידה ולהשתמש בכלים השונים העומדים לרשות המערכת באופן גמיש. גמישות כזו – המאפשרת לחשוב על קצבאות, סובסידיות, פטורים, נקודות זיכוי, הכרה בהוצאות, רגולציה מסדירה ככלים חלופיים, תסייע למחוקק לדייק את המנגנונים שייקבעו ולהעמיד אלטרנטיבות של חקיקה מקדמת אנשים עם מוגבלויות שהיא גם מכבדת ומעצימה יותר מן ההיצע הקיים.

תקציר

במסגרת דו"ח זה ביקשנו לבדוק לעומק את ההתייחסותה ומדיניותה הכלכלית-חברתית של המדינה כלפי אנשים עם מוגבלויות, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהוראות החוק, בתקנות, ובחוזרי המנהל. הנחנו כי הדין לא רק משקף את המצב הקיים, אלא גם את דעותיהם של קובעי המדיניות והציבור, ובנוסף הוא גם נוטל חלק בהבנייה החברתית-תרבותית של תופעת המוגבלות.

המחקר המתואר בדו"ח התמקד בשלושה תחומים מרכזיים: תחום התעסוקה, תחום הרווחה ותחום המיסוי. באופן ספציפי, מטרות המחקר היו:

1. לסקור ולנתח את המקורות הנורמטיביים הנוגעים לתעסוקה, רווחה ומיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל, תוך מתן דגש על אלה המוגדרים על ידי המוסד לביטוח לאומי כ"נכים כלליים", דהיינו – שאינם נכי עבודה, נכי צה"ל, או קבוצות אחרות כגון נפגעי פעולות איבה, נכי רדיפות ומלחמות בנאצים, נפגעי פוליו, נפגעי גזת ונפגעי עירוי דם (איידס) – אם כי חלק ניכר מהזכויות המפורטות רלוונטיות גם לנכים אלה, כפי שיפורט.

2. לסקור ולנתח מזווית ראייה המשגתית-הסטורית את תחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי בהקשר של אנשים עם מוגבלויות.

3. לבחון האם קיימת מדיניות כלכלית-חברתית אחידה החולשת על מנגנוני התעסוקה, הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל.

מטרה נוספת, פרקטית, הייתה לרכז את שלל הזכויות של אנשים עם מוגבלות והשירותים להם הם זכאים, תחת קורת גג אחת ולהנגישו לציבור. כול הממצאים הנוגעים לזכויות ושירותים יפורסמו כניירות מידע לפי התחומים השונים, באתר האינטרנט של הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות בפקולטה למשפטים, באוניברסיטת בר אילן.

הדו"ח בנוי משלושה פרקים. הפרק הראשון מפרט את שלל החוקים, התקנות, הוראות המנכ"ל והנהלים של משרדי הממשלה השונים הנוגעים לתחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות. הפרק מנתח ומבקר את הסוגיות השונות שעולות מכול אחד, או ממקבץ של מקורות נורמטיביים דומים ומצביע על המגמות, התפיסות, והנחות היסוד העומדים בבסיס הדין שנסקר ונותח. הפרק השני מציג מחקר מדיניות המשגתי-הסטורי שבחן בצורה שיטתית את הבסיסים האידיאולוגיים והמודלים השונים להבנת תופעת המוגבלות שנמצאים בבסיס החקיקה והמדיניות בתחום התעסוקה, הרווחה והמיסוי כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל לאורך השנים. שני הפרקים מתבססים על עבודת איסוף שיטתית של כלל המקורות הנורמטיביים הנוגעים לאנשים עם מוגבלות בתחומים שבחנו. בסופו של הדו"ח סיכמנו את ממצאי המחקר.

ממצאים העיקריים מהפרק הראשון, הם:

1. קיימת מחד, חקיקה, תקינה ופעילות פקידותית-בירוקרטית רבה בכול הקשור לאנשים עם מוגבלות. ברם, מאידך, כמות זו אינה מיתרגמת בהכרח לקידום מדיניות של רווחה כלכלית כוללת לאנשים עם מוגבלויות.

2. הוראות חוק שונות אינן אחידות ולעיתים אף סותרות זו את זו.

3. הוראות חוק מתקדמות ברוחן אינן מיושמות בפועל ברוח זו. הדבר בולט במיוחד בתחומי התעסוקה והגמלאות שם גוברות תפיסות של אדם עם מוגבלות כ"לא פרודוקטיבי" על עקרונות של שוויון.

4. נושאי רווחה רבים מעוגנים בהוראות מנהליות בלבד (ובעיקר ב"תקנון העבודה הסוציאלית" (התע"ס), של משרד הרווחה והשירותים החברתיים) ולא בחקיקה ראשית או בחקיקת משנה. הוראות אלה על כן, מתאפיינות בנחיתות משפטית והן כפופות לשיקולים תקציביים אלו או אחרים.

5. חרף התיקון לחוק הביטוח הלאומי (שעניינו תשלום קצבאות בשיעור מסויים גם לאנשים עובדים), קיים ספק רב לגבי גובה הקצבאות המשולמות לאנשים עם מוגבלויות, בעיקר על רקע העובדה כי לאנשים עם מוגבלות הוצאות נרחבות יותר בהשוואה לכלל הציבור.

6. ההתייחסות החקיקתית-מיסויית כלפי אנשים עם מוגבלות הינה מצומצמת ביותר, ומבוססת על הוראות פטור ונקודות זיכוי, ולא על הכרה בהוצאות. בנוסף היא לוקה בהסתמכות על קריטריונים לא ידועים ולא מפורסמים, והסתמכות יתר על קביעת נכות על פי קביעת המוסד לביטוח לאומי.

7. למרות הנסיונות רבים ליצור רפורמה בתחום התעסוקה של אנשים עם מוגבלות, ובמידה מסויימת גם בתחום רווחתם, הרי שלא קיימת כל מגמה שכזו בתחום המיסוי, על אף הקשר ההדוק שלו לתעסוקה ורווחה, ולמרות הרלוונטיות הרבה שיכולה להיות לתחום המס בקידום מטרות חברתיות וכלכליות הקשורות באנשים עם מוגבלויות בכלל ובשילובם בשוק העבודה בפרט.

8. ככלל, התייחסות החקיקה לאנשים עם מוגבלות שמה דגש על הגדרת המוגבלות והמדידה הכמותית שלה, ואינה מתייחסת למאפייניו האישיים אל האדם עם המוגבלות, כפרט בעל יכולות, רצונות ושאיפות.

הממצאים העיקריים מהפרק השני, הם:

1. המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות הותוותה על ידי שתי אידיאולוגיות מרכזיות ומנוגדות; האחת, ביו-רפואית, לדידה המוגבלות הינה פגם אינהרנטי לאדם וכפועל יוצא מכך, הוא זקוק לסעד ופיצוי, השנייה, אידיאולוגיה של שוויון או של זכויות, הרואה במוגבלות תוצר של חברה עוינת ומכתיבה טיפול במגוון המערכות והמוסדות החברתיים התורמים ליצירת המוגבלות ולהנצחתה.

2. נמצאו ביטויים זניחים גם לאידיאולוגיה שלישית הדוגלת בנורמליזציה ושילוב.

3. המודל הביו-רפואי ומדיניות סוציאלית שעיקרה סעד ונשענת על מבחני נזקקות, משתקפים בלמעלה מ-90% מהחקיקה שחוקקה מאז קום המדינה ועד סוף שנות ה-70 (תקופת החקיקה הראשונה). תקופת החקיקה הראשונה משוייכת מבחינה כרונולוגית (ולא רק רעיונית) לעידן הביו-רפואי בתפיסת המוגבלות.

4. המודל הביו-רפואי ומדיניות סוציאלית שעיקרה סעד משתקפים במרבית החוקים

(שמונה מתוך 13) ובחלקן המכריע של התקנות (23 מתוך 24) שנחקקו בתקופה השנייה (שנת ה-80 ועד 1995 לערך), שמבחינה כרונולוגית אמורה הייתה לשקף אידיאולוגיה של נורמליזציה ועקרונות של שילוב.

5. המודל הביו-רפואי ומדיניות סוציאלית שעיקרה סעד משתקפים במרבית החוקים (תשעה מתוך עשרה) ובחלק נכבד מן התקנות (24 מתוך 36), שנחקקו בתקופת החקיקה השלישית (תום התקופה השנייה ועד היום). תקופה שמבחינה כרונולוגית אמורה הייתה לשקף אידיאולוגיה של שוויון.

סיכום מסקנות המחקר:

כנקודת מוצא לתהליך אותו אנו מציעים לקדם, יש להכיר בכך שהמוגבלות היא חלק מזהותו של האדם, ולפיכך יש להתחשב בה (ולא רק לנסות לאיין אותה) כחלק ממכלול התכונות האנושיות במסגרת הקבלה לעבודה ותהליך ייצור ההכנסה של העובד או המועמד לעבודה. תפיסה אחידה וקוהרנטית של הטיפול בנושא המוגבלויות מחייבת את מיגורה של תפיסתם המקובלת של אנשים עם מוגבלויות כלא פרודוקטיבים, או כפרודוקטיבים פחות, בעולם התעסוקה. תפיסה זו התקבלה בחוק השוויון ויש להטמיעה גם בחקיקת המיסוי והרווחה על כל רבדיה. רק הטמעה יסודית כזו, תביא ליישום בפועל של התפישות העומדות בבסיס חוק השוויון ושל הרוח המנחה אותו, ותסייע לשינוי והטמעה של עמדות שוויוניות כלפי אנשים עם מוגבלויות בקרב הציבור.

זאת ועוד: בניגוד לחקיקה המבוזרת, המטולאת והמקרית כמעט הנוהגת היום, יש לדעתנו לתפוס את דיני התעסוקה, המיסוי והרווחה העוסקים באנשים עם מוגבלויות כמונעים על בסיס מטרות משותפות ואידיאולוגיה אחידה ולהשתמש בכלים השונים העומדים לרשות המערכת באופן גמיש. גמישות כזו — המאפשרת לחשוב על קצבאות, סובסידיות, פטורים, נקודות זיכוי, הכרה בהוצאות, ורגולציה מסדירה ככלים חלופיים, תסייע למחוקק לדייק את המנגנונים שייקבעו ולהעמיד אלטרנטיבות של חקיקה מקדמת אנשים עם מוגבלויות שהיא גם מכבדת ומעצימה יותר מן ההיצע הקיים.

קידום ההכרה בזהות האדם עם המוגבלות, הן במישור הפרודוקטיביות והן במישור ההכרה המיסויית בהוצאות המיוחדות למוגבלות, תהווה מקור לחיזוק והשלמה של גוף החקיקה החדש (הקיים היום בעיקר בתחום התעסוקה והנגישות), המקדם עקרונות של שוויון מתוך ראייה כוללת של אדם עם מוגבלות כנישום פרודוקטיבי בעל הוצאות לגיטימיות, אשר מסייעות לו בייצור הכנסתו.

תוכן עניינים

13.....	<u>מבוא</u>
16.....	<u>פרק ראשון – תעסוקה, רווחה ומיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל - סקירת וניתוח המקורות הנורמטיביים</u>
16.....	<u>מבוא</u>
18.....	<u>1. תעסוקה</u>
18.....	א. איסור אפליה איסור הפליה בתעסוקה; סייג – כשירות לתפקיד ומהות התפקיד; הגדרת אדם עם מוגבלות; חובת ביצוע התאמות; נטל כבד מדי על המעסיק; סעדים משפטיים
24.....	ב. עידוד העסקה - השתתפות המדינה במימון התאמות
27.....	ג. עידוד העסקה – שכר מינימום מותאם לעובדים ולאנשים "המועסקים כמשתקמים"
31.....	ד. עידוד העסקה – תוכניות של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת: סבסוד שכר; מרכזי ליווי למעסיקים
33.....	ה. ייצוג הולם במקום העבודה
36.....	ו. נגישות למקום העבודה, חניה בעבודה, והגעה לעבודה
37.....	ז. תוכניות עתידיות
39.....	ח. דמי מחלה
41.....	ט. "תעסוקה מוגנת", שירותי השמה, וסיוע כללי
42.....	י. – תעסוקת אנשים עם מוגבלויות בהיבט הבינלאומי
44.....	<u>2. קצבאות המוסד לביטוח לאומי</u>
44.....	<u>א. סקירת הקצבאות והגמלאות</u>
44.....	1. קצבת נכות לבוגרים - נכות רפואית וכושר השתכרות; קבלת קצבת נכות במקביל לעבודה; שיעור הקצבה; קח"ן; פטור מתשלום דמי ביטוח לאומי; תוספת תלויים
47.....	2. קצבת שיקום מקצועי

3. קצבת שר"מ – שירותים מיוחדים לנכים קשים.....48
4. מענק מיוחד וקצבה מיוחדת.....49
5. גמלה מיוחדת לעולים נכים קשים.....49
6. גמלה לילד נכה.....49
7. פיצוי לנפגעי גזות.....50
8. פיצוי לנפגעי עירוי דם (איידס).....50
9. פיצוי לנפגעי פוליו.....51
10. גמלת ניידות.....52
11. גמלה לנפגעי תאונות לפי חוק הביטוח הלאומי.....54
12. גמלה למתנדבים לפי חוק הביטוח הלאומי.....55
13. קצבה לנפגעי פעולות איבה לפי חוק הנכים.....55
14. קצבה לאסירי ציון.....56
15. קצבאות אשר מאיינות זו את זו.....56
- ב. דיון בהיבטים שונים של הקצבאות:** שיעור הקצבה ; אובדן כושר ההשתכרות ; עקרת בית נכה ;
 "הטבות נלוות".....57
- ג. ועדת לרון -** רקע לפעולת הועדה ; הפחתה הדרגתית בקצבת הנכות ומנגנון מהיר לקבלתה עם
 הפסקת העבודה ; תעסוקה נתמכת ; יישום על ידי חקיקת הביטוח הלאומי ; המלצות נוספות.....61
- 3. היבטי מיסוי ישירים הנוגעים לאנשים עם מוגבלויות.....68**
- א. פטור ממס הכנסה – שיעור הפטור, "יגיעה אישית", קצבאות ותשלומים שלא ימוסו ; החזר מס
 רטרואקטיבי ; תחולת הפטור לעניין נישום שהינו בעלים של מניות ; חישוב מס מאוחד לתא
 משפחתי.....68
- ב. זיכוי בעד ילד, בן זוג או הורה.....70
- ג. תקנות מס הכנסה המתייחסות להוצאות בריאות.....71
- ד. הנחה במס רכישה.....72

- ה. רישום מקרקעין.....73
- ו. פטור ממס הכנסה על קרנות או קופות גמל.....73
- ז. מיסוי עירוני: הנחה בתשלומי ארנונה.....74
- ח. מס ליווי.....74
- 4. מיסוי עקיף.....77**
- א. סיוע בכיסוי מיסים עקיפים.....77
- ב. הנחה בעמלות בנקים.....78
- ג. החזר מסים על קניית מכשיר פקסימיליה נייד או נייד, או מודם.....78
- ד. זכאות להשתתפות ברכישת גלאי בכי.....78
- ה. החזר חלקי של מיסים לבעל תעודת עיוור / לקוי ראייה.....79
- ו. סיוע חומרי והטבות לעיוורים זקנים במעונות.....79
- ז. טלפון קווי.....79
- ח. הקלה בתשלום היטל בשל צריכת מים עודפת.....80
- ט. פטור מתשלום אגרת טלוויזיה.....80
- י. פטור מאגרה על הגשת בקשה למינוי אפוטרופוס.....80
- י"א. פטור מאגרה על הגשת תובענה.....80
- י"ב. עדיפות במקומות חניה.....81
- י"ג. אגרת רישיון מופחתת לרכב של אדם עם מוגבלות.....81
- י"ד. נסיעת אנשים עם מוגבלות בנתיב שיועד לתחבורה ציבורית.....82
- 5. הוצאות בריאות – טיפולים, תרופות, והחזרי הוצאות בגין מכשור ואביזרים רפואיים.....83**
- א. זכויות מכוח חוק ביטוח בריאות ממלכתי - בדיקות וטיפולים; פטור ותשלום מופחת לאנשים עם מוגבלות; סיוע במימון מכשירי עזר.....83

85.....	ב. סיוע הנוגע למכשירי עזר הניתן מאת משרד הרווחה.
88.....	<u>6. זכויות אנשים עם מוגבלויות נפשיות.</u>
88.....	א. תיאום טיפול.
88.....	ב. תעסוקה.
89.....	ג. השכלה.
90.....	ד. בריאות.
92.....	ה. חברה ופנאי.
92.....	ו. הדרכה למשפחות.
92.....	ז. שירותי חונכות שיקומית.
92.....	ח. שירותי סומכות שיקומית.
93.....	ט. החזרי הוצאות נסיעה בתחבורה ציבורית.
93.....	י. זכאות לקרן שיקום.
93.....	י"א. זכויות אנשים עם מוגבלות נפשית בהליך הפלילי.
96.....	<u>7. זכויות דיור.</u>
96.....	א. רכישת דירה.
96.....	ב. סיוע בשכר דירה (בדיור "רגיל").
97.....	ג. רכישת דירה שהוגדרה כ"דיור ציבורי".
97.....	ד. שכירות מסובסדת בשיכון הציבורי.
97.....	ה. החלפת דירה.
97.....	ו. דירות נ"ר (נכסי רכישה).
97.....	ז. מקדמה לסיוע בפתרון בעיות דיור.
98.....	ח. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלות שכלית.

ט. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלות נפשית.....	98
י. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלויות שאינן נפשיות/פיגור.....	99
י"א. השתתפות עצמית בדיור חוץ ביתי.....	99
8. נגישות.....	101
א. כללי.....	101
ב. נגישות שהוסדרה בחקיקה ספציפית – נגישות לשירותי ומתקני בזק, נגישות לאתרים, הנגשת כבישים לחציה, נגישות בחניה, נגישות למוסדות חינוך, התאמות ברכוש המשותף.....	101
9. חינוך.....	105
א. חינוך מיוחד ושילוב בחינוך ה"רגיל".....	105
ב. תוכנית לימודים אישית.....	105
ג. סיוע לתלמידים חולים בבתיהם באמצעות עמותת תללי"ם.....	106
ד. הארכת מסגרת הלימודים - "יום שהות ארוך" (מועדונית).....	106
ה. מעונות יום שיקומיים.....	106
ו. הנחות.....	107
ז. הסעה בטיחותית ורכב בטיחותי.....	107
10. אנשים עם מוגבלות בשמיעה.....	110
11. משרד הרווחה – זכויות בהתאם לתקנון העבודה הסוציאלית (תע"ס).....	111
א. זכויות והטבות לאנשים עם מוגבלויות גופניות וחושיות המוענקות על ידי האגף לשירותי רווחה ושיקום במשרד הרווחה – כללי; נוער; זקנים; לקויות שמיעה; עיוורון.....	111
ב. זכויות והטבות המוענקות על ידי האגף לטיפול באדם המפגר במשרד הרווחה.....	118
ג. זכויות והטבות המוענקות על ידי השירות לטיפול באוכלוסיה עם אוטיזם ו-PDD במשרד הרווחה (בתוך האגף לנוער, צעירים ושירותי תקוף).....	122
12. נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים, ונכי עבודה.....	124
סיכום.....	127

פרק שני – המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל: סקירה היסטורית ומציאות עכשווית

מבוא.....	132
המדיניות בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות מנקודת מבט היסטורית.....	133
התקופה הראשונה : המודל הביו-רפואי ועקרונות של סעד ונזקקות.....	133
התקופה השנייה : נורמליזציה ושילוב.....	137
התקופה השלישית : שוויון וזכויות.....	140
בין מציאות כרונולוגית למציאות אידיאולוגית.....	144
סיכום.....	145
<u>סיכום הדו"ח</u>	147
נספח א' - נהלים, הוראות וחוזרי מנכ"ל.....	151
נספח ב' - לוח חוקים ותקנות לפי תקופות.....	166
נספח ג' – תיקונים של החוקים והתקנות.....	182

אינדקס

מושגי מפתח / חקיקה והצעות חוק / תקנות צווים וכללים / חוזרים ונהלים / פסיקה / מאמרים וספרים / דו"חות ומקורות נוספים / מקורות לועזיים (חקיקה / מאמרים וספרים / דו"חות וועידות) / מוסדות.....	205
--	-----

מבוא

מחקרים רבים מצביעים על כך שאנשים עם מוגבלויות הם אחת הקבוצות המודרות ביותר בחברה, על כל היבטיה¹. מתוך ראיית החקיקה כמשקפת מדיניות ועמדות חברתיות, במסגרת דו"ח זה ביקשנו לבדוק לעומק את התייחסותה ומדיניותה הכלכלית-חברתית של המדינה כלפי אנשים עם מוגבלויות, כפי שהיא באה לידי ביטוי בהוראות החוק, בתקנות, ובחוזרי המנהל², על מנת לזהות תמריצים לתעסוקתם ולמפות את הכלים השונים באמצעותם מבקשת המדינה להשפיע על רווחתם ושילובם בחברה.

המחקר התמקד בשלושה תחומים מרכזיים ומשיקים, כאלה המקיימים יחסי גומלין שונים ביניהם והנוגעים לחייהם הכלכליים-חברתיים של אנשים עם מוגבלויות: תחום התעסוקה, תחום הרווחה ותחום המיסוי. באופן ספציפי, מטרות המחקר המתואר בדו"ח היו:

4. לסקור את הכמות העצומה של המקורות הנורמטיביים הנוגעים לתעסוקה, רווחה ומיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל, תוך מתן דגש על אלה המוגדרים על ידי המוסד לביטוח לאומי כ"נכים כלליים", דהיינו – שאינם נכי עבודה, נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, נכי רדיפות ומלחמות בנאצים, נפגעי פוליו, נפגעי גזת ונפגעי עירוי דם (איידס)³ (אם כי חלק מהזכויות שיפורטו להלן רלוונטי גם לנכים אלה, ולצורך כך יש לבחון את הקונטקסט הרלוונטי של כל הוראה חוקית).

5. לנתח את המקורות הנורמטיביים הללו.

6. לסקור ולנתח מזווית ראייה המשגתית-הסטורית את תחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי בהקשר של אנשים עם מוגבלויות.

7. לבחון האם קיימת מדיניות כלכלית-חברתית אחידה החולשת על מנגנוני התעסוקה, הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל.

חשיבות המחקר נעוצה בראש ובראשונה בכך שהוא מבוסס על תיעוד וסקירה שיטתיים של כלל המקורות הנורמטיביים שנוגעים לתעסוקה, לרווחה ולמיסוי של אנשים עם מוגבלויות. המחקר

¹ National Council on Disability (NCD). (2008a). *The state of 21st century financial incentives for Americans with disabilities*. Retrieved from <http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2008/pdf/FinancialIncentives.pdf>; National Council on Disability (NCD). (2008b). *National disability policy: A progress report*. Retrieved from http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2008/Revised_NationalDisabilityPolicy_ProgressReport.htm; National Organization on Disability (NOD). (2004). *Landmark disability survey finds pervasive disadvantages: 2004 N.O.D./Harris Survey documents trends impacting 54 million Americans*. Retrieved from http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2008/pdf/Indicators_Report.pdf; Ware, N. C., Hopper, K., Tugenberg, T., Dickey, B., & Fisher, F. (2007). Connectedness and citizenship: Redefining social integration. *Psychiatric Services*, 58(4), 469–474.

² חוזרי המנכ"ל המוצאים על ידי המשרדים הרלוונטים, נהלים משרדיים, וכן הוראות "תקנון העבודה הסוציאלית" (תע"ס), המוצאות על ידי משרד הרווחה.

³ השיח המקובל היום בתחום המוגבלויות קורא לשימוש במונחי "Person First", דהיינו, "אנשים עם מוגבלויות". עם זאת, אין הסכמה כללית בדבר מינוח זה בקרב אנשים עם מוגבלויות עצמם, וגופי הממשל נוקטים לעתים במונחים אחרים כדי לתאר מוגבלות. על מנת לשמור על אותנטיות המקור ומאחר והמינוחים בהם עושים גופי הממשל שימוש מעידים, לטעמנו, גם על יחסם לאנשים עם מוגבלות, השארנו על כנם את המינוחים בהם נוקט כל גוף וגוף.

תרם לא רק למיפוי החומר ולריכוזו תחת קורת גג אחת אלא אף להנגשתו לציבור באמצעות ניירות מידע אשר יפורסמו באתר האינטרנט של הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות בפקולטה למשפטים, באוניברסיטת בר אילן. מעבר לתרומה במישור הפרקטיקה, ניתוח המקורות שנסקרו, הן מההיבט המשפטי והן מנקודת מבט של מדיניות, מציגים תמונת מצב של היחס המורכב והדו ערכי של החברה הישראלית כלפי אנשים עם מוגבלויות, ובעיקר על העדר מדיניות אחידה של שלושת התחומים שנבדקו – תעסוקה, רווחה ומיסוי – וזאת על אף שכולם, בהגדרתם, מכוונים להשפיע על מצבם הכלכלי-חברתי של אנשים עם מוגבלויות.

מחקרים רבים מצביעים על כך ששוק העבודה מהווה את אחת הזירות המרכזיות לשילוב של אנשים עם מוגבלויות בחברה.⁴ חרף העובדה שנתונים על תעסוקה של אנשים עם מוגבלויות הם גם מעטים וגם מגוונים מאוד, בשל העדרה של הגדרה ומדידה אחידה של מוגבלויות, המחקר על תעסוקה של אנשים עם מוגבלויות מהארץ ומהעולם מצביע על מגמות אחידות, דהיינו, ששיעור תעסוקתם וכן שכרם מעבודה, נופל בהרבה מזה של אוכלוסיית האנשים ללא מוגבלויות⁵, וכי מגמות החקיקה מחזקות את מעמדם של אנשים עם מוגבלויות כ"לא פרודוקטיביים"⁶. על רקע נתונים מדאיגים אלה, בארצות שונות וכך גם בישראל, קיימת מדיניות ספציפית לטיפול בקידום התעסוקה של אנשים עם מוגבלויות⁷. במחקר זה נסקרו ונותחו כלל החוקים, התקנות, הוראות המנכ"ל והנהלים של משרדי הממשלה השונים שמתייחסים בראש ובראשונה לאפליה ולעידוד תעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלויות בישראל.

במחקר זה כללנו תחת תחום הרווחה את הגמלאות השונות להן זכאים אנשים עם מוגבלויות, וכן את ההטבות, השירותים והזכויות השונות בתחום הבריאות, החינוך, הנגישות והדיר, כמו גם את ההטבות והזכויות הניתנות לקבוצות של אנשים עם מוגבלויות ספציפית (למשל, אנשים עם מוגבלויות שמיעה או אנשים עם מוגבלויות נפשיות).

⁴ Clark Morin, E. (1990). Americans with Disabilities Act of 1990: Social integration through employment. *Catholic University Law Review*, 189, 192-195.

⁵ אלפסי, מ' (2009). **תעסוקת אנשים עם מוגבלויות**. ירושלים: משרד התמ"ת, המטה לשילוב אנשים עם מוגבלויות בשוק העבודה; בן משה, א', רופמן, ל' והבר, י' (עורכים) (2010). **אנשים עם מוגבלויות בישראל 2010: מוגבלויות והשתלבות בחיי החברה בישראל מבט השוואתי רב שנות**. ירושלים: משרד המשפטים, נציבות שוויון לאנשים עם מוגבלויות. אוחר מתוך <http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/80641E5C-CC54-40D5-B8B1-086AF0B7645E/29524/DohStatistiShnati2010.pdf>

Baldwin, M. L., & Johnson, W. G. (2006). A critical review of studies of discrimination against workers with disabilities. In W. M. Rodgers III (Ed.), *Handbook on the economics of discrimination* (pp. 119–160). Northampton, MA: Edgar Elgar Publishing; DeLeire, T. (2000). The wage and employment effects of the Americans with Disabilities Act. *The Journal of Human Resources*, 35(4), 693–715; Hale, T., Hayghe, H., & McNeil, J. (1998). Persons with disabilities: Labor market activity, 1994. *Monthly Labor Review*, 121(9), 1–12; Kruse, D., & Schur, L. (2003). Employment of people with disabilities following the ADA. *Industrial Relations*, 42(1), 31–66; Stapleton, D. C., & Burkhauser, R. (Eds.), (2003). *The decline in the employment of people with disabilities: A policy puzzle*. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics. (2009). *Labor force statistics from the current population survey: New monthly data series on the employment status of people with a disability*. Retrieved from <http://www.bls.gov/cps/cpsdisability.htm>.

⁶ אלפסי, מ' (2010) "אנשים עם מוגבלויות בישראל – אומדן האוכלוסייה, מאפייניה וחסימים לתעסוקה" (מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת).

⁷ See e.g., Soffer, M., Tal-Katz, P., Rimmerman, A. (2011). Sub minimum wage for persons with severe disabilities: Comparative perspectives. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 13(3), 265-286.

תחום המיסוי מתייחס לכל אותן הטבות מס ישירות או עקיפות הניתנות לאנשים עם מוגבלויות. הסקירה והניתוח הנוגעים לתחומי הרווחה והמיסוי, בדומה לתחום התעסוקה, התבססו על כלל המקורות כמצויין מעלה אשר נוגעים לתחומי הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות.

הדו"ח בנוי משני פרקים עיקריים. הפרק הראשון מציג סקירה מקיפה של הדין הקיים בכל אחד מהתחומים הנחקרים (תעסוקה, רווחה ומיסוי). הפרק מבוסס כאמור, על איסוף נתונים שיטתי שהתבצע על ידי תלמידי הקליניקה לאנשים עם מוגבלויות בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן, ונערך על ידי צוות המחקר של אוניברסיטת בר אילן. הפרק מפרט את שלל החוקים, התקנות, הוראות המנכ"ל והנהלים של משרדי הממשלה השונים הנוגעים לתחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות. הפרק מנתח ומבקר את הסוגיות השונות שעולות מכול אחד, או ממוקבץ של מקורות נורמטיביים דומים ומצביע על המגמות, התפיסות, והנחות היסוד העומדים בבסיס הדין שנסקר ונותח.

הפרק השני מציג מחקר מדיניות המשגתי-הסטורי שהתבסס על איסוף שיטתי של כלל המקורות המתייחסים לתעסוקה, רווחה ולמיסוי של אנשים עם מוגבלויות על ידי צוות המחקר של אוניברסיטת חיפה, והצלבת הנתונים מול צוות המחקר מאוניברסיטת בר אילן. המחקר בוחן בצורה שיטתית את הבסיסים האידיאולוגיים והמודלים השונים להבנת תופעת המוגבלות שנמצאים בבסיס החקירה והמדיניות בתחום המיסוי כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל לאורך השנים.

בסופו של המחקר נסכם את ממצאיו בכל הנוגע למדיניות התעסוקה, המיסוי והרווחה העולה מתוך הוראות החוק, התקנות וחוזרי המנהל, ויישומן לאורך השנים.

פרק ראשון: תעסוקה, רווחה ומיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל - סקירת וניתוח המקורות הנורמטיביים

מבוא

ההוראות החוקיות הקשורות לאנשים עם מוגבלויות בישראל נובעות ממקורות רבים, אשר התפתחו מאז קום המדינה ועד היום. הוראות אלו אמורות להביא לידי ביטוי את מדיניותה של המדינה כלפי אנשים עם מוגבלויות, מחד, ולהסדיר את הטיפול המערכתי והפרטני בתחום, מאידך.⁸

בפרק זה נסקור באופן מפורט את כל המקורות הנורמטיביים (חוקים, תקנות וחוזרי מנהל) המתייחסים לאנשים עם מוגבלויות המכונים על ידי המוסד לביטוח לאומי "הנכים הכלליים", דהיינו – תוך התמקדות בנכים שאינם נכי צה"ל או נכי עבודה (וכן "קבוצות נכות" נוספות – נפגעי פעולות איבה, נכי רדיפות ומלחמות בנאצים, נפגעי פוליו, נפגעי גזת ונפגעי עירוי דם (איידס)). יודגש כי חלקן של הזכויות – כגון אלה העוסקות בתעסוקה, במיסוי, ובנגישות, חלות גם על אנשים המוגדרים כ"נכי צה"ל" ו"נפגעי פעולות איבה", ורובן של הזכויות חלות על אנשים המוגדרים כ"נכי עבודה" או המשוייכים לאחת מ"קבוצות הנכות" שהוזכרו לעיל (בהתאם לקונטקסט הרלוונטי), אשר ההבדל העיקרי והמהותי בינם לבין אלה המוגדרים כ"נכים כלליים" טמון בקביעת אחוזי הנכות והגמלאות הניתנות על ידי המוסד לביטוח לאומי (לפירוט בנוגע למערך זכויותיהם של נכי צה"ל, נכי העבודה, וקבוצות הנכות הנוספות, ראו חלק 12 לפרק זה). המחקר יתמקד בתחומי התעסוקה, הרווחה, והמיסוי, שכן תחומים משיקים אלה אמורים להביא לידי ביטוי את מדיניותה החברתית-כלכלית של המדינה כלפי אנשים עם מוגבלויות.

התחומים שנסקור הינם: תעסוקה, ביטוח לאומי, מיסוי ישיר ועקיף, בריאות, דיור, חינוך, נגישות, נהלים הקשורים לרווחת האדם עם מוגבלות ומשפחתו, וכן תחומים הקשורים למוגבלויות ספציפיות – מוגבלויות נפשיות ומוגבלויות בשמיעה. בסופו של הפרק נזכיר בקצרה את ההוראות החוקיות החלות על נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים, ונכי עבודה.

לצורך כתיבת הפרק התבססנו על מחקר מקיף שנעשה בתחומים אלה בקרב הסטודנטים בקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר אילן בשנה"ל תשע"א.

ככלל, כל תחום שסקרנו מחולק לשניים – בחלק הראשון אנו מונים את הזכויות או ההטבות עצמן ואת המקורות הנורמטיביים המקימים אותן. בחלק השני (המופיע אחרי הסימן ***) נכלול הסברים נרחבים יותר לגבי הזכויות, האידיאולוגיה העומדת מאחורי דברי החקיקה, ונתונים לגבי

⁸ יוער כי נושא הזכויות החברתיות-כלכליות (של כלל האוכלוסיה ולא רק של אנשים עם מוגבלויות) מעוגן באמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות-חברתיות (1966), ולאחרונה אף הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק יסוד: זכויות חברתיות - <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2011/08/ACRI-social-rights-bill.pdf>

המצב בשטח. בחלק זה ננתח באופן מפורט את הסוגיות השונות שעולות מכל אחד, או ממקבץ של מקורות נורמטיביים דומים, תוך הצבעה על המגמות, התפיסות, והנחות היסוד העומדים בבסיס הדין שנסקר ונותח. בסופו של החלק השני (עבור כל תחום ותחום) נתייחס לשאלה המשמעותית, כיצד רואים קובעי המדיניות לנגד עיניהם את האדם עם המוגבלות.

בסיכומו של הפרק נתייחס לשאלת המדיניות הכלכלית-חברתית החולשת על מנגנוני התעסוקה, הרווחה והמיסוי של אנשים עם מוגבלויות בישראל, כפי שהיא מתבטאת בסקירה והניתוח המקדימים.

1. תעסוקה

א. איסור אפליה

איסור הפליה בתעסוקה: פרק ד' לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות⁹ כולל הוראת איסור על הפליה של אדם מוגבל בשל מוגבלותו¹⁰ בקבלה לעבודה, תנאי עבודה, קידום, הכשרות והשתלמויות, פיטורים, ותשלומי פרישה. החוק קובע כי כאפליה תחשב גם קביעת תנאים שלא ממין העניין¹¹.

סייג – כשירות לתפקיד ומהות התפקיד: איסור האפליה חל רק כאשר אדם כשיר לתפקיד או למשרה הנדונים¹². כמו כן, פעולה או מחדל המתחייבים מהדרישות המהותיות של התפקיד או המשרה לא יראו כהפליה¹³.

הגדרת אדם עם מוגבלות: חשוב לציין כי מלבד אנשים עם מוגבלות¹⁴, חל איסור האפליה גם על מי שהיה בעבר אדם עם מוגבלות, מי שנחשב אדם עם מוגבלות, ועל בני משפחתו של אדם עם מוגבלות המטפלים בו. זאת על מנת למנוע מצבים (שאכן אירעו), בהם הופלו אנשים בשל מוגבלות בעברם, או בשל כך שנחשבו לבעלי מוגבלות, ומאחר שלא ענו להגדרת המוגבלות שבחוק, לא יכלו לזכות להגנה¹⁵.

חובת ביצוע התאמות: מעבר לאיסור על אפליה קלאסית של אדם עם מוגבלות בשל מוגבלותו, קובע חוק השוויון¹⁶ כי גם אי ביצוען של ההתאמות הנדרשות מחמת צרכי המיוחדים של אדם עם מוגבלות, אשר יאפשרו את העסקתו, כגון התאמת מקום העבודה, הצידוד, דרישות התפקיד, שעות העבודה, מבדקי קבלה, הכשרה והדרכה, ונהלים – יחשב כאפליה.

נטל כבד מדי על המעסיק: חובת ההתאמות אינה בלתי מוגבלת. חוק השוויון קובע כי ההתאמות יינתנו כל עוד הן אינן מטילות נטל כבד מדי על המעסיק, אשר הוגדר בחוק כ"נטל בלתי סביר בנסיבות העניין, בהתחשב בעלות ההתאמה וטיבה, גודל העסק ומבנהו, היקף הפעילות, מספר

⁹ חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח – 1998 (להלן: **חוק השוויון**).

¹⁰ סעיף 8(א) לחוק השוויון. מדובר באיסור אפליה "קלאסית" הדומה לאיסור הקיים בסעיף 2 לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988 (להלן: "**חוק שוויון הזדמנויות בעבודה**"), האוסר על אפליית אנשים בעבודה בשל מינם, נטייתם המינית, דתם, מעמדם האיש, הריון, טיפול פוריות טיפול הפריה חוץ גופית, היותם הורים, גילם, גזעם, דתם, לאומיותם, ארץ מוצאם, השקפתם, מפלגתם או שירותם במילואים. סעיפים 35.211 – 35.212 לתקשי"ר (תקנות שירות המדינה) קובע כי האיסור על הפליית אדם מחמת מוגבלותו בתחום התעסוקה על ידי מעביד חלה גם על המדינה כמעביד.

¹¹ סעיף 8(ב) לחוק השוויון.

¹² סעיף 8(א) לחוק השוויון.

¹³ סעיף 8(ג) לחוק השוויון.

¹⁴ בהתאם לסעיף 5 לחוק השוויון, "אדם עם מוגבלות" הוא אדם עם לקות פיזית, נפשית או שכלית לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית, אשר בשלה מוגבל תפקודו באופן מהותי בתחום אחד או יותר מתחומי החיים העיקריים.

¹⁵ בג"צ 7651/00 **ירון גורן נ' המפקח הכללי של משטרת ישראל**, תקדין-עליון 2002 (4) 106. באותו מקרה נטען על ידי המשטרה, כי למרות שהתובע (עו"ד אשר שימש כתובע משטרת) פוטר בשל קושי לעמוד, לשבת, לכתוב ולשאת תיקים, הרי שמוגבלותו היא כה קלה שאינה נחשבת "מוגבלות" בהתאם לחוק, ולכן לא תזכה להגנתו. הרחבת הגדרת "אדם עם מוגבלות" מופיעה גם בסעיף 35.213 לתקשי"ר.

¹⁶ סעיף 8 לחוק השוויון. כך גם לפי סעיפים 35.214, 35.222, 35.224 ו-35.225 לתקשי"ר. סעיף 35.24 (על-תת-סעיפיו) קובע את הליך הטיפול בהתאמות במקום העבודה. סעיף 35.221 לתקשי"ר מדגיש כי חובת ההתאמות חלה גם על מבדקי קבלה לעבודה וקידום בעבודה, וסעיף 35.23 (על-תת-סעיפיו) קובע את הפרוצדורה לטיפול בהקבלות, התאמות ותנאי נגישות בבחינות. מעניין לציין כי סעיף 35.223 לתקשי"ר קובע כי הוראות סעיפי ההתאמות יחולו על אדם עם מוגבלות כהגדרתו בחוק השוויון, וכן על "אדם עם מוגבלות אחרת". נוכח תוכנו הרחב של סעיף 5 לחוק השוויון, לא ברור מהי הגדרת אותה "מוגבלות אחרת".

העובדים, הרכב כוח האדם, ובקיום מקורות מימון חיצוניים או ממלכתיים להתאמה¹⁷. בהמשך המסמך נעסוק בהשתתפותה של המדינה במימון ההתאמות.

חוק שירות התעסוקה מורה אף הוא על איסור אפליה וקובע כי בכל הקשור להפניה לעבודה לא תפלה לשכת שירות התעסוקה לרעה אדם בשל מגוון סיבות, לרבות מוגבלותו, ומעביד לא יסרב לקבל אדם לעבודה בשל כך. עם זאת קובע החוק, בהתאמה לחוק השוויון, כי כאשר אופיו או מהותו של התפקיד מונעים את הפניתו או קבלתו של האדם לעבודה הנדונה, הדבר לא יחשב כאפליה¹⁸.

בכל הנוגע לאיסור אפליה, קובע חוק השוויון הוראות השאובות מדיני העבודה הכלליים, כגון איסור על פגיעה בעובד אשר הגיש תלונה או תביעה בהתאם לחוק¹⁹, איסור על אפליה במודעות הצעת עבודה²⁰ (איסור דומה מופיע גם בחוק שירות התעסוקה²¹), זכות תביעה רחבה, לא רק של העובד עצמו אלא גם של ארגון העובדים היציג, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, וארגונים העוסקים בקידום זכויות של אנשים עם מוגבלות²². כן מחיל החוק הוראות של חוק שוויון הזדמנויות בתעסוקה²³, כגון העברת נטל ההוכחה בעניין ההפליה למעביד, התיישנות, קנס פלילי וכן השוואת דין המדינה לדין מעביד אחר.

בכל הנוגע לסעדים משפטיים בעקבות אפליה אסורה, קובע החוק אפשרות לקבל פיצויים גם אם לא נגרם נזק של ממון, בשיעור שייראה לבית הדין²⁴ (בהתאם לסעיף זה, הזכאות לפיצוי עומדת גם אם לא נגרם לכאורה כל נזק פיזי או כלכלי), מתן צו מניעה או צו עשה²⁵, וכן קנס²⁶.

חשוב לציין גם כי בכל הנוגע לחלקו העונשי, מבדיל חוק השוויון בין שני סוגי האפליה (אפליה קלאסית וחובת ביצוע התאמות). כך, בפרק העונשין של החוק²⁷ נקבע כי כפל הקנס הקבוע בחוק, אשר יחול על מי שהפלה לרעה אדם עם מוגבלות בניגוד לחוק, לא יחול על המעסיק כאשר הפליה זו באה לידי ביטוי באי ביצוע התאמות, אלא רק כאשר מדובר בהפליה "קלאסית".

אמצעי נוסף למניעת אפלייתם של אנשים עם מוגבלות (אם כי לא רק בתחום התעסוקה) מצוי בחוק חובת המכרזים²⁸ (החל על רשויות הממשל – משרדי ממשלה, חברות ממשלתיות, קופות החולים וכדומה), הקובע כי עורכי מכרז לא יפלו בין מציעים מחמת (בין השאר) מוגבלות,

¹⁷ סעיף 8 לחוק השוויון.

¹⁸ סעיף 42 לחוק שירות התעסוקה, התשי"ט – 1959 (להלן: "חוק השירות התעסוקה").

¹⁹ סעיף 10 לחוק השוויון

²⁰ סעיף 11 לחוק השוויון

²¹ סעיף 42 לחוק שירות תעסוקה.

²² סעיף 12 לחוק השוויון

²³ סעיף 13 לחוק השוויון

²⁴ סעיף 14(1) לחוק השוויון. מדובר בסעיף חדשני ורדיקלי, אשר עד היום נרשמו לו אזכורים ספורים בלבד בפסיקה.

בתא (ח"י) 6534/07 סמדר אונה נ' חברת רזאל מערכות מחשבים צפון 1989 נקבע כי הוראות חוק השוויון מקנות סמכות לביה"ד לעבודה להוציא צו מניעה או צו עשה כאשר הוא נוכח בהפרת הוראות החוק, אם הוא סבור כי הענקת פיצויים בלבד לא תהא צודקת. לכן, אם העובד בעל המגבלה סבור כי לא די בפיצוי, עליו להראות כי סעד הפיצויים לבדו אינו צודק.

²⁵ סעיף 14(2) לחוק השוויון – וזאת למרות האמור בסעיף 2(3) לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-

1970 (להלן: "חוק החוזים תרופות"). – שכן סעיף 3(2) לחוק החוזים תרופות, אוסר על אכיפת חוזה כאשר מדובר בעשייה או בקבלה של עבודה אישית או שירות אישי.

²⁶ כפל הקנס הקבוע בסעיף 61(א)(1) לחוק העונשין, התשל"ז-1977. (העומד כיום על 14,400 ₪ למי שעובר על סעיפים

8 (אפליה), למעט אי ביצוע התאמות), 10 (אפליה נגד מי שהתלונן או תבע לפי החוק), או 11 (אפליה במסגרת מודעה)

לחוק השוויון.

²⁷ סעיף 15 לחוק השוויון.

²⁸ סעיף 2(ב) לחוק חובת המכרזים, התשנ"ב – 1992 (להלן: "חוק חובת מכרזים").

כמשמעותה בחוק השוויון, לרבות קביעת תנאים שלא ממין העניין²⁹. עם זאת, אין רואים כאפליה הבחנה המתחייבת מאופיו או מהותו של המכרז³⁰. כמו כן נקבע, כי רשויות מקומיות זכאיות לפטור מעריכת מכרז כאשר מדובר בשכירות מקרקעין "לנכה לצורך שיקומו"³¹.

* * *

איסור הפליה

אחת הבעיות המרכזיות בהשתלבותם החברתית והכלכלית של אנשים עם מוגבלויות בחברה הינו אחוז התעסוקה הנמוך בקרבם. שיעור התעסוקה בקרב אוכלוסיית האנשים עם מוגבלויות עומד על 43.2% והוא נמוך משמעותית מאשר שיעור התעסוקה באוכלוסייה ללא מוגבלויות אשר עומד 70.9%. שיעור התעסוקה הולך ויורד ביחס ישיר לחומרת המוגבלות. שיעור האבטלה בקרב אנשים עם מוגבלויות עומד על 15.5% והוא גבוה כמעט פי 2 מאשר שיעור האבטלה באוכלוסייה ללא מוגבלויות³². שיעור המועסקים הנמוך נובע ממגוון סיבות מורכבות, אשר אחת המרכזיות שבהן היא אפליה מכוונת ובלתי מכוונת מצד שוק התעסוקה, הן הפרטי והן הציבורי^{33, 34, 35}.

אחת הבעיות הבולטות בכל הקשור לחקיקת העבודה של אנשים עם מוגבלויות, היא שהמדובר בקבוצה גדולה מאוד והטרונגית לחלוטין – מוגבלויות מסוימות יכולות להיות כמעט "בלתי

²⁹ סעיף 2(ג) לחוק חובת מכרזים.

³⁰ סעיף 2(ג) לחוק חובת מכרזים. לצערנו לא ניתן היה לקבל מידע בנוגע לכמות האנשים עם מוגבלויות אשר זכו במכרזים מטעם המדינה תוך שימוש בסעיף זה.

יועזר כי בהתאם להצעת חוק חובת המכרזים (תיקון – עידוד העסקת נכים ומוגבלים), התשס"ה-2005, הצעה פרטית אשר הונחה על שולחן הכנסת אך לא עברה, יש להוסיף לחוק סעיף הקובע כי כאשר שני משתתפים במכרז מגיעים לאותו תוצאה, ההצעה שתזכה במכרז, תהא של התאגיד שבו אחוז העובדים בעלי מוגבלויות גבוה יותר.

³¹ צו המועצות המקומיות (א) תשי"א-1950; סעיף 3(יא) של התוספת השנייה לצו המועצות המקומיות (מועצות אזוריות) התשי"ח-1958; סעיף 2(3)(י) לתקנות העיריות (מכרזים) התשמ"ח-1988.

³² הנתונים הם בהתאם לדו"ח שפרסם משרד התמ"ת בפברואר 2011.

³³ מיכל אלפסי "אנשים עם מוגבלויות בישראל – אומדן האוכלוסייה, מאפייניה וחסמים לתעסוקה", מינהל מחקר

וכלכלה במשרד התמ"ת, 2010.

³⁴ בדו"ח ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מדצמבר 2011 צויין נושא אבטלת אנשים עם מוגבלויות בישראל כאחד הנושאים "מעוררי הדאגה" אשר מומלץ לשנותם (ראו סעיף 10 לדו"ח).

³⁵ (Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Israel), 47th session, Geneva, 14/11/11 – 2/12/11 – E/C.12/ISR/co/3)

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/co/E-C-12-ISR-CO-3_en.doc

חשוב לציין כי בתחום תעסוקת אנשים עם מוגבלויות קיימים הבדלים ניכרים בין יהודים לערבים. מדו"ח שנערך על ידי מנהל המחקר והכלכלה של משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה בדצמבר 2010 [המתייחס לנתונים שנאספו בשנים 2002-2006] עולה בין השאר כי בהתאם לשיעור התעסוקה הכללי הנמוך בקרב כלל האוכלוסייה הערבית יחסית ליהודית, קטן עוד יותר שיעור התעסוקה בקרב ערבים בעלי מוגבלויות. פערי ההשלכה, התעסוקה והשכר הניכרים של החברה הערבית לעומת היהודית בולטים יותר כאשר מדובר בערבים עם מוגבלויות.

ערבים בעלי מוגבלויות בגיל העבודה (20-64 שנים) מהווים 26% מסך האוכלוסייה הערבית בגילאים אלו, לעומת 18% בעלי מוגבלויות בגיל זה בקרב האוכלוסייה היהודית; שיעור המועסקים בקרב ערבים עם מוגבלויות עומד על 22% והוא נמוך ביותר מפי 2 מאשר שיעור המועסקים בקרב ערבים ללא מוגבלויות (51.4%), ונמוך משיעור המועסקים בקרב יהודים בעלי מוגבלויות (49.5%); ממוצע השכר מעבודה של ערבים עם מוגבלויות עומד על 4,147 ₪ והוא נמוך בכ-800 ₪ משכרם מעבודה של ערבים ללא מוגבלויות (4,930 ₪). שכר של ערבים עם מוגבלויות נמוך משכרם של יהודים ואחרים בעלי מוגבלויות (5,492 ₪) וללא מוגבלויות (6,818 ₪). כ-13% מקרב הערבים עם מוגבלויות דיווחו על חשש גדול מאיבוד מקום עבודתם, שיעור הגבוה פי 2 מהמדווחים כך בקרב ערבים ללא מוגבלויות (7.4%); ממוצע ההכנסה למשק בית של ערבים עם מוגבלויות (4,767 ₪) נמוך משמעותית ממוצע ההכנסה למשק בית של יהודים ואחרים עם מוגבלויות (7,753 ₪), ונמוך ממוצע ההכנסה למשק בית של ערבים ללא מוגבלויות (6,612 ₪); כ-55% מערבים עם מוגבלויות כלל אינם מרוצים ממצבם הכלכלי, שיעור הגבוה פי 1.5 מהמדווחים כך בקרב היהודים ואחרים עם מוגבלויות. כ-18% מהערבים עם מוגבלויות דיווחו כי כלל אינם מרוצים מחייהם, אחוז הגבוה פי 2 משיעור היהודים ואחרים עם מוגבלויות שדיווחו כך.

כמו כן ראו את הדו"ח שהוצא בנובמבר 2011 על ידי עמותת "אלמנארה" לקידום אנשים עם מוגבלויות בחברה הערבית: <http://almanarah.org/he/Particles/Publications/Booklet/Booklet%20Final.pdf>

מורגשות" בשוק העבודה, ואחרות מורכבות הרבה יותר. לכן, הנסיון להתמודד עם כלל המוגבלויות באותם אמצעים חוקיים, הוא מורכב. עם זאת חשוב להדגיש, שבעיית התעסוקה אינה רק נחלתם של בעלי המוגבלויות השכליות או המוגבלויות המוגדרות כקשות, והיא חורגת מעבר לנושאים פרקטיים של התאמות בפועל, ומשתרעת על פני כר פסיכולוגי ותרבותי שמתנגד, עדיין, לתעסוקה של אנשים עם מוגבלות.

פרק התעסוקה בחוק השוויון (פרק ד' בחוק), אשר נחקק בעקבות ועדת כ"ץ³⁶, עוסק באופן ישיר באפלייתם של אנשים עם מוגבלות בתעסוקה. מעניין לציין שפרק זה היווה חלק אינהרנטי מהחוק בנוסחו הראשון שהתקבל, הרבה לפני פרק הנגישות (שעבר רק במרץ 2005, וחלק ניכר מהתקנות הרלוונטיות אליו עדיין אינן בתוקף), או פרקים בנוגע לדיור בקהילה, ייזום ופיתוח של שירותי תרבות, פנאי וספורט בקהילה, הזכות לחינוך תוך שילוב במסגרות החינוך הרגיל, התאמת המערכת המשפטית³⁷ והזכות לקבל שירותים מיוחדים – אשר נכללו בהצעת החוק אך עדיין לא הפכו לחלק ממנו. אחת הסיבות העיקריות לכך, מן הסתם, היא כי הפרק אינו מטיל נטל תקציבי מיידי על המדינה עצמה³⁸.

החוק אומנם אוסר על אפלייתם של אנשים עם מוגבלויות בכל הקשור להעסקתם, אולם איסור זה מסווג פעמיים: ראשית נקבע, כי הוא יחול רק על אדם המוגדר כ"כשיר לתפקיד או למשרה הנדונים", ועוד נקבע, כי פעולה או מחדל המתחייבים מהדרישות המהותיות של התפקיד או המשרה לא יראו כהפליה. "כשירות לתפקיד" ו"דרישותיו המהותיות" הינם מונחים הנתונים לפרשנויות שונות ומורכבות.

התאמות ככלי למניעת הפליה

בשונה מקבוצות מיעוט אחרות, שהגנתן נכללת בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, הכיר המחוקק בכך שכאשר מדובר במוגבלות אין די באיסור על אפליה קלאסית בלבד, שכן המוגבלות (שלא כצבע העור, הדת, או המין) אינה כרוכה רק בסטיגמה שלילית אלא יכולה גם להיתקל במכשולים פיזיים ומנטאליים. נוכח האמור קובע חוק השוויון כי גם אי ביצוען של ההתאמות הנדרשות לצורך העסקת אדם עם מוגבלות יחשבו כאפליה³⁹.

על הגדרתה המורחבת של ה"הפליה" ציין המחוקק בשעתו: "הגדרתה של הפליה באופן זה היא ממרכזי הכובד של הצעת החוק, והיא מכוונת להשגת שוויון מהותי ולא שוויון פורמאלי בלבד:

³⁶ דו"ח ועדת כץ (1997). דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת חקיקה מקיפה בנושא: זכויות אנשים עם מוגבלות, בראשותו של ד"ר ישראל כץ. בחלקו השני של הדו"ח נדון בהרחבה ברקע שקדם להקמת הוועדה ולהליך עבודתה.

³⁷ התאמה אשר באה לידי ביטוי בחוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס"ו-2005.

³⁸ החוק מציג תפיסה מתקדמת לפיה אין להפלות אנשים עם כל סוגי המוגבלות במסגרת העבודה ובקבלה אליה, ואף מטיל על המעסיק חובת התאמה נרחבת למדי. ממחקר אשר סקר את הפסיקה הישראלית אשר התייחסה לחוק עולה, כי למרות ההתייחסות המפורשת בחוק להיבט התעסוקה, לא חלה בעניין התפתחות דוקטרינרית משמעותית, וכי רוב הפסיקה, למעט מקרים בודדים של ערכאות נמוכות, אינה מפרשת את החוק באופן המבטא את התפיסה העקרונית המתקדמת שלו (ש. מור, "שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות בתעסוקה – מתיקון הפרט לתיקון החברה", יפורסם בעיוני משפט לה).

³⁹ על הרציונלים הנורמטיביים להתאמות בתעסוקה, כנגזרת מהזכות לשוויון, ראו: ג. ספיר "הצדקות לחובה לערוך התאמות בתחום התעסוקה בעבור אנשים עם מוגבלויות" **משפט וממשל** יג 411 (2001); וכן: בג"צ 4541/94 **מילר נ' שר הבטחון**, פ"ד מט(4) 94 (1995).

הדרישה לעריכת התאמות במקום העבודה, הציוד שבו, דרישות התפקיד וכו' היא תנאי לשילוב אמיתי בשוק העבודה"⁴⁰.

בפועל, מסקירת הפסיקה הישראלית⁴¹ בנושא, עולה כי רוב רובן של ההתאמות שהוכרו בפסיקה היו התאמות לעובדים אשר הפכו לאנשים עם מוגבלות לאחר תחילת העסקתם, וברוב המקרים ההתאמה הייתה מציאת תפקיד אחר בתוך מקום העבודה.

הלכת ההתאמות הנדרשות פותחה בפסק הדין בעניין **שטיינברג**⁴² בו קבע בית הדין מהן הפעולות שעל המעסיק לנקוט על מנת לבדוק את התאמתו של העובד למשרה או למשרה אחרת בארגון. בית הדין ציווה על המעסיק לבחון חלופות תעסוקתיות בתוך מקום העבודה.

בפרשת **דקל**⁴³ קבע בית המשפט כי "התאמות" יכולות להיות גם התאמות כלכליות – קרי מתן שכר לעובד עם המוגבלות על בסיס גבוה יחסית, לעומת תפקודו, ובהתחשב במוגבלותו. על כן ייתכן שהעסקתו של עובד עם מוגבלות, תהיה פחות משתלמת מבחינה כלכלית והתמורה שהמעסיק יקבל ממנה תהיה פחותה, עקב מוגבלותו, מזו שהוא היה מקבל מעובד אחר ללא מוגבלות.

מעניין לציין כי מחקרים שנערכו בחו"ל מצביעים על כך שחקיקת חוקים לשוויון בתחום התעסוקה אכן מעלה את ההסתברות לקבלת התאמה במקום העבודה⁴⁴. כן נמצאה מגמה של ירידה בשיעור הפונים לקבלת קצבאות נכות, ככל שמתגברת המגמה להענקת התאמות במקום העבודה⁴⁵.

שירות המדינה

יוער כי בכל הנוגע לשירות המדינה קיימת ועדה רפואית⁴⁶, אשר מסדירה את הפרוצדורה לפניית המעסיק הציבורי לשכת הבריאות המחוזית לשם קביעת כושרו הבריאותי של העובד. הוראה זו אינה מתייחסת לחובה לבחון התאמות על רקע המוגבלות, אשר מוטלת על המעסיק עצמו.

מסתבר ששתיקת התקשי"ר בנוגע להתאמות הולידה פרקטיקה פסולה: המעסיק הציבורי מפנה אדם עם מוגבלות, על פי רוב במצבים בהם המוגבלות התפתחה במהלך השירות, לבחינה של כושרו על ידי ועדה רפואית, מבלי לבחון התאמות. הוועדה הרפואית עשויה לקבוע אי כשירות לתפקיד. המעסיק הציבורי מתייחס להוראות הוועדה כהוראות מחייבות, אשר מחייבות אותו לפטר את העובד. וכך, פעמים רבות, החובה החקוקה לבצע התאמות אינה מיושמת.

⁴⁰ מתוך הצעת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ז – 1996, הצעות חוק 2525 11.3.96 עמ' 630.
⁴¹ ש. מור, "שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות בתעסוקה – מתיקון הפרט לתיקון החברה", יפורסם בעיוני משפט לה, עמ' 35.

⁴² בש"א 5712/03 **שטיינברג נ' חברת החשמל לישראל** (20.12.03).

⁴³ (עב' אזורי נצ') 1732/04 **דה קסטרו דקל יצחק נ' מ.ב.א. הזורע**, תק-עב 2005(3) 39, 50 (2005) (להלן: "פרשת דקל").

⁴⁴ Charles, Kerwin Kofi. 2004. "The Extent and Effect of Employer Compliance with the Accommodations Mandates of the Americans with Disabilities Act". *Journal of Disability Policy Studies* 15 (2):86-96. המאמר מתייחס ל-American With Disabilities Act.
⁴⁵ R. V. Burkhauser, L.H. Nicholas, & M.D. Schmeiser, "The Importance of State Anti-Discrimination Laws on Employer Accommodation and the Movement of their Employees onto Social Security Disability Insurance". Michigan Retirement Research Center, University of Michigan, September 2011 (WP 2011-251).

יצוין כי המחקר נערך בעיקר בקרב אנשים אשר מוגבלותם אירעה תוך כדי עבודתם, ולא בקרב אנשים עם מוגבלות המנסים להשתלב בשוק העבודה.
⁴⁶ הפועלת מכוח הוראה 33.24 להוראות התקשי"ר.

נוכח האמור פרסמה נציבות שירות המדינה הודעה המעדכנת את הפרוצדורה הנוגעת להפסקת עבודה בהתאם להחלטת ועדה רפואית.⁴⁷ בהוראה נקבע כי חלה על המעסיק חובה לחפש תפקיד חלופי עבור עובד שנפסל לתפקיד על ידי ועדה רפואית.

יש לציין כי במספר מקרים צויין כי דווקא על המעסיק הציבורי חלה חובת התאמות מוגברת: כך בפס"ד שטיינברג (המעסיקה – חברת החשמל) וכן בהתאם לחוות דעת של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, אשר ניתנה במסגרת בעא"ח (ארצי) 39/09 **כץ נ' חברת אשד משאבים** (26.10.09).

השמה בלתי מפלה

בחוק שירות התעסוקה, בו קיים, כאמור, איסור על אפליה קלאסית, אין כל התייחסות להתאמות, ככל הנראה מן הסיבה כי אלה מוטלות, בחוק השוויון, על המעביד. עם זאת, חוסר ההתייחסות להתאמות עשוי ליצור חסר מהותי, כאשר שירות התעסוקה נמנע מלשלוח אדם למקום עבודה בשל חוסר התאמתו למקום כפי שהוא, וכך נמנעת האפשרות להתאים את מקום העבודה לעובד, כנדרש בחוק השוויון.⁴⁸

בשנים האחרונות החלו לפעול בארץ גופים פרטיים העוסקים בהשמה תעסוקתית של אנשים עם מוגבלויות, כגון אקיי"ס, אלווין ישראל, "סטרייב" (תוכנית תב"ת של הגיונט), חברת Abilities, אתר "אביליקו", ועוד. כן מתקיימות בעניין יוזמות של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת, כגון עידוד מעסיקים לקליטת עובדים עם מוגבלות, ופיתוח אפשרויות להשתלבות בשוק העבודה עבור אנשים עם מוגבלות (למשל ע"י השתתפות במימון התאמות במקום העבודה לעובד עם מוגבלות בהתקיימם של תנאים מסוימים, השתתפות בשכרו של עובד עם מוגבלות בהתקיימם של תנאים מסוימים, הקמתם של מרכזי תמיכה למעסיקים והקמתו של "המעגל הפתוח" - פורום העסקים הישראלי לקידום השתלבותם של אנשים עם מוגבלות במשק).

סעדים

בנוגע לאופציות העונשיות שבחוק, קבע בית המשפט בפרשת **דקל** כי "במקרה של עובד עם מוגבלות מקבלת משנה חשיבות השמירה על מקום העבודה, כמקום תעסוקה ולא רק פרנסה, למען השמירה על כבוד האדם. הסעד הכספי... לא מהווה פתרון הולם לבעיות אפליה של אדם עם מוגבלות". לכן במקרה זה הורה בית הדין על המשך העסקת העובד, על אף שהוכח כי תפוקתו פחתה.

בכל הנוגע לפיצוי בגין נזק בלתי ממוני, קבע בית הדין בפרשה זו כי "המחוקק ביקש להחמיר את הסנקציה כאשר קיימת אחריות על פי חוק שוויון זכויות ועל כן, קבע תרופה מיוחדת, פיצוי ללא הוכחת נזק, הכוללת פיצוי בגין עוגמת נפש או כאב וסבל".⁴⁹

⁴⁷ הודעה מס' שע/28, פורסמה ביום 28.6.10, ומעדכנת את הוראה ת/22. בעניין זה הוגשה על ידי ארגון "בזכות" (ב"כ עו"ד יותם טולוב) עתירה מנהלית [סע (ת"א) 8965-07-11 **פלונית נ' מדינת ישראל**], בעניינה של אשה עם מחלת נפש אשר פוטרה מעבודתה בעת רמיסיה.

⁴⁸ יוער כי בעקבות פניה שערכנו לנציבות שירות המדינה (הממונה על השוויון – גב' הניה מרקוביץ', 12.9.11), נאמר לנו כי שירות התעסוקה אינו משמש כלי עיקרי בהשמה בשוק הפתוח, לרבות משרות ציבוריות.

⁴⁹ פסקה 12 לפסק הדין.

ב. עידוד העסקה - השתתפות המדינה במימון התאמות

כאמור לעיל, קובע חוק השוויון כי גם אי ביצוע של ההתאמות הנדרשות להעסקתו של אדם עם מוגבלות תחשב כאפליה, כל עוד אלה אינן מטיילות נטל כבד מדי על המעסיק. על מנת להתמודד עם סוגיית הנטל, ולהעבירו, ולו חלקית, מכתפי המעסיק לכתפי החברה, הותקנו מכוח חוק השוויון⁵⁰ תקנות אשר נועדו להקל על תעסוקתם של אנשים עם מוגבלויות⁵¹ - תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (השתתפות המדינה במימון התאמות), תשס"ו - 2006 (להלן: "**תקנות השתתפות בהתאמות**"). במסגרת מימון ההתאמות עוזרת המדינה למעסיק להגיש את מקום העבודה.

הגדרת "התאמה"⁵² הינה רחבה וכוללת התאמות פיסיות, בין במקרקעין ובין במיטלטלין; מכשירים, עזרים, התקנים; אמצעי מחשוב של חומרה ותוכנה; שינויים או התקנות במקרקעין ובמבנים; שירותי תרגום ותמלול הנדרשים לעובד עם מוגבלות שיש לו ירידה בשמיעה של 50 דציבלים ויותר באוזן הטובה יותר, וזאת לצורך קליטתו הראשונית במקום עבודה; הדרכה למעביד של עובד עם מוגבלות שכלית, קוגניטיבית או נפשית, או למי מטעמו, בנוכחות העובד לפי הצורך, שנותן גורם הדרכה מקצועי בתחום אותה המוגבלות, ב-6 החודשים הראשונים לעבודתו של העובד. כן כוללות ההתאמות סעיף "סל" הכולל כל אביזר או אמצעי הנדרש לעובד עם מוגבלות במקום עבודתו, עקב צרכיו המיוחדים, לשם ביצוע העבודה ולשם תפקוד יומיומי במקום העבודה ככלל העובדים. כל ההתאמות צריכות להיות מאושרות מראש.

התקנות אמורות לסייע למעבידים או למי שעומדים להיות מעבידים (כולל מעסיקים בפועל של עובדי קבלן כוח אדם) המעסיקים אנשים עם מוגבלויות בהיקף של שליש משרה ומעלה, אך לא כולל עובדים המועסקים לתקופה קצובה אחת של פחות משנה. התקנות אינן מסייעות לגופים ציבוריים או מפעלים מוגנים שאוצר המדינה משתתף בתקציבם⁵³.

תקנה 2 לתקנות השתתפות בהתאמות מונה את סכומי ההשתתפות המקסימליים:

- במקום עבודה שבו עובדים עד 25 עובדים (לאו דווקא עם מוגבלות): ₪ 19,000 לעובד עם מוגבלות, ובלבד שהמעביד נשא בעלות של לפחות 1,000 ₪ בגין אותן התאמות;
- במקום עבודה שבו עובדים 200-25 עובדים: ₪ 17,000 לעובד עם מוגבלות, ובלבד שהמעביד נשא בעלות של לפחות 3,000 ₪;
- במקום עבודה שבו עובדים יותר מ-200 עובדים: ₪ 15,000 לעובד עם מוגבלות, ובלבד שהמעביד נשא בעלות של לפחות 5,000 ₪.
- במקרה של מוגבלות בניידות בשיעור של 75% ומעלה, ניתן לבקש סכומים מוגדלים עבור התאמות במקרקעין. כמו כן ניתן לבקש התאמות מוגדלות לאביזרי מחשוב לעיוורין.

⁵⁰ סעיף 17(ב) לחוק השוויון.

⁵¹ לפי סעיף 17(ד) לחוק, כל התקנות אמורות להיות מותקנות בהתייעצות עם נציבות השוויון והארגונים העוסקים בקידום זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות.

⁵² תקנה 1 לתקנות השתתפות בהתאמות.

⁵³ לפי סעיף 17(א) לחוק שכר מינימום, התשמ"ז - 1987.

בהתאם לתקנות, על אף שההשתתפות היא חד פעמית, ניתן לבקש השתתפות נוספת לאחר חלוף 5 שנים, וזאת רק אם נדרשת התאמה נוספת, שהיא רלוונטית לתפקוד המשתנה של אותו עובד ולביצוע עבודתו. עוד מצוין בתקנות, כי מהסכומים אשר יינתנו בגדרם ינוכו סכומים שהתקבלו לצורך השתלבות בעבודה מכל גורם ציבורי או לפי כל דין אחר, כגון חוק שיקום חולי נפש בקהילה, התש"ס-2000 (להלן: "חוק שיקום חולי נפש").

עוד נקבע, כי הזכות להשתתפות תלויה בכך, שעלותה של ההתאמה עלתה על 1,000 ₪, והיא תינתן רק לאחר קבלת אישור של מורשה לנגישות בנוגע לתקינות ההתאמה, בטיחותה והתאמתה לצרכי העובד. על החלטת המנהל מטעם התמ"ת בדבר מתן ההתאמה ניתן לערור בפני בית הדין לעבודה.

יודגש כי הסכומים ניתנים כהלוואה למעביד, כנגד ערבות בנקאית בשיעור 20% מסכום ההלוואה. ההלוואה הופכת למענק (כלומר – שאין צורך להחזירו) בתוך שנה, ובלבד שהעובד עדיין עובד באותו מקום וההתאמה משרתת אותו, ולחלופין, שהמעביד עשה מאמץ סביר שהעובד ימשיך לעבוד אך בנסיבות העניין לא היה סביר להמשיך בהעסקה, ובנוסף נעשה מאמץ להעסיק אדם אחר שזקוק לאותה התאמה. ניתן גם להחזיר רק חלק מההלוואה, בהתחשב בתועלת שצמחה למעביד מההתאמה ובתועלת שצמחה לעובדים עם מוגבלות במקום העבודה. השתתפות בעלות הדרכה ראשונית למעביד תהפוך למענק מייד עם תשלומה.

עוד מקור למימון התאמות הינו חוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים⁵⁴. בהתאם לחוק, רשאי שר התמ"ת להתקין תקנות לעניין מתן מענקים או תמריצים למעסיקים של משתקמים או של מועסקים עם מוגבלות בעלי יכולת עבודה מופחתת. עוד קובע החוק, כי מעסיק המבצע התאמות במקום תעסוקה רגיל, הנדרשות בשל צרכיו המיוחדים של המשתקם, זכאי להשתתפות המדינה. על שר התמ"ת יחד עם שר האוצר, באישור ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת, לקבוע הוראות בעניין זה.

מקור נוסף למימון התאמות הוא משרד הרווחה, כ"שירותי השמה בעבודה" לעיוורים ולנשים עם לקויות ראייה⁵⁵. המוגדר כ"זכאי" הוא אדם עיוור או לקוי ראייה שלומד במסגרת תוכנית שיקום מקצועי מאושרת, או עובד בשוק העבודה הפתוח, או שבעקבות אבחון מקצועי נקבע כי הוא מתאים לעבודה בשוק הפתוח. אדם זה זכאי לעזרה ברכישת מכשור בסיוע המוסד לביטוח לאומי, ובהתאם לנהלים של מחלקת השיקום במוסד, אם הוא עומד בכל הקריטריונים הבאים: קיים מקום עבודה בשוק הפתוח אשר מוכן לקלוט את האדם לעבודה בתנאי שכר מקובלים; המכשור הינו תנאי לקליטתו בעבודה של אדם עיוור או להמשך העסקתו או לביצוע תוכנית הכשרה מקצועית; המכשור מיועד לשימוש האישי של האדם העיוור ומותאם למגבלותיו⁵⁶; אדם

⁵⁴ חוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), התשס"ז – 2007 (להלן: "חוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים").

⁵⁵ הוראה 18 לפרק 6 בתקנון עבודה סוציאלית (תע"ס).

⁵⁶ <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/23F914BC-1FE1-4B52-A4C1-51D333E094F1/0/618.pdf>

על המועמדים העונים לקריטריונים לעיל לפנות לרכז ההשמה האזורי כדי לממש את זכאותם. כאשר מדובר בעמדת עבודה ממוחשבת, הרכז יפנה את האדם העיוור למבדק התאמה ביחידה למכשור ממוחשב לעיוורים וללקוי ראייה. כאשר מדובר בטלוויזיה במעגל סגור ללקוי ראייה, יפנה הרכז את המועמד למכון לכבדי ראייה. לאחר שלב זה מגבש מרכז השיקום המלצה לציד, תוך התחשבות במאפייני האדם, מוגבלותו, סוג העבודה, הציוד המצוי והעלות. המלצה זו עוברת לרכז ההשמה אשר מעביר אותה לדיון בוועדה בין משרדית של המוסד לביטוח לאומי ומשרד הרווחה, ונציגים מאוכלוסיית העיוורים. עם זאת, במקרים מסוימים הבקשה תעבור ישירות להחלטת המוסד לביטוח

עיוור שעובד בשוק הפתוח, אך אינו זכאי לציוד מהמוסד לביטוח לאומי, יקבל ציוד בהשאלה מתוך מאגר שמפעיל השירות לעיוור יחד עם בית חינוך עיוורים, בהשתתפות עצמית של 50 ₪ לחודש.

* * *

מלשון ההתאמות עולה הנטייה לתת סיוע מוגבר למעסיקים קטנים יחסית, ובמקביל לדרוש מהם השתתפות פחותה, מתוך הבנה, ככל הנראה, שהנטל הכרוך במימון התאמות כבד עליהם יותר יחסית למקומות עבודה בהם מועסקים אנשים רבים – הן בשל גודלם, והן בשל העובדה כי אותה התאמה יכולה, לעתים, לשרת מספר עובדים. מאידך גיסא, הפרוצדורה הנדרשת מורכבת ועשויה להכביד דווקא על אותם מעסיקים קטנים. עוד יוער, כי התקנות קובעות שהמעסיק (ולא העובד) הוא זה אשר ייזום ויגיש את הבקשה למימון ההתאמות. עניין זה עלול ליצור חוסר הלימה בין בקשת המעסיק לבין ההתאמה הנדרשת בפועל.

בעניין זה מעניין לציין כי במהלך החודשים פברואר-מרץ 2011 קיים המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה (אשר פועל במשרד התמ"ת) קמפיין רדיו וטלוויזיה כלל ארצי שנושאו "השתתפות המדינה במימון התאמות במקום העבודה". על פי דו"ח שפרסם המטה באתר המשרד⁵⁷, בעקבות הקמפיין הגיעו אל המטה 61 פניות (בלבד!) בנושא התאמות. מתוך פניות אלה, 24 פונים בלבד מסרו כי הם נמצאים בתהליכי הגשת בקשה להשתתפות המדינה במימון התאמות. עוד בעקבות הקמפיין הגיעו אל המטה 58 בקשות של מחפשי עבודה אשר הופנו למשרדים הרלוונטיים (הרווחה והבריאות) לצורך בדיקת התאמות. דווח כי חודש לאחר ההפניה טרם פנה אל מחפשי העבודה גורם כלשהו מטעם המשרדים.

בדיווח האחרון מטעם המטה⁵⁸ פורסם כי עד לסוף מאי 2011 הגישו 149 עסקים בקשות להשתתפות המדינה במימון של 225 התאמות, עבור 429 עובדים עם מוגבלות. עבור 82 מהמעסיקים אושרו התאמות בגין 251 עובדים, בסך של 2,699,000 ₪. 18 בקשות של מעסיקים נמצאות בטיפול, 39 בקשות נדחו, ובשאר הבקשות הופסקו ההליכים על ידי המעסיקים עצמם.

בכל הנוגע למהותן של ההתאמות הנדרשות, פרסמה נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות חוזר⁵⁹ ובו מגוון של עשרות התאמות הנדרשות לכל סוג של מוגבלות (בהתאם לרמתה):

למועסקים עם מוגבלות נפשית: גמישות בשעות העבודה, גמישות בהפסקות, גמישות בהיקף משרה, גמישות בימי חופשה/מחלה ואפשרות לעבודה זמנית מהבית.

לאומי. יש להדגיש כי הסיוע מותנה בהוכחת שליטה בהפעלת הציוד מצד המועמד והשתתפות עצמית בגובה של 10% מעלות הציוד.

⁵⁷ בידיעון המטה, גיליון מספר 6, אייר תשע"א, מאי 2011,

<http://newsletter.moital.gov.il/NewsLetters/Mugbalut/Newsletter6/Pages/Default.aspx>

⁵⁸ גיליון מספר 7, שפורסם באוגוסט 2011,

<http://newsletter.moital.gov.il/NewsLetters/Mugbalut/Newsletter7/Pages/Default.aspx>

⁵⁹ מסמך מסכם מאת נציבות שוויון לאנשים עם מוגבלויות בנושא התאמות בתעסוקה בשוק החופשי לאנשים עם מוגבלויות ולבני משפחתם (29.10.2008)

<http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/Taasuka/Persumim/>

למועסקים עם מוגבלויות קוגניטיביות: גמישות בהפסקות, הארכת זמן תגובה, חלוקת משנה של המשימות, טכנולוגיות מחשוביות והקראה/ שכתוב במקרים ייחודים.

למועסקים עם מוגבלות שכלית: הארכת זמן תגובה, חלוקת משנה של משימות ועידוד והמחשה. למועסקים עם מוגבלות בתנועה: מחוץ למבנה - חניה, דרך נגישה מהחנייה/תחנה/הסעה למקום העבודה; בתוך המבנה - נגישות המרחב הפיזי אל ושל מקום העבודה מבחינת רוחב פרוזדורים, פתחים ומעברים, כולל חדר ישיבות, מזכירות, מנהל ואנשים שיש לו עימם קשר בעבודה, התאמת הריהוט, התאמת השירותים, התאמת המעלית וטכנולוגיות מסייעות.

למועסקים עם מוגבלות ראייה: מחוץ למבנה - נגישות לאורך התוואי מאמצעי התחבורה ועד למקום העבודה, כולל הרחקת מפגעים ניידים ונייחים; בתוך המבנה - שילוט, מעלית עם כתב מובלט, כתב ברייל ומערכת כריזה, תאורה מתאימה, טכנולוגיות מחשוביות, מאחז ידי במדרגות, הרחקת מפגעים ניידים ונייחים, אמצעי הקלטה/ ברייל/ הקראה ומקום לכתב נחייה.

למועסקים עם מוגבלות שמיעה: התאמה אקוסטית, מערכות עזר כלליות/אישיות, אמצעי תקשורת, כגון: פקס / SMS, תמלול / שפת סימנים.

לבני משפחה של אנשים עם מוגבלות: גמישות בשעות העבודה, גמישות באופי העבודה, הרחבת ימי מחלה/חופשה וליווי לפי רצון.

ג. עידוד העסקה – שכר מינימום מותאם לעובדים ולאנשים "המועסקים כמשתקמים"

כלי נוסף שנועד לעידוד תעסוקתם של אנשים עם מוגבלות, אשר אמור להציג אותם כאטרקטיביים יותר, כלכלית, להעסקה, הינן תקנות שכר מינימום מותאם⁶⁰.

לפי התקנות, אדם עם מוגבלות כהגדרתו בחוק השוויון, אשר מועסק או מיועד להיות מועסק במקום עבודה שאינו מוגדר כמפעל מוגן שמשרד האוצר משתתף בתקציבו (או מורשה מטעמו לעניין זה) רשאי לפנות אל משרד התמ"ת בבקשה לקביעת שכר מינימום⁶¹ מותאם עבורו⁶².

מטרתן המוצהרת של התקנות היא לעודד את העסקתם של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה, תוך התאמת השכר לתפוקתם – "שכר שווה לעבודה שווה". שכר המינימום המותאם בנוי בצורה

⁶⁰ תקנות שכר מינימום (שכר מותאם לעובד עם מוגבלות בעל יכולת עבודה מופחתת), התשס"ב-2002 (להלן: "תקנות שכר מינימום מותאם").

⁶¹ לפי הנתונים המצויים באתר המוסד לביטוח לאומי, שכר המינימום נכון ליולי 2011 הוא כדלקמן: שכר יומי למועסק 5 ימים בשבוע- 189.23, שכר יומי למועסק 6 ימים בשבוע- 164 ₪, שכר מינימום יומי 22.04 ₪, שכר מינימום חודשי 4,100 ₪. <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/Taasuka/Persumim/>

⁶² המודל אשר מוצג על ידי התקנות: כאשר יכולת העבודה של העובד עם המוגבלות עולה על 19%, אך אינה עולה על 30% מיכולת העבודה ה"רגילה", שכר המינימום המותאם יעמוד על כ-30% משכר המינימום הרגיל. כאשר יכולת עבודתו היא בין 30% לבין 40% מיכולת העבודה הרגילה, שכר המינימום המותאם לעובד יעמוד על 40% משכר המינימום הרגיל. כאשר יכולת עבודתו של העובד עם המוגבלות הינה בין 40% לבין 50%, שכר המינימום של העובד יעמוד על כ-50% משכר המינימום הרגיל. כאשר יכולת העבודה של האדם עם המוגבלות הינה בין 50% לבין 60% מיכולת עבודה רגילה, השכר המותאם לעובד יעמוד על כ-60% משכר המינימום הרגיל. כאשר יכולת העבודה של העובד היא בין 60% לבין 70% מיכולת העבודה הרגילה, שכר המינימום המותאם של אותו עובד יעמוד על כ-70% משכר המינימום הרגיל. ואילו כאשר יכולת העבודה של אותו עובד הינה בין 70% לבין 80% מיכולת העבודה הרגילה, שכר המינימום המותאם של אותו עובד יעמוד על 80% משכר המינימום הרגיל.

מדורגת, כך שהוא שווה או גבוה מהתפוקה היחסית של האדם עם המוגבלות למול התפוקה של עובד ממוצע ללא מוגבלות. השכר המותאם נקבע על בסיס הערכת יכולת העבודה של העובד ביחס ליכולת העבודה של עובד ללא מוגבלות באותו התפקיד.

ההתאמה היא לשכר הבסיסי, אך כל תוספות השכר הקבועות (כגון דמי הבראה ונסיעות) אינן מופחתות או מותאמות. עם זאת, ההתאמה מקטינה את רכיבי השכר הנוספים כגון חופשה, דמי מחלה, גמול שעות נוספות, פיצויי פיטורים, ופיצויי הודעת מוקדמת, הנגזרים מהשכר המותאם שנקבע.

חוק נוסף אשר מאפשר תשלום מופחת לאנשים עם מוגבלות (והמעלה קשיים דומים), הינו חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים⁶³. "משתקם" מוגדר כ"מועסק עם מוגבלות שמנכ"ל התמ"ת קבע כי יכולת התעסוקה שלו פחותה, עקב מוגבלותו, מיכולת העבודה רגילה באותו תפקיד ובאותו מקום תעסוקה בשיעור של 81% לפחות". בהתאם לחוק, בין המשתקם המועסק במקום תעסוקה רגיל, לבין המעסיק⁶⁴ שלו והגורם השיקומי המלווה שלו, אם ישנו – לא יחולו יחסי עובד-מעביד⁶⁵. המשתקם יהיה זכאי לזכויות תעסוקתיות-סוציאליות מסוימות⁶⁶ כגון ימי חופשה, חגים ומחלה בתשלום, הפסקות, החזר הוצאות נסיעה, ודמי לידה, והוא יהיה זכאי לגמול תעסוקה שלא יפחת מהמינימום הקבוע בחוק⁶⁷, בהתאם לדרגת היכולת שנקבעה לו (שהיא כאמור נמוכה מאוד, עד 19% מיכולת "רגילה")⁶⁸. יובהר כי אדם שהחוק חל עליו – לא יחולו עליו הוראות תקנות שכר מינימום מותאם⁶⁹. זכויותיו של משתקם המועסק במשרה חלקית יחשבו באופן יחסי.

לשם קבלת הערכה בדבר היכולת המופחתת – הן לעניין תקנות שכר מינימום והן לגבי עובדים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים, מתבצע (לבקשת העובד ולא לבקשת המעסיק) אבחון על ידי מאבחן מקצועי – שהינו פסיכולוג תעסוקתי או מרפא בעיסוק, בהתאם ל"ניתוח עיסוק" – מודל אחיד של ראיון של המאבחן, המעסיק והעמית (עובד בתפקיד מקביל) תוך בחינת מהות התפקיד⁷⁰. מאחר והמבחן להחלטה על שכר מינימום מופחתת היא יכולת עבודה מופחתת בתפקיד, חשוב לבדוק אם יש תפקיד אחר במקום העבודה אותו יכול העובד למלא בצורה שאינה מופחתת.

⁶³ חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), התשס"ז – 2007 (להלן: "חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים"). יוער כי שם החוק ניתן, ככל הנראה, על מנת להימנע מלהשתמש במילה "עובדים", מחשש שהמינוח יעלה טענות לגבי התקיימותם של יחסי עובד-מעביד בין "המועסק כמשתקם" למקום העסקתו.

⁶⁴ לפי סעיף 9 לחוק, דין המדינה לעניין חוק זה הוא כדין כל מעסיק.

⁶⁵ סעיפים 2 ו-2א לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים. עוד לפני היכנסו של החוק לתוקף נקבע בפסיקה, כי כאשר ההתקשרות בין מעביד לבין אדם עם מוגבלות היא שיקומית בלבד, לא יהיה ניתן לטעון כי בין הצדדים נכרת חוזה עבודה מחייב מבחינה משפטית, ועל כן אותו אדם לא יהיה זכאי לתנאים של עובד, לרבות שכר מינימום. במקרה זה יוגדר המעסיק כמתנדב שמסייע לאדם עם מוגבלות בכך שהוא נותן לו מסגרת שיקומית (ע"ע 670/66 יעקב רוט נ' רם מבנים בע"מ).

⁶⁶ הזכויות מפורטות בתוספת השנייה לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים.

⁶⁷ התוספת הראשונה לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים.

⁶⁸ דהיינו – משתקם שנקבעו לו כ-10% כושר עבודה יהיה זכאי לתשלום של כ-300 ₪ עבור חודש עבודה מלא(!).

⁶⁹ סעיף 3(ב) לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים.

⁷⁰ האבחון מתבצע על ידי שתי חברות שנבחרו באמצעות מכרז: "פרויקטים שיקומיים בע"מ" אשר פועלת באזור הדרום, הצפון וירושלים, ו"המרכז להכשרה ושיקום מקצועי", הפועלת באזור המרכז. החלק האבחוני מורכב משלושה שלבים, המתייחסים לפירוט המשימות אותן מבצע העובד עם המוגבלות ואחוז מיום העבודה אותו הוא משקיע בביצוע המשימה. השלב הראשון כולל הערכה של מיומנות העובד עם המוגבלות ביחס לעובד מן המניין, לפי ראיון עם המעסיק. השלב השני כולל הערכה של תפקוד העובד עם המוגבלות ביחס לעובד מן המניין על פי מידע שהתקבל באמצעות שלוש תצפיות של המאבחן. השלב השלישי כולל איסוף מידע כללי על תפקוד העובד כפי שנמסר באמצעות ראיון עם העובד עצמו, עובד ההשמה, דו"חות במקום העבודה, וכן מהתרחשויות כלליות של המאבחן. הציון

כמפורט לעיל, עובדים ש"יכולת העבודה" שלהם היא עד 19% מיכולת עבודה "רגילה", נכנסים לגדרו של חוק אנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים, ואילו אנשים בעלי יכולת מ-19% ועד 80% ייכנסו לגדרו של חוק שכר מינימום מותאם.

בדומה לחוק שכר מינימום מותאם, מי שרשאי להגיש למנהל⁷¹ בקשה לקבוע מעמד כ"משתקם"⁷² הוא המועסק עצמו או מי שמוסמך ומורשה לפעול בשמו, אך אינו המעסיק.

לפי החוק⁷³, אמור שר התמ"ת לקבוע, תוך התייעצות עם הגורמים הרלוונטיים, מדדים, כלי הערכה ומבחנים, שישמשו להערכת יכולת התעסוקה ודרגתה, ולבדיקה האם ההעסקה נועדה במהותה לשיקום. עד לקביעת הנתונים הללו, נקבע בחוק כי יש להביא בחשבון את הפרמטרים הבאים: יכולת התמדה, איכות התעסוקה, רמה, תפוקה, הרגלי עבודה, ומידת השתלבות. יש לבצע הערכת יכולת תעסוקה חוזרת בתום שנה, שנתיים וארבע שנים, וכן כאשר חל שינוי בנסיבות. על החלטת המנהל ניתן לערער לבית הדין האזורי לעבודה. עוד לפי החוק⁷⁴ על שר התמ"ת להביא לוועדת הבריאות הרווחה והעבודה של הכנסת, תקנות ראשונות בעניין זה לאישורה, עד לשנה מיום כניסת חוק זה לתוקף, הינו עד 2008⁷⁵. יודגש כי החוק⁷⁶ אינו אמור לגרוע מכל זכות של מועסק עם מוגבלות שאינו משתקם.

החוק נחקק כ"הוראת שעה" ונקבע, כי הוא יעמוד בתוקף 5 שנים מיום פרסומו⁷⁷. עוד נקבע, כי שר התמ"ת ידווח לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת, בכל שנה, על אופן ומידת שילובם ועל היקף העסקתם של אנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים. דיווח כזה אכן מתקיים מדי שנה^{78 79}.

הסופי שמתקבל משקף למעשה את אחוז יכולת העבודה של העובד עם המוגבלות מתוך ציון מקסימלי של 100%, כאשר כל חלק באבחון שווה לשליש.

⁷¹ "המנהל" הוא מנכ"ל משרד התמ"ת או מי שהוא הסמיך לעניין חוק זה.

⁷² סעיף 3 לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים.

⁷³ סעיף 2(3) לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים.

⁷⁴ סעיף 18 לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים.

⁷⁵ לפי תשובתה של יעל הנדלסמן-קורן, מרכזת תחום שכר מינימום מותאם במטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת (מיום 24.10.2011), תקנות אלה טרם תוקנו. לדבריה, חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים אימץ את המנגנון שנקבע בתקנות שכר מינימום מותאם, לפיו, שכר המינימום המותאם לעובד עם מוגבלות נקבע על ידי המנהל של משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, בהתאם ליכולת העבודה של אותו עובד בהשוואה ליכולת העבודה הרגילה באותו תפקיד. המנהל, באמצעות גורמים מאבחנים, קובע מהי יכולת העבודה של עובד אשר הגיש בקשה לשכר מינימום מותאם ובהתאם לקביעה זו, מחליט על גובה שכר המינימום המגיע לעובד. בכדי לעמוד בהוראות סעיפים 3(א)(2), 3(א)(3) וכן בסעיף 18 לחוק, במטרה לקבוע את המדדים כאמור, כינס המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה ועדה מקצועית שבה יושבים הגורמים המאבחנים, אנשי אקדמיה ונציגי משרד הבריאות ומשרד הרווחה. הועדה המליצה לבחון את הנושא במסגרת מחקר מקיף בקרב מאובחני שכר המינימום המותאם, ובשים לב לכלי ההערכה המשמשים כיום. לאור כל זאת, ולאור העובדה שכלי האבחון בהם נעשה שימוש כיום רגישים גם לקריטריונים המפורטים בסעיף 3(א)(3) לחוק, ובהתאם ליעוץ השלכה המשפטית של המשרד, הוחלט כי עדיף להביא הצעה לתקנות בפני הועדה רק לאחר שיושלם המחקר כאמור.

⁷⁶ סעיף 6(ב) לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים.

⁷⁷ סעיף 19 לחוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים. בהתאם לשיחה שקיימו עם גבי יעל הנדלסמן-קורן, מרכזת תחום שכר מינימום מותאם במטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת, היות ומדובר בחוק שמנסה לראשונה להסדיר חוליה על רצף התעסוקתי של אנשים עם מוגבלות ולאור חילוקי דעות מרובים ומהותיים שהיו בעת חקיקת החוק, הוחלט לקבוע אותו כהוראת שעה שתבחן לאחר 5 שנים ולאור ממצאי היישום של החוק, ייקבע האם הוא יהפוך להוראת קבע כלשונו, האם יהפוך להוראת קבע תוך הכנסת שינויים בו, או האם יבוטל.

⁷⁸ בשנים 2009 ו-2010 אכן פורסם ונשלח דו"ח מטעם המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה לוועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת. בסוף השנה יפורסם הדו"ח לשנת 2011 (הנתונים נמסרו מאת יעל הנדלסמן-קורן, מרכזת תחום שכר מינימום מותאם במטה, מיום 24.10.11).

⁷⁹ מתוך דו"ח של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת, מדצמבר 2010. <http://israel-industry-trade.gov.il/NR/exeres/4957986A-158F-4A00-BDA4-A27094B84A5B.htm>

תקנות שכר מינימום מותאם שנויות במחלוקת בקרב אנשים עם מוגבלויות ואנשים מתחום תעסוקת אנשים עם מוגבלויות. לב המחלוקת מצוי בקיום ובהגדרת אותו עובד "רגיל", אשר ביחס אליו נקבעת יכולת העבודה המופחתת של אדם עם מוגבלות. עצם ההגדרה יוצר "אדם נורמטיבי" ומבחין אותו ממי שאינו עומד באותה נורמה, ובכך משטח את דמותו של האדם עם המוגבלות ומתרגם את מוגבלותו לכסף. כפי שיוסבר בפרק ב' להלן, למרות שהמדובר בתקנות שנחקקו בתקופה מאוחרת והן אמורות לשקף תפיסה מתקדמת של אנשים עם מוגבלויות, הן מבוססות על מודל ביו-רפואי בו האדם ה"נורמטיבי" הוא בראש ובראשונה בעל גוף ונפש "שלמים". המתנגדים לתקנות הביאו ראיות לכך שהן מסייעות ליצירת ושימור הסטיגמה האנטי-פרודוקטיבית של אנשים עם מוגבלות, וכך מנגנון שאמור להיות תלוי מקום עבודה ספציפי, הופך ל"גזר דין" המלווה את האדם במשך שנים בתחום התעסוקה⁸⁰. המצדדים בתקנות יטענו, כי לעתים יכולתם של אנשים עם מוגבלויות שונות אכן מופחתת ביחס לאנשים שאינם בעלי מוגבלות, ובשל כך עליהם להיות מתוגמלים בהתאם, שאם לא כך – לא ישתלם להעסיקם⁸¹.

המתנגדים לתקנות טוענים כי הן מהוות דרך חוקית להפלות אנשים עם מוגבלות, ולשלם להם שכר מופחת, גם כאשר המוגבלות אינה גורמת לתפוקה נמוכה יותר, תוך ניצול מצוקת התעסוקה בקרבם - מצוקה אשר נובעת במידה רבה מיחס החברה למוגבלות, ולא מהמוגבלות עצמה. כן טוענים המתנגדים לתקנות כי קיימת בעייתיות רבה בהגדרת יכולת העבודה ה"רגילה", אשר כנגד

בהתאם לדו"ח, נכון לספטמבר 2010, 43 מאובחנים במערכת כ"משתקמים". 82% מקרבם הינם עם מוגבלות שכלית, כאשר מדובר באחוז גבוה באופן משמעותי בהשוואה לכלל "מאובחני שכר המינימום המותאם", אשר עומד על 38% בלבד. כמו כן, בקרב המשתקמים ישנם 4 בעלי מוגבלות נפשית, 2 בעלי מוגבלות פיזית ו-2 בעלי מוגבלות מוחשית. עבור 84% מקרב המשתקמים מדווח כי קיבלו שירות השמה נכון למועד ביצוע האבחון בו נקבע מעמדם כמשתקמים. עבור 74% מדווח כי בטרם אבחונם כמשתקמים עבדו במקום עבודה קודם. המשתקמים מועסקים ב-36 מקומות עבודה, כאשר ב-3 מקומות עבודה עובדים בכל אחד שלוש משתקמים ובמקום נוסף שניים. בעניין הערכות יכולת העבודה של אותם 43 משתקמים - עולה כי למאובחן אחד בלבד נקבעה הערכת יכולת עבודה הפחותה מ-10% אשר מחייבת תשלום גמול תעסוקה בגובה של 10% לפחות משכר המינימום. ל-42 המשתקמים האחרים נקבעה הערכת יכולת עבודה שבין 10% לבין 19%, קרי זכאות לגמול תעסוקה בגובה של 19% לפחות משכר המינימום. זאת ועוד, עולה כי שלושה מכל 4 משתקמים הינם בעלי הערכת יכולת עבודה בטווח העליון של קבוצת ההתייחסות, היינו בין 15% ל-19% יכולת עבודה. בנוסף, קרוב למחצית מהמשתקמים הינם בעלי הערכת יכולת עבודה בדרגה הגבוהה ביותר בטווח - בין 18% ל-19% יכולת עבודה. מקרב 43 המשתקמים, 32 הם גברים (74%) ו-11 נשים (26%). גילם הממוצע של המשתקמים במועד האבחון הוא 37 שנים, כאשר 6 משתקמים הינם בגיל 2-23, 15 משתקמים בגילאי 24-25, 9 משתקמים בגילאי 35-44, 10 משתקמים בגילאי 45-54 ושלושה נוספים בגילאי 55 עד 60. בחינת הענף הכלכלי של מקומות העבודה בהם נערכו האבחונים, מעלה ריכוז גבוה של משתקמים בענף התעשייה - 29% מכלל המשתקמים; 7% בענף החינוך ו-14% בשירותי אוכל ואירוח. מספר ימי העבודה - רובם המכריע של המשתקמים (78%) עובדים חמישה ימים בשבוע, 8% עובדים עד 4 ימים בשבוע ו-15% עובדים שישה ימים בשבוע.

יש להדגיש כי לפי ממצאי הדו"ח עולה כי בשטח עדיין לא תורגם החוק לכלי יעיל לעידוד מעסיקים לקלוט אנשים עם מוגבלות ברמות התפקוד הנמוכות יותר. לכן ישנם מספר גורמים, כגון סטיגמה ודעות קדומות ובעיות רישום של גמול העסקת משתקם במערכת השכר אצל המעסיקים.

⁸⁰ לדיון נרחב בנוגע לאפקטיביות של התקנות ביחס לתעסוקת אנשים עם מוגבלות, תוך השוואה למצב בארה"ב ובאוסטרליה, ראו: Michal Soffer, Patricia Tal-Katz & Arie Rimmerman (2011): **Sub Minimum Wage for Persons with Severe Disabilities: Comparative Perspectives**, *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 13:3, 265-286.

⁸¹ מעניין לציין שבפרשת **דקל** שהוזכרה לעיל נקבע דווקא כי אדם עם מוגבלות יכול לקבל שכר על בסיס גבוה יחסית, לעומת תפקודו, בהתחשב במוגבלותו. לפי פסיקה זו ייתכן שהעסקתו של עובד עם מוגבלות, תהיה פחות משתלמת מבחינה כלכלית והתמורה שהמעסיק יקבל ממנה תהיה פחותה, עקב מוגבלותו, מזו שהוא היה מקבל מעובד אחר ללא מוגבלות. בית הדין הגדיר זאת כ"התאמה כלכלית".

אליה נמדדת יכולת העבודה המופחתת כביכול⁸². עוד טענה נוגעת לאפקטיביות של התקנות, והאם הן אכן משנות באופן משמעותי את שוק התעסוקה עבור אנשים עם מוגבלות.

בכל הנוגע להשפעתם של החוקים על תעסוקתם של אנשים עם מוגבלויות בפועל, הרי שעל פי הידוע לנו, אכן חל גידול מסויים בהיקף העסקתם של אנשים עם מוגבלות, אך לא ניתן לייחס את הגידול בהכרח להפעלת החוק והתקנות⁸³. קיימים נתונים בנוגע למספר האנשים המועסקים כמשתקמים⁸⁴, וכן מידע מסויים לגבי אנשים עם מוגבלויות המועסקים בהתאם לתקנות שכר מינימום מותאם⁸⁵. עם זאת, לא ידוע האם בעקבות החקיקה דגן ירד מספרם של אנשים עם מוגבלויות המועסקים בהתאם לתנאי השוק הרגילים.

ד. עידוד העסקה – תוכניות מטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת

1. **סבסוד שכר:** הוראת מנכ"ל משרד התמ"ת⁸⁶ עוסקת בהטבה כספית למעסיקים בכל ענפי המשק⁸⁷ בדמות סבסוד חלקי של עלות השכר המשולם לעובדים עם מוגבלות. עסקים המבקשים לקחת חלק במסלול יידרשו להוסיף למצבת עובדיהם לפחות עובד אחד (חדש) עם מוגבלות בכל חלק משרה שהוא, תוך קיום יחסי עובד-מעביד והתחייבות להעסיק לתקופה של 30 חודשים לפחות. המעסיקים יקבלו סיוע כספי בדמות החזר של 30% בממוצע מעלות השכר של העובדים שנוספו במשך 30 חודשים. הסיוע ילך ויקטן עם חלוף החודשים⁸⁸.

* * *

⁸² בדו"ח ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מדצמבר 2011 צויין נושא תשלום שכר מינימום מופחת לאנשים עם מוגבלויות בישראל כאחד הנושאים "מעוררי הדאגה" אשר מומלץ לשנותם (ראו סעיף 15 לדו"ח).
(Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Israel), 47th session, Geneva, 14/11/11 – 2/12/11 – E/c.12/ISR/co/3)

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/co/E-C-12-ISR-CO-3_en.doc

⁸³ זאת לפי תשובתה של יעל הנדלסמן-קורן, מרכזת תחום שכר מינימום מותאם במטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת (6.11.11). בנוסף נאמר לנו כי יש לזכור כי במהלך השנים הראשונות להפעלת התקנות, עיקר האבחון בוצע לעובדים עם מוגבלות שכבר הועסקו, וביקשו להסדיר את גובה השכר המופחת ששולם להם. כך לדוגמה, שיעור המאובחנים בעלי לפי תשובתה של יעל הנדלסמן-קורן, מרכזת תחום שכר מינימום מותאם במטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת ותק של פחות משנה במקום עבודה בו נערך האבחון, עמד בסוף שנת 2009 על 46%, ואילו היום הוא עומד על 53%. במטה מעריכים כי שיעור זה ילך ויעלה עם הזמן, שכן העובדים הקיימים כבר טופלו, וקביעת השכר תהווה בעיקר מנגנון בעת קליטה לעבודה. עוד נתון שנמסר הוא כי כמעט 80% מהמאובחנים דיווחו כי עבדו במקום עבודה קודם למקום העבודה בו נערך האבחון, ו-50% מתוכם עבדו במסגרת מוגנת קודם לכן. כך שקצת יותר מ-40% מכלל המאובחנים עברו למקום העבודה הנוכחי ממסגרת מוגנת.
⁸⁴ ראו לעיל דיווח של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה.

⁸⁵ בהתאם לאתר המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת נכון לספטמבר 2011 הוגשו 3,725 בקשות תקינות לשכר מינימום מותאם, שהועברו לוועדת האבחון.

⁸⁶ הוראת מנכ"ל 4.17 - מסלולי סיוע לקליטת עובדים נוספים בעסקים בישראל (יוני 2011)

<http://www.moital.gov.il/NR/exeres/813B7148-A2FD-4BA5-A303-F51AD6599A4B.htm>

http://www.moit.gov.il/cmsTammat/Templates/N_Internal_Page.aspx?FRAMELESS=false&NRNODE_GUID=%7b3BFF198D-F27F-4756-BB08-BCACD395366D%7d&NRORIGINALURL=%2fNR%2fexeres%2f4221D96E-C38E-4B3C-97E9-F4E4D5A5A22C%2ehtm&NRCACHEHINT=Guest#

⁸⁷ ובתנאי שאינם ציבוריים, ושהם למטרות רווח. בהוראה 6.3 לחוזר המנכ"ל אף נאמר במפורש כי מפעל מוגן לא רשאי להגיש בקשה לפי החוזר.

⁸⁸ לדוגמה, מעסיק המעסיק עובד עם מוגבלות שעלות העסקתו החודשית הינה 8,000 ₪, יקבל סיוע כספי במסגרת המסלול באופן הבא: סך של 3,360 ₪ בעשרת החודשים הראשונים להעסקת העובד (42% X 8,000 ₪); 2,400 ₪ החל מהחודש ה-11 ועד לחודש ה-20 להעסקתו של העובד (30% X 8,000 ₪ ש"ח) ו-1,440 ₪ החל מהחודש ה-21 ועד לחודש ה-30 להעסקת העובד (18% X 8,000 ₪).

הוראת המנכ"ל נכתבה, ככל הנראה, מתוך הכרה בכך שלא די בהשתתפותה של המדינה במימון ההתאמות הנדרשות. עם זאת חשוב לציין, כי תוקפה הנורמטיבי כ"הוראת מנכ"ל" (ולא כחוק או תקנה) חלש, והיא ניתנת לביטול בקלות יחסית⁸⁹. בנוסף, הגדרת "אדם עם מוגבלות" לפי חוזר המנכ"ל הינה מצומצמת יותר מהגדרת חוק השוויון, כפי שתוארה לעיל, וכוללת אנשים להם נקבעו, על ידי גורם מוסמך, עשרים אחוזי נכות או יותר; אנשים אשר סובלים מירידה בשמיעה של חמישים דציבלים או יותר; או אדם שהמטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת, לאחר שבדק אישורים רפואיים רלוונטיים, קבע כי מדובר באדם עם מוגבלות לפי חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998, אשר מוגבלותו אינה נופלת בחומרתה מהמוגבלות לעיל. דהיינו, גם במקרה זה אנו רואים זכות מהאסכולה החברתית, שהיא מתקדמת במהותה, הנשענת על הגדרות, מונחים ומבחנים מהאסכולה הרפואית.

לפי נתונים שנמסרו מהמטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה⁹⁰, מספר רב של מעסיקים, מכל ענפי המשק, פונים למטה על מנת להשתתף בתוכנית "מסלול תעסוקה למעסיקים של אנשים עם מוגבלות" ומגישים בקשות במסגרתה. כמו כן נאמר כי בהקצאת המסלול הייעודי שהסתיימה בסוף חודש יולי 2011, מעל ל-40 מעסיקים מכל ענפי המשק ומכל רחבי הארץ הגישו בקשות להשתתף בתוכנית על מנת להעסיק סך של מעל 300 עובדים עם מוגבלות.

יצוין כי הוראת המנכ"ל דומה ברוחה להצעת חוק עידוד העסקת אנשים עם מוגבלויות⁹¹ (אשר לא עברה בסופו של דבר). הצעת החוק יועדה למעסיקים, שאינם המדינה, המעסיקים מעל חמישה עובדים, וקבעה כי כל מעסיק יקבל תמריץ בעד כל עובד עם מוגבלות שמועסק אצלו, בשיעור שליש מהשכר ששולם לעובד בפועל, בניכוי כל תשלום המשתלם לו מאוצר המדינה בשל הכשרה מקצועית או סיוע לקליטה בעבודה. בנוסף, מי שיוזם הקמת חברה שייעודה הוא העסקת אנשים עם מוגבלויות, יוענק לו סבסוד השקעות התחלתי. חברה שמועסקים בה אנשים עם מוגבלויות תהיה רשאית לסמן על מוצריה סימון מיוחד.

2. מרכזי ליווי למעסיקים

על מנת להקל על המכשולים שבסבך הבירוקרטי ולקדם את העסקתם של אנשים עם מוגבלויות תוך מתן מידע מסייע, מקים המשרד שלושה מרכזים לליווי מעסיקים של אנשים עם מוגבלות, בעלות של 5 מליון ₪. המרכזים יוקמו באזור הצפון, המרכז וירושלים והדרום, וירכזו את הכלים שמציע המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת לעסקים⁹².

המרכזים יפעילו שלושה מסלולי שירות למעסיקים:

⁸⁹ לעניין זה ראו להלן דיון נרחב בפרק העוסק בהוראות מנכ"ל משרד הרווחה (התע"ס).

⁹⁰ נמסרו על ידי דן רשל, 22.11.11.

⁹¹ התשס"ח - 2007

⁹² בהתאם להודעה שהתפרסמה במשרד התמ"ת ביום 18.9.11. ביום 25.10.11 הסתיים המועד להגשת הצעות למכרז להקמת שלושת מרכזי התמיכה לאנשים עם מוגבלות באזורים חיפה והצפון, תל אביב והמרכז וירושלים והדרום. התקבלו מספר הצעות וכעת נמשכים הליכי המכרז לשם בחירת הזוכים בכל אחד מהאזורים. מהמטה נמסר, כי מעסיקים המעוניינים לקלוט כבר בשלב זה (נכון לסוף אוקטובר 2011) מעל 5 עובדים עם מוגבלות, יכולים לפנות למטה לצורך קבלת ליווי. עם תחילת פעילות מרכזי התמיכה, יוכלו גם מעסיקים המעוניינים לקלוט החל מעובד אחד עם מוגבלות לפנות למטה לצורך קבלת ליווי.

א. מסלול קבלת מידע על העסקת אנשים עם מוגבלות, על כלי הסיוע של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה ועל מקורות כוח אדם באמצעותם ניתן לגייס עובדים עם מוגבלות. בכדי להקל על מעסיקים המעוניינים לעשות שימוש בכלי המטה - יינתן סיוע במילוי טפסים.

ב. מסלול המיועד למעסיקים המעוניינים לקבל סיוע נקודתי בנושא מסוים הנוגע להעסקת עובדים עם מוגבלות.

ג. מסלול להכנת תכנית מותאמת לעסק וליווי ארוך טווח – במסלול זה יקבל מעסיק המעוניין לקלוט או לקדם עובד או מספר עובדים עם מוגבלות סיוע וליווי צמוד על ידי מנהל תיק מטעם המרכז. המסלול יכולת ניתוח עיסוקים, התאמת עובדים למשרות הפנויות בארגון, התאמת כלי הסיוע, הפניה למקורות היצע כוח אדם וליווי המעסיק ככל שידרש.

בנוסף למסלולים אלה, יפנה כל מרכז באופן יזום ועל פי תכנית מסודרת לעסקים באזור בו הוא פועל, בכדי לעודד אותם לשלב עובדים עם מוגבלות בשורותיהם.

תכנית העבודה שתיבנה מכוונת לכך שכל אחד מהמרכזים יפעל, באזור פעילותו, להרחבת מעגל העסקים המעסיקים אנשים עם מוגבלות בהיקף של בין 2,000 ל- 2,500 עסקים שבהם צפויים להשתלב בעבודה כ- 7,500 אנשים עם מוגבלות מדי שנה.

ה. ייצוג הולם במקום העבודה

חוק השוויון⁹³ קובע כי על מעבידים המעסיקים יותר מ-25 עובדים לפעול לקידום ייצוג הולם של אנשים עם מוגבלות בקרב עובדיהם⁹⁴. עוד מוסיף החוק, כי ניתן לפעול למען ייצוג הולם על ידי תוכנית שתכלול הוראות המעדיפות העסקה וקידום של אנשים עם מוגבלות שהם כשירים לתפקיד או למשרה ובעלי כישורים דומים לכישוריהם של מועמדים אחרים⁹⁵. כן קובע הסעיף כי שר העבודה והרווחה (היום – שר התמ"ת) יקבע הוראות משלימות בדבר חובת המעביד לייצוג הולם⁹⁶.

ההוראה המקבילה בחוק שירות המדינה קובעת כי יש לתת, בכל משרד ממשלתי או יחידת סמך, ובכל הדרגות והמקצועות, ביטוי הולם לייצוגם, בין השאר⁹⁷, של אנשים עם מוגבלות⁹⁸. בנוסף, אמורה המדינה לפעול לקידום ייצוג הולם בקרב העובדים בשירות המדינה, לרבות ביצוע התאמות לפי חוק השוויון, ייעוד משרות שיועסקו בהם מועמדים כשירים לתפקיד מקרב הקבוצה, להורות על מתן עדיפות למועמדים אלה שהם בעלי כישורים דומים לכישוריהם של

⁹³ סעיף 9 לחוק השוויון.

⁹⁴ על אף שבהתאם לחוק, הוא לא יחול על המדינה או על גוף שחוק שירות המדינה (מינויים) התשי"ט – 1949 (להלן: "חוק שירות המדינה") חל עליו, הרי שלפי הנחיה מס' 1.1503 להנחיות היועץ המשפטי לממשלה, ההוראה תחול גם על רוב רובם של התאגידים הסטוטוריים והחברות הממשלתיות. כמו כן, חובת הייצוג ההולם מופיע גם בסעיפים 35.215 – 35.217 לתקש"ר. סעיף 35.35 לתקש"ר, על תת-סעיפיו, מורה על העדפת מועמדים בעלי "מוגבלות חמורה". יצוין כי מעבר למבחני המוגבלות המבוססים על קביעת אחוזי נכות של המוסד לביטוח לאומי וגורמים מוסמכים אחרים, השאירה לעצמה המדינה את האפשרות לקבוע כי אדם הוא "בעל מוגבלות חמורה" גם במקרים אחרים בהם שוכנעה כי אכן מדובר ב"מוגבלות חמורה".

⁹⁵ סעיף 9(ב) לחוק השוויון.

⁹⁶ סעיף 9(ג) לחוק השוויון.

⁹⁷ וכן שני בני המינים, ערבים, ואתיופים.

⁹⁸ סעיף 15א(א) לחוק שירות המדינה. הדרישה לייצוג הולם בקרב המתמחים במשרד המשפטים באה לידי ביטוי גם בהחלטה מס' 4730 של הממשלה מיום 12.03.2006, והדרישה לייצוג הולם לבעלי מוגבלות חמורה באה לידי ביטוי גם בהחלטת ממשלה מספר 1073 מיום 30.11.2003.

מועמדים אחרים, לעניין משרה, קבוצת משרות, דרגה או קבוצת דרגות, ואף להעדיף אנשים עם מוגבלות מסוימת או דרגת חומרה מסוימת⁹⁹. סעיף 35.22 לתקשי"ר קובע כי מועמד לעבודה או לקידום בשירות המדינה המצהיר שהוא אדם עם מוגבלות וממציא מסמכים המעידים על כך, זכאי לקבל מנציבות שירות המדינה התאמה סבירה הנדרשת מחמת מוגבלותו כדי לאפשר לו לקיים את מבדקי הקבלה לעבודה והקידום בה. כמו כן נקבע כי אדם עם מוגבלות זכאי לקבל מהמקום שהוא עוסק בו (בשירות המדינה) התאמה סבירה הנדרשת מחמת מוגבלותו כדי לאפשר לו לבצע את תפקידו במקום עבודתו.

כל משרד ויחידת סמך אמורים להגיש לנציב שירות המדינה דו"ח על ביצוע הוראות הסעיפים, ובו הם מפרטים נתונים לגבי העסקה¹⁰⁰. נציבות שירות המדינה אמורה להגיש לממשלה אחת לשנה המלצות בדבר היעדים שעל הממשלה לצורך השגת הייצוג ההולם¹⁰¹ דו"ח באשר לפעולות שננקטו באותה, שנה וכן נתונים¹⁰². עם זאת נקבע כי הוראות הקשורות לסעיף אינן טעונות פרסום ברשומות¹⁰³.

גם חוק הגנה על עובדים בשעת חירום¹⁰⁴ מתייחס לפיטורים ובעקיפין, לייצוג הולם, כאשר הוא קובע כי אין לפטר אדם מחמת הוראה הקשורה לשעת חירום, לרבות בשל מוגבלותו.

* * *

חוק השוויון קובע את חובת הייצוג ההולם אולם אינו מגדיר אותה. לכאורה, אמור הייצוג במקום העבודה, אם כך, לשקף את שיעור האנשים עם מוגבלות בכלל האוכלוסייה¹⁰⁵. עם זאת, סביר להניח כי זוהי אינה הפרשנות היחידה. בעייתיות נוספת הקיימת בסעיף, היא חוסר הבהירות בנוגע להשגת יעדי אותו ייצוג הולם.

הפסיקה נדרשה לסוגיית הייצוג ההולם בפס"ד **בלילתי**¹⁰⁶ בו נקבע, כי חובת הייצוג ההולם מטילה חובה מוגברת על המעסיק כלפי עובד עם מוגבלות בעת שקילת פיטוריו. לעומת זאת בפס"ד **עמר**

⁹⁹ סעיף 15א(ב)(1),(2),(3) לחוק שירות המדינה. בסעיף 35.25 לתקשי"ר קבעה נציבות שירות המדינה כי ההעדפה תחול רק לגבי אנשים עם מוגבלות חמורה, ולא לכל מוגבלות, בשל חשש ל"הצפה" – <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/NetzivutNEW/Mishpati/Hakika/Taasukaview/>. נוכח האמור ההעדפה כיום במכרזים המפורסמים על ידי המדינה הינה לאנשים עם מוגבלות חמורה בלבד. מנייר עמדה שפרסם הפורום לפיתוח יוזמות תעסוקתיות (פורום פת) עולה כי מגנון ההעדפה מיושם באופן שאינו כולל קבוצות רחבות של אנשים עם מוגבלות חמורה שיכולים להשתלב במגזר הציבורי בעזרת ליווי ותמיכה של גורמי שיקום בתקופת ההשתלבות בתפקיד ולעתים אף אחריה, ואשר העסקתם מחייבת התאמות מסוימות בדרישת התפקיד.

¹⁰⁰ סעיף 15א(ו) לחוק שירות המדינה.

¹⁰¹ סעיף 15א(ד) לחוק שירות המדינה.

¹⁰² סעיף 15א(ז) לחוק שירות המדינה. בפועל, הדו"ח האחרון שהוגש התייחס לשנת 2007, כפי שיפורט להלן.

¹⁰³ סעיף 15א(ח) לחוק שירות המדינה. חוסר הצורך בפרסום אינו מובן מאליי, ואף בנציבות שירות המדינה לא יכלו לספק לנו הסברים לגביו.

¹⁰⁴ סעיף 2(א) לחוק הגנה על עובדים בשעת חירום, תשס"ו – 2006.

¹⁰⁵ ההערכות המקובלות בעולם ובישראל גורסות כי כ-10% מהאוכלוסייה הכללית הם אנשים עם מוגבלות פיזית, שכלית או נפשית. עם זאת, בישראל, בשנת 2006, נאמד מספר האנשים עם מוגבלויות בכ-1.36 מיליון, המהווים-24% מהאוכלוסייה. מתוכם, קרוב ל-10% מדווחים כי המוגבלות מפריעה להם מאוד בתפקודם היומיומי, והם מוגדרים כאנשים עם מוגבלות חמורה.

<http://www.moit.gov.il/NR/rdonlyres/F1A6402F-6CD8-47CD-B1DD-943514ED5567/0/X9551.pdf>

¹⁰⁶ בשי"א (ירושלים) 2968/01 **בלילתי נ' ג'רוסלם פוסט** (2.12.01).

נ' עיריית קריית שמונה¹⁰⁷, לאחר שהעירייה העידה ש-2.6% מכלל עובדיה הם בעלי מוגבלויות, קבע בית המשפט כי חובת הייצוג ההולם מתקיימת ואישר את הפיטורין. החלטה זו של בית המשפט מעלה תהיות לאור העובדה שאחוז האנשים עם מוגבלויות בחברה הוא גבוה בהרבה מ-2.6%.

מעניין לציין כי בחוק המקורי הופיעה הוראת שעה¹⁰⁸ לפיה תוקפו של סעיף הייצוג ההולם הינו למשך תשע שנים מיום היכנסו של החוק לתוקף. ניתן לשער כי כוונת המחוקק היתה, כי בתוך תשע שנים מיום היכנסו של החוק לתוקף (כלומר – בשנת 2008) תיפתר סוגיית הייצוג ההולם. עם זאת, בתיקון לחוק מיום 7.3.10 בוטל סעיף 18 ובו הוראת השעה, בעוד סעיף 9 הושאר בנוסחו המקורי.

בכל הנוגע לחובתם של המשרדים להגיש לנציבות שירות המדינה דו"ח על ביצוע הוראות הייצוג ההולם ונתונים לגבי העסקה, וחובתה של נציבות שירות המדינה להגיש לממשלה אחת לשנה המלצות בדבר היעדים להשגת הייצוג ההולם, הרי שהדו"ח האחרון (והיחיד) הוגש בדצמבר 2007. הדו"ח הוא כמותי בעיקרו ואינו עוסק בהמלצות¹⁰⁹.

על פי הדו"ח, 1212 אנשים עם מוגבלויות עובדים בשירות המדינה, והם מהווים כ-2.1% בלבד מכלל עובדי המדינה. עם זאת נמסר לנו מנציבות המדינה כי למעשה מדובר על אחוז גבוה יותר, המתקרב ל-3%, זאת הואיל והאחוז הרשמי כולל רק את אותם אנשים עם מוגבלות אשר מוכרים על ידי המוסד לביטוח לאומי ומקבלים קצבה.

להלן מספר דוגמאות למספר העובדים עם מוגבלות במשרדים השונים בשירות המדינה: **במשרד ראש הממשלה** - מתוך כלל 688 עובדי המשרד רק 14 עובדים מוכרים כבעלי מוגבלות חמורה, ומתוכם רק שני עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **במשרד האוצר** מתוך 841 עובדים, רק 21 מוכרים כבעלי מוגבלות, ומתוכם 7 עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **במשרד החוץ** - מתוך 976 עובדים, רק 23 מוכרים כבעלי מוגבלות, ומתוכם 11 עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **במשרד המשפטים** - מתוך 2,341 עובדים, רק 35 מוכרים כבעלי מוגבלויות, ומתוכם 17 עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **במשרד הרווחה** מתוך 2,719 עובדים, רק 67 מוכרים כבעלי מוגבלויות, ומתוכם 39 עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **במנהל מקרקעי ישראל** מתוך 741 עובדים, רק 13 מוכרים כבעלי מוגבלויות, ומתוכם 8 עובדים הוכרו כבעלי מוגבלות לאחר כניסתם לשירות המדינה; **בטלוויזיה החינוכית הישראלית** מתוך 215 עובדים, רק שניים מוגדרים כבעלי מוגבלויות, כאשר עובד אחד בלבד הוכר כבעל מוגבלות אחרי

¹⁰⁷ עב' (אזורי נצי') 2032/07 עמר נ' עיריית קריית שמונה (14.11.2007).

¹⁰⁸ סעיף 18 לחוק השוויון.

¹⁰⁹ קישור לדו"ח -

https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:4Ryr3zzCxJQJ:www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/H09-12-2007_15-23-48_dochnezivut111207.doc+%D7%A0%D7%9E%D7%A6%D7%90+%D7%9B%D7%99+%D7%A0%D7%9E%D7%A6%D7%90%D7%95+1212+%D7%90%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9D+%D7%A2%D7%9D+%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%91%D7%9C%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA&hl=iw&gl=il&pid=bl&srcid=ADGEEsGf2sRm1_gX8hXbeyW0FhOszAfgcDzKzJijh2rUgRIULs9Pmd3a4rkHk1MqZbTVVbzHV9WJmzyiBb5Zef6r0wKUHTOOMMep0_dhR2Emj7XIA_YDqG6MVvT_U_DH5rL8zG5zkaL&sig=AHIEtbTNf_75rBy7vQM4hBBGbdnNF7Wh6A

שנכנס לשירות המדינה; **במרכז ההסברה** מתוך 14 עובדים, אין עובדים עם מוגבלויות; **וברבנות הראשית** מתוך 54 עובדים, אין עובדים עם מוגבלויות.

מנציבות שירות המדינה נמסר כי בחודשים הקרובים יתפרסם דו"ח מעודכן, אם כי לא צפויים להופיע בו נתונים שונים מהותית מאלה שפורסמו ב-2007¹¹⁰.

ו. נגישות למקום העבודה, חניה בעבודה, והגעה לעבודה

לפי תקנות התכנון והבנייה¹¹¹ בבניין ציבורי יהיו דרכים נגישות הן מתוך הבניין אל שטחי החוץ שלו (ככל שנועדו לשימוש הציבור, לשירותו או למקום עבודה), והן דרכים נגישות בתוך הבניין שיובילו מהכניסה העיקרית (המיועדת לשימוש הציבור) או בין מקומות שונים בבניין, לכל חלקי הבניין בהם נעשה שימוש ציבורי או שיש בהם מקומות עבודה. עם זאת, במידה ומדובר במקום עבודה ובו פחות מ-6 עובדים ושאינו "מקום ציבורי", הוא יהיה פטור מהתאמות נגישות אלו.

חוק השוויון ותקנותיו קובעים עדיפות מסויימת במקומות חניה בעבודה¹¹² באופן המחייב את המעביד¹¹³, המעסיק למעלה מששה עובדים, ובמידה והקצה שלושה או יותר מעובדיו חניות, להקצות גם חניה נגישה ומסומנת לאדם עם מוגבלות בניידות בעל תג נכה, וזאת ללא קשר למעמדו בחברה. במידה ומקומות החניה שהקצה לעובדיו האחרים אינם נגישים, מוטל על המעביד להקצות לעובד עם המוגבלות מקום חניה נגיש, אשר מיקומו מאפשר לאדם להגיע אל מקום העבודה באופן עצמאי, מכובד ובטיחותי, אלא אם הדבר מטיל עליו נטל כבד מדי.

גם בהתאם לחוק התכנון והבניה¹¹⁴, במקום חניה של בניין ציבורי, בחניון ציבורי ובמקום חניה במקומות עבודה יוקצו מקומות חניה נגישים לרכב רגיל ולרכב גבוה של אדם עם מוגבלות.

חוק השוויון ותקנותיו מתייחסים גם להקלה בהגעה הפיזית לעבודה (ולמעשה – לכל מקום)¹¹⁵ וקובעים כללים בנוגע לנגישותם של אוטובוסים עירוניים (לרבות מספור בולט, מערכת כריזה, רוחב הדלת, מתקן הרמה, מאחזי יד, פסי אזהרה, הקצאת מקומות מיוחדים לאנשים המשתמשים בכיסאות גלגלים, תחנות נגישות ועוד); וכן נגישות תובלה אווירית, אוניות, ורכבות (לרבות פתחי כניסה ורוחב הדלת, משטחים מונעי החלקה, הקצאת מקומות, תחנות נגישות, סיוע אנושי ועוד).

בנוסף, מקבלי קצבת נכות של המוסד לביטוח לאומי שהם בעלת דרגת אי כושר עבודה יציבה מעל 74%, ומקבלי קצבת נכות המקבלים גם קצבת הבטחת הכנסה¹¹⁶ עשויים להיות זכאים ממשרד התחבורה להנחה בתחבורה ציבורית. ההטבה מקנה, ככלל, 33% הנחה בקניית כרטיסיית נסיעה,

¹¹⁰ המידע נמסר לנו על ידי הגברת הניה מרקוביץ, מנהלת אגף בכיר תכנון ובקרה בנציבות שירות המדינה, ביום 12.09.2011.

¹¹¹ תקנות התכנון והבנייה (בקשה להיתר, תנאים ואגרות) (תיקון מספר 5), התשס"ט – 2009 (להלן: "**תקנות התכנון והבנייה**") – תקנה 8.50, תקנה 8.52(א).

¹¹² תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (עדיפות במקומות חניה במקום העבודה) התשס"ב-2001 (להלן: "**תקנות עדיפות במקומות חניה**").

¹¹³ התקנות מתייחסות הן למעביד רשמי והן למעסיק בפועל, באמצעות קבלן כוח אדם.

¹¹⁴ תקנה 8.110. (א) לתקנות התכנון והבנייה.

¹¹⁵ תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית) תשס"ג – 2003, אשר תוקנו מכוח סעיף 19 לחוק השוויון – פרק הנגישות

¹¹⁶ בהמשך המסמך יפורטו הכללים לקבלת אחוזי נכות וקצבת נכות

אולם היא לא חלה לגבי כל הקווים, אלא מוגבלת בהתאם לגובה המחיר של נסיעה בודדת בקו. בחברת "אגד", לדוגמא, ההטבה מוגבלת לקווים שהנסיעה הבודדת בהם עולה עד 24.5 ₪.

* * *

ניתן לומר שתקנות העדיפות במקום חניה אינן מביאות עמן שינוי משמעותי, מאחר והן חלות רק על מי שכבר מועסק, ומתוך קבוצה זו - רק על מי שמעבדו הקצה חניות לשאר העובדים, ומיועדות רק לאנשים עם מוגבלות בניידות.

בנוגע ל"הטבה" המוענקת על ידי משרד התחבורה, הרי שגם היא מוענקת בצורה ספורדית, לא עקבית, לא בכל הקווים, ושלא על פי קריטריונים ברורים. בנוסף, כאמור לעיל, ההטבה מוגבלת, רק למקבלי קצבת נכות ולא לכלל האנשים עם המוגבלויות.

מבירור שערךנו בנציבות שוויון אנשים עם מוגבלויות¹¹⁷ עלה כי ככלל התקנות בנושא התחבורה מיושמות, כאשר בחלק מהתחומים המצב טוב יותר ובאחרים פחות. הודגש כי לפי התקנות יש להנגיש את כלל התחבורה הציבורית בצורה הדרגתית עד לשנת 2014. בנוסף עלה כי כאשר ישנם ליקויים, פועלת הנציבות באמצעות זרוע האכיפה שלה ומוציאה צווי נגישות, ובמקרים מסוימים אף הוגשו כתבי אישום על ידי הנציבות (כגון בעניין העדר כריזה באוטובוסים). בנוסף, מוגשות בנושא זה תביעות אזרחיות וייצוגיות, המקדמות אף הן את נושא הנגישות.

ז. תוכניות עתידיות

בהתאם לחוק השוויון, אמור שר התמ"ת ליזום ולפתח תוכניות לתעסוקה ושיקום, תוך העדפה ושילוב במקומות עבודה רגילים; הקמת מערך אבחון תעסוקתי; מתן ייעוץ והדרכה למעבידים ועובדים; וכן לדווח על כל אלה לוועדת העבודה והרווחה¹¹⁸.

בהתאם להחלטת ממשלה בנוגע ליעדי תעסוקה בשנים 2010-2020¹¹⁹ יש לפעול להגברת התעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלות. היעדים המפורטים בהחלטה עוסקים בצמצום שיעור אי ההשתתפות של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה, ובין השאר, הגעה לשיעור תעסוקה של אנשים עם מוגבלות, בגילאים שבין 20 לבין 64, הזהה לשיעור התעסוקה הממוצע של 15 המדינות המפותחות מבחינת תוצר לנפש, תוך המשך צמצום פערי התעסוקה בין כלל קבוצות האוכלוסייה בישראל¹²⁰; הורדת שיעור אי ההשתתפות בכוח העבודה של אנשים עם מוגבלות בשל מחלה, נכות או מום לשיעור של 7.2% במגזר המיעוטים ולשיעור של 5% במגזר היהודי¹²¹.

¹¹⁷ עו"ד טובה רקאנטי, 30.11.11.

¹¹⁸ סעיף 16(א) לחוק

¹¹⁹ החלטת ממשלה מס' 1994 (15.7.10) <http://www.moit.gov.il/NR/exeres/8D4C170C-E07D-42C3-A1B4-20CC1A449C18.htm>

¹²⁰ סעיף 1 להחלטה.

¹²¹ סעיף 2(א)(5) להחלטה.

בכל הנוגע לחובה לפתח תוכניות עתידיות, לפי מידע שנמסר מנציבות שוויון אנשים עם מוגבלויות¹²², הרי שלמרות פניות שונות מצד הנציבות לא הוגש דו"ח בעניין על ידי שר התמ"ת. עם זאת, במשרד התמ"ת הוקם "המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה", הקובע את שכר המינימום המותאם ומימון התאמות למעסיקים, והחל לעסוק ביישום תוכניות חדשות, כפי שפירטנו במסמך זה לעיל.

בנוסף, קובע החוק כי שר התמ"ת רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצוע הפרק, לרבות בדבר אופי ההתאמות המתחייבות, ולרבות תקנות בדבר השתתפות המדינה במימון התאמות ועדיפות במתן מקומות חניה, וזאת בתוך שנה מיום פרסומו של החוק¹²³. תקנות אלה, כמפורט לעיל, אכן פורסמו, אם כי פרסומן ארך יותר משנה.

גם בהתאם לחוק שירות התעסוקה, נדרש השר לקבוע כללים ותוכניות בדבר שילוב וקידום ענייניהם של אנשים עם מוגבלות במקומות עבודה בדרך של התאמת שירותים הניתנים על ידי שירות התעסוקה (ובין השאר - התאמת מבחנים, הדרכת עובדי שירות התעסוקה, העסקת יועצי תעסוקה המתמחים בכך, ליווי תהליך קליטתו של אדם עם מוגבלות בתעסוקה¹²⁴). על פי מידע שהתקבל מנציבות השוויון, טרם נקבעו כללים ותוכניות כאמור. עם זאת, בהתאם למידע שנמסר לנציבות, קידום התחום נתון היום בידיו של ראש המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת¹²⁵.

כפי שנמסר מנציבות השוויון¹²⁶, בכל הנוגע למידע הקשור להשגת היעדים שהציבה החלטת הממשלה, הרי שבשל הצורך לערוך נתונים רבים והסתמכות על דו"חות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המציגים מטבעם נתונים שאינם עדכניים לשנת הפרסום אלא מתייחסים לשנים קודמות, ועל מנת לזהות מגמה סטטיסטית אמינה, הרי שיש לערוך מחקר אשר יתפרש על פני מספר שנים.

עם זאת, בדו"ח משנת 2010 אשר בחן את שיעור ההשתתפות של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה, נמצא כי חל שיפור במספר מדדים בהקשר זה בתקופה הנ"ל. להלן מספר דוגמאות:

¹²² הנתונים נלקחו מתוך דבריה של עו"ד טובה רקנטי, מהלשכה המשפטית של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במשרד המשפטים, מיום 3.1.2011.

¹²³ סעיף 17(ה) לחוק השוויון.

¹²⁴ סעיף 42 לחוק שירות התעסוקה. לפי נתוני נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, טרם נקבעו כללים כאלו. עם זאת, נמסר לנציבות על ידי ראש המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת, כי המטה אמור לקדם את התחום בזמן הקרוב.

¹²⁵ יצויין כי על שולחן הכנסת הונחה הצעה פרטית אשר לא חלה בה עד כה כל התפתחות - "חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון-תעסוקה)", התשס"ד-2004. לפי ההצעה יוספו לחוק הסעיפים הבאים:

סעיף 9 א(א): מעביד המעסיק 100 עובדים קבועים או עובדים המועסקים בפועל על ידו ששה חודשים ומעלה, לא יקבל עובד למשרה פנויה, למשרה שהתפנתה או למשרה חדשה, בתפקיד המתאים לאדם עם מוגבלות עבודה, אלא אם כן בדק שירות התעסוקה תחילה את האפשרות להעסיק אדם עם מוגבלות עבודה במשרה זו.

סעיף 9 ב(א): שירות תעסוקה שקיבל הודעה ממעביד על משרה פנויה בתפקיד המתאים לאדם עם מוגבלות, ישלח שירות התעסוקה למעסיק, אדם עם מוגבלות עבודה הדורש עבודה, תוך שבעה ימים;

סעיף 9 ג: אם העסקתו של אדם עם מוגבלות במקום עבודה, מחייבת התאמה של מקום העבודה או הציוד שבו, ועלות זו היא מעבר לסביר, יממן השר את ההוצאה הנוספת הכרוכה בכך;

סעיף 15(א1) - מעביד שעבר על הוראות סעיפים 9א או 9ב דינו מאסר ששה חודשים.

¹²⁶ עו"ד טובה רקנטי, המחלקה המשפטית, 30.11.11.

1. בשנת 2008 – 55.3% מהאנשים עם מוגבלות היו שייכים לכוח העבודה. המדובר בשיפור לעומת הממוצע לשנים 2002-2008 (54%) ולעומת הנתון ב-2002 - 47.6%.
 2. בשנת 2008 – 42.5% מהאנשים עם מוגבלות חמורה השתייכו לכוח העבודה. מדובר בעלייה לעומת הממוצע לשנים 2002-2008 – 39% ; וכן לעומת 2002 – 35.6%.
 3. בשנת 2008 – ההפרש בין אחוזי ההשתייכות לכוח העבודה של אנשים עם מוגבלויות חמורה לבין אנשים ללא מוגבלות היה 33.9% לעומת 39.7 בשנת 2002.
- מהנציבות נמסר כי ניתן אמנם לייחס חלק מהשיפור לשיפור כללי במצב במשק, שכן חלה עלייה בהשתתפות בכוח העבודה גם בקרב אנשים ללא מוגבלות בתקופות הנ"ל, ובכל זאת יש מקום לאופטימיות זהירה.

ח. דמי מחלה

קבוצת חוקים נוספת מגנה על עובדים אשר נאלצים להיעדר מהעבודה עקב מצב של מחלה או מוגבלות (שלהם או של קרוביהם). המדובר בחוקים העוסקים בדמי מחלה¹²⁷, המסדירים קבלת תשלום/משכורת בעת מחלה¹²⁸. החוק אף עושה שימוש ברעיון ההתאמה הקבוע בחוק השוויון כאשר הוא מזכיר אפשרות של העסקה בעבודה אחרת או בעבודה חלקית בתוך מקום העבודה, באופן המתאים למחלה¹²⁹.

במקביל, חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג)¹³⁰ ותקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג)¹³¹ מאפשרים לזקוף עד 6 ימים בשנה (או 60 ימים בשל מחלה ממארת) בשל היעדרות בשל מחלת בן או בת זוג על חשבון תקופת המחלה של העובד.

באופן דומה, חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה)¹³² ותקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה)¹³³ מאפשרים היעדרות עד 6 ימים בשנה, על חשבון תקופת המחלה הצבורה, גם בשל מחלת הורה או הורה של בן זוג.

בן זוג חולה או הורה חולה מוגדר ככזה שהפך להיות תלוי לחלוטין בעזרת הזולת בביצוע פעולות יום יום: לבישה, אכילה, שליטה בהפרשות, רחצה, ניידות עצמית בבית, הכל בהתאם לאישור רופא, וכל עוד אינו נמצא במוסד סיעודי.

¹²⁷ חוק דמי מחלה, התשל"ו-1976 (להלן: "חוק דמי מחלה"), וכן החוקים הנוספים שיפורטו להלן.

¹²⁸ לפי סעיף 2 לחוק דמי מחלה, עובד שנעדר מעבודתו עקב מחלה יהיה זכאי לקבל ממעבידו, בכפיפות לתקופת הזכאות המקסימאלית: החל מהיום הרביעי להעדרו - דמי מחלה מלאים; בעד היום השני והשלישי להעדרו - מחצית דמי מחלה; בעד היום הראשון - אין תשלום. לפי סעיף 4 לחוק דמי מחלה תקופת הזכאות לדמי מחלה לא תעלה על תקופה מצטברת של יום וחצי לכל חודש עבודה מלא שהעובד עבד אצל אותו מעביד או באותו מקום עבודה החל מהיום שחל עליו החוק ולא יותר מ-90 יום, בניכוי התקופה שבעדה קיבל העובד דמי מחלה.

¹²⁹ סעיף 3 לחוק דמי מחלה. על העבודה החלופית להיות מסוג העבודה העיקרית שבה עבד העובד תוך שלוש השנים שקדמו למוגבלות, או עבודה אחרת התואמת את רמת השכלתו, הכשרתו המקצועית ומצבו הגופני. במידה וקיבל העובד הצעה כאמור, הוא לא יהיה זכאי לדמי מחלה, אולם שכרו בעבודה שהוצעה לו לא יפחת מהשכר שהיה מקבל אילו היה ממשיך בעבודתו הקודמת כשהוא מחושב לפי הרכיבים של דמי המחלה. במידה ולא הציע המעסיק הצעה כאמור, יהיה זכאי העובד לדמי המחלה.

¹³⁰ חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג) התשנ"ח – 1998.

¹³¹ תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג) התשנ"ט – 1999.

¹³² חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), התשנ"ד-1993.

¹³³ תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), התשנ"ד – 1994.

גם חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד)¹³⁴ קובע כי עובד המגדל ילד עד גיל 16, זכאי לזקוף בשל מחלת הילד, על חשבון תקופת המחלה הצבורה שלו, עד 8 ימים בשנה (בתנאי שבן זוגו לא נעדר מהעבודה מכוח זכאות זו), ועד 16 ימים בשנה אם הילד נמצא בהחזקתו הבלעדית או שהוא מוגדר כהורה יחיד. כאשר מדובר במחלה ממארת של ילד עד גיל 18, העובד זכאי לזקוף עד 110 ימים בשנה של היעדרות על חשבון תקופת המחלה הצבורה או ימי החופשה המגיעים לו¹³⁵, לפי בחירתו, ובלבד שהוא עובד שנה לפחות אצל המעביד, ובתנאי שבן זוגו לא נעדר מעבודתו מכוח זכאות זו.

עוד נקבע כי עובד שהוא הורה, אפטרופוס או משפחת אומנה לאדם עם מוגבלות (לאו דווקא ילד) ועובד שנה אצל המעביד, זכאי לזקוף עד 15 ימים בשנה של היעדרות על חשבון תקופת המחלה הצבורה או ימי החופשה שלו, לצורך מתן סיוע אישי שמחייב היעדרות, המוגדר כסיוע שהאדם נזקק לו בשל מוגבלותו, לרבות השגחה, ליווי וטיפול. הוא יהיה זכאי לזקוף 15 ימים נוספים אם בן הזוג שלו עובד ולא נעדר מהעבודה, אם הוא הורה יחיד, אם הילד נמצא בהחזקתו הבלעדית, ואף אדם אחר לא ניצל את זכותו זו עבור הילד.

לפי כל התקנות העוסקות בדמי מחלה יש לצרף תצהיר למעסיק ומסמכים רפואיים המוכיחים את המחלה או המוגבלות. החוקים והתקנות מדברים על אישור רופא המעיד שמדובר באדם עם מוגבלות הנזקק לסיוע אישי בשל מוגבלותו, ובמידה והסיוע האישי נדרש לצרכי ליווי, סיוע או השגחה בטיפול, גם אישור של הגורם המטפל המעיד על מועד ושעות הטיפול.

* * *

ראשית יצויין, כי בדומה לאיסור אפליית אנשים עם מוגבלות, החובה לשלם דמי מחלה חלה על המעסיק הישיר. במקרה זה, שלא כמו בעניין ההתאמות, אין כל השתתפות של המדינה בעלויות. על אף הכוונה המיטיבה הברורה העולה מן החוקים והתקנות הללו, דומה כי ההוראות הינן מצומצמות למדי, וספק אם הן נותנות מענה מספק ואמיתי במקרים של חולי מתמשך ומוגבלות.

כך למשל, כפי שצויין לעיל, "בן זוג חולה" או "הורה חולה" מוגדר ככזה שהפך להיות תלוי לחלוטין בעזרת הזולת בביצוע פעולות היום-יום: לבישה, אכילה, שליטה בהפרשות, רחצה, ניידות עצמית בבית, הכל בהתאם לאישור רופא, וכל עוד אינו נמצא במוסד סיעודי.

ההגדרה החמורה הזו אינה עולה בקנה אחד עם המספר המועט של הימים המותרים בהיעדרות בתשלום – שישה בלבד. נשאלת השאלה, האם המדינה מספקת לאותו עובד אמצעים לטפל בבן הזוג או בהורה, שאינו נמצא במוסד סיעודי? או שבהעדר תמיכה שכזו היא דוחפת אותו להעבירו למוסד כזה?

עוד מעניין לציין כי מספר הימים המותר בהיעדרות בתשלום גדול משמעותית כאשר מדובר במחלה ממארת של בן זוג או של ילד – ללא סיבה משמעותית, שכן לא תמיד מחלה ממארת דורשת משאבים רבים יותר ממוגבלות או ממחלה כרונית שאינה ממארת.

¹³⁴ חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד), התשנ"ג – 1993.

¹³⁵ שכן ככלל, בהתאם לחוק חופשה שנתית, תשי"א 1951, מועד ימי החופשה יכול להיות נתון לשיקול דעת המעביד.

ט. "תעסוקה מוגנת", שירותי השמה, וסיוע כללי

"תעסוקה מוגנת" היא למעשה פעילות שיקומית וטרום תעסוקתית המתבצעת על ידי האגף לשיקום במשרד הרווחה, והמספקת שירותים לאנשים עם מוגבלות המתגוררים בקהילה (להבדיל מבמוסדות)¹³⁶ ואשר מוגדרים ככאלה שאינם מסוגלים להתמודד עם דרישות השוק הפתוח והתחרותי. השירותים אמורים לכלול אבחונים, סדנאות רב תכליתיות אשר מקנות מיומנות תעסוקתית, הרגלי עבודה והכנה לעולם העבודה, והשמה - הכוללת איתור והשמה בשוק הפתוח או בתעסוקה מוגנת ונתמכת, אימון ממושך והכשרה מקצועית.

הזכאים לקבל את השירות הם אנשים עם מוגבלות גופנית, חושית או התפתחותית, בגילאי 18-65, אשר עברו אבחון תעסוקתי במרכז שיקום המוכר על ידי אף השיקום וקיבלו המלצה או הפניה לשירותי התעסוקה המוגנת.

בדומה לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים, כפי שפורט בהרחבה לעיל, ב"יחידה לתעסוקה מוגנת" שבמשרד הרווחה לא אמורים להתקיים יחסי עובד-מעביד במשמעותם המשפטית. התגמול הכספי נובע מתפוקתו של כל "משתקם" ומהתשלום המתקבל עבור המוצרים המיוצרים על ידו¹³⁷. בנוסף זכאי כל משתקם לתוספת שכר בסך של 10% משכר המינימום.

אנשים המועסקים ב"תעסוקה מוגנת" זכאים גם למימון ההסעה למקום התעסוקה¹³⁸. המדובר באנשים בעלי 60% ומעלה נכות בניידות, אנשים בעלי תעודת עיוור שאינם מסוגלים להשתמש בתחבורה ציבורית, אנשים אשר לא ניתן להם סיוע אחר בניידות, או אנשים אשר עקב העדר סידורים מתאימים או בשל מרחק, אינם מסוגלים להשתמש בתחבורה ציבורית, ואין גורם אחר המשתתף במלוא הוצאות הסעתם, ובלבד שהכנסתם אינה עולה על הרף שנקבע¹³⁹.

מקור נוסף לסיוע תעסוקתי הוא "הקרן לפיתוח שירותים לנכים". הקרן פועלת במוסד לביטוח לאומי, ומטרתה לסייע בפיתוח שירותים לשילוב אנשים עם מוגבלות בקהילה. הסיוע ניתן בתחומי התעסוקה, השיקום, החינוך, הדיור והפנאי, על פי עקרונות וסדרי עדיפויות הנקבעים בתוכנית העבודה של הקרן, תוך הדגשת שלושה תחומים מערכתיים: הכנה לתעסוקה ושילוב אנשים עם מוגבלות בתעסוקה בשוק הפתוח; סיוע בהתקנת סדרי נגישות במסגרות שונות, כולל הנגשת אתרי אינטרנט; סיוע בהקמת מרכזי תמיכה רב-נכוניים לסטודנטים עם מוגבלויות במכללות ובאוניברסיטאות; סיוע בפיתוח טכנולוגיות חדשות; קידום השילוב בספורט, תרבות וקידום בריאות. עם זאת, באתר הקרן מצוין כי בשל שינויים בתהליכי עבודה לא ניתן להגיש בקשות לקרן עד להודעה חדשה¹⁴⁰.

¹³⁶ הוראה 18 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/10984A6E-4049-4929-B930-4D1BDB043870/0/518.pdf>

¹³⁷ מבירור שנערך עם "אלווין ישראל", נאמר כי כאשר מדובר במפעל מוגן אשר מחליט לייצר מוצר מסוים, מחירו של המוצר נקבע על ידי המפעל בהתאם לעלות המוצר וגילום ההשקעה בו. כאשר מדובר במוצר אשר מוזמן על ידי לקוח, המחיר נקבע באמצעות מו"מ בין הלקוח לבין המפעל המוגן.

¹³⁸ הוראה 11 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/29F67673-A99C-418F-B6E0-DF1D98556B86/0/511.pdf>

¹³⁹ יחיד - 22 נ"ז (4,598 ₪); יחיד + 1 - 26 נ"ז (5,434 ₪); יחיד + 2 - 30 נ"ז (6,270 ₪); זוג - 34 נ"ז (7,106 ₪); זוג + 1 - 36 נ"ז (7,524 ₪); זוג + 2 - 40 נ"ז (8,360 ₪).

¹⁴⁰ נכון לאוגוסט 2011

י' – תעסוקת אנשים עם מוגבלויות בהיבט הבינלאומי

שני המקורות הבינלאומיים העיקריים המתייחסים לתעסוקת אנשים עם מוגבלויות הינם אמנת העבודה הבינלאומית בדבר שיקום מקצועי ועבודה של אנשים עם מוגבלות, 1983 (vocational rehabilitation and employment (disabled persons) convention, no. 159), וכללים סטנדרטים בדבר שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלויות שנקבעו באו"ם ב-1993 (Standard rules on the equalization opportunities for persons with disabilities).

לפי אמנת העבודה הבינלאומית בדבר שיקום מקצועי ועבודה של אנשים עם מוגבלות, על המדינות לפעול לשם יצירת הזדמנויות בעבודה לבעלי מוגבלויות, כך שיוכלו להיקלט בעבודה בשוק החופשי. כמו כן, באמצעות הכללים שקבע, דורש האו"ם מהמדינות החברות בו, להגביר את העסקתם של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה החופשי. לפי כללים אלו על המדינות החברות באו"ם להסיר מכשולים פיזיים מן הסביבה, כדי להגביר העסקת אנשים עם מוגבלויות וזאת באמצעות הטלת איסור הפליה, הקצאת משאבים והסרת חסמים.

כן קיימת התייחסות לתעסוקתם של אנשים עם מוגבלות באמנה הבינלאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות מיום 13.12.2006 (Convention on the Rights of Persons with Disabilities). אמנה זו באה להבטיח את מחויבות המדינות החתומות עליה, ובין השאר ישראל, להכיר בזכותם של אנשים עם מוגבלות לזכות לשוויון הזדמנויות, לנגישות, לכבוד, לחיים, לעצמאות, לחיים בקהילה, **לתעסוקה**, לבריאות, לרווחה, ועוד.

* * *

ישראל חתמה על האמנה הבינלאומית בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות במרץ 2007, אולם עדיין לא אשררה אותה¹⁴¹. ישראל אינה חתומה על אמנת העבודה משנת 1983. מאחר והאמנות לא אושררו ולא אומצו בחקיקתה הפנימית של המדינה, אין להן למעשה תוקף משפטי מחייב בישראל, אלא תוקף רעיוני בלבד. עם זאת, האמנות הוזכרו במשפט הישראלי בע"ע 670/06 **יעקב רוט נ' רם מבנים בע"מ**, כמסגרת נורמטיבית מחייבת.

בכל הנוגע להצטרפותה של ישראל למדינות ה-OECD, הרי שברמה העקרונית, הצטרפותה של ישראל לארגון **אינה מטילה** עליה התחייבויות פורמאליות בהקשר של אנשים עם מוגבלות. עם זאת, ניתן לשער כי מתודת ההשוואה בין מדינות היא מקור לחץ רב עוצמה, שכן קיים רצון של גופי הממשל להשיג את הקריטריונים המוצבים על ידי הארגון.

¹⁴¹ בדו"ח ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מדצמבר 2011 הומלץ כי ישראל תאשרר את האמנה (ראו סעיף 38 לדו"ח).

(Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Israel), 47th session, Geneva, 14/11/11 – 2/12/11 – E/C.12/ISR/co/3)
http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/co/E-C-12-ISR-CO-3_en.doc

יצוין כי בהקשר שילוב אנשים עם מוגבלות בחברה בכלל ובשוק העבודה בפרט, ארגון ה-OECD עשה בעשור האחרון כבדת דרך ארוכה. ברבים ממסמכי הארגון הרשמיים, סוגיית השילוב של אנשים עם מוגבלות הינה אחת החשובות והעיקריות ביותר. הארגון מדגיש את הרצון להביא לשילוב מלא בשוק העבודה החופשי והתייחסות לאנשים עם מוגבלות כעובדים לכל דבר, תוך יצירת ההתאמות הנדרשות, וכפועל יוצא מכך – להקטין את מעגל מקבלי הקצבאות.

מדינות הארגון משקיעות בשנים האחרונות משאבים רבים לחיזוק הכלים האמורים לסייע לאנשים עם מוגבלות להשתלב בשוק העבודה בכלל, ובשוק החופשי בפרט, וזאת גם בצל המשבר הכלכלי העולמי. לצורך כך קודמו רפורמות בתעסוקה כגון תוכניות הכשרה ארוכות טווח, מרכזי תעסוקה המעניקים פתרונות כוללים בשיטת "One Stop Center", סבסוד שכר, חיזוק תוכניות עבודה נתמכת, שינויים במערכת המס על מנת להפוך את התעסוקה למשתלמת יותר, ומערכת קצבאות גמישה (למשל כזו המאפשרת לקבל את הקצבה באופן מהיר, לצמיתות או לזמן מוגבל, וגם תוך כדי העבודה) אשר תאפשר לשמור ולחזק את רשת הבטחון של אנשים עם מוגבלות מבלי להנציח את התלות בקצבה.

הנושא הינו אחד הנושאים המרכזיים על סדר היום של הארגון, וזאת עקב העלות הכרוכה באי-שילוב אמיתי של האוכלוסייה בשוק העבודה, עבור המדינה והפרט כאחד. בכל הנוגע לישראל, נמסר כי על אף שהמצב במדינה דומה במובנים רבים למצב הקיים במדינות אחרות, הרי שהמגמות העתידיות בישראל הינן בעייתיות מאוד, בין השאר בשל הצורך לשלב אוכלוסיות אחרות בשוק העבודה – ובעיקר האוכלוסייה הלא-יהודית והאוכלוסייה החרדית¹⁴².

* * *

שאלה משמעותית העולה מתוך חקר המדיניות החברתית-כלכלית כלפי אנשים עם מוגבלות הינה, כיצד רואים לגד עיניהם קובעי המדיניות את האדם עם המוגבלות. כפי שתיארנו לעיל, קיים מגוון עצום של מוגבלויות, ומדרג יכולות שונה בקרב כל מוגבלות (הנובע ממיקומה על הספקטרום בין "קלה" ל"קשה"). מעבר לכך, לכל אדם מרכיב אישי-אינדיווידואלי של יכולותיו, רצונותיו ושאיפותיו. המדובר אם כן בדמות מורכבת, הרבה מעבר לפתולוגיה הספציפית אשר הוגדרה כמאפיינת אותה.

מסקירת המקורות הנורמטיביים שלעיל עולה, כי ברוב המקרים אין כל התייחסות מפורשת למורכבות זו, וההתייחסות מתמקדת במוגבלות – סוגיה וחומרתה, ולא באדם עצמו.

בנוסף, גם כאשר המחוקק קורא לבחון, כביכול, את יכולותיו של כל פרט ופרט, כפי שהדבר אמור להיעשות במסגרת תקנות שכר מינימום מותאם, הרי שבחינה זו גם היא נעשית בעיקר על סמך הגדרת המוגבלות גרידא, מתוך הנחה מובנית כי המדובר בפרטים בעלי יכולת מופחתת, כמעט ללא קשר לסוג העבודה שעליהם לעשות או לבחינה ריאלית של הספקיו של עובד "רגיל".

World Report on Disability, 2011, by the World Health Organization and the World Bank, ch. 6.
¹⁴² "Work and Employment", 233-252. יוער כי הדו"ח מבוסס בעיקר על נתונים מתחילת העשור הקודם. נתונים נוספים נמסרו על ידי גל זוהר מהמטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה (24.11.2011).

2. קצבאות המוסד לביטוח לאומי

המוסד לביטוח לאומי מעניק לאנשים עם מוגבלויות קצבאות שונות בהתאם לקריטריונים הקבועים בחוק הביטוח הלאומי¹⁴³.

א. סקירת הקצבאות והגמלאות

הגמלאות השונות ניתנות לפי פרק ט' לחוק הביטוח הלאומי, תקנות המוסד לביטוח לאומי, והסכמים שונים, וכוללות גמלת ילד נכה¹⁴⁴; קצבת נכות¹⁴⁵; קצבת שירותים מיוחדים¹⁴⁶; גמלה מיוחדת לעולה לעולים נכים קשים¹⁴⁷; שיקום מקצועי¹⁴⁸; קצבת עידוד יציאה לעבודה¹⁴⁹; גמלה לנפגעי תאונות¹⁵⁰; גמלה למתנדבים¹⁵¹; קצבה לנפגעי פעולות איבה לפי חוק הנכים (החל על נכי צה"ל)¹⁵²; קצבה לנפגעי עירוי דם¹⁵³; קצבה לנפגעי פוליו¹⁵⁴; קצבה לנפגעי גזת¹⁵⁵; קצבה לאסירי ציון¹⁵⁶; קצבה לנפגעי עבודה¹⁵⁷; וגמלת ניידות¹⁵⁸.

1. קצבת נכות לבוגרים

קצבת הנכות ניתנת לבוגרים, המוגדרים בני 18 ושלושה חודשים, ועד גיל הפרישה¹⁵⁹. כאשר אדם עם מוגבלות מגיע לגיל הפרישה, המזכה אותו בקצבת זקנה, נקבע כי קצבת הזקנה שלו לא תפחת מקצבת הנכות, ותעודכן כפי שמתעדכנות קצבאות הנכות. ניתן להגיש את התביעה הראשונית לקצבה החל מגיל 18 ועד שנה לאחר גיל הפרישה.

על מנת להיות זכאי לקצבה, יש לעמוד בשני קריטריונים מצטברים: ראשית, יש להיות בעל אחוזי נכות רפואית בשיעור המתאים, ושנית, יש להיות מוגדר כ"מחוסר כושר השתכרות", בהתאם

¹⁴³ חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשנ"ה-1995 (להלן: "חוק הביטוח הלאומי").

¹⁴⁴ לפי תקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה) התש"ע-2010 (להלן: "תקנות ילד נכה").

¹⁴⁵ סעיף 196 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁴⁶ סעיף 206 לחוק הביטוח הלאומי; תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (מתן שירותים מיוחדים), תשל"ט-1978.

¹⁴⁷ המשתלמת לפי הסכם מכוח סעיף 9 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁴⁸ סעיפים 203-205 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁴⁹ בהתאם לתיקון 109 לחוק הביטוח הלאומי (בעקבות ועדת לרון, כפי שיפורט להלן).

¹⁵⁰ סעיפים 150-157 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁵¹ סעיפים 287-295 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁵² חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט-1959 (להלן: "חוק הנכים"); חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה,

התש"ל-1970 (להלן: "חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה").

¹⁵³ חוק לפיצוי לנפגעי עירוי דם (נגיף האיידס), התשנ"ג-1992 (להלן: "חוק לפיצוי נפגעי איידס").

¹⁵⁴ חוק פיצוי לנפגעי פוליו, התשס"ז-2007 (להלן: "חוק לפיצוי נפגעי פוליו").

¹⁵⁵ חוק לנפגעי גזת, תשנ"ד-1994 (להלן: "חוק לנפגעי גזת").

¹⁵⁶ חוק אסירי ציון ומשפחותיהם, התשנ"ב-1992 (להלן: "חוק אסירי ציון").

¹⁵⁷ סעיפים 149-75 לחוק הביטוח הלאומי; תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), תשט"ז-

1956. יוער כי לאחרונה תוקנו התקנות באופן המצמצם את הזכאות לקבלת אחוזי נכות: תקנות הביטוח הלאומי

(קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה) (תיקון) התשע"ב-2011, ק"ת 7057, 8.12.11, עמ' 241-236; תקנות הביטוח

הלאומי (מתן טיפול רפואי לנפגעי עבודה), תשכ"ח-1968.

¹⁵⁸ בהתאם להסכם בדבר גמלת ניידות מיום 1.6.77 מכוח סעיף 200 לחוק הביטוח הלאומי, אשר נחתם בין משרד

האוצר למוסד לביטוח לאומי.

¹⁵⁹ גיל הפרישה הוא מדורג: בעבר עמד גיל הפרישה על 65 שנים לגברים ו-60 לנשים. החל מיולי 2004 הגיל עולה

בהדרגה, בהתאם לשנת הלידה, ובסופו – הוא יעמוד על 67 שנים לגברים שנולדו משנת 1942 ואילך ו-64 שנים לנשים

שנולדו משנת 1950 ואילך. לאחרונה הוגשה בכנסת הצעת חוק (השרויה במחלוקת עמוקה בין גורמי הממשלה

לגורמים חברתיים) אשר לפיה יעלה גיל הפרישה ל-67 גם לנשים.

למפורט להלן. יודגש, כי בניגוד לנכי צה"ל ונכי עבודה, כאשר מדובר בנכות "כללית" אין די במוגבלות עצמה כדי לקבל קצבת נכות.

נכות רפואית¹⁶⁰: 60% נכות לפחות, או 40% נכות במידה וקיימת לקות אחת שבשלה זכאי הנכה ל-25% נכות לפחות (כלומר – שהיא משמעותית)¹⁶¹.

עבור "עקרת בית נכה"¹⁶² (שהיא אשה נשואה שאינה עובדת ובעלה מבוטח בביטוח לאומי) אחוזי הנכות הנדרשים הם בשיעור של 50% לפחות.

אחוזי הנכות הכללית ניתנים לפי תקנות העוסקות באחוזי נכות לנפגעי עבודה¹⁶³, כאשר חלק מהסעיפים החלים על נפגעי עבודה מוחרגים כאשר מדובר בנכים הכלליים. כלומר, נכי עבודה יקבלו עבורם אחוזי נכות, ונכים כלליים (בעלי אותה מגבלה) – לא יקבלו.

אנשים עם מוגבלות שהינם בעלי אחוזי הנכות הפחותים מהמפורט לעיל, אינם יכולים לקבל קצבת נכות כלל. אנשים שאחוזי הנכות שלהם שווים או גבוהים לאלה המפורטים לעיל, עוברים לשלב בו נבדק "כושר ההשתכרות" שלהם.

כושר ההשתכרות: כ"נכה" יחשב מי שפקיד התביעות מטעם המוסד לביטוח לאומי קבע שאין לו או שהוא איבד 50% לפחות מהכושר להשתכר (לנכה "רגיל") או 50% מהיכולת לתפקד במשק הבית כפי ש"מקובל לעשות במשק בית רגיל" ("עקרת בית נכה"), עקב ליקוי גופני, שכלי, נפשי, ממחלה, מתאונה או מלידה¹⁶⁴.

עקרת בית תחשב ל"נכה רגילה" (על אף שהיא נשואה ואינה עובדת) אם עבדה 12 חודשים רצופים או 24 חודשים לא רצופים ב-48 החודשים שקדמו להגשת התביעה או להפסקת העבודה, וכן אם היא חיה בנפרד מבן זוגה ב-24 החודשים שקדמו להגשת התביעה, או אחריה.

עם זאת, החל מיום 6.2.07 כל אשה ששולמה לה קצבת נכות חודשית כרווקה, לפני שנישאה, תהיה זכאית להמשיך לקבלה גם אחרי נישואיה, אם התחתנה לפני מרץ 2005.

פקיד התביעות של המוסד לביטוח לאומי אמור לקבוע את דרגת אי כושר ההשתכרות לאחר התייעצות עם רופא מוסמך ופקיד שיקום של המוסד. דרגות אי הכושר האפשריות הן: 60%, 65%, 74%, ו-100%. בהתאם לחוק ולתקנות, כל מי שנקבעו עבורו יותר מ-74% נכות זכאי לקצבת נכות מלאה¹⁶⁵.

¹⁶⁰ סעיף 208 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁶¹ אחוזי הנכות המצטברים משוקללים: אם לאדם נקבעו 10% נכות בגין לקות מסויימת ועוד 5% נכות בגין לקות אחרת, אחוזי הנכות המשוקללים שלו יהיו 14.5% ולא 15%, מאחר וחמשת האחוזים בגין הלקות השניה מחושבים מתוך 90% שנותרו לאחר "הורדת" אחוזי הלקות הראשונה, ולא מתוך 100%.

¹⁶² סעיף 195 לחוק הביטוח הלאומי; תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (הוראות מיוחדות לעניין עקרת בית), תשמ"ד-1984.

¹⁶³ תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), התשט"ז - 1956; תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (קביעת אחוזי נכות רפואית מינוי ועדות לעררים והוראות שונות), התשמ"ד - 1984.

¹⁶⁴ לאופן חישוב צמצום ההשתכרות – ראו תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (צמצום בהשתכרות), תשמ"ד-1984. ¹⁶⁵ בהתאם לדו"ח "מקבלי קצבת נכות כללית 2006" מאת שנטל וסרשטיין ורבקה פריאור, מנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי, נובמבר 2007, בשנת 2006 ל-63% ממקבלי קצבת הנכות הכללית נקבעה דרגת אי כושר ברמה של 75% ומעלה.

יודגש, כי בסופו של דבר ייקבע שיעור הקצבה בהתאם לאחוזי אי כושר ההשתכרות שנקבעו, ולא בהתאם לאחוזי הנכות הרפואית.¹⁶⁶

קבלת קצבת נכות במקביל לעבודה: קצבת הנכות אינה מיועדת רק לאנשים שאינם משתכרים בפועל. זכאים לקצבה גם אנשים עם מוגבלות שהוגדרו כחסרי או מופחתי כושר עבודה העובדים ומשתכרים, באופן הבא¹⁶⁷:

1. קבוצה א' - מי שזכאי לקצבה "לתקופה ממושכת" או שיש לו "ליקוי חמור" לפי אחת החלופות הבאות, והכנסתו אינה עולה על 60% מהשכר הממוצע במשק (4,984 ₪¹⁶⁸).

i. בעל נכות רפואית בשיעור משוקלל של 70% ומעלה;

ii. בעל נכות רפואית בשיעור של 40% לפחות לפי סעיפים 33 (מחלות פסיכוטיות ופסיכו-נוירוטיות) או 91 (פיגור שכלי) לתקנות העוסקות בנפגעי עבודה¹⁶⁹;

iii. הוא מוגדר כנכה לפחות 60 חודשים החל משנת 2002.

2. קבוצה ב' - מי שזכאי לקצבה לתקופה שאינה ממושכת ואין לו ליקוי חמור (כלומר - אינו עומד באחת החלופות של סעיף 1 לעיל), והכנסתו אינה עולה על 45% מהשכר הממוצע במשק (3,738 ₪ נכון ל-1.1.11).

מי שמשכר מעבר לכך זכאי ל"קצבת עידוד". קצבת העידוד היא מדורגת, יחסית לשכר המתקבל, כך שברמת השכר הגבוהה ביותר (מעל 93% השכר הממוצע במשק) ניתנת קצבת עידוד בשיעור של 40% מקצבת הנכות המקורית. קצבה זו מבטיחה, כי הכנסתו של אדם המקבל שכר לעולם לא תפחת מזו של אדם המקבל קצבה, ומעודדת לקבל שכר גבוה יותר¹⁷⁰.

שיעור הקצבה: שיעורה של קצבת נכות מלאה (הניתנת למי שנקבע לו אי כושר עבודה בשיעור של 75% ומעלה) הינו 2,210 ₪¹⁷¹.

נכים בעלי דרגת אי כושר שבין 60-74% זכאים לקצבת נכות חודשית חלקית לפי דרגת אי הכושר - כלומר, בעל דרגת אי כושר בשיעור של 60% יקבל 60% מקצבה מלאה.

קח"ן (קצבה חודשית נוספת): נכים בעלי דרגת אי כושר השתכרות בשיעור של 75% ומעלה, שאינם שוהים במוסד, ואחוז נכותם הרפואית הוא 50% לפחות, מקבלים קצבה חודשית נוספת בסכום שבין 237-351 ₪¹⁷² בהתאם לאחוזי הנכות הרפואית.

¹⁶⁶ כלומר, אדם בעל 100% נכות רפואית, ופחות מ-60% אי כושר עבודה לא יקבל קצבה כלל, ואילו אדם בעל 60% נכות רפואית ו-100% אי כושר עבודה יקבל קצבה בשיעור מלא. במקרים מסויימים ניתן גם לקבל מקדמה על חשבון הגמלה למשך תקופה מסויימת (ראו תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גמלה), תשל"ט-1979).

¹⁶⁷ כל זאת בעקבות התיקון לחוק מיולי 2009, בעקבות יישום חלק ממסקנותיה של "ועדת לרון", כפי שיפורטו בהרחבה להלן, בתת-פרק נפרד. מקורות ההכנסה מוגדרים בתקנות הביטוח הלאומי (הגדרת הכנסת נכה), תשל"ו-1975.

¹⁶⁸ נכון ל-1.1.11.

¹⁶⁹ תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), התשט"ז - 1956.

¹⁷⁰ בהתאם למידע שהתקבל מהמוסד לביטוח לאומי, ועל אף נוסחו של סעיף 222ג' לחוק הביטוח הלאומי, קצבת העידוד אינה מוגבלת בזמן ותינתן לזכאים לה כל עוד הם עומדים בתנאי הזכאות.

¹⁷¹ נכון ל-1.1.11.

פטור מתשלום דמי ביטוח לאומי¹⁷³: אדם המקבל קצבת נכות ואין לו הכנסה אחרת, פטור מתשלום דמי ביטוח לאומי כל זמן שהוא מקבל את הקצבה. מי שמקבל קצבת נכות ויש לו דרגת אי כושר השתכרות בשיעור של 75% לפחות לצמיתות או לתקופה של שנה לפחות – פטור מתשלום דמי ביטוח לאומי בזמן קבלת הקצבה, גם אם יש לו הכנסה אחרת. עצמאי ישלם דמי ביטוח נפגעי עבודה, ושכיר – המעסיק ישלם עבורו דמי ביטוח נפגעי עבודה ודמי ביטוח זכויות עובדים בפשיטת רגל ופירוק תאגיד.

תוספת תלויים¹⁷⁴: אדם המקבל קצבת נכות זכאי גם לתוספת עבור בן או בת זוג וילדים. התוספת ניתנת עבור שני הילדים הראשונים ובן או בת הזוג, אם הכנסת בן או בת הזוג נמוכה מ-4,734.99 ₪. התוספת בשיעורה המלא עבור בן או בת זוג היא 1,105 ₪, ו-884 ₪ עבור כל ילד¹⁷⁵. כאשר מדובר בעקרת בית נכה – היא זכאית לתוספת בעד שני ילדיה הראשונים, אבל אין היא זכאית לתוספת בעד בן זוגה.

בהתאם לקבוע בחוק לרון תוספת התלויים מופחתת באופן הדרגתי עבור נכים המרוויחים משכורת מעל 8,006 ₪¹⁷⁶ ומקבלים "קצבת עידוד". עבור נכים אלה תופחת גם הקצבה (קצבה חודשית נוספת – ראו לעיל) באופן הדרגתי במשך ארבע שנים, עד ל-25% משיעורה.

הטבות נלוות הקשורות לקצבה (כגון הנחה בתשלום ארנונה וכדומה – כפי שיפורטו בהמשך) – בשלוש השנים הראשונות להשתכרות לא יחולו שינויים בזכאות להטבות אלה, אולם לאחר מכן הן יינתנו באופן יחסי לגובה הקצבה.

בדיקה מחדש עם הפסקת העבודה: במידה ונקבעה דרגת אי כושר השתכרות יציבה, היא לא תיבדק מחדש עם צאתו של אותו אדם לעבודה, ובמקרה של עזיבת העבודה או הפחתה במשכורת – מנגנון החזרה לקצבה המקורית הוא קל יותר ומיידי מכפי שהיה בעבר: במשך 3 שנים מיום הפסקת קבלת הקצבה, אם אותו אדם יפסיק לעבוד, הוא יוכל לשוב ולקבל מיידית את הקצבה מבלי לעבור בבדיקה מחדש. לאחר 3 שנים יש לחזור ולעבור בבדיקה אי כושר עבודה.

2. קצבת שיקום מקצועי¹⁷⁷

קצבה זו ניתנת למי שנקבעו לו לפחות 20% נכות רפואית לצמיתות, וכן לבן או בת זוג של נכה שנקבע שאינו ניתן לשיקום מקצועי, המתגורר באופן קבוע עם הנכה ומשולמת בעדו תוספת תלויים, ולא הגיע לגיל פרישה¹⁷⁸.

התנאים לקבלת הקצבה: אדם שעקב הליקוי אינו מסוגל לעסוק בעבודתו או בעבודה מתאימה אחרת, הוא זקוק להכשרה מקצועית כדי לחזור לעבודה קודמת או עבודה התואמת את כישוריו

¹⁷² נכון ל-1.1.11.

¹⁷³ סעיף 351(ד) לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁷⁴ סעיף 200(ג) לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁷⁵ הסכומים נכונים ליום 1.1.2011.

¹⁷⁶ נכון ל-2010.

¹⁷⁷ סעיף 203 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁷⁸ זכאות בן או בת הזוג לקצבת שיקום משקפת, לטעמנו, התייחסות מתקדמת וכוללת יותר, הרואה את הנכה כחלק מיחידה כלכלית-משפחתית.

לאחר הליקוי, והוא מתאים לשיקום מקצועי, מסוגל לשתף פעולה ולהשתלב בשוק העבודה הפתוח.

השיקום כולל ליווי של פקיד שיקום בבחירת מסלול לימודים, ולאחר מכן - בהשמה, תשלום עבור לימודים או הכשרה מקצועית – דמי שיקום (שיעור: מי שלא מקבל קצבה – דמי שיקום בסכום קצבת הנכות של בעלי 100% אי כושר, מי שמקבל קצבת נכות חלקית – יקבל דמי שיקום עד סכום הקצבה לבעלי 100% אי כושר, ומי שמקבל קצבת נכות מלאה – לא זכאי בנוסף לדמי שיקום), שכר לימוד, ציוד לימודי, מכשירי לימוד, שיעורי עזר, הוצאות נסיעה ולינה, שירותי תמיכה והנגשה.

3. קצבת שר"מ – שירותים מיוחדים לנכים קשים¹⁷⁹

לקצבה לשירותים מיוחדים (הניתנת בנוסף לקצבת הנכות) זכאים אנשים עם מוגבלות מגיל 18 ועד גיל הפרישה הזקוקים לעזרה רבה של אדם אחר בפעולות היום-יום (לבישה, אכילה, רחצה, ניידות בבית ושליטה על הפרשות), או שהם זקוקים להשגחה מתמדת למניעת סכנת חיים לעצמם או לאחרים.

על המבוטח לעמוד בכל התנאים האלה:

1. הוא מקבל קצבת נכות ונקבעה לו נכות רפואית בשיעור של 60% לפחות (לעניין שירותים מיוחדים), או שהוא אינו מקבל קצבת נכות, אך נקבעה לו נכות רפואית בשיעור של 75% (לעניין שירותים מיוחדים), ובלבד שהוא עונה גם על התנאים המפורטים בהמשך.

3. הוא אינו מקבל הטבות על פי הסכם הניידות, למעט מקרים המפורטים בהמשך.

4. הוא אינו מאושפז במוסד שניתנים בו שירותי רפואה, סיעוד או שיקום.

שיעור הקצבה¹⁸⁰: מי שזקוק לעזרה רבה בעשיית רוב פעולות היום-יום ברוב שעות היממה, או מי שזקוק להשגחה מתמדת - זכאי לקצבה בשיעור של 50% מקצבת נכות מלאה ליחיד - 1,033 ש"ח.

מי שזקוק לעזרה רבה בעשיית כל פעולות היום-יום ברוב שעות היממה - זכאי ל-105% מקצבת נכות מלאה ליחיד - 2,168 ₪.

מי שתלוי לחלוטין באדם אחר בעשיית כל פעולות היום-יום בכל שעות היממה - זכאי לקצבה בשיעור 175% מקצבת נכות מלאה ליחיד - 3,614 ₪.

נוסף על הסכום הבסיסי של הקצבה משולמת תוספת לקצבה:

למי שמקבל קצבה לשירותים מיוחדים בשיעור של 50% - 289 ש"ח.

למי שמקבל קצבה לשירותים מיוחדים בשיעור של 105% - 589 ₪.

למי שמקבל קצבה לשירותים מיוחדים בשיעור של 175% - 878 ₪.

¹⁷⁹ סעיף 206 לחוק הביטוח הלאומי; תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (מתן שירותים מיוחדים), תשל"ט-1978.
¹⁸⁰ כל הסכומים נכונים ליום 1.1.11.

4. מענק מיוחד וקצבה מיוחדת¹⁸¹:

מדובר במענק חד פעמי המוענק לאנשים העומדים בשני התנאים המצטברים הבאים: עקב נכות ומטעמי בריאות דרושים לאדם עם הנכות סידורים חד פעמים לשם קיום אורח חיים סדיר או לשם יצירת תנאים שיאפשרו לו להישאר בעבודתו; המענק דרוש לאחת המטרות הבאות - סיוע בהתאמת תנאי מגורים, סיוע ברכישת אביזרי עזר, סיוע בפתרון בעיית ניידות ברכישת רכב. מענק לסיוע בעיית הניידות יינתן בתנאי שנקבעה בהתאם להסכם הניידות מוגבלות בניידות המזכה בהלוואה עומדת, ואם הוא אינו נוהג בעצמו - בתנאי שהנהג שהתחייב להסיעו באופן קבע הוא בן משפחה מדרגה ראשונה. סכום המענק המיוחד יהיה כסכום ההוצאה הממשית לצורך ביצוע הבקשה, ויהיה מוגבל בסכום מקסימלי.

5. גמלה מיוחדת לנכים עולים קשים¹⁸²:

גמלה מיוחדת לעולים נכים קשים מורכבת משני סוגי גמלאות:

שירותים מיוחדים לעולה - נכים קשים בני 18 עד גיל הפרישה זכאים, מהיום ה-91 לעלייה ועד תום שנה לעלייתם (דהיינו – במשך 9 חודשים), לגמלת שירותים מיוחדים. הזכאות לגמלה נקבעת על-פי מבחן התלות בזולת, ללא צורך במבחן הסף הרפואי.

נכות כללית לעולה - מהיום ה-181 לעליה ועד תום שנה לעלייתם (דהיינו – במשך כששה חודשים) הם יהיו זכאים לקצבת נכות, בתנאי שנמצאו זכאים קודם לכן לגמלת שירותים מיוחדים לעולה כמוסבר לעיל.

בתום השנה לעלייתם תיבדק זכאותם לפי הכללים הרגילים של קצבת נכות כללית וקצבת שירותים מיוחדים.

יוער, כי בכל הנוגע לעולים חדשים בעלי מוגבלות¹⁸³ שאינם מוגדרים כ"נכים קשים", הרי שלפי החוק בקשתם לקצבה תידון רק לאחר 9 חודשים מיום עלייתם ארצה¹⁸⁴, וזכאותם לקצבה תחול רק בתום שנה מיום עלייתם¹⁸⁵.

6. גמלה לילד נכה¹⁸⁶

הוריהם של ילדים (עד גיל 18 ו-3 חודשים) המוגדרים כבעלי מוגבלות (בהתאם לרשימה המופיעה בתקנות ילד נכה, והכוללת מבחני תפקוד, מחלות ספציפיות מוגדרות וטיפול רפואיים) זכאים לקבל גמלת ילד נכה בשיעור של עד 100% מקצבת הנכות המלאה למבוגר.

הזכאות מורכבת מגמלה ל"סידורים מיוחדים" ומגמלה לעזרה בלימודים ולטיפול התפתחותי. כמו כן, הזכאים לגמלה המרבית מקבלים תוספת בשיעור של 17% קצבת נכות מלאה.

¹⁸¹ תקנות הביטוח הלאומי (מענק מיוחד וקצבה מיוחדת לנכים), תשכ"ה-1965.

¹⁸² המשתלמת לפי הסכם מכוח סעיף 9 לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁸³ סעיף 197(א) לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁸⁴ סעיף 197(ב)(1) לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁸⁵ סעיף 197(ב)(2) לחוק הביטוח הלאומי.

¹⁸⁶ תקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה), התש"ע – 2010 (להלן: "תקנות ילד נכה").

בנוסף לגמלה זכאים הילדים לשורה של "הטבות" כגון טיפולים בקופות החולים, חינוך מיוחד, הנחה בארנונה, הנחה בתשלום לבזק וכו', כפי שיפורטו בהרחבה להלן. יוער כי ילדים אשר מתגוררים במסגרת חוץ-ביתית אינם זכאים לגמלה.

7. פיצוי לנפגעי גזזת¹⁸⁷ :

על פי החוק לפיצוי נפגעי גזזת, זכאים לתשלום או לקצבה אנשים שנפגעו מטיפול בהקרנות נגד גזזת או שאיריהם. המדובר בטיפולים שנעשו בתקופה שמיום 1.1.46 ועד 31.12.60 על ידי גוף המוגדר בחוק. לנפגע ייחשב מי שנמצא בישראל וחולה באחת המחלות המפורטות בחוק, כגון סרטן באזור הראש והצוואר או סרטן הדם.

הקצבה החודשית משולמת למי שעקב המחלה נקבעו לו אחוזי נכות רפואית בשיעור של 40% ומעלה. סכום הקצבה המקסימלי הוא 25% מהשכר הממוצע במשק, והוא משתלם בהתאם לאחוזי הנכות הרפואית שנקבעו.

מענק חד פעמי : מי שנקבעו לו אחוזי נכות רפואית בשיעור של בין 5% ל-39%, יקבל מענק במקום קצבה, בחלק מהסכום המקסימלי השווה ל-25% מהשכר הממוצע במשק, אשר מוכפל באחוזי הנכות שנקבעו, ולאחר מכן מוכפל ב-70.

מענק חד פעמי לשארים : שאריו של מי שהוועדה הרפואית קבעה שהמחלה גרמה למותו, יקבלו מענק חד פעמי לפי המודל הבא: בן זוג עם ילדים, יקבל מענק בסכום השווה ל-25% מהשכר הממוצע במשק המוכפלים ב-36. בן זוג ללא ילדים או ילדים ללא בן זוג של הנפגע, יקבלו מענק השווה ל-60% ממענק של בן זוג עם ילדים.

8. פיצוי לנפגעי עירוי דם (איידס)^{188, 189} :

לפי החוק לפיצוי נפגעי עירוי דם זכאי לקצבה מי שנושא את נגיף האיידס כתוצאה מקבלת עירוי דם או מוצרי דם משירות רפואי ציבורי בתקופה שבין 1.1.87-31.12.81. חוק זה חל גם על בני זוג וילדים של מקבל העירוי או המוצר, אם הם נושאים את נגיף האיידס בעקבות מגע עמו.

הזכאות לקצבה נקבעת על ידי וועדת מומחים במשרד הבריאות, ומשולמת על ידי המוסד לביטוח לאומי.

פיצוי חד פעמי – לזכאים משולם פיצוי חד פעמי בגובה 250,000 ₪, המוצמדים למדד מיום תחילת החוק¹⁹⁰.

קצבה חודשית – החולה, ולאחר מותו – שאריו, זכאים לקצבה חודשית בהתאם לתקנות¹⁹¹. הזכאות הינה לקצבה בשיעור של 50% מהשכר הממוצע במשק.

¹⁸⁷ חוק לפיצוי נפגעי גזזת, התשנ"ד – 1994 (להלן: "חוק לפיצוי נפגעי גזזת"). החוק חל מיום 1.1.95.

¹⁸⁸ חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס), התשנ"ג – 1992 (להלן: "חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם").

¹⁸⁹ תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (הגשת תביעה לקצבה ותשלומה) התשנ"ה – 1995.

¹⁹⁰ סעיף 6 לחוק לפיצוי נפגעי עירוי דם

¹⁹¹ תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (קצבה חודשית), תשנ"ג-1993.

בנוסף לקצבה, תשולם לחולה תוספת כמפורט להלן¹⁹²: בעד בן זוג הגר עימו - תוספת של 12.5% מהשכר הממוצע במשק; בעד כל ילד, ולא יותר משלושה ילדים ראשונים - תוספת של 5% מהשכר הממוצע; בעד הורה אחד שהכנסתו אינה עולה על השכר הממוצע במשק, או בעד שני הורים שהכנסת כל אחד מהם אינה עולה על כמחצית השכר הממוצע ופרנסתם על החולה - תוספת של 12.5% מהשכר הממוצע.

במידה והחולה נפטר, תשולם לשאריו קצבה חודשית כדלהלן¹⁹³: לבן הזוג שגר עימו - 35% מהשכר הממוצע; במידה ויש עימו ילדים, תוספת קצבה בשיעור של 5% מהשכר הממוצע בגין כל אחד משלושת הילדים הראשונים. הקצבה לבני הזוג מוגבלת לתקופה של 36 חודשים מהחודש שבו הוגשה התביעה, אולם אם ישנו ילד, כל עוד הילד עימם. כאשר מדובר בילדיו של הנפטר, כשאין בן זוג המקבל קצבה כאמור, הרי שהם זכאים לקצבה בשיעור של 5% מהשכר הממוצע במשק בעד כל ילד; ילד יתום משני הורים, שטרם מלאו לו 18 שנה, זכאי לקצבה בשיעור של 40% מהשכר הממוצע במשק; הוריו של הנפטר זכאים לקצבה בשיעור של 12.5% מהשכר הממוצע במשק (בחלקים שווים או לחוד, אם מדובר בהורה אחד). הקצבה להורים מוגבלת ל-24 חודשים בלבד.

9. פיצוי לנפגעי פוליו¹⁹⁴:

החוק לפיצוי נפגעי פוליו נועד לפצות את נפגעי הפוליו תושבי ישראל, שחלו בישראל במחלה, הידועה גם בשמה "שיתוק ילדים". לפי החוק מי שיוכר כנפגע פוליו, ונגרמה לו נכות עקב המחלה, יהיה זכאי לפיצוי חד-פעמי ולקצבה בהתאם לשיעורים הבאים¹⁹⁵:

פיצוי חד פעמי (בהתאם לאחוזי הנכות הרפואית או המוגבלות בניידות שנקבעו לו לצמיתות): עד 74% נכות - ₪50,000; 75% - 94% נכות - ₪100,000; 95% נכות ומעלה - ₪120,000.

קצבה חודשית - משתלמת בהתאם לאחוזי הנכות (מוגבלות בניידות) למי שנקבעה לו נכות רפואית או מוגבלות בניידות בשיעור של 20% ומעלה. הקצבה המלאה, המשתלמת למי שנקבע לו 100% נכות רפואית או מוגבלות בניידות, עומדת על סכום של ₪4,154. מי שנקבעו עבורו אחוזי נכות רפואית או מוגבלות בניידות הנמוכים מ-100%, יקבל קצבה בהתאם לאחוזי הנכות שנקבעו.

מענק חד פעמי - מי שנקבעו עבורו אחוזי נכות רפואית או מוגבלות בניידות הנמוכים מ-20%, ישולם לו מענק במקום קצבה, לפי סכום הקצבה החודשית היחסית שהייתה משולמת לו, אילו היה מקבל קצבה (בהתאם לקריטריונים שלעיל) כפול 70.

הפיצוי והקצבה לנפגעי הפוליו אינם משפיעים על הקצבאות האחרות, שמשולמות לנפגעי הפוליו.

¹⁹² תקנה 2

¹⁹³ תקנה 3

¹⁹⁴ החוק לפיצוי נפגעי פוליו, התשס"ז – 2007 (להלן: "החוק לפיצוי נפגעי פוליו").

¹⁹⁵ כל הסכומים נכונים ליום 1.1.2011.

גמלת הניידות משתלמת לאנשים עם "ליקויים ברגליהם המגבילים אותם בניידות" לשם השתתפות בהוצאות הניידות. הגמלה כוללת זכויות שונות (הניתנות לחוד או במצטבר, בהתאם לאחוזי הנכות בניידות), כגון קצבת ניידות חודשית לבעלי רכב לצורך השתתפות בהוצאות השימוש ברכב, קצבת ניידות חודשית לחסרי רכב לשם מימון הוצאות הניידות, קצבת ניידות לרכב משותף הלוואה עומדת לרכישת רכב, תו חנייה, תשלום מופחת של אגרת רישוי, הלוואה לרכישה ולהתקנה של מתקן הרמה לכיסא גלגלים לרכב ועוד.

הזכאים לגמלת ניידות הם "מוגבלים בניידות" העונים על התנאים המצטברים הבאים: תושב מדינת ישראל אשר מלאו לו 3 שנים ועדיין לא מלאו לו 67 שנים, כאשר המשך הזכאות לאחר גיל 67 כפוף לתנאי הסכם הניידות; ועדה רפואית של משרד הבריאות קבעה לו אחוזי מוגבלות בניידות עקב ליקויים ברגליו לפי רשימת ליקויים מוגדרת, כגון סוגי שיתוקים, סוגי קטיעות, סוגי נקיעות, מפרקים מדומים ועוד.

עם זאת, מי שבגין נכותו זכאי לפתור מלא או חלקי מתשלום המיסים החלים על רכב או להלוואה עומדת למימון המיסים או לתשלום בעד החזקת רכב או בהשתתפות בהוצאות ניידות בהתאם לאחד החוקים הבאים: חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט-1959, חוק המשטרה (נכים ונספים), תשט"ו-1955, חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תשמ"א - 1981, חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד-1954, חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תש"ל-1970 - אינו זכאי לגמלת הניידות.

כמו כן, מי שמקבל קצבה לשירותים מיוחדים מן המוסד לביטוח לאומי אינו זכאי לגמלת ניידות, אלא אם הוא מקבל קצבה לשירותים מיוחדים בשיעור של 100% לפחות או שנקבע לו 100% מוגבלות בניידות, או שוועדה רפואית קבעה כי הוא זקוק לכסא גלגלים ומשתמש בו. יש להדגיש כי מוגבל בניידות בשיעור של 100% המקבל קצבה לשירותים מיוחדים מן המוסד לביטוח לאומי יכול להיות זכאי לגמלת ניידות אם הוא עובד ומשתכר מעל 25% מהשכר הממוצע במשק ואינו מקבל קצבת נכות כללית. מי שזכאי לגמלת ילד נכה, לא יהיה זכאי לגמלת ניידות, אלא אם נקבעו לו 80% מוגבלות בניידות לפחות, או שוועדה רפואית קבעה כי הוא זקוק לכיסא גלגלים ומשתמש בו, או שהוא מוגבל בניידות שהוא אחד מבין שני זכאים לגמלת ילד נכה באותה משפחה.

קצבת הניידות החודשית: קצבת הניידות עצמה משולמת הן לבעלי והן למחוסרי רכב. כאשר מדובר בבעלי רכב, הקצבה מיועדת להשתתפות בהוצאות החזקת הרכב, כגון דלק, תיקונים, ביטוח ועוד, ואילו כאשר מדובר במחוסרי רכב, הקצבה מיועדת להשתתפות בהוצאות הניידות בתחבורה חלופית.. מוגבלים בניידות אשר עובדים והמרחק מבינם למקום עבודתם וחזרה הוא 40 ק"מ לפחות, זכאים לקצבת ניידות חודשית כפולה מזו של מי שאינו משתכר¹⁹⁷, כל עוד הם עבדו 6 חודשים רצופים לפני הגשת הבקשה וכל עוד הם נוסעים ברכב בקביעות למקום העבודה.

תנאי הזכאות לקצבה לבעלי רכב: אנשים אשר הוגדרו כמוגבלים בניידות וברשותם ובעלותם רכב, גם אם נרכש ללא הלוואה עומדת, והם זכאים לגמלת ניידות. כאשר מדובר בשני אנשים או

¹⁹⁶ הגמלה משולמת מכספי אוצר המדינה על-פי הסכם בדבר גמלת ניידות שנערך ביום 1 ביוני 1977 מכוח סעיף 9 לחוק הביטוח הלאומי, ונחתם בין משרד האוצר למוסד לביטוח לאומי.

¹⁹⁷ "משתכר" הוא מי שהכנסתו עולה על 25% מהשכר הממוצע במשק וכן חייל בשירות סדיר

יותר המוגבלים בניידות, שהם בעלים של אותו רכב, הם יכולים להיות זכאים לקצבת ניידות לרכב משותף בתנאי שהם קרובי משפחה ועונים על אחד מן התנאים הבאים: אם רק לאחד מהם יש רישיון נהיגה או שאין להם רישיון הנהיגה כלל והם מבקשים שמורשה נהיגה משותף ינהג עבורם - עליהם להתגורר באותה דירה כדי להיות זכאים לקצבה; אם לשניהם יש רישיון נהיגה - עליהם להתגורר באותו בניין כדי להיות זכאים לקצבה. במקרה זה תינתן קצבת ניידות למבוטח בעל אחוזי הנכות הגבוהים יותר (כך תשולם הקצבה הגבוהה יותר), ואילו למבוטח השני תינתן קצבה בשיעור 35% מהקצבה לה היה זכאי במידה והיה רוכש רכב נוסף.

תנאי הזכאות לקצבה לחסרי רכב: אנשים בני 18 שנים ומעלה, עם מוגבלות בניידות בשיעור של 80% לפחות, המוגדרים כ"משתכרים", היינו מי שהכנסתם מעבודה עולה על 25% מהשכר הממוצע במשק או חיילים בסדיר אשר אינם מוגדרים כנכים לפי חוק הביטוח הלאומי, ואינם מקבלים קצבה לשירותים מיוחדים¹⁹⁸ או קצבת ילד נכה¹⁹⁹ (אלא אם נקבעו לו 80% מוגבלות בניידות לפחות, או שוועדה רפואית קבע כי הוא זקוק לכסא גלגלים והוא משתמש בו).

יש להדגיש כי לפי הסכם הניידות אי אפשר להגיש תביעה לגמלת ניידות לראשונה לאחר גיל הפרישה. עם זאת מי שקיבל גמלת ניידות לפני שהגיע לגיל הפרישה יהיה זכאי להמשיך ולקבל גמלת ניידות, אם מתקיימים בו תנאי הזכאות לגמלת ניידות, בכפוף להסכם הניידות ובלבד שבנוסף מתקיים בו אחד מאלו: הוא קיבל קצבת ניידות בסמוך לפני גיל הפרישה, הוא קיבל הלוואה עומדת תוך 4 השנים שקדמו לגיל הפרישה, או שהוא קיבל הלוואה עומדת לרכישת הרכב, הנמצא עדיין בבעלותו וברשותו. עם זאת, מי שעונה על התנאים לעיל, אך הגיע לגיל הפרישה לפני ה-1.1.2002, יהיה זכאי להלוואה עומדת בלבד, בכפוף להסכם הניידות.

בהקשר זה יש לציין כי ע"פ דו"ח של הכנסת שפורסם בנובמבר 2006²⁰⁰, ההגבלה על המשך קבלת קצבת הניידות לאחר גיל זקנה נובעת ממטרת קצבת הניידות אשר נועדה לעודד נכים המוגבלים בניידותם להשתלב בחברה במסגרת מערכת החינוך או שוק העבודה. עוד על פי הדו"ח, הקביעה כי הזכאות לגמלת הניידות תינתן לנכים שטרם הגיעו לגיל הפרישה, פרט למקרים שעומדים בתנאים לעיל, אשר משמעותה הבחנה בין הנכים על בסיס גיל, הוכרה כלגיטימית בפסיקות בית המשפט^{201 202}.

¹⁹⁸ עם זאת יש לציין כי מוגבל בניידות הזכאי לקצבת לשירותים מיוחדים מן המוסד לביטוח לאומי יוכל בכל זאת לקבל הטבות לפי הסכם הניידות, אם הוא בן 18 ומעלה הזכאי לגמלה לשירותים מיוחדים בגובה של 100% לפחות, או שנקבעו לו 100% מוגבלות בניידות, או שוועדה רפואית קבעה שהוא זקוק לכיסא גלגלים והוא משתמש בו, גם אם אינו עומד בתנאים האחרים (עובד, אינו מוגדר כנכה).

¹⁹⁹ עם זאת מוגבל בניידות הזכאי לקצבת ילד נכה, יוכל בכל זאת לקבל קצבה לפי הסכם הניידות, אם נקבעו לו 80% מוגבלות בניידות לפחות, או שוועדה רפואית קבע כי הוא זקוק לכסא גלגלים והוא משתמש בו.

²⁰⁰ דו"ח של מרכז המידע והמחקר של הכנסת מנובמבר 2006 -

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01622.pdf>

²⁰¹ עב"ל 1533/02 תקוה איילון נ' המוסד לביטוח לאומי ואחרים, פד"ע מ' 412 (2005).

²⁰² על שולחן הכנסת הונחה (באמצעות ח"כ חיים אורון) הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון - גמלת ניידות) התשס"ו - 2006 (פ/26, 74317, יוני 2006), אשר ניסתה להשוות את תנאים של אנשים מעל גיל 67 בכל הנוגע לזכאות לקצבה. בדברי ההסבר להצעת החוק נכתב כי אנשים שהפכו למוגבלים בניידותם לאחר גיל 67, אשר מבקשים להמשיך באורח חיים עצמאי למרות כל הבעיות, אין להם מושיע, והם נופלים כנטל על החברה במקום לזכות אף הם בהטבה סוציאלית. ההצעה לא הובאה להצבעה מעולם.

גובה הקצבה לאדם חסר רכב אשר מוגבל בניידות בשיעור של 100% עומד על 2,224 ₪²⁰³, ואילו כאשר מדובר במוגבל בניידות בשיעור של 80% ועד 99%, גובה הקצבה עומד על 75% מסכום זה (כמפורט לעיל "מוגבלים בניידות בשיעור פחות מ-80% שהינם חסרי רכב אינם זכאים לקצבה). קצבת הניידות של אדם עם מוגבלות בניידות שהוא בעל רכב, נקבעת בהתאם לסוגו של הרכב, אחוז המוגבלות, נזקקות לכיסא גלגלים, רישיון נהיגה בר תוקף ואופי ההשתכרות. הסכום המקסימלי עומד על 7393 ₪.

11. גמלה לנפגעי תאונות לפי חוק הביטוח הלאומי²⁰⁴

גמלה זו באה לידי ביטוי בתשלום את מי שנפגע בתאונה (שאינה תאונת עבודה או תאונת דרכים), ועקב התאונה איבד את כושר תפקודו. החוק חל על כל אדם, תושב ישראל, שמלאו לו 18 שנים ועדיין לא הגיע לגיל הפרישה, לרבות עקרת בית שאינה מבוססת בביטוח לאומי. הגמלה משתלמת לתושב ישראל שאירעה לו תאונה (בין בישראל ובין מחוץ לישראל), עבור פרק הזמן שהוא נמצא בישראל ואינו יכול לתפקד.

כאשר מדובר בעובד שכיר או עצמאי, נקבע התפקוד בהתאם למסוגלותו לעבוד בעבודתו או בעבודה מתאימה אחרת. כאשר מדובר במי שאינו עובד, הוא יקבל את הקצבה אם הוא מאושפז בבית חולים או מרותק למיטתו. עקרת בית תקבל את הקצבה אם אינה מסוגלת לעבוד במשק הבית.

נפגע בתאונה שלא נבדק רפואית בתוך 72 שעות משעת התאונה, עלול לאבד את זכאותו לקצבה. עם זאת, אם קבע המוסד לביטוח לאומי כי תוצאות התאונה יכולות להתגלות רק לאחר 72 שעות, הנפגע יהיה זכאי לקצבה, אם נבדק בתוך שבועיים מיום התאונה.

דמי התאונה ישולמו לכל היותר לפרק זמן של 90 ימים רצופים, החל ביום שלאחר התאונה. לעובד שכיר או עובד עצמאי לא ישולמו דמי תאונה בעד שני הימים הראשונים שלאחר התאונה. בעבור שני הימים הללו ישולמו דמי תאונה רק לנפגע שאיבד את כושרו לתפקד ל-12 ימים לפחות, מלבד יום התאונה. מי שאינו עובד שכיר או עצמאי, לרבות עקרת בית, לא ישולמו דמי תאונה בעד 14 הימים הראשונים שאחרי התאונה.

כמו כן לא ישולמו דמי תאונה כאשר הנפגע זכאי בעד אותה תקופה לתשלום בעד אובדן כושר עבודה או התפקוד על פי חוק, כגון דמי מחלה, חוק פיצויים לנפגעי תאונות, או על פי חוזה עבודה, ביטוח והסכם קיבוצי. כמו כן לא ישולמו דמי התאונה כאשר מדובר באדם המשרת בצה"ל, באסיר וכן כאשר התאונה אירעה תוך כדי עבודה או בזמן שהנפגע שוהה במוסד לטיפול רפואי או סעודי שלא בשל התאונה.

שיעור דמי הקצבה עומד על שיעור הקצבה אשר הייתה ניתנת במידה והתאונה הייתה מתרחשת בעבודה בהתאם לפרק ה' לחוק הביטוח הלאומי - לזכאי שהיה ביום התאונה עובד שכיר - 75% משכרו ברבע השנה שקדמה לתאונה, לחלק ב-90. לזכאי שביום התאונה היה עובד עצמאי - 75% מן ההכנסה לתשלום דמי ביטוח ברבע השנה שקדמה ליום התאונה, לחלק ב-90. לזכאי שביום

²⁰³ כל הסכומים נכונים ל-1.1.2011.

²⁰⁴ סעיפים 150-157 לחוק הביטוח הלאומי.

התאונה לא היה עובד שכיר ולא עובד עצמאי - 25% מהסכום הבסיסי, בהתאם לראשון לינואר שקדם ליום התאונה, לחלק ב-30 (68.83 ₪ ליום). יש לשים לב כי הסכום המקסימאלי לדמי תאונה ליום עומד על 1,032.5 ₪ ליום²⁰⁵.

12. גמלה למתנדבים לפי חוק הביטוח הלאומי²⁰⁶

מטרתה של הקצבה היא לפצות את המתנדב²⁰⁷ על הנזק הגופני או הנפשי, שנגרם לו כתוצאה מפגיעה תוך כדי ובשל פעולת התנדבות, ועל ההפסד הכנסתו בשל כך. כמו כן זכאים לגמלה גם התלויים במתנדב שנהרג כתוצאה מפגיעה שאירעה לו במהלך התנדבותו, כאשר במקרה זה הזכאות תהא לקצבת תלויים בנפגעי עבודה. ככלל, על המתנדב שנפגע מפעולת התנדבות ועל התלויים בו חלות הוראות החלות על נפגעי עבודה המצויים בפרק ה' לחוק הביטוח הלאומי. פגיעה שהתרחשה תוך כדי פעילות התנדבותית נחשבת גם כאשר אירעה למתנדב בדרך למקום, שבו מבוצעת פעולת ההתנדבות או בחזרה ממנו, אף אם לא יצא מביתו למקום התנדבות, או לא היה בדרכו חזרה הביתה.

13. קצבה לנפגעי פעולות איבה לפי חוק הנכים²⁰⁸

נפגעי פעולות האיבה ומשפחותיהם זכאים לתגמולים כספיים ולהטבות שונות, כגון תגמולים חודשיים, שיקום, מענקים שנתיים ומענקים חד פעמיים. הזכאים לגמלה ולהטבות הם: נפגע שהוא תושב ישראל (בין אם הפעולה התרחשה בישראל, בשטחי יהודה שומרון ועזה, ובין אם מחוץ לישראל); נפגע שהוא בעל אזרחות ישראלית והפגיעה קרתה בישראל או בשטחי יהודה שומרון ועזה; נפגע שנפגע מחוץ לישראל והוא בעל אזרחות ישראלית וטרם חלפה שנה מהמועד בו חדל להיות תושב ישראל; נפגע שאינו בעל אזרחות ישראלית, אך נכנס לישראל כחוק לפי חוק הכניסה לישראל²⁰⁹, או שאינו זקוק לאשרה ונפגע בשטחי ישראל, יהודה שומרון ועזה; נפגע שהינו תושב השטחים ובעל תעודת זהות ישראלית, ונפגע בתחום הקו הירוק; נפגע שהינו תושב השטחים ויש לו היתר כניסה ממפקד כוחות הצבא בשטח ונפגע בתחומי הקו הירוק; נפגע שהינו תושב חוץ אשר נפגע תוך כדי ועקב עבודתו אצל מעביד ישראלי בחו"ל.

אם הנפגע נפגע מפעולת איבה בחו"ל והוא זכאי לפיצוי לפי דיני המדינה שבה נפגע או הארץ שהוא תושב בה, הוא לא יהיה זכאי לתגמולים לפי חוק זה.

מהי "פגיעה מפעולת איבה" - פגיעה מפעולת איבה של כוחות צבאיים או צבאיים למחצה או בלתי סדירים של מדינה עוינת לישראל; פגיעה מפעולת איבה של ארגון עוין לישראל; פגיעה מפעולת איבה שבוצעה תוך סיוע לאחד מהגורמים האמורים לעיל, בשליחותם או מטעמם או על מנת לקדם את מטרותיהם ובלבד שמטרתם הייתה פגיעה בישראל; פגיעה בשגה מידי אדם עקב

²⁰⁵ כל הסכומים נכונים ל-1.1.2011.

²⁰⁶ סעיפים 287-295 לחוק הביטוח הלאומי; תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים), תשל"ח - 1978.

²⁰⁷ פעילות התנדבותית מוגדרת כפעילות אשר יש בה תועלת לאומית או ציבורית, וכן כל פעולה המוגדרת בתקנות הביטוח הלאומי (פעולת התנדבות להצלת חייו או רכישו של הזולת), התשנ"א - 1991.

²⁰⁸ הזכאות נקבעת על פי חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל-1970 (להלן: "חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה"). התגמולים הכספיים נקבעים ע"פ חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט-1959.

²⁰⁹ סעיף 1 לחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה.

פעולת איבה של כוחות עוינים לישראל; פגיעה ממשק שהיה מיועד לפעולת איבה של כוחות האויב המפורטים לעיל ופגיעה ממשק שהיה מיועד כנגד פעולת האיבה, אף אם לא הופעל.

הגמלה מחושבת בדרך כלל על פי שכרם של עובדי המדינה בדירוג המנהלי ומתעדכנת בהתאם לשינויים במשק. בהתאם לסעיף 12 לחוק נפגעי פעולות האיבה, התנאי להגשת התביעה לפי חוק זה הוא אישורה של הוועדה המאשרת כי מדובר בנפגע מפעולת איבה. יש להדגיש כי נפגעי פעולת איבה זכאים גם להטבות להם זוכים נכי צה"ל, כגון טיפול רפואי, טיפול פסיכולוגי והחזר הוצאות רפואיות. כמו כן, בני משפחה מדרגה ראשונה של הנפגע זכאים להחזרי הוצאות כגון על הפסדי שכר עקב האשפוז, החזרי לינה ונסיעות כאשר הם מתגוררים בחוק, החזרי טלפונים וחניה, וכל זאת בהתאם לחומרת הפגיעה ולמצב המשפחתי²¹⁰.

14. קצבה לאסירי ציון²¹¹

תושב ואזרח ישראל שהרשות לאסירי ציון במשרד הקליטה הכירה בו כאסיר ציון או כבן משפחה של אסיר ציון שנמצא במאסר או בן משפחה של "הרוג מלכות" זכאי לגמלה לפי חוק זה.

הגדרת "אסיר ציון": ההגדרה כוללת אנשים ששהו במעצר או בהגליה בשל פעילות ציונית אסורה, בגלל עצם יהדותם, או בגלל יחסי איבה של המדינה בה שהו כלפי ישראל, וכן את שאריהם של אסירי ציון אשר נפטרו או נעלמו במהלך מאסרם.

הגמלה ל"אסיר ציון" או לשאריו תשתלם במקרים בהם נקבעה דרגת נכות בעקבות המאסר, והיא תלויה גם בהכנסה ממקורות אחרים.

שיעור הגמלה המרבי עומד על 2,281 ₪ ליחיד ועל 3,421 ₪ לזוג²¹². באשר לבני זוג או ילדים של אסיר ציון שנפטר, הגמלה עומדת על כ-60% משיעור הגמלה לעיל. בנוסף לכן, זכאי אסיר ציון נכה להטבות שונות כגון דמי ריפוי, אשפוז, החלמה, מכשירים שונים, שיקום מקצועי, דמי הבראה, מענקים, הטבות והנחות בתשלום ארנונה (כמפורט בפרק המיסוי העקיף, להלן).

15. קצבאות אשר מאיינות זו את זו

מלבד האיסורים על כפל קצבאות שפורטו בפרק הניידות, לא ניתן לקבל בעבור אותה תקופה קצבת נכות כללית וקצבת נכות מעבודה, קצבת זקנה, וכן קצבת שאירים. כמו כן, תשלומים הקשורים לקצבת נכות (כגון תוספת תלויות) מקוזזים מתשלומי קצבת הבטחת הכנסה, ככל שמשלמת כזו.

²¹⁰ למחקרים בנושא והשוואה למצב בארצות הברית ראו:

Rimmerman, A., & Tal-Katz, P. (2007). Israel and US Policy toward People Injured in Acts of Terror. *Social Security*, 73. 41-68.

Rimmerman, A. & Araten-Bergman, T. (2010). Victims of hostile acts in Israel and the United States: Comparative policy review. *Journal of Comparative Policy Analysis*. 12, 251-274.

²¹¹ חוק אסירי ציון ומשפחותיהם, התשנ"ב-1992 (להלן: "חוק אסירי ציון").

²¹² נכון ל-2010

מי שזכאי עקב מאורע אחד לקצבת נכות ולתגמול או למענק לפי חוקים אחרים: חוק הנכים²¹³, חוק המשטרה²¹⁴, חוק נפגעי פעולות איבה²¹⁵, חוק שירות בתי הסוהר²¹⁶, חוק נכי המלחמה בנאצים²¹⁷, חוק נכי רדיפות הנאצים²¹⁸, חוק תגמול לחייל²¹⁹, חוק שירות המדינה (סעיפים 63 ו-63 ח'²²⁰) – יבחר באחת הקצבאות.

* * *

ב. דיון בהיבטים שונים של הקצבאות

שיעור הקצבה

כפי שפורט לעיל, מתן הגמלאות לאנשים המוגדרים כנכים "כלליים" (כאלה שאינם נכי צה"ל ואינם נכי עבודה) קשור באופן הדוק לשתי השאלות, האם יש להם "כושר השתכרות"; והאם הם עובדים ומשתכרים. לכן על פניו דומה שהוא בא לספק לאלה שאינם עובדים, או משתכרים מעט, בשל נכותם, מעין "תחליף שכר".

מהי המטרה של גמלת הנכות? ככל שמדובר בגמלת נכות כללית העיקרון הבולט בה הוא עיקרון הצורך, להבדיל מעקרון ה"פיצוי בגין הקרבה למען המדינה" הבולט אצל נכי עבודה ונכי צה"ל (ראו דיון נפרד להלן)²²¹. על כן, כאשר מדובר על נכות כללית ניתן לומר שמטרת הגמלה המשתלמת מהמוסד לביטוח לאומי היא הבטחת הכנסה מזערית ליחידים עם מוגבלות אשר אינם מכוסים בשום תוכנית ביטוח אחרת, על מנת להבטיח את קיומם ולענות על הצרכים שלהם, ואולי אף על מנת "לפצות" אותם על הנחיתות היחסית (disadvantage) שגורמת להם הנכות בשוק העבודה²²².

²¹³ חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט - 1959 (נוסח משולב).
²¹⁴ חוק המשטרה (נכים ונספים), תשמ"א - 1981.
²¹⁵ חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התשי"ל - 1970.
²¹⁶ חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תשמ"א - 1981.
²¹⁷ חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד - 1954.
²¹⁸ חוק נכי הרדיפות הנאצים, תשי"ז - 1957.
²¹⁹ חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה-1965.
²²⁰ חוק שירות המדינה (גמלאות) (נוסח משולב), תשי"ל-1970.
²²¹ נקודה מעניינת לציון הינה כי עקרון הפיצוי יכול לחול גם במקרים של נכים כלליים, אם נחליף את גורם ה"אשם". שכן אומנם, המדינה אינה "אשמה" במוגבלותם של הנכים הכלליים, אולם ניתן לראות בה כאחראית לחוסר הנגישות של הסביבה למוגבלויות, ובתוך כך גם סביבת העבודה. עוד נציין, כי על פניו דומה כי המדינה מפעילה את עקרון הפיצוי הקלאסי בבואה לתת גמלאות גבוהות יחסית לאנשים עם מוגבלות ולבני משפחתם או שאיריהם כאשר הפגיעה נבעה מאקט שהמדינה היתה מעורבת בו במידה מסויימת, כגון הפיצוי לנפגעי גזות, לנפגעי עירוי דם, ופוליו.
²²² גיוני גל "עקרון הפיצוי במערכת הביטחון הסוציאלי לאנשים עם מוגבלויות בישראל והשלכותיו", עבודה חברה ומשפט ט' 115, 116 (2002), בעמ' 122. כמו כן, ראו ההסבר של פרופ' גל בפרוטוקול ועדת גורן, עמ' 4, 7, 10, לעניין עקרון הפיצוי ועקרון הצורך: <http://www.vaadatgoren.gov.il/Portals/0/docs/Goren038.pdf> (ועדת גורן הוקמה ביום 12.5.09 כדי לבחון את הזכאות לסיוע מאגפי השיקום של משרד הבטחון (אגף שיקום נכים ואגף משפחות והנצחה).

עם זאת, שאלת שיעור הגמלה (שהינו נמוך, כפי שתואר לעיל) והתאמתה לצרכי המחיה של אנשים עם מוגבלויות (הן צרכי המחיה ה"רגילים" והן הצרכים העודפים הנובעים ישירות או בעקיפין מהמוגבלות)²²³, ולא כל שכן – לקיומם בכבוד, לא קיבלה עד כה מענה ישיר.

השאלה עלתה במאבקים אשר זכו לשם "הפגנות הנכים" מתחילת שנות ה-2000²²⁴, אשר בעקבותיהם שיעור הגמלה אכן עלה במידה מסויימת. בנוסף, בית המשפט העליון דן בנושא קצבאות המוסד לביטוח לאומי בשני מישורים – קצבאות הזקנה²²⁵ וכן קצבאות הבטחת ההכנסה²²⁶, ועסק בשאלה האם גובה הקצבאות הללו תואם את הזכות לקיום מינימלי בכבוד, אולם בשני המקרים לא סיפקה המדינה תשובה הולמת לשאלה – כיצד בדיוק מחושבת הקצבה והאם למטרתה לספק את הצרכים הקיומיים מקבליה. באופן דומה, לא איתרנו תחשיב רשמי המפרט את העלויות העומדות מאחורי שיעור קצבאות הנכות או גמלת ילד נכה והתאמתן לצרכיהם של אנשים או הורים לילדים עם מוגבלויות²²⁷. על פניו, כאשר לוקחים בחשבון צרכים בסיסיים (דיור, מזון, בריאות) לא נראה כי קצבת הנכות יכולה לכסותם. כך בוודאי שלא אם מוסיפים להם את צרכי הבריאות והנגישות המיוחדים של אנשים עם מוגבלויות. בכך, יש בקצבאות המשולמות כדי להנציח את מעמדם החברתי של אנשים עם מוגבלויות שכושר השתכרותם מוגבל כמי שאינם מסוגלים לכלכל את עצמם.

אובדן כושר ההשתכרות

אובדן כושר ההשתכרות הינו מונח קשה למדידה, ואין לגביו קריטריונים קונקרטיים מפורסמים. בהתאם לתשובות המתקבלות מהמוסד לביטוח לאומי, דרגות אי כושר ההשתכרות נקבעו על ידי ועדות רפואיות בהתאם למוגבלות מחד, ולכישורי המקצוע של אותם אדם, מאידך²²⁸. עם זאת, לא מדובר בקריטריונים ברורים כמו אלה של קביעת אחוזי הנכות הרפואית, כפי שתוארו לעיל, ושאלות רבות נשארות ללא מענה מדוייק, וביניהן: מה משמעות אובדן היכולת או חוסר היכולת להשתכר? כיצד מודדים אותו לקביעת אחוזים מדוייקים? לפי אילו פרמטרים? מהו כושרה של אשה נשואה לתפקד במשק הבית? אילו מבחנים נערכים לצורך כך, והאם הם רלוונטיים?

אולם מעבר לקשיי המדידה קיים קושי נוסף, חמור יותר, והוא חוסר ההלימה בין המושג "אובדן כושר ההשתכרות", אשר כפשוטו מצביע על חוסר יכולת להשתכר, לבין ההכרה של המוסד לביטוח לאומי באנשים שעובדים ומשתכרים (אף במשרות מלאות, ובסכומים משמעותיים יחסית) ככאלה שאיבדו את כושר ההשתכרות שלהם, רק על מנת שיוכל להגדירם כזכאים לקצבת נכות.

²²³ קיימת, כמובן, אפשרות לפיה שיעור הקצבאות הינו נמוך במכוון, על מנת לעודד אנשים לצאת ממעגל הקצבאות. במידה ואכן הדבר כך, אין לכך סימוכין רשמיים. כמו כן, כלל לא ברור ששיעור הנמוך של הקצבאות אכן מעודד אנשים עם מוגבלויות לצאת לעבודה, ובוודאי שאין לו כל קשר לעידוד שוק התעסוקה לקליטת אנשים עם מוגבלות. ²²⁴ ראו לעניין זה – נטע זיו, **אנשים עם מוגבלויות – בין זכויות חברתיות לצרכים קיומיים**, מתוך "זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל" עורכים י. רבין וי. שני, הוצאת רמות, עמ' 813.

²²⁵ בג"ץ 5578/02 **רחל מנור נ' שר האוצר**, פ"ד נט(1) (2004).

²²⁶ בג"ץ 366/03 **עמותת מחויבות לשלום וצדק חברתי נ' שר האוצר**, ס(3) 464 (2005).

²²⁷ בכל הנוגע לגמלת ילד נכה – על אף שבהגדרתה (תקנה 3 לתקנות ילד נכה) הגמלה משתלמת עבור טיפולים, לימודים וכו', דומה כי היא אינה מתיימרת לכסות את כל ההוצאות הנובעות ממוגבלות הילד. בפועל, הרשויות אינן מפקחות על הוצאת הכסף (כפי שהן אינן מפקחות על הוצאת קצבת הנכות או קצבאות אחרות הניתנות על ידן), כך שההורים יכולים להשתמש בה גם לצרכים שאינם קשורים ישירות לצרכי הילד. עם זאת, הורים רבים מדווחים על הוצאות הקשורות למוגבלות של ילדם והחורגות בהרבה מהגמלה.

²²⁸ אחת הדוגמאות הקלאסיות היא, כי אדם קטוע יד שהוא זמר במקצועו לא יוגדר כחוסר כושר ההשתכרות בשל נכותו, בעוד אותה המוגבלות תזכה פועל בניין ב-100% אובדן כושר ההשתכרות ובקצבת נכות מלאה.

כזכור, על מנת לקבל קצבת נכות יש להוכיח אובדן חלקי או מלא של כושר ההשתכרות. עם זאת, אין כל סתירה חוקית המונעת מאותו אדם שזה עתה הוגדר כ"חסר כושר השתכרות" לעבוד ולהשתכר, שכן הקצבה משתלמת (אומנם בשיעורים פוחתים והולכים, עד לקבלת "קצבת עידוד") גם לאנשים עובדים ומשתכרים.

דומה שהמונח "אובדן כושר השתכרות" אינו הולם עוד את הערכת מצבם של אנשים עם מוגבלויות, ויש לזנוח אותו ולחפש אחר מונח הולם יותר. לא מדובר בסמנטיקה גרידא, אלא בהכרה, אשר גם המוסד לביטוח לאומי הגיע אליה ("קצבת העידוד" היא הראיה הטובה ביותר לכך), כי אדם עם מוגבלות אינו בהכרח לא פרודוקטיבי, וכי הקצבה מגיעה גם לאנשים עם מוגבלות אשר לא איבדו כלל את כושר ההשתכרות שלהם. בנוסף, השימוש הבלעדי במונח "אובדן כושר השתכרות" לתיאור הנכות ברת הפיצוי, מהווה למעשה רדוקציה של המוגבלות כתופעה, ומתעלם משאר היבטים, אשר ייתכן כי גם הם ראויים לפיצוי, כפי שאנו טוענים.²²⁹

נקודה זו נוגעת בגישתנו, לפיה אין הכרח לקשור בין קצבאות הנכות לבין ההשתכרות בפועל, וזאת משתי סיבות: האחת היא שהנכות כשלעצמה פוגעת בתועלות של אדם בעל מוגבלות ועל כן יש לפצותו. השנייה היא שלאנשים עם מוגבלות יש עלויות נוספות בשל מוגבלותם, שאינן בהכרח הוצאות "פרטיות". נוכח אלה, על המדינה להשתתף במימון של הוצאות אלה באמצעות הגמלה, במקום המצב הקיים, בו משמשת הגמלה כתחליף הכנסה מינימלי בלבד לאנשים שאינם עובדים או שהכנסתם אינה עוברת רף מסויים. אותה "קצבת העידוד" היא למעשה ההכרה המשמעותית הראשונה של מוסדות המדינה בכך שלאנשים עם מוגבלות קיימות הוצאות מעבר לאלה של האדם "הרגיל", אשר קצבת הנכות באה לכסות גם עליהן. עם זאת, הפחתת ה"הטבות הנלוות" לקצבת הנכות (כגון הנחה בארנונה וכד', כפי שיפורט בפרקים הבאים של הדו"ח) מאנשים עם מוגבלויות העובדים ומשתכרים מעבר לרף שנקבע על ידי המוסד, אינה עולה בקנה אחד עם גישה זו.

לא יהיה מיותר להזכיר כי המונח "אובדן כושר השתכרות" נשען על רעיונות הלקוחים מהמודל הרפואי, אשר שם את כל כובד המשקל של המוגבלות על האדם עצמו, ורואה את הליקוי הפיזי, הקוגניטיבי, הנפשי או החושי כמכשול התעסוקתי הבלעדי. בכך מתעלם המוסד ממוגבלויות הפיזיות והפסיכולוגיות של שוק התעסוקה, אשר מציב חסמים רבים בפני תעסוקתם והשתכרותם של אנשים עם מוגבלויות שונות. כך למשל, עולה השאלה מה יעשה אדם אשר עבד במשך מספר שנים (העולה על 3) ופוטר מסיבות שונות, ומתקשה למצוא עבודה אחרת – כיצד יוכיח ש"אין לו כושר השתכרות"? ומדוע דורשת ממנו המדינה להוכיח תכונה כזו, אשר באופן מפורש אינה מתאימה לו?

דומה כי גם אחרי השינוי בחוק אשר בא בעקבות ועדת לרון, חקיקת הביטוח הלאומי בכל הנוגע לקצבאות היא ביו-רפואית, דפיציטית, ומבוססת על אחוזי נכות רפואיים ועל הוכחת אי יכולת לעבוד על מנת לקבל קצבה, תוך עידוד להוכיח חומרה של נכות רפואית ואי פרודוקטיביות.

ואכן, גם ה"עידוד" שניתן לתעסוקתם של אנשים עם מוגבלויות, על ידי שינוי שיטת הענקת הקצבאות כך שיופחתו בצורה הדרגתית בלבד לאנשים עובדים, הינו חד כיווני בלבד, ומכוון

²²⁹ ראו גם נייר רקע שהוגש על ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא "ביטוחי הנכות במסגרת חוק הביטוח הלאומי (5.11.02): <http://www.knesset.gov.il/mtmm/data/pdf/m00381.pdf>

לאנשים עם מוגבלויות, מתוך חשד כי חלקם לא יצאו לעבוד, או לא ביקשו להשתכר שכן משמעותי, מתוך חשש שיאבדו את הקצבה או ישתכרו פחות ממנה. השאלה, אשר למיטב ידיעתנו אין לה עדיין מענה, היא האם תמרוץ כזה הוא אפקטיבי, והאם הוא אכן תרם בצורה משמעותית להגברת תעסוקתם והשתכרותם של אנשים עם מוגבלויות.

עקרת בית נכה

כאמור לעיל, החוק מפריד בין נכה "רגיל" לבין אשה נשואה שאינה עובדת מחוץ למשק הבית, המוגדרת כ"עקרת בית נכה". הפרדה זו גורמת לאפליית של האשה הנשואה שאינה עובדת לרעה, בכמה מישורים²³⁰:

1. אחוזי הנכות: לכאורה, אשה נשואה שאינה עובדת נדרשת לאחוזי נכות שהם אומנם נמוכים יותר (50%) מאלה של אנשים שאינם עקרת בית נכה (60%), אולם אלה יכולים להסתפק גם באחוזי נכות בשיעור 40% אם יש להם לקות אחת לפחות ששיעורה 25%.
2. אובדן כושר השתכרות: על אף שקשה לקבל מידע על קבלת החלטות במישור זה על ידי המוסד לביטוח לאומי, לא נראה סביר לבצע שני מבחני השתכרות שונים (דהיינו – מבחן אחד של השתכרות בשוק העבודה החיצוני ומבחן אחר של עיסוק בעבודות משק בית) כדי לקבוע שאדם עם מוגבלות איבד 50% לפחות מכושרו.
3. בסיס האפליה – מגדר ונישואין, נראה לא רלוונטי כלל לימינו, בהם שיעור ההשתתפות בשוק העבודה של גברים ונשים הוא דומה. אין כל סיבה הגיונית להפלות במישור זה (לרעה או לטובה) נשים מגברים, ונשים נשואות מנשים שאינן נשואות.
4. מדיניות כוללת: ההפרדה משקפת תפיסה אנכרוניסטית לפיה אשה נשואה אמורה להישאר בבית ולעסוק בעבודות הבית, וכן תפיסה שעבודה במשק בית אינה "באמת" עבודה. נשאלת השאלה, האם באמת המוסד לביטוח לאומי רוצה לעודד זאת? ומהו ההבדל בין זוג שבו האשה היא נכה ולא עובדת, שאז היא תקבל גמלה רק אם אינה מסוגלת לבצע עבודות בבית, לבין זוג שבו הגבר הוא נכה ולא עובד, והוא יקבל את הקצבה לפי כושרו להשתכר בחוץ?

"הטבות נלוות"

חשוב לציין כי הטבות רבות הניתנות לאנשים עם מוגבלויות (כפי שיפורטו להלן בדו"ח זה) ניתנות בכפוף לקבלת קצבה מהמוסד לביטוח לאומי. מאחר וכפי שהסברנו, לא כל אדם עם מוגבלות אכן זכאי לקצבה של הביטוח הלאומי, הרי שקשירת הטבות נוספות לקצבה היא בעייתית, ובמיוחד לאור גישתנו לפיה על המדינה להשתתף במימון עלות החיים העודפת של אנשים עם מוגבלות, וזאת ללא קשר לשאלת שכרם.

²³⁰ יוער כי גם השינוי המנסויים שנעשה בחוק זה (כפי שתואר בפרק א' לחלק זה לעיל) אינו מרפא את הפגמים, שכן הוא חל בצורה חלקית בלבד.

רקע לפעולת הועדה

מאז תחילתו ובמשך השנים נבנה מערך הקצבאות כך, שהכנסה מעבודה, ואפילו נמוכה מאוד (מעל 1,900 ₪ בחודש, השווה לכ-25% מהשכר הממוצע במשק), היתה מפחיתה את הקצבה המתקבלת, ושכר בשיעור של כ-3,500 ₪ ומעלה היה שולל את הקצבה לחלוטין. הקשר הזה, בין קצבאות הנכות להכנסות מעבודה, היווה חסם מרכזי בפני יציאה לעבודה של אנשים עם מוגבלות, או בפני הגדלת הכנסתם, אשר היתה מביאה במרבית המקרים להקטנת ההכנסה הכוללת – קצבה ושכר מעבודה גם יחד. הדבר היווה כמובן תמריץ שלילי ליציאה לעבודה.

ואכן, בהתאם לדו"ח שחובר על ידי המוסד לביטוח לאומי²³², בשנת 2006, רק 17,639 מתוך 181,747 מקבלי קצבת נכות השתכרו מעבודה, והכנסתם הממוצעת הסתכמה ב-1,500 ₪. רובם (16,964) השתכרו פחות מ-3,500 ₪ ומקצתם (675) השתכרו בשיעור גבוה יותר.

ביום 28.2.02, בעקבות השביתה שזכתה לשם "מאבק הנכים", חתמה ממשלת ישראל על הסכם עם מטה מאבק הנכים שעסק, בין השאר, בסוגיית שילובם של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה. במסגרת ההסכם, הקימה הממשלה ועדה ציבורית לקידום השתלבותם של נכים בקהילה בראשות השופט בדימוס אפרים לרון ז"ל אשר בחנה את הנושא (להלן: "ועדת לרון"). בראשית חודש מרץ 2005 הגישה הועדה את מסקנותיה המפורטות²³³, אשר אומצו על ידי הממשלה ביום 8.5.05. הממשלה הטילה על המוסד לביטוח לאומי לעגן את ההמלצות בחקיקה.

הפחתה הדרגתית בקצבת הנכות ומנגנון מהיר לקבלתה עם הפסקת העבודה

ועדת לרון המליצה על הנהגת שיטה שונה מזו שהיתה קיימת בכל הנוגע למתן קצבאות נכות, אשר תמנע את אותו תמריץ שלילי, ותעודד אנשים עם מוגבלויות לעבוד או להגדיל את הכנסתם. לפי שיטה זו, ההשתכרות לא תגרום להפסקת תשלום הקצבה בבת אחת, אלא הקצבה תופחת באופן הדרגתי, כך שההכנסה הכוללת של מקבל הקצבה תמשיך ותגדל ככל שתגדל הכנסתו מעבודה, ובשום מקרה לא ייווצר מצב בו עקב הגדלת ההכנסה מעבודה תקטן ההכנסה הכוללת. את פירוט חלוקת הקצבה כפי שיושמה על ידי המוסד הלאומי בפועל בעקבות המלצות הועדה, הבאנו לעיל (תיקון 109 לחוק הביטוח הלאומי). כאמור, השינוי היה אמור להוות תמריץ חיובי ליציאה לעבודה, ולהגברת המאמץ להגדלת ההכנסה מעבודה קיימת.

אם כך, להבדיל מחיובים ומתמריצים שונים שהוטלו או ניתנו לשוק העבודה ולמעבידים (ואשר הוזכרו בחלק הקודם, הדן בחוקים העוסקים באופן ישיר בתעסוקה) מכוונת השיטה החדשה של מתן קצבאות הנכות לשמש תמריץ לעובד עצמו. עם זאת, ממידע שהתקבל מנציבות שוויון זכויות

²³¹ בחלק זה בחרנו לדון באופן פרטני בעבודתה ובתוצריה של ועדת לרון, מפאת חשיבות מסקנותיה והרלוונטיות שלהן לגבי חקיקת הביטוח הלאומי, כמו גם לגבי כל תחום הרווחה והתעסוקה של אנשים עם מוגבלויות.

²³² "מקבלי קצבת נכות כללית 2006" מאת שנטל וסרשטיין ורבקה פריאור, מנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי, נובמבר 2007.

²³³ "דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת ענייני הנכים ולקידום שילובם בקהילה". יוער כי לכל אורך הדו"ח משתמשת הועדה במילה "נכים" ולא בביטוי הנחשב היום למקובל יותר – "אנשים עם מוגבלויות/י". נוכח האמור, ועל מנת לשמור על האוטנטיות שבדיווח, בחרנו גם אנו להשתמש במילה "נכים" בתארנו את הדו"ח.

לאנשים עם מוגבלות²³⁴ עד כה הצטרפו למעגל העבודה חלק מזערי בלבד מקרב האנשים עם המוגבלות מקבלי קצבאות הנכות.

במקביל, המליצה הועדה על הפעלת מנגנון שישמור על זכותו של אדם עם מוגבלות לחזור ולקבל קצבה בפרוצדורה פשוטה ומהירה יחסית, אם ייפלט ממעגל התעסוקה בשלב מאוחר יותר. יישום פרקטי של המוסד לביטוח לאומי להמלצה זו הובא לעיל.

תעסוקה נתמכת

עוד המלצה מרכזית של הועדה כללה הרחבת והעמקת המודל של "תעסוקה נתמכת" לסוגיה השונים, אשר נועדה לאפשר לאנשים עם מוגבלות הזקוקים לכך קליטה והשתלבות בעבודה בעזרת תמיכה של הדרכה, ליווי וסיוע. מדובר באלה שיכולתם התפקודית עולה על זו של אלה המשולבים במפעלים מוגנים ואינה מספקת לקליטה עצמאית בשוק החופשי – ואשר אמורים להיות חלק ניכר מציבור האנשים עם מוגבלות. הדו"ח כלל תוכנית מפורטת לקליטה של 8,500 אנשים עם מוגבלות במהלך 5 שנים במסלול תעסוקה זה, תוך הקצבת 25 מליון ₪ להתחלת התוכנית כבר בשנת התקציב 2006.

ממאמר שפרסמה נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות במרץ 2010 עולה כי ועדת לרון קידמה רבות את נושא התעסוקה הנתמכת, אשר חולל מהפכה של ממש בעולם העבודה של אנשים עם מוגבלויות. הוועדה הציגה תפיסה שיקומית בעולם העבודה המבוססת על רצף שירותי תעסוקה - החל ממועדוני תעסוקה דרך עבודה במפעלים מוגנים, עבודה נתמכת פרטנית ובקבוצות ועד להעסקה בשוק החופשי במסגרת יחסי עבודה רגילים של עובד-מעביד. עמדה זו של הוועדה חלחלה לשטח והיום התעסוקה הנתמכת עומדת במרכז השיח השיקומי של מרבית הגורמים העוסקים בתחום ובהם משרדי הרווחה והבריאות. בשל כך הוקצה גם תקציב ייעודי לאותם משרדים, שנועד כל כולו לניוד עובדים בעלי יכולות, מתעסוקה מוגנת לעבודה נתמכת, וכן לפיתוח שירותים בתחום. עם זאת, יש להדגיש כי למרות השינויים התפיסתיים ומהותיים, נכון להיום יש מעט מאוד אנשים המשולבים בפועל כעובדים בתעסוקה נתמכת (כ-5,000)²³⁵.

יישום על ידי חקיקת הביטוח הלאומי

המלצתה העיקרית של ועדת לרון, כאמור, היתה להגדיל את הסכום שאנשים עם מוגבלות יכולים להשתכר בלא להפסיד את קצבתם. במקום מנגנון הפחתה דרסטי למי שמרוויח יותר מ-25% מהשכר הממוצע במשק, הוצע מנגנון הפחתה מתון הרבה יותר, החל ממשכורת של 21% מהשכר הממוצע במשק.

ביום 14.7.08 הגיעה ועדת היישום לביצוע המלצות דו"ח ועדת לרון (בראשות מנכ"ל משרד הרווחה, נציגי המוסד לביטוח לאומי, נציגי משרד האוצר, נציגי מטה מאבק הנכים ונציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות) להסכמות וניסוח את הצעת החוק לקריאה שניה ושלישית. התיקון לחוק הביטוח הלאומי עבר ביום 21.7.08 ופורסם ברשומות ביום 27.7.08. תחולת מרביתן של ההוראות שעניינן עידוד יציאה לעבודה היא ב-1.8.09.

²³⁴ כל המידע הקשור לנציבות השוויון בפרק זה התקבל מאת עו"ד טובה רקנטי, מהמחלקה המשפטית של הנציבות, במהלך נובמבר 2011.

²³⁵ ליאורה רופמן, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, "עולם העבודה של אנשים עם מוגבלות" עולם של גישה גיליון 10 (9.3.10).

הדו"ח אומץ בחקיקת המוסד לביטוח לאומי ביולי 2009 (תיקון 109 לחוק שהתקבל בכנסת ב-21.7.09), לאחר עתירה לבג"ץ של עמותת ש"י ועורך הדין אביעזר גרואר, המפעילים את "בית הגלגלים" בדרישה שיורה למדינה ליישם אותו²³⁶. בג"צ הורה למדינה להסביר בתוך 90 יום מדוע אינה מיישמת את הדו"ח ומדוע אינה מעבירה 25 מליון ₪ שהאוצר הבטיח לתעסוקה נתמכת של 8,000 נכים, כמוצע בו.

המלצות נוספות

עוד כללה הועדה שורה של המלצות שנועדו להביא לשילובם של אנשים עם מוגבלות בתעסוקה, מתוך הבנה שלא די בתמרוצם של אלה בלבד, אלא יש ליצור תנאים שיקלו על קליטתם בתעסוקה על ידי המעסיקים. מקצתם של הנושאים, כפי שבא לידי ביטוי גם בדו"ח זה, אכן קודמו. בין ההמלצות:

- יצירת מערכת שתשקוד על מימוש עקרון הייצוג ההולם של נכים במקומות עבודה. בהתאם למידע שנמסר מנציבות השוויון, ישנם מספר גופים הפועלים בנושא וקיימות תוכניות עבודה שונות כגון העדפה במכרזים במשרד התמ"ת, העדפה במכרזים של מתמחים במשרד המשפטים, תוכניות עבודה רחבות של משרד התמ"ת לקידום תעסוקה, תוכנית מיזם תעסוקה המשותפת לשלושת המגזרים, ולשילוב אנשים עם מוגבלות בעבודה על ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות.
- הפעלת התקנות בדבר התאמות במקומות עבודה כגון משקופים רחבים, רמפות, מעליות מותאמות וכו', הכוללות הוראות באשר לסיוע המדינה במימון ההתאמות הנדרשות. רובן ככולן של תקנות אלה הינן בתוקף כיום, לאחר הליך חקיקה ממושך.
- הפעלת תקנות בדבר שכר מינימום מותאם לתקופת ניסיון – כמצויין לעיל, התקנות פועלות באופן קבוע.
- התניית מתן תמיכות ממשלתיות והשתתפות במכרזים ציבוריים בהעסקת נכים בשיעור מסוים, בהתאם לעקרון הייצוג ההולם. לדברי הנציבות, בכל הנוגע למכרזים, נעשתה עבודה בינמשרדית בנושא ונקבעו המלצות לביצוע, אך פרט למספר תחומים מוגדרים בהם נקבעה העדפה לגופים שמעסיקים אנשים עם מוגבלות (אשר כפי שצינו לעיל – אין נתונים לגבי ביצוע בפועל), טרם הוכנס תנאי זה כתנאי למכלול המכרזים הנערכים על ידי המדינה. כל נושא התמיכות לא קודם.
- הקמת קרן לסיוע בהעסקת נכים שתסייע למעסיקים המעוניינים לקדם יוזמות מיוחדות להעסקת נכים ותסייע לנכים המעוניינים לקדם יוזמות עסקיות משלהם. לדברי הנציבות לא הוקמה קרן כזו, אך במשרד התמ"ת קיימת קרן סיוע ליזמות עסקית התומכת ביזמות עסקית של אנשים עם מוגבלות.

²³⁶ בג"ץ 10750/06 אביעזר גרואר יו"ר ש"י אגודה לשיקום וסיעוד ילדים נ' המוסד לביטוח לאומי (2008).

- הגברת המודעות לחשיבות של העסקת נכים, תוך שיתוף הקהילה העסקית ביוזמות המקדמות העסקת נכים. לדברי הנציבות, זוהי אחת מהמטרות של המיזם התעסוקתי המשותף לשלושת המגזרים שצויין לעיל.
 - חיזוק המרכיב העסקי-כלכלי בהפעלת המפעלים המוגנים ומניעת תחרות מיותרת בין המפעלים המוגנים לבין עצמם. לדברי הנציבות נושא זה לא יושם.
 - שיפור המסגרת הארגונית לסיוע להעסקת נכים תוך יישום המכשירים של תחנת שירות אחת ומתאם טיפול. לדברי הנציבות, על אף שקיימת הצעה של משרד התמ"ת בנושא, הוא טרם קודם. הטיפול עד לשלב של העסקה בשוק החופשי ייעשה במסגרת מנהל השיקום במשרד הרווחה והטיפול באנשים עם מוגבלות שיימצאו מתאימים לעבודה בשוק החופשי יועבר למשרד התמ"ת, מתוך הכרה שיש לו כלים לשילוב אנשים עם מוגבלות בתעסוקה בשוק החופשי, דבר שלא נעשה עד עתה במסגרת שירות התעסוקה. לדברי הנציבות קיימות תוכניות של משרד התמ"ת לאיתור מקומות עבודה לאנשים עם מוגבלות, אולם למיטב ידיעתה הנושא עדיין מיושם.
- בהתאם למידע שהתקבל מהמטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה²³⁷, המטה אמון על הטיפול בעסקים ובמעסיקים. מועסקים או מחפשי עבודה על סוגיהם השונים אמורים להיות מטופלים ע"י משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי (באמצעות אגף השיקום) וכן עמותות וגופי השמה פרטיים למיניהם. משכך, הכלים העומדים לרשות משרד התמ"ת והמטה הינם כלים תקציביים/מנהליים המיועדים לסייע למעסיקים ולעודד אותם לקלוט לשורותיהם בין השאר גם אנשים עם מוגבלות.
- באופן עקרוני, למטה אין גישה למאגרי מידע של אנשים עם מוגבלות היכולים ומעוניינים להשתלב במקומות עבודה. עם זאת, במסגרת מרכזי תמיכה למעסיקים שהמטה מתעתד להקים ולהפעיל בעתיד הקרוב (ראו פירוט בפרק התעסוקה לעיל), יינתן סיוע למעסיקים המבקשים להעסיק עובדים עם מוגבלות באמצעות הפנייתם לגופי השמה המוכרים למטה והעוסקים בתעסוקת עובדים עם מוגבלות.
- המוסד לביטוח לאומי ושירותי בריאות הנפש במשרד הבריאות ימשיכו לפעול במתכונת הקיימת, כשהמוסד מתמקד בנכים הזקוקים לשיקום באופן כללי ומשרד הבריאות בנפגעי נפש הזקוקים למסגרת מיוחדת, וייקבעו כללים להפניית נכים המתאימים אל מנהל השיקום ואל משרד התמ"ת. לדברי הנציבות, בועדה שעקבה אחר יישום דו"ח לרון נערכו דיונים בדבר קידום "one stop service" ואף נערכה תוכנית לקדום הנושא על ידי משרד התמ"ת, אך בפועל הנושא טרם יושם.
 - הפעלת ועדה בין משרדית בהשתתפות נציגי המשרדים הרלוונטיים ובראשות מנכ"ל משרד התמ"ת, שתהיה מופקדת על מימוש עקרון הרצף השיקומי והתעסוקתי. לדברי הנציבות, משרד האוצר תקצב את משרד הרווחה ומשרד הבריאות לצורך קידום הנושא, אך עד כה לא הוקמה ועדה בין-משרדית.

²³⁷ בשיחה עם מר דן רשל, 22.11.11.

- הפניית הטיפול בהשמת עובדים עם מוגבלות לגורמים פרטיים תוך יצירת אינטרס כלכלי ומתן תגמול על פי מידת הצלחה. למיטב ידיעת הנציבות הנושא לא קודם.
 - הגברת המעורבות של אדם עם מוגבלות ובני משפחתו בתהליך השיקום התעסוקתי תוך מתן אפשרות לנכה לבחור בין האפשרויות השונות מסגרת מעין שובר שיינתן לו. לצערנו לא הצלחנו לקבל מידע בנוגע לכך ממשרדי הרווחה והבריאות.
 - ריכוז פעולות שיקום בכל תחומי החיים – תעסוקה, דיור, התאמות, פנאי וכו' – הקמת מנהל לשירותי שיקום שיהווה, בשלב ראשון, יחידה במשרד הרווחה וימלא את הפונקציות שממלאים היום אגף השיקום, האגף לטיפול באדם המפגר והיחידה לטיפול חוץ ביתי באוטיסטים במשרד הרווחה, וכן המחלקה העוסקת בטיפול באביוזרי עזר במשרד הבריאות. הוועדה המליצה לשקול, לאחד למסגרת ארגונית אחת פונקציות נוספות המצויות היום בידי גופים אחרים. למיטב ידיעת הנציבות הנושא לא קודם.
 - ועדות רפואיות: אנשים עם מוגבלות נאלצים לפנות למספר רב של ועדות רפואיות למימוש זכויותיהם, והוועדות מהוות מרכיב מרכזי בטיפולם, באופן שמכביד עליהם, ולעתים אף גורם לחוסר עקביות והתאמה בין קביעות הוועדות השונות. הוועדה המליצה לאחד את הוועדות הרפואיות תחת קורת גג אחת, תוך הקמת יחידה מרכזית לטיפול בתחום, תוך קביעת כללים והסדרים להבטחת האובייקטיביות והמקצועיות של הוועדות. למיטב ידיעת הנציבות, הנושא לא קודם.
 - חינוך וסיוע למעבר מלימודים לעולם העבודה: עידוד תחום החינוך בקרב ילדים ובוגרים עם מוגבלות. הכנה והכוונה לתעסוקה בכל מסגרות החינוך. הקמת מערך הדרכה ותמיכה עבור משפחות של ילדים ובני נוער, והקצאת שעות לימוד לפיתוח מיומנויות תעסוקתיות ולהכנה לתעודת בגרות מלאה או תעודות מקצועיות. לדברי נציבות השוויון, ישנן מספר תוכניות בתחום זה המתבצעות במסגרות החינוך המיוחד. במסגרת המיזם התעסוקתי נערכו פגישות במטרה לקדם את התחום, אך לא הוקם מערך הדרכה כולל.
 - עידוד פעולות תרבות חברה ופנאי: ניצול פרודוקטיבי של הזמן הפנוי ויציאה מהבדידות החברתית הנובעת ממוגבלות בריאותיות – עידוד פיתוח תוכניות שונות בתחום, פרסום מכרזים, והקצאת תקציב לא גדול נוסף. לדברי נציבות השוויון, נושא זה אכן מבוצע.
 - ריכוז מידע והקמת ועדת מעקב לסיוע בקביעת מדיניות ותרומה לשיפור וייעול עבודת הגורמים המטפלים, וכן ועדת מעקב ממשלתית לביצוע המלצות הדו"ח ודיווח לממשלה. לדברי נציבות השוויון, נושא זה אכן מבוצע.
 - מעבר מעקרונות של פטרונות ושל חסד לעקרונות של השתתפות, הבאים לידי ביטוי באוטונומיה ושיתוף נכים בהחלטות אישיות וכלכליות הנוגעות לגורלם. סיוע בהקמת ארגון יציג.
- המלצותיה של ועדת לרון לא התקבלו בזרועות פתוחות על ידי קבוצות שונות של אנשים עם מוגבלויות. באתר "מטה מאבק הנכים" וכן בשם עמותת "מזור" הועלו טענות רבות כלפי הדו"ח, וביניהן:

- הדו"ח נוקט בעמדה לפיה אנשים עם מוגבלות הם נטל על החברה, שצריך להפחיתו;
- גם לאחר יישום הדו"ח, שיעור הקצבאות תלוי בהשתכרות;
- האפליה בין נכים כלליים לנכי צה"ל ונכי עבודה לא בוטלה;
- הדו"ח הביא לפגיעה בקצבאותיהם של הנכים המשתכרים (מאחר וההצעה היתה להפחית את הגמלה החל מ-21% מהשכר הממוצע (כ-1,200 ₪), במקום 25% מהשכר הממוצע);
- הדו"ח יוצר אפליה בין נכים "זהים" לפי ותק הנכות שלהם;
- ההשמה התעסוקתית/שיקומית שהוגדרה כחובה דומה במהותה לתוכנית וויסקונסין ותשלח אנשים לעבודות לא ראויות או לא מתאימות, ובלבד שיעבדו;
- לא שונה גובה הקצבה ולא נדונה השאלה האם הוא מאפשר קיום בכבוד;
- אין חובה למעסיקים לקלוט עובדים או לבצע התאמות;
- לא נדונו תנאי השכר במסגרות התעסוקה הנתמכות;
- הועדות הרפואיות נשארות במסגרת המוסד לביטוח לאומי;
- אין הטבות למי שיצא ללימודים;
- ביטול גורף של הטבות לאנשים המשתכרים מעל סכום מסויים (קיזוז בפטור במס הכנסה, ביטול/קיצוץ סיוע בשכר דירה, ארנונה, טלפון ותחבורה ציבורית);
- הדו"ח לא מתמודד באופן ממשי עם הצרכים והבעיות האמיתיים של אנשים עם מוגבלות;
- כותבי הדו"ח היו נתונים בסד – לא לפרוץ את המסגרת התקציבית;
- יישום ההמלצות לא יועיל הרבה, מאחר ורוב מקבלי הקצבאות מוגדרים כבעלי נכות קשה ואינם יכולים, הלכה למעשה, לשפר את מצבם התעסוקתי.

* * *

כפי שכתבנו בחלק העוסק בתעסוקת אנשים עם מוגבלות לעיל, שאלה משמעותית העולה מתוך חקר המדיניות החברתית-כלכלית כלפי אנשים עם מוגבלות הינה, כיצד רואים לנגד עיניהם קובעי המדיניות את האדם עם המוגבלות. כפי שתיארנו לעיל, קיים מגוון עצום של מוגבלויות, ומדרג יכולות שונה בקרב כל מוגבלות (הנובע ממיקומה על הספקטרום בין "קלה" ל"קשה"). מעבר לכך, לכל אדם מרכיב אישי-אינדיווידואלי של יכולותיו, רצונותיו ושאיפותיו. המדובר אם כן בדמות מורכבת, הרבה מעבר לפתולוגיה הספציפית אשר הוגדרה כמאפיינת אותה.

מסקירת החקיקה הקיימת בתחום הביטוח הלאומי עולה כי דמות זו כלל אינה עומדת לנגד עיניו של המחקר. בחקיקה זו מתקיימת למעשה השטחה של האדם לכדי מוגבלותו בלבד – הן כאשר מכמתים אותה לאחוזי נכות, והן כאשר מודדים, כביכול, את "אובדן כושר ההשתכרות", על כל הבעייתיות הנובעת מהגדרתו של מונח זה, כפי שפירטנו לעיל.

מעבר לכך, למעט חריגים כגון קצבת הניידות, אין בחקיקה כמעט כל התייחסות לצרכים אינדיבידואליים ולהוצאות היתרות המושתות על אדם עם מוגבלות בשל מוגבלותו, ואין כל התייחסות להתאמת גובה הקצבה (הנמוך) לצרכי הקיום הבסיסיים, ולא כל שכן – לצרכים אחרים.

3. היבטי מיסוי ישירים הנוגעים לאנשים עם מוגבלויות

א. פטור ממס הכנסה

הסעיף המרכזי בפקודת מס הכנסה²³⁸ הנוגע למיסוי אנשים עם מוגבלויות הוא סעיף 9(5)(א) לפקודה הקובע כי **לא תמוסה הכנסה מיגיעתם האישית** של עיוור²³⁹ או של נכה שנקבעה לו נכות של 100% או 90% לפחות²⁴⁰. לצורך קביעת אחוזי הנכות ניתן להסתמך על מספר חוקים²⁴¹. הפטור הוא אישי ולא ניתן להעברה, אף לא למי שזכאי להכנסת הנכה לאחר פטירתו²⁴².

פקיד השומה מוסמך לאשר פטור על פי אחד החוקים הללו, או להפנות את הנישום לוועדה רפואית של המוסד לביטוח לאומי ולאשר את הפטור ממס על פי החלטותיה, בכפוף לזכות ערר (הן של מס הכנסה והן של הנישום) לוועדת ערר רפואית, ובמקרים של מחלוקת משפטית – לבית הדין לענייני עבודה (בדומה לשאר ההחלטות הניתנות בענייני נכות על ידי המוסד לביטוח לאומי).

יוער כי החוק ותקנותיו²⁴³ מאפשרים גם מנגנון קביעת אחוזי נכות לצורך קבלת זכויות על ידי רשויות המס, לאנשים אשר נכותם לא נקבעה על ידי המוסד לביטוח לאומי או גוף רשמי אחר, וכן במקרים מסויימים בהם הנישום אינו עומד ב"רף הנכות" שהוצב²⁴⁴.

עוד נקבע²⁴⁵ כי הפטור לפי סעיף 9(5) איננו חופף לפטור למענק פרישה או מוות המעוגן בסעיף 9(7א) לפקודה, וכך ניתן לתת את הפטורים הללו כפטורים מצטברים.

שיעור הפטור

(1) במקרה של נכות שנקבעה לתקופה של 365 ימים או יותר – הכנסה עד לסכום של 579,600 ₪ בשנה²⁴⁶; (2) במקרה של נכות זמנית, שנקבעה לתקופה של 185-364 ימים – הכנסה עד לסכום של 69,480 ₪ בשנה²⁴⁷.

במידה וההכנסה מ"יגיעה אישית" נמוכה מ-69,480 ₪, או שלא היתה הכנסה כלל, תהיה פטורה ממס גם ההכנסה שלא מיגיעה אישית, עד לסכום כולל של 69,480 ₪. ואולם אם קיימת הכנסה מריבית המשולמת מכספים שהופקדו בפקדון, בתכנית חיסכון או בקופת גמל, אשר מקורם בפיצויים או בכספי ביטוח שקיבל היחיד בשל פגיעת גוף - עד לסכום כולל של 247,680 ₪²⁴⁸;

²³⁸ פקודת מס הכנסה (נוסח חדש), תשכ"א - 1961 (להלן: "הפקודה").

²³⁹ אדם שהוא נזקק מחמת עיוורון (עיוור לחלוטין או כבד ראייה) כאמור בתקנה 4 לתקנות שירותי הסעד, (מבחני נזקקות), תשי"ל - 1970 ומחזיק בתעודת עיוור. קבלת ההטבה אינה מותנית באחוזי הנכות הרפואית.

²⁴⁰ אנשים בעלי 90% נכות הזכאים להטבה הם אלה ש"מחמת שלקה באיברים שונים והאחוז האמור הוא תוצאה של חישוב מיוחד של הליקוי באיברים השונים שבלעדיו היה נקבע אחוז נכות של 100% לפחות". הכוונה, ככל הנראה,

²⁴¹ לשקלול אחוזי הנכות המצטברים כפי שהוא מתבצע על ידי המוסד לביטוח לאומי, וכפי שתואר בפרק הקודם לדו"ח. אחוזי הנכות יכולים להיקבע לפי אחד החוקים הבאים: (1) חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט - 1959 [נוסח משולב] - נכי צה"ל; (2) חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד - 1954; (3) חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז - 1957; (4)

חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תשי"ל - 1970; (5) פרק ג' (ביטוח אימהות), פרק ו' (נפגעי תאונות) ופרק ט"ז (נכות) לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח - 1968; (6) חוק לפיצוי נפגעי גזות, התשנ"ד - 1994; (7) חוק שירותי הסעד (תעודת עיוור), תשי"ח - 1958. שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, רשאי להוסיף על

החוקים האמורים, אך בהתאם לבדיקתו לא היתה הוספה כאמור.

²⁴² עמ"ה 41/91 **אידה אברמסון נ' פקיד שומה רמלה** "מיסים" ז'1-ה-145 (1992).

²⁴³ תקנות מס הכנסה (קביעת אחוז נכות), תשי"ט - 1979.

²⁴⁴ תקנה 2(א) לתקנות הנ"ל. המדובר בוועדה רפואית של מס הכנסה הנערכת על ידי המוסד לביטוח לאומי, אשר יכולה להפעיל שיקול דעת מסויימים במצבים שאינם נופלים בגדר הפקודה.

²⁴⁵ החלטות ועדת פסיקה של נציבות מס הכנסה מס' 3, מיום 13.9.00.

²⁴⁶ נכון לשנת 2011. סעיפים 4 ו-5 לצו מס הכנסה (כללים לעיגול סכומים), התשמ"ו - 1986 מגדירים כללים לעיגול סכום הפטור לפי סעיף 9(5)(א) לפקודה.

²⁴⁷ נכון לשנת 2010.

כאשר נקבעה נכות למשך יותר מ-365 ימים לגבי חלק משנת המס, יחולו ההוראות על אותו חלק יחסי מההכנסה בשנת המס, וסכומי הפטור המפורטים לעיל יחושבו באופן יחסי. כך גם לגבי אנשים שנכותם נקבעה למשך 185-364 ימים לגבי חלק משנת המס, אולם אם תקופת הנכות שנקבעה חלה בשתי שנות מס, סך הסכום הפטור בשתי שנות המס לא יעלה על הסכום המקסימלי (69,480 ₪);

"יגיעה אישית"

כאמור לעיל, הפטור ניתן על הכנסה מ"יגיעה אישית". בעניין זה נקבעו על ידי בתי המשפט מספר הלכות אותן נסקור בקצרה:

על מנת להגדיר הכנסה כנובעת מ"יגיעה אישית" נדרש רף מינימלי. כך למשל נקבע, כי כאשר כל תפקידו של האדם בעסק מסתכם בהחזקת ספרי העסק בביתו ובתשלום משכורות לעובדים מתוך הבית, הרי שמעורבות בעסק אינה מגיעה לכדי "יגיעה אישית", ולכן הכנסותיו מהעסק לא יזכו בפטור²⁴⁸. נקבע, כי על מנת שמעורבות הנישום בעסק תגיע לכדי "יגיעה אישית" עליו לפעול בעסק באופן ממשי התורם ליצירת ההכנסה.

דרישה נוספת לצורך ההכרה בפטור הינה כי ההכנסה הינה סבירה בהתחשב בסוג עבודתו של הנישום. לעניין זה ניתן להשוות את הכנסתו בתקופה בה ביקש פטור להכנסתו בשנים בהן לא ביקש²⁴⁹. באחד המקרים, בית המשפט נתן משקל כבד לעובדה כי משכורתו של הנישום שולשה עם קבלת הפטור. מאחר ולא הומצא הסבר מניח את הדעת לעלייה החדה בשכר, בית המשפט ניתק את הקשר בין היגיעה האישית וההכנסה, ולא הכיר בכל ההכנסה כפטורה ממס. בנוסף נקבע באותו פסק דין כי דמי פדיון חופשה הנובעים מהיגיעה האישית נופלים אף הם בגדר "הכנסה מיגיעה אישית"²⁵⁰.

קצבאות ותשלומים שלא ימוסו

קצבאות המשתלמות בשל פצעי מלחמה²⁵¹ או פגיעת איבה²⁵², וקצבאות המשתלמות מאת אוצר המדינה למי שהיה תלוי בפרנסתו בחייל שמת עקב פעולת מלחמה, או תשלומים המשתלמים לבני משפחה של חייל שנספה מאת מנהל התשלומים של צה"ל²⁵³; סכומים שנכה ברגליו מקבל על פי דין להחזקת רכבו; קצבת נכות המשתלמת על פי סימן ה' לפרק ג' (ביטוח אמהות), פרק ו' (נפגעי תאונות) או פרק ט' (נכות) לחוק הביטוח הלאומי; קצבת זקנה וקצבת שאירים המשתלמות על פי פרק ב' לחוק הביטוח הלאומי; קצבת תלויים המשתלמת על פי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי;

²⁴⁸ ע"א 631/79 משה איצ'ר נ' פקיד שומה ירושלים, פ"ד ל"ו (2) 22 (1982).

²⁴⁹ נציבות מס הכנסה ומס רכוש - קובץ הפרשנות לפקודת מס-הכנסה (החבק) ג-10.1 (2000).

²⁵⁰ ע"א 833/87 יורשי המנוח טבר וגא עודה ז"ל נ' פקיד שומה נצרת, מסים ד-ש, ה-69 (1990).

²⁵¹ מחלה, החמרת מחלה או חבלה שאירעו ליחיד בתקופת שירותו עקב שירות צבאי כמשמעותו בחוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט - 1959 [נוסח משולב], או עקב שירות מלחמתי כמשמעותו בחוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד - 1954, או בנסיבות המזכות אותו לגמלה לפי חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז - 1957 (להלן: "חוק נכי רדיפות הנאצים").

²⁵² כמשמעותו בחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תש"ל - 1970.

²⁵³ לפי חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) התשי"י - 1950; זאת על פי החלטת נציבות מס הכנסה ומס רכוש - קובץ הפרשנות לפקודת מס-הכנסה (החבק) ג-12.1.

קצבת נכות המשתלמת מאת מדינת חוץ מכוח דיניה; כל סכום הון שנתקבל כפיצויים כוללים על מוות או חבלה²⁵⁴.

החזר מס רטרואקטיבי

עבור נכות שהוכרה בהתאם לאחוזים הנדרשים לפי החוק, לתקופה כוללת העולה על 184 יום, ניתן לקבל החזר מס רטרואקטיבי לתקופה של שש שנים (לא כולל השנה השוטפת).

תחולת הפטור לעניין נישום שהינו בעלים של מניות

בית המשפט קבע²⁵⁵ כי הפטור מכוח סעיף 9(5)(א) לפקודה יכול להינתן לכל הכנסותיה של חברה משפחתית²⁵⁶, אף אם הזכאי לפטור הוא אינו הבעלים של כל מניותיה. המשמעות היא שגם בני המשפחה שאינם מוגדרים כ"נכים" יהיו זכאים גם הם לפטור²⁵⁷.

עוד קבע בית המשפט²⁵⁸ בנוגע לנכה שהינו עובד החברה ובעל מניות בה, כי יצירת מבנה "מיטיב מבחינת מיסויית" לא תוביל בהכרח לקביעה כי מדובר בעסקת מס שאינה לגיטימית, אך הדבר טעון בדיקה קפדנית, שמא מדובר בהערמה או מלאכותיות, ובית המשפט יכיר בהכנסה כ"הכנסה מיגיעה אישית" בהתאם לבחינה זו. כך, עליית שכר בנסיבות של החמרה במצב הבריאותי וצמצום היקף העבודה טעונה הסבר משכנע על מנת שתוכר כהכנסה מיגיעה אישית.

חישוב מס מאוחד לתא משפחתי

סעיפים 65 ו-66 לפקודה קובעים מנגנונים לחישוב מס מאוחד לתא המשפחתי. במקרה בו אחד מבני הזוג הוא אדם עם מוגבלות הזכאי לפטור מכוח סעיף 9(5) לפקודה, הפטור יינתן תחילה על הכנסתו האישית, ורק לאחר מכן תיזקף ההכנסה הפטורה ככזו לבן הזוג הרשום²⁵⁹.

ב. זיכוי בעד ילד, בן זוג או הורה

בעניין זה קיימות שתי חלופות²⁶⁰:

לפי האחת²⁶¹, בחישוב הכנסתו החייבת של הנישום (המוגדר כ"יחיד תושב ישראל") שהוא או בן זוגו שילם בשנת המס בעד החזקתם במוסד מיוחד של ילד, בן זוג או הורה "משותקים לחלוטין,

²⁵⁴ הקצבאות הללו לא ימוסו מכוח סעיפים 9(6), 9(א6) ו-9(א6) לפקודה.

²⁵⁵ ע"א 869/90 פקיד שומה חיפה נ' הלוי יהושע, "מיסים" ט/4, ה-56.

²⁵⁶ לפי סעיף 64א לפקודה, זוהי חברה שחבריה מהווים בני משפחה לפי סעיף 76(ד)(1) לפקודה.

²⁵⁷ זאת מאחר ובחברה משפחתית ממוסה אחד מבעלי המניות בשם החברה (שכן הכנסת החברה מיוחסת לבעלי המניות ישירות). סעיף 64א(א) לפקודה קובע, כי "הכנסתה החייבת של חברה שחבריה הם בני משפחה ... (להלן: "חברה משפחתית") והפסדיה יחשבו ... כהכנסתו או הפסדו של החברה שהוא בעל הזכות לחלק הגדול ביותר ברווחים בחברה ... (בסעיף זה - הנישום) ..."

²⁵⁸ ע"א 4107/09 בן עוז שמואל נ' פקיד שומה חיפה (ניתן ביום 10.8.11).

²⁵⁹ נציבות מס הכנסה ומס רכוש - קובץ הפרשנות לפקודת מס-הכנסה (החבק) ג-10.3 (2004): "היחס בין סעיף 9(5) לפקודה לבין סעיפים 65 ו-66 לפקודה: סעיף 9(5) לפקודה המעניק פטור ממס בגין נכות, מבחין בין הכנסה מיגיעה אישית (סעיף קטן (א)), לבין הכנסה שאינה מיגיעה אישית (סעיף קטן (ב)). הפטור לנכה הוא אישי ולא ניתן להעברה, ובתי המשפט הקפידו על בחינת יגיעתו האישית של נכה הטוען לפטור הקבוע בסעיף 9(5)א לפקודה. כאשר קבע המחוקק הוראות בדבר חישוב מאוחד לתא משפחתי, לא נתכוון לשלול פטורים המגיעים לפי כל דין. על כן בחישוב מאוחד, הכנסת בן זוג נכה מועברת כהכנסה פטורה - מיגיעה אישית או שלא מיגיעה אישית - לפי העניין, ונזקפת ככזאת לבן הזוג הרשום."

²⁶⁰ בהתאם לסעיף 45(ג) לפקודה לא ניתן לקבל את שני הזיכויים במקביל.

מרותקים למיטה בתמידות, עיוורים או בלתי שפויים בדעתם"²⁶², וכן בשל החזקת "ילד מפגר" במוסד מיוחד²⁶³, יותר לו זיכוי ממס של 35% מאותו חלק מהסכומים ששילם העולה על 12.5% מהכנסתו החייבת²⁶⁴.

לפי השניה (המתייחסת לילדים בלבד), נישום שהיה לו בשנת המס ילד "משותק, עיוור או מפגר" או שהיה לבן זוגו ילד כאמור, יובאו בחשבון בחישוב המס שלו או של בן זוגו שתי נקודות זיכוי בשל כל ילד כאמור²⁶⁵. הזכאות מותנית בהגשת אישור רפואי²⁶⁶.

ג. תקנות מס הכנסה המתייחסות להוצאות בריאות

תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים)²⁶⁷, קובעות כי אדם יזוכה ממס ב-25% מן הסכומים שהוא משלם לחברת ביטוח לשם ביטוח רפואי של הוצאות ריפוי שיניים שלו או של בן משפחתו שבשלו הוא זכאי לנקודות זיכוי לפי סעיף 37 לפקודה²⁶⁸ או לנקודות קצבה לפי סעיף 40 לפקודה²⁶⁹.

תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בעד הוצאות רפואיות מיוחדות)²⁷⁰, קובעות כי כאשר נישום משלם הוצאות נסיעה ושהייה מחוץ לישראל לשם קבלת טיפול רפואי – שלו או של בן משפחתו שבשלו הוא זכאי לנקודות זיכוי לפי סעיף 37 לפקודה או לנקודות קצבה לפי סעיף 40 לפקודה, או של

²⁶¹ סעיף 44 לפקודה. בהתאם לתקנות מס הכנסה (זיכוי בעד נטול יכולת וזיכוי בעד הוצאות בשל החזקת קרוב במוסד), תשנ"ו – 1996, הזיכוי מותנה בכך שהכנסת הנישום אינה עולה על 159,000 ₪ לשנה, או שהכנסתו בתוספת הכנסת בן/בת זוגה לא עולה על 255,000 ₪ לשנה (הסכומים נכונים לינואר 2011).

²⁶² ראו להלן דיון במינוחים בהם בוחרת הפקודה להשתמש.

²⁶³ אנשים עם פיגור שכלי, בכל גיל, מושמים במעונות פנימייה באמצעות המחלקה לשירותים חברתיים במקום מגוריהם לאחר קבלת החלטה בועדת אבחון. משרד הרווחה מעביר את התשלום בגינם ישירות למוסד. על הורים לילד שלא מלאו לו 18 מוטלת חובה להשתתף באחזקת ילדם. סכום השתתפותם נקבע על פי מבחן ההכנסות, ככל שהכנסת ההורים גבוה יותר כך השתתפותם גבוהה יותר. ההורים לילד שמלאו לו 18 אינם משתתפים מכספם, וההשתתפות (בסך 80% מהקצבה) נלקחת מקצבת הנכות של הילד. חל איסור מוחלט על המסגרת החוץ ביתית לגבות מן ההורים השתתפות נוספת.

²⁶⁴ ההכנסה החייבת במס הכנסה בשנת המס היא 100,000 ₪; נניח ששולם עבור אחזקת בן המשפחה במוסד 20,000 ₪"ח באותה שנה; 12.5% מהכנסתו החייבת במס של העובד הוא 12,500 ₪"ח בשנה; חלק מהסכום העולה על 12.5% מהכנסתו החייבת במס של העובד הוא 7,500 (20,000 - 12,500) ₪"ח בשנה; לכן, הזיכוי של 35% על 7,500 ₪"ח הוא 2,625 ₪"ח לאותה שנת מס.

²⁶⁵ סעיף 45(א) לפקודה. משמעות נקודות הזיכוי היא הפחתה מסכום המס. ערכה של נקודת זיכוי מתעדכן מדי פעם, בהתאם לעליית המדד וליוקר המחיה. נכון לינואר 2011 עמד ערכה של נקודת זיכוי אחת על 209 ₪. יוער כי נציבות מס הכנסה הרחיבה את פרשנות סעיף 45 בשנת 2003, והוא כולל גם: "ילדים" שלא יצאו מחזקת הוריהם, גם אם גילם עולה על 18 שנים; הורים לילדים "נטולי יכולת" עקב נכות פיזית, פיגור שכלי או עיוורון, גם כאשר הם נמצאים במוסד או פנימייה; הורים לילדים החולים במחלות קשות כגון טלסמיה, דיסאטונומיה או סיסטיק פיברוזיס, לפי בחינת כל נושא לגופו; הורים לילדים אם אוטיזם, הפרעה התפתחותית חמורה (כולל חירשות במקרים המתאימים) או "הפרעת נפש" המוכרים על ידי המוסד לביטוח לאומי כזכאים לגמלת ילד נכה בשיעור 100%; הורים לילדים עד גיל 18 עם ליקויי למידה חריפים, הפרעות קשב וריכוז, בעיות היפראקטיביות, הזכאים לחינוך מיוחד (הטבה זו מעודדת חינוך מיוחד על פני שילוב!); הזכאות מותנית בכך שהכנסת הנישום אינה עולה על 159,000 ₪ לשנה, או שהכנסות הנישום ובן/בת הזוג שלו/ה אינן עולות על 255,000 ₪ לשנה (הסכומים נכונים לינואר 2011). בדרך כלל, הזכאות אינה מתחדשת באופן אוטומטי, ויש לחדשה כל שנה.

²⁶⁶ תנאי הזכאות לעניין זה, בדומה לזיכוי בעד הוצאות החזקת קרוב במוסד, נקבעו בתקנות מס הכנסה (זיכוי בעד נטול יכולת וזיכוי בעד הוצאות בשל החזקת קרוב במוסד), תשנ"ו – 1996. לפי תקנה 1 יחיד בישראל יהיה זכאי לזיכוי בעד נטול יכולת אם ההכנסה החייבת של המזכה ושל בן זוגו לא עלתה על 255,000 ₪ בשנת מס, ואם אין למזכה בן זוג – אם לא עלתה על 159,000 ₪ בשנת המס.

²⁶⁷ תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים), תשל"ט – 1979

²⁶⁸ לפי סעיף 37 לפקודה, יחיד שהוא נכה או עיוור או שכן זוגו עיוור או נכה אשר הוכיח כי בשנת המס הנוכחית כלכלת בן זוגו הייתה עליו – יקבל הנחה של נקודת זיכוי אחת. כלומר אותו בן משפחה יזכה בהטבה האמורה בתקנות אם כלכלת בן זוגו (אשר מקבל את טיפולי השיניים) בשנת המס הנוכחית הייתה עליו.

²⁶⁹ ההנחה תתקבל אם המבקש עומד בקריטריונים של סעיף 40 לפקודה – אם מדובר בהורה במשפחה חד הורית שהיו לו ילדים (אשר מקבלים את טיפולי השיניים) שבשנת המס טרם מלאו להם 19 שנה ושכלכלתם הייתה עליו.

²⁷⁰ תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בעד הוצאות רפואיות מיוחדות), תשל"ז – 1977

מלווה או מלווה בן משפחתו, יראו את ההוצאות כטיפול רפואי לעניין סעיף 44 לפקודה (שעניינו החזקה במוסד), ובלבד שמנכ"ל משרד הבריאות אישר את הנסיעה כהכרחית לשם קבלת הטיפול הרפואי.

ד. הנחה במס רכישה

חוק מיסוי מקרקעין²⁷¹ עוסק במיסוי זכויות במקרקעין בעת מכירתן ורכישתן (כולל, בחלק מהמקרים, גם העברה ללא תמורה, וויתור על זכויות). החוק עוסק בהטלת שלושה סוגי מיסים: מס שבח, מס מכירה ומס רכישה. ההנחה לאדם עם מוגבלות (או להוריו) ניתנת לגבי חלק ממס הרכישה²⁷² על דירה לשם שיכונו שאל אותו אדם או ילד עם מוגבלות²⁷³.

מס הרכישה הנו בשיעור משווי הרכישה. בנכסים שאינם מהווים דירת מגורים, שיעור המס הוא קבוע (5% משווי המכירה כולו), ואילו בדירות שישמשו למגורים שיעור המס הוא מדורג, ותלוי בשאלה האם נמצאת בבעלותו של הרוכש דירת מגורים נוספת²⁷⁴. שיעור מס הרכישה לאדם עם מוגבלות (או להוריו הקונים דירה לצורך מגוריו) הוא 0.5% על החלק הנרכש על ידו. הזכאות מוגבלת לפעמיים במהלך חייו של אדם.

הזכאים להנחה הינם: בוגר שנקבעה לו לצמיתות דרגת אי-כושר להשתכר בשיעור של 75% לפחות על ידי המוסד לבטוח לאומי; כן זכאים נכה מ"שיתוק" או קטוע יד או רגל שאחוז נכותו לצמיתות מפגיעות אלה הוא 50% לפחות; וכן נכה שדרגת נכותו לצמיתות היא 100% נכות או 90% לפחות כתוצאה ממספר לקויות. אדם עם מוגבלות אשר אינו זכאי לקבל קצבת נכות מהמוסד לבטוח לאומי, יכול לבקש שאחוז נכותו יקבע על פי תקנות מס הכנסה²⁷⁵.

בהתאם להחלטת היועץ המשפטי של רשות המסים, גם הורים לילד קטין עם מוגבלות בשיעור של 100% נכות (כפי שנקבע על ידי המוסד לביטוח לאומי) זכאים להנחה, וזאת גם אם הנכס לא נרשם על שם הילד, ובתנאי שהרכישה נדרשת בשל צרכיו המיוחדים, נוכח סוג מוגבלותו והדיוור שהתגורר בו קודם לכן²⁷⁶.

²⁷¹ חוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), תשכ"ג - 1963, וכן תקנה 11 לתקנות מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה) (פטור ממס רכישה), התשל"ה - 1974.

²⁷² סעיף 9(א) לחוק

²⁷³ עמ"ש 106/87 דן לרמן נ' מנהל מס שבח מקרקעין, חיפה (ניתן ביום 9.6.88).

²⁷⁴ למי שאין בבעלותו דירה נוספת: עד שווי של 1,350,000 ₪ - 0%; על החלק שבין 1,350,000 ועד 1,601,201 ₪ - 3.5%; על החלק שעולה על 1,601,201 ₪ - 5%. למי שיש בבעלותו דירה נוספת: עד שווי של 1,000,000 ₪ - 3.5%; מגובה העסקה; כאשר מדובר בסכום הגבוה מ-1,000,000 ועד לסכום של 3,000,000 - 6% מגובה העסקה ואילו כאשר השווי עולה על 3,000,000 ₪ - מס הרכישה עומד כל 7% מגובה העסקה.

²⁷⁵ תקנות מס הכנסה (קביעת אחוז נכות), התש"ס-1979. נכה שאחוז נכותו לא נקבע על פי אחד החוקים המנויים בסעיף 9(א)(א) לפקודה, ייקבע אחוז נכותו על ידי וועדה אשר תיבחר על ידי רופא מוסמך. באופן רגיל הוועדה תהא של פוסק רפואי אחד, אלא אם קבע הרופא המוסמך כי קביעת אחוז הנכות תעשה על ידי שני מומחים בשני ענפי רפואה. הוועדה תקבע את אחוזי הנכות בהתאם לאחוזי הנכות המנויים בתקנות הביטוח הלאומי. עם זאת, הוועדה רשאית להחליט שאין להיזקק למבחנים שבתוספת. במקרה כזה על בעל הנכות יהיה לעמוד בפני וועדה רפואית אחרת בהרכב של שלושה פוסקים רפואיים שיבחר אותם הרופא המוסמך ובסמכותם יהיה לקבוע את אחוזי הנכות לפי שיקול דעתם, בהתחשב במבחנים שבתקנות הביטוח הלאומי.

²⁷⁶ לפי החלטת היועץ המשפטי של רשות המסים לעניין "הקלה במס רכישה להורים לילד נכה" מיום ה-13.6.2006, היות ורשות המסים סבורה כי תכלית תקנה 11(א) לתקנות מיסוי במקרקעין (שבח ורכישה) (מס רכישה), התשל"ה-1974, הינה תכלית סוציאלית, היינו דאגה לרווחתו של הנכה וסיפוק צרכיו המיוחדים, הפרשנות הראויה לתקנה זו היא החלתה גם בנסיבות בהן ההורים הם הרוכשים את דירת המגורים, כאשר רכישה זו נדרשת בשל צרכיו המיוחדים של הנכה לאור סוג מוגבלותו והדיוור שהתגורר בו הקטין קודם לכן. כמו כן, יש להדגיש כי ההקלה הניתנת

יוער כי גם נכים שאינם נכים "כלליים" זכאים להנחה, בתנאים פחות מחמירים: נכי צה"ל זכאים לה בהתאם לחוק הנכים²⁷⁷ אם דרגת נכותם לצמיתות היא 19% לפחות; נכה על פי חוק נכי המלחמה בנאצים²⁷⁸ זכאי להנחה אם דרגת נכותו לצמיתות היא 50% לפחות; נכה תאונת עבודה²⁷⁹ המקבל קצבה ודרגת נכותו לצמיתות היא 50% לפחות; נכה תאונת דרכים²⁸⁰ שנקבע לו דרגת נכות לצמיתות של 50%; ו"נפגע" על פי חוק התגמולים לנפגע פעולות איבה²⁸¹ שאחוז נכותו לצמיתות הוא 19% לפחות.

תנאים נוספים לקבלת הפטור: הדירה חייבת לשמש למגוריו של האדם עם המוגבלות, ולהיות מותאמת לצרכיו המיוחדים; ברכישת קרקע עליה יבנה בית יינתן פטור מותנה בכך שבניית הדירה תסתיים בתוך שנתיים; הורים המעוניינים לנצל את ההנחה המגיעה לילדם צריכים לפנות לבית המשפט לענייני משפחה כאפוטרופסיו, ולקבל את אישור בית המשפט. כמו כן ניתן לקבל את ההנחה באופן רטרואקטיבי, ובלבד שלא עברו ארבע שנים מהרכישה²⁸².

ה. רישום מקרקעין

אנשים עם מוגבלות ובני זוגם²⁸³ זכאים לפטור מאגרת רישום משכנתא ושכירות ברשם המקרקעין (טאבו)²⁸⁴. כמו כן, מקבלי קצבת נכות כללית שנקבעה להם נכות רפואית בשיעור 80% לפחות, זכאים לפטור או הנחה בדמי הסכמה המשולמים למנהל מקרקעי ישראל ברכישת מקרקעין²⁸⁵.

ו. פטור ממס הכנסה על קרנות או קופות גמל

הורים לילד עם מוגבלות מעל 70%, שהכנסתם אינה עולה על 3,850 ₪ לחודש²⁸⁶, ואשר הוצאות הטיפול בו מגיעות לכמחצית מהכנסתם השנתית, יוכלו "לשבור" תכנית לפני זמן פירעונה ולא לשלם 35% מס הכנסה²⁸⁷.

ברכישה כאמור על ידי ההורים תיחוס לנכה עצמו ותחשב כניצול הקלה על ידו, כך, שהקטין הנכה יוכל לנצל עוד פטור אחד בלבד על פי תקנה 11(א).

²⁷⁷ חוק הנכים (תגמולים ושיקום) התשי"ט – 1959.

²⁷⁸ חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז – 1957.

²⁷⁹ לפי סעיף 59 לחוק הביטוח הלאומי, תשכ"ח – 1968.

²⁸⁰ על פי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, תשל"ה – 1975, ותקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים תכופים), תשמ"ט – 1989.

²⁸¹ התש"ל – 1970.

²⁸² סעיף 85 לחוק מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה), תשכ"ג – 1963.

²⁸³ לפי תקנה 12 לתקנות המקרקעין (אגרות), תשל"ה – 1974, המדובר ב"נכה, נפגע ובן משפחה של חייל שנספה במערכה, וכן בן הזוג של הנכה, נפגע ובן משפחה של החייל שנספה במערכה".

²⁸⁴ סעיף 12 לתקנות המקרקעין (אגרות) תשל"ה – 1974.

²⁸⁵ החלטת מועצת מקרקעי ישראל מס' 534.

²⁸⁶ נכון לינואר 2011.

²⁸⁷ בקשת עמית למשיכת כספים מקופת תגמולים ללא ניכוי מס בהתאם לתקנות 34 ו-38 לתקנות מס הכנסה (כללים לאישור וניהול קופת גמל), התשכ"ד – 1964.

ז. מיסוי עירוני: הנחה בתשלומי ארנונה

רשות מקומית רשאית (אך לא חייבת. בפועל, רובן ככולן של הרשויות מעניקות את ההנחה המקסימלית) לתת הנחה בתשלומי ארנונה לאדם עם מוגבלות מעל גיל 18 ולהורים או משפחות אומנה לילדים עם מוגבלות²⁸⁸.

הזכאים הינם:

- הורים (כולל משפחת אומנה) לילד עד גיל 18 הזכאי לגמלה של ילד נכה (או לילד מעל גיל 18 המקבל קצבת נכות ואשר היה זכאי לגמלת ילד נכה) – עד 25% (או 33% בחלק מהרשויות) לגבי 100 מ"ר משטח הנכס, ובלבד שאותה משפחה אינה מקבלת הנחה בארנונה מסיבה אחרת;
- אדם עם מוגבלות (מעל גיל 18) המקבל קצבת נכות בשל אי כושר השתכרות בגובה 75% זכאי לעד 80% הנחה בארנונה;
- אדם עם מוגבלות (מעל גיל 18) אשר דרגת נכותו הרפואית על פי כל דין היא בשיעור 90% ומעלה זכאי להנחה של עד 40% בארנונה, ובלבד שאין בבעלותו נכס נוסף;
- אדם עם מוגבלות בעל תעודת עיוור בהתאם לחוק שירותי הסעד²⁸⁹ זכאי להנחה של עד 90%.
- בנוסף, ועדת ההנחות של הרשות המקומית זכאית לתת הנחה בשיעור של עד 70% למחזיק בדירה אשר עקב טיפול רפואי חד פעמי או מתמשך, שלו או של בת/בת משפחתו, נגרמו לו הוצאות חריגות וגבוהות במיוחד.
- מקבלי גמלת נכות לפי חוק נכי רדיפות הנאצים²⁹⁰ או מקבלי גמלת נכות מממשלת גרמניה בשל רדיפות הנאצים בהתאם לחוק הפדראלי לפיצויים או מממשלת הולנד בהתאם לחוק הגמלאות ההולנדי לנפגעי רדיפות (1940-1945) או מממשלת אוסטריה בהתאם לחוק האוסטרי לתמיכה בקורבנות או מממשלת בלגיה לפי החוק הבלגי משנת 1954, זכאים להנחה שלא תעלה על 66% לגבי 70 מטרים רבועים משטח הנכס. אם מספר בני המשפחה הגרים עם הזכאי להנחה עולה על ארבעה, תינתן הנחה כאמור לגבי 90 מ"ר משטח הנכס.

ח': מס ליווי²⁹¹

נכה אשר משלם למלווה (המוגדר כ"יחיד המקבל משכורת מנכה בעד עבודתו כמלווה צמוד של אותו נכה") משכורת עבור הליווי, ינכה מהם בעת התשלום מס שלא יעלה על 25%.

²⁸⁸ תקנות ההסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה) תשנ"ג-1993.

²⁸⁹ התשי"ח - 1958

²⁹⁰ חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז - 1957.

²⁹¹ תקנות מס הכנסה ומס מעסיקים (ניכוי ממשכורת ומשכר עבודה ותשלום מס מעסיקים), התשנ"ג-1993.

עד כה התייחסה חקיקת המס הישראלית לאנשים עם מוגבלויות או קרוביהם בצורה מינימלית בלבד, אשר ספק רב אם מתקיימת מאחוריה תפיסה תיאורטית או אידיאולוגית מכוונת וסדורה. כפי שראינו לעיל, פקודת מס הכנסה ממעטת מאוד להתייחס לאנשים עם מוגבלויות, ומעבר לכך, בנוסחה, היא מתייחסת לאנשים עם מוגבלויות בצורה מיושנת ואף פוגענית אשר למעשה היום הופכת, ובצדק, לבלתי מקובלת.

הסעיף המרכזי בפקודה הנוגע למיסוי אנשים עם מוגבלות (סעיף 9(5)(א) לפקודה) קובע כי לא תמוסה הכנסה מיגיעתם האישית של עיוור או של נכה שנקבעה לו נכות של 100%. זוהי, לכל הדעות, הגדרה מוזרה מאוד אשר אינה תואמת את הנתונים הידועים בנוגע לאוכלוסיית האנשים עם מוגבלויות בארץ. לא ברור, מדוע זכו העיוורים לזכויות יתר על פי הפקודה (כך שאינם צריכים להוכיח אחוזי נכות), ומדוע מוציאה הפקודה מגדרה את כל אותם אנשים עם מוגבלויות שאחוזי הנכות שלהם פחותים מ-100% או מ-90%, ללא כל מדרג.

בנוסף לכך, קיים פער גדול בין הפטור ממס שניתן למי שהוגדר כ"נכה" לתקופה שעד 364 ימים, לבין מי שהוגדר כ"נכה" לתקופה העולה על כך, ולא ברור מהו הרציונל שעומד מאחורי ההבדל. האם לא ייתכנו מצבים בהם דווקא נכות זמנית שנקבעת מצביעה על מצב אקוטי הדורש התייחסות הולמת והקלות משמעותיות יותר?

נושא נוסף הוא הפער בין התייחסות חקיקת המס לאנשים עם מוגבלויות אשר רמת השתכרותם הינה גבוהה, אשר זכאים לפטור ממס הכנסה עד שכר גבוה של 40,000 ₪ לחודש, לבין התייחסות חקיקת הביטוח הלאומי לאנשים עם מוגבלויות אשר ייתכן שאינם עובדים, והזוכים לקבלת קצבה אשר ספק אם היא יכולה לכסות את הוצאותיהם הבסיסיות. פער זה משקף את הבעייתיות והמוגבלות של הכלי המיסויי ככלי להשגת שוויון, שכן פקודת מס הכנסה מיטיבה בעליל רק עם אנשים בעלי הכנסות (וכן – רק כאלה שהוגדרו על ידה ולא כלל האנשים עם מוגבלויות), ומגדילה את ההטבה בהתאם לגובה ההכנסה, ובכך נותנת עדיפות לנישומים עשירים יותר.

מהפסיקה שהתייחסה לסעיף ניתן לנסות וללמוד על הבסיס לפטור ועל החסרים בו :

"דומה, כי בבסיס הפטור המוקנה לנכה או לעיוור כאמור בסעיף 9(5), מצויים שלושת הטעמים גם יחד, בראש ובראשונה הטעם החברתי, אך גם העידוד והייחוד. ברי כי יש אך לעודד ולשבח אנשים בעלי מוגבלויות הפועלים בשוק העבודה חרף מוגבלותם, ויפה עשה המחוקק בקבעו את הפטור. הפטור מושתת על מדיניות חברתית המבקשת לתמוך בנישומים שאיבדו על פני הדברים את כושר הכנסתם, ולסייע להם להמשיך בפעילות (ראו א'. ויתקון וי' נאמן דיני מיסים (מה' 4 1969) 196; עמ"ה (חיפה) 278/01 קורנבלום נ' פקיד שומה עכו (לא פורסם)). בין היתר, מבקשת הוראה זו להקל עליהם את נטל המס, נוכח עמידתם בהוצאות שונות עקב מחלתם, וזאת כדי לאפשר להם להשתלב

בשוק העבודה (רפאל, 342). המחוקק ביקש איפוא לתמרץ את מי שאיבדו את כושר הכנסתם לשקם את חייהם, הן לטובת החברה והן לטובתם שלהם: שיקומם ותחושת הערך העצמי (י' מ' אדרעי מבוא לתורת המיסים (תשס"ט) עמ' 165; 200)). כב' השופט רובינשטיין, בית המשפט העליון, ע"א 4107/09 ואח', **בן עוז שמואל ואח' נ' פקיד שומה חיפה**, ניתן ביום 10.8.11.

הנה כי כן, דומה כי אכן הפקודה מתייחסת להוצאות הבריאות והנגישות העודפות של אנשים עם מוגבלויות. אולם גם פסיקה זו, אשר ניתנה אך לאחרונה, מגדירה אנשים עם מוגבלויות ככאלה ש"איבדו את כושר הכנסתם" (גם אם הם משתכרים), וטוענת כי מדובר בתמרוץ לתעסוקה, בעוד שבפועל לא ברור כלל אם תת-התעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלות נובעת מחוסר בתמרוץ כלכלי, ובעוד שבחינת הפקודה עצמה מגלה שהיא מעניקה פטור גם למשכורות גבוהות ביותר, אשר רובה המכריע של האוכלוסיה (עם או ללא מוגבלות) אינה מגיעה אליהן.

כאמור, נושא חשוב נוסף העולה מהפקודה הוא עניין הטרמינולוגיה: מזה מספר שנים מקובל להתייחס לאנשים עם מוגבלות במונחים מכבדים אשר מכירים בהיותם בני אדם ולא רק במוגבלויותיהם. כל אלה אינם עומדים בקנה אחד עם ביטויים שניתן למצוא בפקודה כגון "משותקים לחלוטין, מרותקים למיטה בתמידות, בלתי שפויים בדעתם (!)", ילד מפגר, ילד משותק".

לאורך השנים עלתה מחאה מצד גופים שונים בנוגע למונחי הפקודה, והטרמינולוגיה המשפילה והלא מדויקת העולה מהם, אולם אלה לא התגבשו לכלל פניות רשמיות, ככל הנראה על מנת שלא ליצור הזדמנות לפגיעה בזכויות עצמן.

קשה להימנע מהמחשבה שמחוקק אשר כתב את המינוחים הפוגעניים הללו בסעיפים 44 ו-45 לפקודה, הוא אותו מחוקק אשר כתב את סעיף 9(5) לפקודה, סעיף אשר למרות הכוונות הטובות שעמדו, כביכול, מאחוריו, מעורר תהיות קשות לגבי המדיניות הכוללת העומדת בבסיסו, האפליה שהוא גוזר על אנשים עם מוגבלויות שונות, ומידת היכולת שלו למלא את ייעודו – הגברת התעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלות.

בכל הנוגע לשאלה הכללית שהעלינו, לגבי דמותו של האדם עם המוגבלות בעיני קובעי המדיניות, הרי שנושא המיסוי דומה כי המחוקק ראה לנגד עיניו דמות שטוחה וצרה במיוחד. כך, לא ניתן למצוא בפקודה התייחסות למגוון של מוגבלויות, התייחסות למאפיינים אישיים של נישום זה או אחר, התייחסות מודולרית ודיפרנציאלית לאנשים עם מוגבלויות, סובסידיה למעסיקים, או הכרה בהוצאות הנובעות מהמוגבלות, ואשר פעמים רבות מאפשרות את יציאתו של האדם לשוק העבודה.

4. מיסוי עקיף

א. סיוע בכיסוי מיסים עקיפים

ככל הנראה, מתוך הכרה בהוצאות הבריאות הגדולות המושטות על אנשים עם מוגבלויות, הם עשויים להיות פטורים, בתנאים מסוימים, ממס קניה על תרופות ועל רכישת טובין המיוחדים לשימושם של אנשים עם מוגבלות.

הפטור ניתן על ידי הוועדה להחזר מסים עקיפים שבאגף הכלכלה במשרד האוצר, המתמנית על ידי שר האוצר, ודנה בפניות של יחידים או גופים המבקשים לקבל את החזר של המסים העקיפים אותם הם חייבים לשלם על פי חוק, בשל קושי לשלם. הוועדה פועלת בהתאם לקריטריונים שנקבעו על ידה בהתייעצות עם משרד המשפטים, ופועלת במגבלות תקציב המוקצה לה במסגרת חוק התקציב השנתי. החברים בוועדה הם נציגי מינהל הכנסות המדינה, רשות המסים בישראל, אגף החשב הכללי ואגף התקציבים שבמשרד האוצר.

הוועדה מוסמכת להחליט על אופן הטיפול בבקשות בדבר החזר או כיסוי מסים עקיפים לארגונים או ליחידים, למעט מע"מ, כאשר הדבר מתבקש מכוח הסכמים בינלאומיים ובמקרים המוגדרים כ"הומניטאריים חריגים במיוחד". בהתאם למידע המצוי בדו"ח שפרסמה הוועדה²⁹², בבואה של הוועדה להחליט בבקשות להחזר מיסים עקיפים, היא שוקלת את כל הנסיבות של המקרה בכל בקשה, תוך יישום שוויוני וענייני של הקריטריונים שנקבעו על ידה, **אשר אינם מפורסמים**²⁹³, לרבות בדיקת זהות הפונה, מצבו הכלכלי והבריאותי, וקיום חובותיו לרשויות המס. המסים משולמים כהחזר, או כתשלום מס אותו מעבירה הוועדה במקום הפונה לרשות המסים.

במקרים מסויימים ניתן גם לקבל החזר של מס הרכישה על קניית דירת מגורים, וזאת בהתקיים כל התנאים הבאים: מחלה או נכות של ילד הסמוך לשולחן הוריו, המצדיקות לדעת הוועדה מעבר לדירה חדשה; מצב כלכלי קשה; ערך הדירה החדשה אינו גבוה מערך הדירה הנמכרת; היה וערך הדירה החדשה גבוה מערך הדירה הנמכרת, לא יעלה סכום החזר המס על המס הנדרש על ערך הדירה הנמכרת, ובכל מקרה, לא יעלה סכום ההחזר על המס החל על דירה שערכה בשקלים עולה על \$180,000.

הביקורת העיקרית שניתן למתוח על פעילותה של הוועדה נובעת מהאופי הוולונטרי והחשאי שלה. עצם קיומה של הוועדה אינו בגדר מידע הידוע לכל, והיא פועלת בהתאם לקריטריונים כלליים ביותר שאינם מפורסמים. אשר על כן לא ניתן להגדיר את מה שניתן על ידה כ"זכות" שניתן לתבוע אותה, וככל שהיא אכן מסייעת לאנשים עם מוגבלות, מדובר בסיוע העולה כדי חסד או צדקה לנזקקים.

ואכן, דו"ח מבקר המדינה 52 לשנת 2001 שפורסם בשנת 2002, עסק בפעילות הוועדה וקבע מספר דברים: בשנת 2001 הוקצה לוועדה תקציב של כ-30 מיליון ₪; בשנים 1999 עד 2001 נוצל מלוא התקציב שהוקצה לוועדה; המבחנים שהוועדה מאשרת לפיהם את הבקשות לסיוע הם כלליים ולא תמיד ברורים (לדוגמה, המבחן "מצב כלכלי קשה"); יש שהוועדה נמנעת מלאשר בקשות בשל

²⁹² בהתאם לדו"ח הוועדה שפורסם בשנת 2009.

²⁹³ לצערנו לא הסכימה רשות המסים להעמיד לרשותנו את הקריטריונים הנ"ל. <http://ozar.mof.gov.il/taxes/docs/IndirectTaxescommittee2011.pdf>

החשש שבעקבות מתן אישור לכיסוי הוצאות הנובעות ממחלה כלשהי, יגדל מספר הבקשות מסוג זה ולא יהיה לה די תקציב לאישור כל הבקשות המוצדקות; הוועדה אינה מפרסמת את דבר קיומה, כך ואפילו משרד הבריאות לא ידע על קיומה (!); עוד התברר, שמבין כ-120 בקשות לסיוע שהתקבלו בוועדה במהלך השנים 2000-2001 רק 15 בקשות היו מאנשים בעלי מוגבלות, ומהן רק אחת היתה בקשה לסיוע בכיסוי המע"מ על רכישת כיסא גלגלים ממונע. לדעת משרד מבקר המדינה, על הוועדה לפעול על פי מבחנים ברורים. ראוי גם שהאגף לכלכלה יפרסם את דבר קיום הוועדה ואת המבחנים שלפיהם היא מאשרת את הסיוע, וכן ידאג להנחות את הציבור במקומות המתאימים (למשל בבתי המכס ובתחנות מע"מ) כיצד ניתן לפנות אליה.

ב. הנחה בעמלות בנקים

לקוחות בנקים עם מוגבלות (בהתאם להצגת אישור ממשרד הבטחון או מהמוסד לביטוח לאומי, לפיו קיימת נכות בשיעור של 40% ומעלה) זכאים לארבע פעולות על ידי פקיד בחודש במחיר פעולה ב"ערוץ ישיר"²⁹⁴. יוער כי מדובר בהנחה של שקלים בודדים בלבד, וגם הם כפופים ל"עמלה המינימלית" שגובים חלק מהבנקים, בלי קשר לעלות הפעולות שבוצעו בחודש.

ג. החזר מסים על קניית מכשיר פקסימיליה נייד או נייד, או מודם²⁹⁵

ההחזר ניתן על ידי אגף השיקום במשרד הרווחה, ומיועד לאנשים בעלי לקויות שמיעה²⁹⁶. מדובר בהחזר כספי השווה לשיעור המע"מ ומס הקנייה על רכישת מכשיר פקסימיליה נייד או נייד או מודם פקסימיליה. הזכות להחזר מסים הינה פעם בחמש שנים ליחידה משפחתית²⁹⁷. ההחזר הכספי יינתן על ידי נותן השירות²⁹⁸.

ד. זכאות להשתתפות ברכישת גלאי בכי²⁹⁹:

גם כאן מדובר בזכות הניתנת על ידי אגף השיקום במשרד הרווחה, ומיועדת לאנשים בעלי לקויות שמיעה שהם הורים לילדים³⁰⁰, על ידי סיוע ברכישת מכשיר המתריע על בכיו של הילד. מדובר בהחזר כספי בגובה 90% מעלות המכשיר, אך לא יותר מ-5 נקודות זיכוי (985 ₪)³⁰¹. הזכאות ניתנת בפועל על ידי נותן השירות³⁰².

²⁹⁴ כללי הבנקאות (שירות ללקוח) (עמלות), התשס"ח - 2008.

²⁹⁵ סעיף 3.2 בהוראה 7 לפרק 5 ב"תקנון עבודה סוציאלית" (להלן: "תע"ס") -

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/12488/57.pdf>

²⁹⁶ ירידה בשמיעה של 50 dB ומעלה על פי ממוצע סיפי שמיעה בתדרים 500 עד 4000 הרץ באוזן הטובה.

²⁹⁷ כהגדרתה בהוראה 1.22 בתע"ס.

²⁹⁸ נותן השירות כפי שנקבע בס' 2.4 להוראה 5 פרק 7 בתע"ס הינו ארגון למתן שירותי תמיכה לאנשים עם לקות שמיעה, שעמד בתנאי המכרז שמפרסם משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

²⁹⁹ סעיף 3.3 בהוראה 7 לפרק 5 בתע"ס - [http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-](http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/12488/57.pdf)

³⁰⁰ אדם עם לקות שמיעה שחלה אצלו ירידה בשמיעה של 50 dB ומעלה על פי ממוצע סיפי שמיעה בתדרים 500 עד

4000 הרץ באוזן הטובה והוא הורה לילד עד גיל 3, באופן חד-פעמי.

³⁰¹ נכון לשנת 2011.

³⁰² לפי הגדרתו בס' 2.4 להוראה 5 פרק 7 בתע"ס.

ה. החזר חלקי של מיסים לבעל תעודת עיוור / לקוי ראייה³⁰³

ההחזר ניתן על ידי אגף השיקום במשרד הרווחה. המדובר בהחזר חלקי של מע"מ עבור ציוד ביתי המסייע לתפקוד ושיקום אדם שהוא בעל תעודת עיוור או בעל תעודת לקוי ראייה, מגיל 18 ועד גיל זקנה, המנהל משק בית עצמאי, ואינו זכאי מחוק או הסדר אחר (כגון נכה משרד הביטחון, נכה פעולות איבה, נפגע עבודה, או נפגע תאונת דרכים).

היקף וגובה ההחזר: **מוצרים מ"קבוצה א"** – מקרר, מכונת כביסה, תנור אפייה, מזגן, מדיח כלים, דוד שמש/חשמל/גז - ההחזר יהיה עבור פריט אחד לשנה. **מוצרים מ"קבוצה ב"** – כיריים, שואב אבק, מייבש כביסה, מיקרוגל – ניתן לקבל החזר מס עבור מספר פריטים בשנה, ביחד עם פריט אחד מ"קבוצה א".

ו. סיוע חומרי והטבות לעיוורים וזקנים במעונות³⁰⁴

סיוע ברכישת מכשירי עזר מיוחדים לבעלי תעודת עיוור, באמצעות סבסוד של מכשירים כגון: מקל לבן (90% סבסוד), שעון יד ברייל (85% סבסוד), שעון מעורר (85% סבסוד), רשמקול כולל mp3 (50% סבסוד), קסטות לרשמקול (50% סבסוד) ועוד. בהקשר זה חשוב לציין כי גובה הסבסוד עבור גוף המטפל בעיוורים יעמוד על 30%; החזר מס קניה ומע"מ עבור רכישת ציוד אישי כגון: מכונת גילוח, רשמקול, רדיו ועוד; רכישת מכשירים מסובסדים וקבלת החזר מיסים³⁰⁵. בעל תעודת עיוור זכאים גם להנחה בהתקנה ובשימוש בטלפון, פטור מנסיעות עירוניות, וכן זכאי להנחה בשיעור 50% בנסיעות בינעירוניות.

ז. טלפון קווי

משרד הרווחה קובע כי מקבלי קצבת נכות כללית בשיעור העולה על 74%, וכן בעלי דרגת נכות רפואית של 80% ומעלה, **עשויים** להיות זכאים להנחה בפעילות מונה, דמי שימוש ודמי התקנת

³⁰³ הוראה 4 לפרק 6 בתע"ס -

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%206-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D/6_4.pdf

גובה ההחזר המקסימאלי הוא בהתאם לנספח להוראה 4 לפרק 6 בתע"ס אשר מתעדכן מידי פעם: מקרר עבודה - עד 842 ש"ח החזר, מקרר למשפחה - עד 1,200 ש"ח החזר, מכונת כביסה - עד 818 ש"ח החזר, תנור אפייה עד 539 ש"ח החזר, שואב אבק עד 305 ש"ח החזר, מדיח כלים עד 501 ש"ח החזר, מיקרוגל עד 200 ש"ח החזר, מזגן עד 1,200 ש"ח החזר ועוד (נכון 2011).

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%206-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D/taarif6_4.pdf

³⁰⁴ הוראה 16 לפרק 6 בתע"ס; הוראה 7 לפרק 6 בתע"ס; הוראה 4 לפרק 6 בתע"ס.

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%206-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%9D/6_16.pdf

בהתאם למידע שהתקבל במשרד הרווחה זכאים לסיוע גם עיוורים וזקנים המתגוררים בקהילה. ³⁰⁵ החזר המס נקבע בהתאם לנספח להוראה 4 לפרק 6 בתע"ס, אשר מתעדכן מעת לעת.

טלפון. גם הורים לילדים המקבלים גמלת ילד נכה בשיעור של 100% לפחות, עשויים להיות זכאים להנחה בפעילות מונה, דמי שימוש ודמי התקנת טלפון.

ח. הקלה בתשלום היטל בשל צריכת מים עודפת

בהתאם לחוק³⁰⁶, החל מיולי 2009 צריכת מים העולה על כמויות מסוימות תחויב בהיטל בגובה של 20 ₪ לכל מטר מעוקב. במסגרת החוק ניתנו "הקלות" לנכים או חולים המשתמשים בכמויות גדולות של מים לצורך טיפול רפואי. הזכאים להקלה הם: אדם שנקבעו לו על ידי המוסד לביטוח לאומי או לפי כל חוק אחר 100% נכות רפואית; אדם שנקבעו לו הטבות לפי ההסכם בדבר גמלת ניידות; אדם הזכאי לגמלת שירותים מיוחדים; וילד המקבל גמלת נכות.

ט. פטור מתשלום אגרת טלוויזיה

אגרת הטלוויזיה מוטלת לפי חוק רשות השידור³⁰⁷ על כל אדם המחזיק במכשיר טלוויזיה. בהתאם לתקנות רשות השידור³⁰⁸ קיים פטור מתשלום האגרה לאנשים עם מוגבלויות המוגדרים כך: אדם עיוור - מהמועד שבו הונפקה לו תעודת העיוור של משרד הרווחה; אדם חרש-אילם (אדם עם ירידה בשמיעה של 70 דציבל ויותר באוזן הטובה); אוכלוסיית נכים שמשרד הביטחון ומשרד האוצר מופקדים על רווחתו. נכים אלו אינם פטורים מתשלומי אגרת טלוויזיה, אבל משרד הביטחון ומשרד האוצר מממנים עבורם מתקציבם את האגרה.

י. פטור מאגרה על הגשת בקשה למינוי אפוטרופוס

המדובר באגרה של 405 ₪³⁰⁹. בנוגע לבוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות וקוגניטיביות נקבע על ידי בית המשפט לענייני משפחה³¹⁰ כי יינתן פטור מתשלום אגרה בעת הגשת בקשה למינוי אפוטרופוס עבור אדם עם מוגבלות שכלית על ידי בני משפחתו, וזאת ללא בדיקת הכנסות בני המשפחה, ובתנאי שאין לו כל רכוש, מלבד קצבאות נכות אשר משמשות למחייתו.

י"א. פטור מאגרה על הגשת תובענה

אגרת בית משפט היא אגרה שעל התובע לשלם למדינה עם הגשת התביעה. נקבע, כי בפנייה של חסוי לבית משפט לענייני משפחה לפטור מאגרה בתובענה נגד בן משפחה, בית המשפט ייתן משקל רב לעובדה כי מדובר בחסוי המיוצג על ידי האפוטרופוס שמונה לו על ידי בית המשפט. בית המשפט יבדוק האם החסוי חסר יכולת כלכלית לשלם את האגרה. בית המשפט במקרה כזה לא יסתפק בבדיקת הכנסות החסוי, אלא יבדוק את הוצאות חסוי ואת צרכיו הרפואיים וכמובן את רכושו. כמו כן, בית המשפט ייקח בחשבון שמטבע הדברים יכולותיו של חסוי לגייס כספים

³⁰⁶ היטל בשל צריכת מים עודפת – הוראת שעה, התשס"ט - 2009.

³⁰⁷ התשכ"ה - 1965.

³⁰⁸ תקנות רשות השידור (אגרות, פטורים, קנסות והצמדה), התשל"ד - 1974.

³⁰⁹ הודעת האפוטרופוס הכללי (שכר) (מס' 2), התש"ע - 2010.

³¹⁰ ת"מ 0124591/06, פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה.

מצדדים שלישיים או באמצעות לקיחת הלוואות והתחייבויות לתשלום אגרה לעתים קרובות הינה בלתי אפשרית³¹¹.

י"ב. עדיפות במקומות חניה

חוק חניה לנכים³¹² מפרט את זכאותם של אנשים עם מוגבלויות לקבלת "תו נכה" המאפשר לחנות במקומות המיועדים לכך, וכן במקומות חניה בתשלום, ללא תשלום. הזכאות היא למי שנקבעה לו נכות בשיעור של 60% לפחות, ונקבע כי התנועה בדרכים ללא רכב עשויה לערער את מצב בריאותו; לאנשים המוגבלים בהליכה וזקוקים לכסא גלגלים לצורך ניידות; וכן לאנשים המוגדרים כנכים ברגליהם הזקוקים לרכב כאמצעי תנועה. בעל תו נכה זכאי גם לפטור מאגרת רישוי (כמפורט להלן) והוא יחויב רק בדמי חידוש סמליים (כ-30 ₪).

י"ג. אגרת רישיון מופחתת לרכב של אדם עם מוגבלות

אדם עם מוגבלות הזקוק לרכב כאמצעי תנועה בגלל מוגבלותו זכאי מאת משרד התחבורה לאגרת רישיון מופחתת לרכב בסך 26 ש"ח³¹³. האנשים הנכללים בגדר הזכות: אדם הזקוק לרכב כאמצעי תנועה בגלל רגליו הנכות; אדם מוגבל בהליכה, הזקוק לכסא גלגלים לנכה לצורך ניידותו; אדם שדרגת נכותו 60% לפחות, ותנועתו בלי רכב עלולה לערער את מצב בריאותו (כגון אנשים עיוורים, אנשים עם אוטיזם, ילדים הזקוקים להנשמה, או אנשים עם פיגור שכלי שתנועתם בתחבורה ציבורית אינה אפשרית משום שהם "חסרי מנוחה ברמה קיצונית וזקוקים להשגחה צמודה"); אדם המוגדר כ"נזקק" מחמת עיוורון (עיוור לחלוטין או כבד ראייה) כאמור בתקנה 4 לתקנות שירותי הסעד³¹⁴ וקיבל תעודת עיוור.

הרכב יכול להיות רשום על שם האדם עם המוגבלות (לחוד או ביחד עם בן או בת זוג), על שם בן או בת זוג, או על שם אפוטרופוס (כגון הורה, ללא צורך ברישום ספציפי של שם הילד ברישיון), ובלבד שהוא לא משמש לצורכי עסק או מסחר.

לא ניתן לקבל אגרת רישוי מופחתת על יותר מרכב אחד. נכה המבקש למכור את רכבו נדרש לפנות למשרד הרישוי עם הקונה לצורך העברת בעלות.

לצורך קבלת אגרת רישיון מופחתת יש להמציא אישורים רפואיים עדכניים המעידים על המחלה או הנכות. ניתן גם לקבל באופן רטרואקטיבי החזר בגין אגרה ששולמה בתעריף רגיל.

³¹¹ תמ"ש (ת"א) 35611-04-10 פלוגית נ' אלמוני.

³¹² תשנ"ד - 1993

³¹³ סעיפים 18 ו-19 לפקודת התעבורה (נוסח חדש), התשכ"א-1961 (להלן: "פקודת התעבורה"). סעיף 272 א לתקנות התעבורה, התשכ"א-1961; הודעת התעבורה (אגרות), התשע"א - 2011, הסכום נכון למרץ 2011.

³¹⁴ תקנה 4 לתקנות שירותי הסעד (מבחני נזקקות), התש"ל - 1970.

בעל תג נכה (או מי שמלווה אותו) רשאי לנהוג ברכב שלגביו ניתן התג בנתיב שיועד לתחבורה ציבורית, למעט בנתיב שיועד, על פי תמרור, לרכב להסעת המונים שאינו אוטובוס.

* * *

לסיכום פרק המיסוי העקיף נעיר, כי המדובר בהנחות/הטבות/זכויות בעייתיות במיוחד, וזאת בשל כמה סיבות:

- מקור הזכות: רובן של ה"הטבות" אשר פורטו לעיל מקורן בתקנות העבודה הסוציאלית (התע"ס) אשר אין להן מעמד חוקי "חזק", והן תלויות בתקציבן של מחלקות הרווחה ברשויות המקומיות ובתקציבי משרד הרווחה. אשר על כן, הליך דרישתן הוא בעייתי ואינו ודאי (ראו הרחבה בחלק 11 לפרק זה להלן).
 - הקריטריונים - ודאות: במרבית המקרים (כפי שפורט לעיל) הקריטריונים עליהם מתבססות ההטבות אינם ברורים וידועים לכל, דבר הפוגע ביכולת לדרוש אותן ובשוויוניות שאמורה לאפיין אותם.
 - הקריטריונים – קצבת נכות: כך גם, ברוב המקרים מבוססים הקריטריונים לקבלת ההטבה על קבלת קצבת נכות – עובדה המדירה מגדר הזכאים להטבה אנשים עם מוגבלות אשר מסיבות שונות אינם זכאים לקצבת נכות, כפי שפורט בהרחבה בחלק 2 לפרק זה.
 - הקריטריונים – המודל הרפואי: גם כאן אנו רואים הטבות המסתמכות על קריטריונים רפואיים המעניקים חשיבות יתר לחסרים הפיזיים/פסיכולוגיים של אנשים עם מוגבלות, ללא לקיחה בחשבון של היבטים חברתיים.
- בכל הנוגע לשאלה הכללית שהעלינו, לגבי דמותו של האדם עם המוגבלות בעיני קובעי המדיניות, הרי שגם בנושא המיסוי העקיף מצאנו כי מדובר בהנחות או הטבות ספורדיות, המתייחסות לחלק קטן מאוכלוסיית האנשים עם מוגבלויות, תוך הסתמכות מלאה על קריטריונים ביו-רפואיים וללא ראייה כוללת של צרכים ויכולות אישיים.

³¹⁵ סעיף 71 א' 1 לפקודת התעבורה.

5. הוצאות בריאות – טיפולים, תרופות, והחזרי הוצאות בגין מכשור ואביזרים רפואיים

א. זכויות מכוח חוק ביטוח בריאות ממלכתי

בדיקות וטיפולים

חוק ביטוח בריאות ממלכתי³¹⁶ קובע את התחומים שבהם יינתנו שירותי הבריאות על פי סל שירותי הבריאות, ובין השאר רפואה מונעת וחינוך לבריאות, אבחון רפואי, טיפול רפואי אמבולטורי, טיפול נפשי, אשפוז לסוגיו, שיקום רפואי ופסיכולוגי, פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק ועבודה סוציאלית בתחום הבריאות, הספקת תרופות, מכשירים ואביזרי עזר רפואיים, רפואת שיניים מונעת לילדים, עזרה רפואית ראשונה, שירותי רפואה הניתנים במסגרת העבודה, טיפול רפואי ונפשי לגמילה מסמים ואלכוהול, ובריאות השן³¹⁷. בנוסף, קובע החוק את שיעור התשלום שנדרש המבוטח לשלם עבור השירותים הרפואיים³¹⁸.

פרשנות בית המשפט לחוק קבעה כי כל האנשים הזכאים לטיפול רפואי על פיו זכאים לקבל את הטיפול באיכות סבירה, וכי המדובר בסטנדרטים דינאמיים אשר אמורים להתאים את עצמם להתפתחויות וחדושים שונים בתחום הרפואה³¹⁹.

חשוב לציין כי הזכאות לשירותי הבריאות לפי חוק שירותי בריאות ניתנת לכלל תושבי ישראל, אלא אם כן הם זכאים להם מכוח חיקוק אחר³²⁰. **משכך, החוק לא חל באופן פרטני דווקא על אנשים המוגדרים כ"אנשים עם מוגבלות"**³²¹. נוכח האמור יובא להלן רק מידע הקשור בעיקרו לאנשים עם מוגבלויות.

פטור ותשלום מופחת לאנשים עם מוגבלות

מקבלי קצבת נכות כללית, וכן אנשים שטרם מלאו להם 18 שנים ו-3 חודשים, שמשתלמת בעדם גמלה לפי הסכם בדבר גמלת ניידות, זכאים לפטור מתשלום בעד ביקור אצל רופא פנימי ומקצועי, בעד התחייבות בבית החולים ובעד ביקור במכוני ובמרפאות חוץ³²². כמו כן, מי שמוגדר כ"נכה נתמך" לפי חוק נכי המלחמה בנאצים זכאי ל-50% הנחה ברכישת תרופות.

³¹⁶ חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד – 1994 (להלן: "חוק ביטוח בריאות").

³¹⁷ ראו: התוספת השניה לחוק ביטוח בריאות.

³¹⁸ קביעה זו מופיעה אף היא בתוספת השניה לחוק.

³¹⁹ בג"צ 9863/06 קר"ן – עמותת קטועי רגליים לוחמים נ' מדינת ישראל – שר הבריאות; בבג"ץ 2725/02 שירותי בריאות כללית נ' מדינת ישראל (טרם פורסם, ניתן בתאריך 08.09.2004) נקבע כי חובתה של המדינה לשאת בעלויות של מתן השירותים הכוללים בסל הבריאות, ובתוכם שירותים פסיכיאטריים, נובעת מהחוק. כאשר החוק המטיל חובה מהותית על המדינה - לשלם כסף לפלוגי, אשר מוגדרת מבחינת היקפה וכמותה - חייבת המדינה לקיים את החובה במלואה, ואין היא יכולה לטעון כי טעמי תקציב מונעים ממנה לקיימה. עם זאת, אין המדינה מנועה מלנהל מו"מ לגבי המחיר שישולם עבור מתן השירותים, שכן המדינה לא מחויבת להיקשר דווקא עם נותן שירות כזה או אחר.

³²⁰ סעיף 3(א) לחוק ביטוח בריאות. כך למשל, חוק הנכים (תגמולים ושיקום) תשי"ט – 1959 (נוסח משולב) עוסק בשירותים הרפואיים שמוענקים לנכי צה"ל על ידי משרד הבטחון.

³²¹ נוכח האמור, לא יובאו בסקירה שלהלן הוראותיו הפרטניות של החוק.

³²² הוראות המוסד לביטוח לאומי המופיעות באתר המוסד ("זכויותיהם של מקבלי קצבת נכות כללית במוסדות השונים"): <http://www.btl.gov.il/benefits/Disability/Pages/%D7%96%D7%9B%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA%D7%99%D7%94%D7%9D%20%D7%A9%D7%9C%20%D7%9E%D7%A7%D7%91%D7%9C%D7%99%20%D7%A7%D7%A6%D7%91%D7%AA%20%D7%A0%D7%9B%D7%95%D7%AA%20%D7%9B%D7%9C%D7%9C%D7%99%D7%AA%20%D7%91%D7%9E%D7%95%D7%A1%D7%93%D7%95%D7%AA%20%D7%A9%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D.aspx>

סיוע במימון מכשירי עזר

התוספת השלישית לחוק מפרטת את שירותי הרפואה המונעת, גריאטריה, פסיכיאטריה ומכשירי השיקום³²³ שהוא משתתף במימון. לרוב משתתף משרד הבריאות בכ-75% מהמחיר שנקבע למכשירים אלו וכן ב-90% מעלות תיקונים. הסיוע במימון ניתן לאנשים שהינם בעלי נכות קבועה ושאינם זכאים לסיוע כספי ממקור אחר³²⁴.

קביעת העלות נעשית באחת משתי דרכים: (1) קביעת סכום מירבי שנקבע על ידי המשרד למכשיר; (2) בדיקת שלוש הצעות מחיר וקביעת הזולה ביותר כמחירו של המכשיר. כאשר ניתן למבטח מכשיר שיקום שאינו מתאים לו, לדעתו, הוא זכאי לפנות בבקשה מתאימה אל ועדת החריגים אשר הוקמה לפי נוהל משרד הבריאות. ברובם של המקרים הגופים האחראים על הזכויות לקבלת השירותים הרפואיים אשר באחריות משרד הבריאות ועל תנאי התשלום הינן לשכות הבריאות המחוזיות. מבטח המתקשה לממן את חלקו ברכישת מכשיר יכול לפנות אל העובד/ת הסוציאלית/ת בלשכת הבריאות או לוועדות החריגים השונות.

בנוסף לחוק ביטוח בריאות קיימים במשרד הבריאות נהלים הנוגעים למימון מכשירי עזר, כגון השתתפות במימון רכישה ותיקון של אביזרים ומכשירי שיקום, הליכה וניידות - מכשירי הליכה, תותבות לגפיים, כפפה לכיסוי תותבת יד, נעליים רפואיות מיוחדות, חגורות תומכות גו³²⁵; השתתפות באביזרי הליכה בהתאמה אישית; מימון שתל כוכליארי (לאנשים עם מוגבלות בשמיעה)³²⁶; מימון מכשירי שמיעה לילדים ונוער עד גיל 18 על ידי קופות החולים³²⁷; השתתפות במימון מכשירי עזר לראייה - משקפיים טלסקופיות ומיקרוסקופיות לילדים ונוער עד גיל 18, עדשות מגע מיוחדות לילדים שאינם יכולים להרכיב משקפיים, תותבות עיניים, ועוד.

יש להדגיש כי לא כל אדם עם מוגבלות זכאי להשתתפות משרד הבריאות. ברשימת אלה שאינם זכאים נמצא נכים שאינם בעלי נכות קבועה; נכים שאינם מתהלכים הליכה עצמאית ותפקודית - אינם זכאים להשתתפות במימון מכשירי הליכה, נעליים רפואיות מיוחדות, תותבות גפיים וחגורות תומכות גו; נכים מאושפזים במוסדות סיעודיים, בתי חולים ומוסדות של משרד הרווחה, אינם זכאים להשתתפות במימון מכשירי ניידות הכלולים בסל ההצטיידות הבסיסי של המוסד כמו: כסאות גלגלים, מיטות ועוד, אך כן להשתתפות במימון מכשירי הליכה.

כמו כן האוכלוסיות הבאות אינן זכאיות לסיוע: נפגעי תאונות עבודה, נפגעי פעולות איבה, נפגעי צה"ל וכוחות הביטחון, נפגעי תאונות דרכים, ונפגעי פעולות בנאצים אשר זכאים לפיצוי בהתאם לחקיקה ספציפית.

כמו כן, הדבר קבוע גם בחוזר סמנכ"ל לפיקוח על קופות החולים ושירותי בריאות נוספים מספר 10-2011 – "עדכון תשלומים בעד שירותי בריאות ותרופות".

³²³ סעיף 4(א) לתוספת השלישית לחוק ביטוח בריאות.

³²⁴ לפי תשובתה של עו"ד תרצה פוקס, עוזרת ראשית לנציבת הקבילות לחוק ביטוח בריאות ממלכתי מיום ה-9.11.2011, הדבר שונה ממקרה למקרה, ולא ניתן להשיב באופן גורף האם אובדן כושר עבודה הינו תנאי הכרחי לקביעת הזכאות, או שמא ניתן להסתפק בקביעת אחוזי נכות רפואית בלבד. לדבריה, בכל מקרה יש לפנות ללשכת הבריאות באזור המגורים לבירור ספציפי של הנושא. יוער כי חוסר הקריטריונים בעניין הינו בעייתי ועשוי להביא לתוצאות בלתי שקופות ובלתי שוויוניות.

³²⁵ למשל נוהל אישור מכשירי הליכה של משרד הבריאות - חוזר מנכ"ל 13/2009.

³²⁶ השתלת שתל קוכליארי (שתל שבלול) - דוח מס' 8 של נציב קבילות הציבור לחוק ביטוח בריאות ממלכתי.

³²⁷ חוזר השתתפות ברכישת מכשיר שמיעה-7/2011; וכן חוזר סמנכ"ל מס' 10/11 - מימון מכשירי שמיעה באמצעות קופות החולים.

ב. סיוע הנוגע למכשירי עזר הניתן מאת משרד הרווחה³²⁸

- אגף השיקום במשרד הרווחה מעניק סיוע ברכישת מכשירי עזר, הנקרא "סל תקשורת" והמיועד לאנשים עם מוגבלות בשמיעה³²⁹.
- אגף השיקום במשרד הרווחה מעניק סיוע ברכישת מכשירי עזר לעיוורים³³⁰. מדובר בסבסוד חלקי של מוצרים. הזכאים הם בעלי תעודת עיוור/לקוי ראייה³³¹ שאינם זכאים מחוק או הסדר אחר³³².
- קיימים שירותי מכונים לשיקום ראייה ירודה³³³ המיועדים לאבחון והערכה, התאמת מכשירים, אימון ותרגול, תמיכה ומתן יעוץ³³⁴.

* * *

חוק ביטוח בריאות ממלכתי³³⁵ אמור, כביכול, לתת מענה לבעיית עודף ההוצאות הרפואיות של אנשים עם מוגבלויות, אשר כפי שראינו לעיל, מקבלות מענה חלקי בלבד בהוצאות חוק המס הישיר והעקיף, וחקיקת המוסד לביטוח לאומי. לכאורה, מדובר בדרך הולמת לחלוקת הנטל החברתי – כל הפרטים בחברה משלמים מס בריאות באופן פרוגרסיבי, ואילו המדינה מעניקה שירותי בריאות בהתאם לצורך של כל אחד ואחד.

השאלה העיקרית היא, האם סל השירותים הוא אכן מספק בפועל – האם הקריטריונים להענקת טיפול, מכשור או תרופה אכן תואמים את צרכיהם של אנשים עם מוגבלויות, עד כמה הוא מאלץ אותם למצוא פתרונות יקרים בשוק הפרטי, ומהו התשלום שבסופו של דבר נגבה מהם כאשר הם מקבלים את כל הטיפולים, התרופות והמכשור להם הם נזקקים.

³²⁸ יוער כי זכויות הניתנות לפי התע"ס אינן מוחלטות והינן תלויות תקציב, כפי שיפורט בפרק העוסק בנהלי משרד הרווחה, להלן.

³²⁹ סעיף 3.4 בהוראה 7 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/12488/57.pdf>

המשרד נותן החזר כספי עבור רכישת פריט אחד או יותר מאביזרי עזר, כגון: אביזרי עזר לשמיעה, אביזרי עזר לתקשורת, אביזרי התראה, ואביזרים למחשב, לטלוויזיה או לרכב. הזכאים הם אנשים (אשה: 18-60, גבר: 18-65) עם לקות שמיעה, כמפורט בהוראה. במקרים מיוחדים רשאי קלינאי התקשורת הארצי לאשר החזר כספי עבור רכישת אביזרים שאינם מופיעים ברשימה המפורטת לעיל. השתתפות משרד הרווחה והשירותים החברתיים בהחזר כספי של כל פריט תהיה בגובה 90% מעלות הפריט אך לא יותר מ-3,036 ₪ (נכון ל-1.1.05). הסכומים מעודכנים בהתאם לעליית המדד ב-1.1 בכל שנה). סך סל התקשורת הנ"ל יעמוד לרשות כל אדם כל 4 שנים מיום זכאותו, ובמהלכן. סכום ההשתתפות לכל פריט מפורסם בנספח לתע"ס, בחוברת התעריפים שבחוור המנכ"ל.

³³⁰ הוראה 7 לפרק 6 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/88A4B48C-7750-468D-9EF8-9A49DE44CF00/12640/692.pdf>

³³¹ הקריטריונים: העדר ראייה מוחלט, או חדות ראייה מרבית של 3/60 מטר בעין הבריאה ביותר אף בעזרת משקפיים, או צמצום שדה הראייה כך שזווית הראייה המרבית אינה עולה על 20 מעלות בעין הבריאה ביותר אף בעזרת משקפיים.

³³² פירוט הפריטים המסובסדים, רמת הסבסוד ומשך תקופת הבלאי מפורטים בטבלה אשר מופיע בלינק המקשר להוראה (לעיל).

³³³ הוראה 11 לפרק 6 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/994B2AB2-B7AD-4611-8BAA-29FAD5C8CBA5/0/611.pdf>

³³⁴ הזכאים הינם: "כבד ראייה" בעל תעודת עיוור; "כבד ראייה" ללא תעודת עיוור, ואשר חדות ראייתו מ-6/24 ועד 3/60 לאחר תיקון אופטימלי, שדה ראייתו מעל 20 מעלות, לאחר תיקון אופטימלי, וכן "כבד הראייה" הסובל מקשיים בתפקוד כתוצאה ממוגבלת הראייה שלא ניתנת לשיפור באמצעות רפואת העיניים הקונבנציונלית. השירות ניתן ללא הגבלת גיל.

³³⁵ סעיף 4(א) לתוספת השלישית לחוק ביטוח בריאות.

מדו"חות שנערכו לאחרונה בעניין הזכות לבריאות של כלל האוכלוסייה, עולה כי התשובה הינה שלילית.³³⁶ מהדו"חות עולה כי במהלך העשור האחרון חלה ירידה עקבית במימון תקציב המדינה את שירותי הבריאות,³³⁷ טשטוש הגבולות בין המגזר הציבורי לפרטי³³⁸, בד בבד עם תהליך מתעצם של הפרטת המערכת³³⁹, כולל הרחבה ממשית בנתח שירותי הבריאות המסופקים על ידי ספקים עסקיים, אשר עבורם בריאות האוכלוסייה אינה יעד כשלעצמו, אלא אמצעי לעשיית רווחים. מגמות אלה הביאו להעמקת פערי הבריאות הקיימים בין קבוצות אוכלוסיה חזקות לבין קבוצות חלשות, אשר עמן נמנים רוב האנשים עם מוגבלויות.

אחת הנקודות הבעייתיות ביותר הינה תשלומי ההשתתפות, שהינם סכומים אחידים המוטלים על בעלי הכנסה נמוכה וגבוהה כאחד, ואשר מונעים אנשים בעלי אמצעים מוגבלים מלפנות לשירותי הרפואה.³⁴⁰ אמנם, כפי שכתבנו לעיל, בהתאם להוראות המוסד לביטוח לאומי, מקבלי קצבת נכות כללית זכאים לפטור מתשלום בעד ביקור אצל רופא פנימי ומקצועי, בעד התחייבות בבית החולים ובעד ביקור במכונים ובמרפאות חוץ. אולם, יש לשים לב כי המדובר בהטבה למקבלי קצבת נכות ולא לכלל האנשים עם מוגבלות. כמו כן, לא מדובר בהנחה או בפטור לכלל שירותי הבריאות הנצרכים.

סוגייה בעייתית נוספת הינה סוגיית זכויות הבריאות של **אנשים עם מוגבלות נפשית**, אשר חוק ביטוח בריאות ממלכתי אינו מעגן היום את זכויותיהם לטיפול מרפאתי, אלא רק את התרופות הנצרכות על ידם. מזה כעשור מתנהלים מהלכים המכונים "הרפורמה בשירותי בריאות הנפש", שמטרתם להעביר את האחריות למתן שירותים רפואיים בבריאות הנפש לידי קופות החולים, יחד עם כלל שירותי הבריאות, אולם אלה לא הושלמו. בפועל קיים היום פיצול – קופות החולים אחראיות על מימון התרופות, משרד הבריאות אחראי על האשפוז, וקיימת עמימות מי אחראי על הטיפול בקהילה, דבר היוצר עיוותים חמורים הן בשיקולים התקציביים של הממשלה והקופות, והן בטיב הטיפול ובאחריות.

כך, בשעה שתקציבם של תחומי הרפואה ה"גופניים" מובטח באמצעות חוק ביטוח בריאות ממלכתי (אשר אף הוא, כאמור אינו נקי מבעיות), הקובע, בין השאר, מנגנון עדכון תקציבי אוטומטי לכל ענפי הרפואה שבאחריות קופות החולים, תקציבו של תחום בריאות הנפש כבול לתקציב הממשלתי של משרד הבריאות, דבר המביא לשחיקתו המתמדת ולחסרים חמורים עליהם נעמוד בפרק "בריאות הנפש" להלן.³⁴¹

³³⁶ ראו לעניין זה: דו"ח "אי שוויון בבריאות והתמודדות עמו" של האגף לכלכלה וביטוח בריאות במשרד הבריאות, דצמבר 2010 (אמה אברבוד, ניר קידר, טוביה חורב); דו"ח הביניים של צוות הבריאות להערות הציבור, אוגוסט 2011, <http://j14.org.il/spivak/?p=385>; וכן נייר העמדה שהגישה האגודה לזכויות האזרח לועדת טרכטנברג, אוגוסט 2011 <http://www.acri.org.il/he/wp-content/uploads/2011/08/trachtenberg.pdf>

³³⁷ בהתאם לדו"ח, חלקה הציבורי של ההוצאה הלאומית לבריאות ירד מכ-75% מהתמ"ג בשנות ה-90 ל-62% בשנת 2010, כשהמוצע במדינות ה-OECD עומד על 72%.

³³⁸ כגון שירותי רפואה פרטית בבתי החולים; מכירת שירותים שאינם כלולים בסל הבריאות; שיווק ביטוחים משלימים על ידי קופות החולים.

³³⁹ בהתאם לדו"ח, חלקה הפרטי של ההוצאה הלאומית לבריאות (רכישת שירותים פרטיים, השתתפות עצמית ברכישת תרופות או ביקורים אצל רופאים יועצים ובדיקות הדמיה, ביטוחים משלימים ופרטיים) עלתה מ-30% בעת חקיקת חוק ביטוח בריאות ממלכתי (1994) ל-38% ב-2010, כשהמוצע במדינות ה-OECD הוא 28%.

³⁴⁰ על פי דו"ח מחקר של מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל ושל ארגון הגיונט, 2006.

³⁴¹ המידע הנוגע לכשלי מערכת בריאות הנפש בישראל ניתן ברובו על ידי גבי עדית סרגוסטי מארגון "זכות", החבר בקואליציה של ארגוני הצרכנים והמשפחות הפועלים בתחום בריאות הנפש.

בכל הנוגע לשאלה הכללית שהעלינו, לגבי דמותו של האדם עם המוגבלות בעיני קובעי המדיניות, הרי שבנושא הבריאות אין כמעט כל התייחסות פרטנית לאנשים עם מוגבלויות והפרדה בינם לבין אנשים הנזקקים לשירותים רפואיים באופן אקראי. גם הפטור הניתן לעתים על תשלום לביקור רופא מסתמך באופן גורף קבלת קצבאות מהמוסד לביטוח לאומי, ולכן אינו מכסה את כלל האנשים עם מוגבלויות. כפועל יוצא מחוסר ההתייחסות הפרטנית לאנשים עם מוגבלויות, אין גם כל התייחסות להוצאות גדולות או תדירות יותר בענייני בריאות, או לצרכים מיוחדים, כגון תעדוף בקביעת תורים.

6. זכויות אנשים עם מוגבלויות נפשיות

אנשים עם מוגבלויות נפשיות סובלים מסטיגמה שלילית מוגברת בכל תחומי החיים, בנוגע ליכולתם להשתלב בחברה, ובין השאר, ואולי בייחוד, בתחום התעסוקה. לפי דו"ח של נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, 50% מכלל העובדים עם המוגבלויות הינם בעלי מוגבלויות פיזיות, 25% בעלי מוגבלויות נפשיות ו-25% בעלי מוגבלויות שכליות או שמיעתיות³⁴².

בנוסף, כפי שהוזכר לעיל, זכויותיהם לטיפול רפואיים אינן מעוגנות במסגרתו של חוק בריאות ממלכתי, והן אמורות להיות מוקנות להם על ידי משרד הבריאות ומשרד הרווחה, ולא על ידי קופות החולים, באופן המעורר קשיים רבים³⁴³, אשר נעמוד עליהם להלן.

החוק המרכזי העוסק בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות נפשיות הינו חוק שיקום נכי נפש בקהילה³⁴⁴ הקובע את זכאותם של אנשים בוגרים (מעל גיל 18) אשר נקבעה להם נכות נפשית בשיעור העולה על 40%, לשיקום בקהילה, בדרכים מגוונות. נכון להיום ממומנים השירותים על ידי משרד הבריאות, ונסקור אותם בקצרה להלן.

"סל השיקום" המוגדר בחוק כולל מספר שירותים, המרכיבים את התוכנית השיקומית הפרטנית³⁴⁵:

א. תיאום טיפול

מתאם טיפול אחראי ליישום ותיאום מתן כל השירותים, ותפקידו לעזור לבנות את תוכנית השיקום האישית שתתאים לרצונות, לצרכים וליכולות, ולאחר מכן לעזור לממש אותה.

ב. תעסוקה

סיוע בהפניה ובמימון של שירותי אבחון, מרכזי שיקום מקצועי (אבחון), הכשרה לעבודה והשמה במקום עבודה מתאים) ובשילוב בעבודה.

תעסוקה נתמכת³⁴⁶ – תעסוקה מוגנת בשוק החופשי, למי שאינו זכאי לכך על ידי המוסד לביטוח לאומי. התעסוקה תהיה במסגרת הסכם שיחתם, והתגמול יעמוד במתחייב מחוק שכר מינימום³⁴⁷ ותקנות שכר מינימום³⁴⁸, ולא יפחת משליש שכר המינימום.

³⁴² דו"ח נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות (2007).

³⁴³ http://www.hearing.org.il/sip_storage/FILES/0/210.pdf

³⁴⁴ המידע בנוגע לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות נפשיות פורסם בניירות עמדה של "הקואליציה של ארגוני הצרכנים והמשפחות הפועלים בתחום בריאות הנפש" וכן על ידי ארגון "בזכות".

³⁴⁵ חוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס – 2000 (להלן: "חוק שיקום נכי נפש בקהילה").

³⁴⁶ בכל מקום שלא מצוין אחרת, המקור הוא חוק שיקום נכי נפש בקהילה. החוק מתייחס לאנשים עם מוגבלויות נפשיות כ"משקמים".

³⁴⁷ נהל מס' 81.005: תעסוקה נתמכת-סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות. לרשימת הנהלים המלאה ראו נספח א' לפרק השני בדו"ח זה.

³⁴⁸ חוק שכר מינימום, תשמ"ז – 1987 (להלן: "חוק שכר מינימום").

³⁴⁹ תקנות שכר מינימום (שכר מותאם לעובד עם מוגבלויות בעל יכולת עבודה מופחתת), התשס"ב – 2002 (להלן: "תקנות שכר מינימום").

מפעל מוגן³⁴⁹: תעסוקה שיקומית מוגנת למי שאינו מסוגל להשתלב בשוק החופשי. המדובר בשירות תעסוקתי תומך המיועד ל"משתקמים" המגלים רצון לעבוד בסביבה מוגנת, או כשלב הכנה לקראת חזרה למעגל העבודה וההשתלבות בעבודה בשוק הפתוח. המפעל המוגן אמור להיות בעל מאפיינים של סביבת עבודה נורמטיבית, ומטרתו היא לאפשר התנסויות במגוון של עבודות ותפקידים ברמות מורכבות שונות, תוך שימת דגש על העלאת רמות השכר של המשתקמים. המשתקם יקבל הסבר כיצד מחושב התשלום הניתן לו. לפחות 90% מההכנסות מעבודת המשתקמים ישמשו לתגמול למשתקמים לאחר ניכוי ההוצאות על קניית חמרי גלם בלבד.

במידה והמשתקם כבר אינו זקוק יותר לשירות המפעל המוגן עקב שיפור במצבו, עובד מקצועי, בשיתוף המשתקם, ידאג לבניית תוכנית מעבר להעסקה בשוק החופשי או לקבלת שירות תעסוקה נתמכת לקראת מעבר לשוק החופשי. זאת, בתיאום עם מתאם הטיפול או המטפל האישי.

במקרה של עזיבה זמנית עקב הידרדרות במצב בריאותו של משתקם, תינתן לו האפשרות לחזור למפעל המוגן לאחר שהוכח שיפור במצבו.

מועדון תעסוקתי³⁵⁰ - שירות תעסוקתי תומך המיועד למשתקמים המעוניינים להשתייך לסביבה תעסוקתית מוגנת ותומכת, פיתוח מיומנויות ויכולת תפקוד. הפעילות במועדון כוללת התנסויות של טכניקות למידה קוגניטיביות, ובניית מיזמים עסקיים. במקום בו קיימת עבודה יצרנית הנושאת רווחים יועבר מהמועדון תשלום למשתקמים, שאינו שכר עבודה, אלא תמריץ כספי. התשלום לא יפחת מ-90% מההכנסות מהעבודה לאחר ניכוי ההוצאות על קניית חומרי גלם. כל יתר ההוצאות משולמות ע"י משרד הבריאות.

המשתקם יקבל מידי חודש הסבר מדויק כיצד מחושב התשלום הניתן לו. במידה וחל שיפור במצבו של המשתקם והוא אינו זקוק יותר לשירות תעסוקה, עובד השמה, בשיתוף העובד המקצועי והמשתקם, ידאג למעבר מסודר להעסקה בשוק החופשי. במקרה של עזיבה זמנית, עקב הידרדרות במצב בריאותו של משתקם, תינתן לו האפשרות לחזור למסגרת השירות, לאחר שהוכח שיפור במצבו. חזרה למקום העבודה תלויה בהסכם העבודה בין מסגרת התעסוקה ומקום העבודה.

ג. השכלה

השכלה נתמכת: מסייע לתלמידים להשתלב בתכניות לימודים בתנאי למידה ייחודיים. השכלה נתמכת אפשרית במסגרות נורמטיביות בלבד (תיכונות, ביי"ס לחינוך מבוגרים וכו'). קיימת אפשרות להצטרף לכתה רגילה או במידת הצורך להצטרף לקבוצה הומוגנית למשתקמים הלומדים במסגרת נורמטיבית. התלמיד מלווה בליווי מקצועי, הן במהלך שיתופו והכנת תכנית הלימודים והן במהלכם. במסגרת ההשכלה הנתמכת: הקניית השפה העברית לעולים חדשים במסגרות אולפן; הרחבת השכלה וגילוי תחומי עניין חדשים לכלל המתמודדים עם מחלת נפש; השלמת 10-12 שנות לימוד; השלמת תעודת בגרות; הכרת המחשב ככלי עזר להרחבת השכלה באופן עצמאי. המצטרף לכתה רגילה משתתף בעשרה אחוזים משכר הלימוד. המצטרף לקבוצה

³⁴⁹ נוהל מס' 81.003 של משרד הבריאות: מפעל מוגן שיקומי - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.

³⁵⁰ נוהל מס' 81.005 של משרד הבריאות: מועדון תעסוקתי - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.

משתתף בעלות של 50 ש"ח בחודש. יוער כי מסגרת זו אינה מחליפה את השיקום המקצועי הניתן דרך מערך השיקום של הביטוח הלאומי.

השכלה אקדמאית נתמכת: תוכנית המיועדת לסטודנטים עם מגבלה נפשית. התוכנית כוללת ליווי ותמיכה אישית לצורך התמודדות עם קשיים שעולים במהלך שנת הלימודים כמו: משא ומתן עם האוניברסיטאות, חיזוק כושר הלמידה לקראת משימות לימודיות ושילוב והתמודדות חברתית. התמיכה לא כוללת השתתפות בשכר לימוד (אם כי ניתן במקרים מסוימים להגיש בקשה למוסד לביטוח לאומי לצורך סיוע במימון חזרה ללימודים אקדמיים, כאשר עזיבתם היתה על רקע התמודדות עם מוגבלות נפשית שהחלה בזמן הלימודים). התוכנית מתקיימת באוניברסיטה העברית בירושלים באוניברסיטת חיפה, באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטת בר אילן. התוכנית מיועדת לאנשים שהתקבלו ללימודים אקדמיים ונמצאו זכאים לתמיכה.

חונכות אקדמאית³⁵¹: במסגרת החונכות מקבל כל סטודנט ליווי של חונך (סטודנט בעצמו) במשך עד ארבע שעות שבועיות. החונכות מתייחסת לשלושה תחומים בחיי הסטודנט - **התחום הלימודי**, כולל רכישת הרגלי למידה ואסטרטגיות למידה, כמו: קריאה פעילה, הכנה למבחנים, התמצאות בספרייה, שימוש במחשב; **התחום הרגשי חברתי**, כולל פיתוח מיומנויות חברתיות, כמו: פניה למרצה או לעמית לצורך סיוע לימודי ממוקד, נוכחות באירועים חברתיים סטודנטיאליים, קבלת ביקורת. **התחום המערכתי-ארגוני**, כולל התמצאות במסגרת האקדמאית, למשל בתהליכי רישום לקורסים, בהבנת הפונקציות השונות באוניברסיטה, והתמודדות עם גורמים בה. חונכות אקדמאית ניתנת כיום בארבע אוניברסיטאות: בתל אביב, באר שבע, חיפה וירושלים ע"י עמותות רעות.

ד. בריאות³⁵²

כאמור לעיל, תחום הבריאות של אנשים עם מוגבלות נפשית אינו מוסדר על ידי חוק ביטוח בריאות ממלכתית ועל ידי קופות החולים, אלא על ידי משרד הבריאות.

סל שירותים אמבולטוריים בבריאות הנפש³⁵³: שירותי אבחון, הערכה, ייעוץ וטיפול פסיכו-תרפויטי, התערבות, טיפול אישי, משפחתי, קבוצתי, מעקב תמיכה ואחזקה, שיקום וביקורי בית. כמו כן, הערכה תפקודית והכנה לשיקום, והפניות לקבלת סל שיקום.

טיפול שיניים³⁵⁴: כולל סיוע בהפניה ובמימון טיפול שיניים משמר וטיפול פרוטטי (קיבוע שיניים קיימות ומלאכותיות) בהתאם לאמות מידה שיקבע שר הבריאות, לפיהן הפעלת השירות תעשה

³⁵¹ נוהל מס' 89.001 של משרד הבריאות: דף הנחיות להפעלת שירותי חונכות שיקומית.

³⁵² יוער כי זכויות הניתנות לפי התע"ס אינן מוחלטות והינן תלויות תקציב, כפי שיפורט בפרק הנוגע לנהלי משרד הרווחה, להלן.

³⁵³ נוהל מס' 70.002 של משרד הבריאות; נוהל שירות מרפאתי בבריאות הנפש.

נוהל מס' 77.001 של משרד הבריאות - יחידת מיון קהילתי.

טיפול יום: טיפול אינטנסיבי במסגרת תומכת להתמודדות עם מצבי משבר נפשי והחרפות שאינם ניתנים לטיפול על ידי טיפול מרפאתי. הטיפול היומי (כ- 6 שעות ביום) כולל טיפול ומעקב תרופתי, פסיכו-תרפויטי, פרטני וקבוצתי ואבחון שיקומי.

זכות להערכה תקופתית: בתום תקופה שתקבע בתוכנית הטיפול (שלא תעלה מעל 6 חודשים) יבצע המטפל בשיתוף המטופל הערכה תקופתית שתתועד בכתב ותאושר על ידי מנהל השירות המרפאתי או מטפל בכיר. המטרה היא לקבוע באיזו מידה הושגו יעדי הטיפול, האם יש התוויות לסיומו ומהם היעדים להמשכו.

³⁵⁴ נוהל בריאות השן (מס' 8.4) של משרד הבריאות - שירות דנטלי לנזקקים במרפאות ציבוריות או פרטיות, וחוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס - 2000. הזכאות לטיפול שיניים כוללת זכאות חד פעמית בהתאם לסל שירותים

"בהתאם לסדרי עדיפויות מקצועיים ובכפוף למגבלת משאבים"³⁵⁵. זמינות הטיפול תלויה בתקציב משרד הבריאות לצורך זה. חלק מעלות הטיפול הינה במימון "המתרפא", לרבות טיפולי עזרה ראשונה על פי "מחירון לנזקים" של משרד הבריאות³⁵⁶.

שירותים נוספים הכלולים בסל השירותים (ואינם דורשים תשלום מהמטופל): מתן חוות דעת או תעודת רופא על פי הוראה של הפסיכיאטר המחוזי, או על פי צו בית משפט בהליך פלילי; חוות דעת או תעודת רופא במסגרת חוק הנוער או חוק שיקום חולי נפש בקהילה; דו"ח לגורמי טיפול / שיקום / חינוך; דו"ח / תעודת רופא למימוש זכויות מול רשויות; דו"ח / תעודת רופא להתערבות רפואית חודרנית מכוח התוויות רפואיות; מתן חוות דעת לצורך מינוי אפוסטרופוס גוף ו/או רכוש.

סוגי אישור רפואי עליהם האחראי לתשלום הוא הפונה המטופל: דו"ח / תעודת רופא להתערבות רפואית שלא מכוח התוויות רפואיות; חוות דעת משפטית / מקצועית / תעודת רופא בתביעה אזרחית; בדיקת מסוגלות הורית (לרבות על פי הפנייה מבית משפט).

סל שירותי בריאות הנפש לגמילה³⁵⁷: שירותי אשפוז במוסדות משרד הבריאות (כולל עמותות הממומנות ע"י המשרד); שירותים מרפאתיים; גמילה תוך ביתית; הזכות לקבלת שירות אמבולטורי בתחום ההתמכרויות.

תחלואה כפולה³⁵⁸ (התמכרות לסמים או לאלכוהול שמלווה אליה הפרעה נפשית או מחלת נפש) - **שיקום אמבולטורי**: מטופל הסובל מתחלואה כפולה זכאי לשיקום ביחידות אמבולטוריות ושיקומיות בבריאות הנפש ויחידות ייעודיות לטיפול בתחלואה כפולה ומסגרות ולשכות ממשרד הרווחה.

תחלואה כפולה - מסגרת טיפול אשפוזית³⁵⁹: מיועד לבעל מחלת נפש או מצב פסיכוטי חריף ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים (ע"פ מכתב מרופא העובד במסגרות האמורות); מעל גיל 18.

אבחונים פסיכולוגיים מאת אגף השיקום במשרד הרווחה³⁶⁰: במקרים בהם לא קיימת אפשרות לבצע אבחון או בדיקה פסיכולוגית באמצעות משרד הבריאות, הרשות המקומית או האגף לטיפול באדם המפגר, תפנה עו"ס המחלקה לשירותים חברתיים לקבלת אישור ממפקח השירות לשיקום במחוז למימון האבחון/הבדיקה הדרושה. אבחונים/בדיקות פסיכולוגיות מיוחדות שאותן ניתן לממן על סמך הנחיה זו הם: אבחון נזיר-פסיכולוגי; אבחון פסיכו-דיאגנוסטי; אבחון ספציפי

דנטאליים אשר יינתנו בהתאם לסדרי עדיפויות מקצועיים ובכפוף למגבלת משאבים. יש להתחיל את הטיפול ולסיים אותו בתוך 12 חודשים מתאריך האישור. במקרים מיוחדים יינתן אישור לטיפול משמר מתום לא פחות משנתיים מסיום הטיפול ולטיפול משקם מתום לא פחות מחמש שנים בסיום הטיפול.

בנוסף, קיימת זכות לקבל טיפולי שיניים במרכזים רפואיים לבריאות הנפש ע"י המסגרת האשפוזית. שירות זה מיועד למטופל המאושפז במרכז רפואי לבריאות הנפש מעל שנה. מנהלי מרכזים רפואיים לבריאות הנפש צריכים לדאוג לקיומן של מרפאות שיניים במרכזים.

המוסד המאשפז (במימון משרד הבריאות) הוא האחראי הישיר על כל הוצאות מרפאת השיניים. המטופל ישלם 5% מעלות הטיפול ע"פ "מחירון משרד הבריאות לנזקים". במקרים בהם אין למטופל כל יכולת כספית - שירותי בריאות הנפש יכולים לפטור אותו מהשתתפות עצמית.

³⁵⁵ לפי תשובתה של עו"ד תרצה פוקס, עוזרת ראשית לנציבת הקבילות לחוק ביטוח בריאות ממלכתי, מיום ה-9.11.2011, היקף הזכויות לטיפולים דנטאליים נקבע בהחלטת הועדה, לגבי כל מקרה באופן פרטני.

³⁵⁶ http://www.health.gov.il/download/michrazim/m15_2010_091210.pdf

³⁵⁷ נוהל מס' 40.006 של משרד הבריאות: הפעלת שירות אמבולטורי בטיפול בהתמכרויות.

³⁵⁸ נוהל מס' 40.005 של משרד הבריאות: דרכי פניה של משתמשים בסמים למסגרות שיקום בקהילה.

³⁵⁹ נוהל מס' 40.004 של משרד הבריאות: אשפוז במחלקה לתחלואה כפולה של מכורים לחומרים פסיכו אקטיביים.

³⁶⁰ ס' 4.5 להוראה 17 לפרק 5 בתקנון עבודה סוציאלית - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/CF8D3D23-D523-48AF-A4C7-A639886653AA/0/517.pdf>

ללקות למידה. הזכאים הם אנשים עם נכות גופנית, חושית, או נכות התפתחותית, בגילאי 21-65 לגברים, ו-21-60 לנשים, המתגוררים בקהילה, ואינם זכאים לשירותים אלו ע"פ חוק או הוראה אחרת. האבחונים יעשו לא יותר מאחת ל-3 שנים.

ה. חברה ופנאי³⁶¹

סיוע בהפניה ובמימון של מועדונים חברתיים במסגרות רגילות ומיוחדות לבילוי חברתי והקניית מיומנויות חברתיות בשעות הפנאי. המועדונים החברתיים מיועדים לבילוי שעות הפנאי, למתן הזדמנות ליצירת קשרים חברתיים ולהרחבת המעגל החברתי.

ו. הדרכה למשפחות

השרות ניתן על ידי משרד הבריאות לבני משפחה של אנשים המתמודדים עם מוגבלות נפשית. תפקידם של מרכזי הייעוץ למשפחות הוא ליצור קשר עם המשפחות להן מיועד השרות ולסייע להן בהתמודדות עם בן המשפחה, באמצעות סל שירותים הניתן במסגרת מרכזי הייעוץ ושיתופי פעולה עם שירותי השיקום, בתי החולים באזור, המרפאות לבריאות הנפש, קופות החולים, הלשכות לשירותים חברתיים ועוד.

השירות כולל: ייעוץ, הדרכה והנחיה למשפחות נכי הנפש; נופשונים - סיוע בהפניה ובמימון שהייה קצרת מועד במסגרת מגורים מיוחדת מוגנת בעבור נכי הנפש החיים דרך כלל עם משפחותיהם.

ז. שירותי חונכות שיקומית

השירות מיועד לאדם אשר הנכות על רקע נפשי צמצמה את יכולתו והזדמנויותיו להשתלב בחברה, הזקוק לליווי והנחייה אינטנסיביים ואישיים. הליווי ניתן פעם או פעמיים בשבוע, עד 3 שעות שבועיות, לתקופה ממוצעת של בין שנה וחצי לשנתיים.

ח. שירותי סומכות שיקומית³⁶²

השירות מיועד להעניק תמיכה, ליווי ועזרה למשתקמים עם מוגבלות נפשית החיים בקהילה. העזרה ניתנת לאנשים המתקשים בתפקוד היומיומי להתארגנות טובה יותר במשק הבית, ולשיפור תפקוד בתחומים הבאים: טיפול בילדים, שימוש בתקציב, ארגון הקניות, תזונה נכונה, הכנת ארוחות, ניקיון וסדרי הבית, שמירה על ביגוד ורהוט כולל ליווי לקבלת טיפול רפואי. שירותי הסומכות מיועדים לאדם אשר הנכות על רקע נפשי צמצמה את יכולתו והזדמנויותיו

³⁶¹ נוהל מס' 82.002 של משרד הבריאות: מועדון חברתי - סטנדרטים לפתיחה והפעלה.
³⁶² נוהל מס' 89.002 של משרד הבריאות: דף הנחיות להפעלת שירותי סומכות שיקומית.

להשתלב בחברה, הזקוק לליווי, והנחייה אינטנסיביים ואישיים בחיי הבית. הליווי יהיה עד 6 שעות שבועיות ישירות עם המשתקם, ובנוסף לכך שעות הדרכה³⁶³.

ט. החזרי הוצאות נסיעה בתחבורה ציבורית³⁶⁴

ועדת שיקום אזורית רשאית לאשר החזר הוצאות נסיעה בתחבורה ציבורית שהאדם זקוק לה לצורך מימוש תוכנית השיקום.

י. זכאות לקרן שיקום³⁶⁵

קרן שיקום, הפועלת במסגרת סל שיקום, נועדה להעניק סיוע כספי לאוכלוסיית נפגעי הנפש, להם אין כל מקור מימון אחר, כאמצעי לביצוע תוכניות שיקום פרטניות בתחומי תפקוד שונים על בסיס שיקול מקצועי.

הקרן מסייעת לנפגעי נפש עם תוכניות שיקום מובנות, כדי לשפר את תפקודם בתחומי החיים השונים; הסיוע ניתן לפונה שאין לו הכנסות או רכוש שיכולים לשמש למטרות שיקום ושאינן גורם אחר שיכול לממן מטרות שיקום; פניה לבקשת סיוע תידון אחת ל-5 שנים לכל היותר ובתנאי שלא תתייחס לנושא שלא הוגשה בגינו בקשה בעבר; גובה הסיוע לא יעלה על פעמיים מסכום קצבת הנכות המרבית הניתנת לאדם בעל 40% נכות נפשית; הקרן לא משתתפת בטיפולים רפואיים או קניית אביזרים רפואיים; לא יתקבלו בקשות לשירותי דיור שיקומיים שמשרד הבריאות או המוסד לביטוח לאומי סייע להם.

הזכות כוללת: **השכלה/תעסוקה** - מימון שכ"ל חלקי או מלא; אביזרי לימוד; ציוד לתעסוקה חלקי או מלא; מימון הוצאות שונות הנדרשות להפעלת תוכניות שיקום מקצועי; (הסיוע יינתן רק לאחר שהתקבל סירוב בכתב מהמוסד לביטוח לאומי למימון התוכנית). **מגורים בקהילה** - מימון לרכישת ציוד אישי בסיסי, כאשר הציוד יהיה רכושו האישי של הפונה וירשם על שמו (סיוע בשיפוץ – רק אם הדירה בבעלות המשתקם ורק אם השיפוץ הוא תנאי הכרחי לאפשר מגורים סבירים); **מיומנויות חברתיות ושעות פנאי** - סיוע כספי לרכישת ציוד למימוש תחביבים; סיוע כספי מוגבל למימוש פעילויות שונות לשיקום חברתי לפרק זמן של עד שלושה חודשים.

י"א. זכויות אנשים עם מוגבלות נפשית בהליך הפלילי

ייצוג בידי סגור ציבורי³⁶⁶: מיועד לחולה שמאושפז או נמצא בטיפול מרפאתי על פי צו בית משפט. מדובר בזכאות להיות מיוצג בדיונים בפני ועדה פסיכיאטרית ובעררים על החלטותיה ע"י

³⁶³ היקף שעות ההדרכה משתנה בהתאם למספר המשתקמים לסומך. כאשר לסומך משתקם אחד או שניים מספר שעות ההדרכה הפרטניות לחודש עומד על שעה בשבוע ואילו מספר שעות ההדרכה הקבוצתית עומד על שעה וחצי בחודש. כאשר ישנם 3 או 4 משתקמים לסומך מספר שעות ההדרכה הפרטנית לחודש עומד על שעה בשבועיים ואילו מספר שעות ההדרכה הקבוצתיות עומד על שעה וחצי בחודש. כאשר מספר המשתקמים עומד על 5 או 6 לסומך, מספר שעות ההדרכה הפרטנית עומד על שעה וחצי בשבועיים ואילו מספר שעות ההדרכה הקבוצתית עומד על שעה וחצי בשבועיים.

³⁶⁴ סעיף 14(ג) לחוק שיקום נכי נפש בקהילה.

³⁶⁵ נוהל מס' 80.004 של משרד הבריאות: דף הנחיות להפעלת קרן שיקום.

סנגור ציבורי שמונה ע"י הסנגוריה הציבורית. כן קיימת זכות לייצוג משפטי בטיפול כפוי³⁶⁷, וזכויות סוציאליות מסויימות (כגון קבלת טיפול שיניים) בעת האשפוז³⁶⁸.

* * *

כאמור, אנשים עם מוגבלות נפשית סובלים מסטיגמה שלילית מוגברת בכל תחומי החיים, בנוגע ליכולתם להשתלב בחברה, ובין השאר, ואולי בייחוד, בתחום התעסוקה. מחקרים בארץ ובעולם מראים כי שיעור האבטלה בקרב אנשים עם מוגבלות פסיכיאטרית נע בין 80%-ל-90%. מהספרות המקצועית עולה כי ניתן לייחס חלק משעור האבטלה של אוכלוסיה זו לסטיגמה ולאפליה של מעסיקים כלפיהם. סטיגמה זו הינה פועל יוצא של התפיסה שרווחה שנים רבות ולפיה יכולתם של אנשים עם מוגבלות פסיכיאטרית להשתלב בעולם העבודה בשוק החופשי נמוכה מאוד. אמונה זו נבעה מהתפיסה כי הסימפטומים של המחלה ואופייה פוגעים בצורה ניכרת בתפקודו של האדם עם המגבלה הנפשית ועל כן אינם מסוגלים לתפקד באופן סביר בשוק העבודה החופשי³⁶⁹.

במחקר שנערך בארץ לאחרונה נמצא כי 35% מהמשתתפים אינם מוכנים לעבוד עם אדם עם מוגבלות נפשית ו-52% אינם מעוניינים להעסיק אדם עם מוגבלות נפשית³⁷⁰. הסיבות לכך הן מגוונות: בניגוד למחלות, ולמוגבלויות פיזיות ותחושתיות, המוגבלות הנפשית בדרך כלל איננה ניתנת לזיהוי מדויק על ידי עין בלתי מקצועית, ולכן גם קשה יותר, אינטואיטיבית, לדעת איפה בדיוק מתקשה העובד, אילו התאמות יכולות להקל עליו ולאפשר את עבודתו, ומן הסתם אלה יותר מורכבות ודורשות שאר רוח והכנסה של התאמה מסוג גורם אנושי. אנשים רבים יותר בחברה חוששים מפני אנשים עם מוגבלויות נפשיות, ולא מעוניינים להיות בקרבתם, לרבות במקום העבודה.

בנוסף, כפי שהוזכר לעיל, זכויותיהם לטיפולים רפואיים אינן מעוגנות במסגרתו של חוק בריאות ממלכתי, והן אמורות להיות מוקנות להם על ידי משרד הבריאות ומשרד הרווחה, ולא על ידי קופות החולים, באופן המעורר קשיים רבים.

בהתאם לנייר העמדה של "הקואליציה של ארגוני הצרכנים והמשפחות הפועלים בתחום בריאות הנפש", ההדרה המתמשכת של מטופלי שירותי בריאות הנפש משירותי הבריאות הכלליים מחד, וחוסר פיתוח של השירותים הקיימים (וכן שחיקה הדרגתית של תקציבי המרפאות שבאחריות משרד הבריאות) מצד שני, הביאו למחסור חמור בשירותי בריאות הנפש בקהילה, לתורי המתנה ממושכים (האורכים חודשים רבים, גם במקרים דחופים), לצריכת רפואה פרטית יקרה, אשפוזים שניתן היה למנעם על ידי טיפול בקהילה, ולהעדר מוחלט של שירותים מרפאתיים בחלק מאזורי הפריפריה. עוד נמצא, כי הטיפול בילדים ובני נוער בקהילה חסר במיוחד, ואף קיימים חוסרים

³⁶⁶ צו טיפול בחולי נפש (החלת מתן ייצוג בידי סנגור ציבורי), התשס"ו - 2006.

³⁶⁷ תקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי), תשס"ו - 2006.

³⁶⁸ חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991; תקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992.

³⁶⁹ "סטיגמה ואפליה כלפי אנשים עם מגבלה פסיכיאטרית בשוק העבודה: עדויות מהספרות ודיון בדרכים לשיפור המצב" עניין של גישה 10, 91-102 (2010).

³⁷⁰ שטרך, נ., שרשבסקי, י., בידני אורבך, א., לכמן, מ., זהבי, ט., ושגיב, נ. "סטיגמה, אפליה ובריאות הנפש בישראל: סטיגמה כלפי אנשים שחלו במחלה פסיכיאטרית וכלפי טיפול נפשי". מאיירס-גיוינט- מכון ברוקדייל, משרד הבריאות והמכון הלאומי לחקר שירותי הבריאות ומדיניות הבריאות, 6 (2007).

בצוות ייעודי לילדים ונוער בתוך בתי החולים הפסיכיאטריים. בשל כל אלה, רק חלק קטן מהזקוקים לכך מקבלים טיפול מרפאתי, וקרוב ל-75% אינם מקבלים טיפול במסגרות ציבוריות. מהדו"ח עולה, כי התקציב הציבורי המיועד לבריאות הנפש בישראל מהווה רק 40% מהתקציב המוקצה במדינות מערביות אחרות.

על מנת לנסות ולפתור את כל אלה יש, ראשית, לדאוג לעיגון הזכויות הבריאותית-נפשיות בחוק, אקט שיקנה מסגרת תקציבית ומשפטית מחייבת, ויבטיח את זכויות המטופלים לטיפול ראוי, על פי קריטריונים שוויוניים. העיגון החוקי צריך לכלול גם סל טיפולים ואמות מידה מחייבים, שכן כיום היקף הטיפול הניתן וסוגו משתנה באופן בולט ממרפאה למרפאה.

לסיום חלק זה נציין כי הידע הקיים ברפואה והמגמות העכשוויות בעולם מצביעים על החשיבות שבאיחוד רפואת הגוף והנפש, הן מבחינה מקצועית-טיפולית והן מבחינה כלכלית מערכתית. לאיחוד זה, אם יתקיים בתחום מתן השירותים בפועל, תהיה השפעה חשובה בקידום התייחסות שוויונית למחלות נפש ביחס למחלות "גופניות", בהקטנת הסטיגמה והבושה, המהוות חלק גדול מההתמודדות עם המוגבלות.

7. זכויות דיור

א. רכישת דירה³⁷¹

משרד השיכון מעניק הלוואות מסייעות ברכישת דירה בריביות נמוכות יחסית העומדות על 4.5% ל-20 שנה. ההלוואה המקסימלית עומדת על כ-160,000 ₪. ההלוואות ניתנות בהתאם לפרמטרים שונים, כגון האזור בו נמצאת הדירה, המצב המשפחתי, ושירות בצה"ל או שירות לאומי. הזכאים הם עיוורים בעלי תעודת עיוור מטעם משרד הרווחה; בעלי נכות צמיתה או דרגת אי כושר עבודה יציבה של 75% ומעלה, או מוגבלות בניידות בשיעור של 75% ומעלה, בהתאם לקביעת המוסד לביטוח לאומי, משרד הבריאות או משרד הביטחון; נכים המשתמשים בכסא גלגלים המחזיקים באישור ממשרד הבריאות או הביטחון על הזדקקותם לכסא – כל עוד הם עונים על ההגדרה של "חסר דירה" (שאינן ולא הייתה להם דירה בבעלותם, למעט מקרים מסוימים בהם הדירה אינה זמינה להם או שהועברה ללא תמורה עקב גירושם).

ב. סיוע בשכר דירה (בדיור "רגיל")³⁷²

משרד השיכון מסייע בתשלום שכר דירה למשך שנה. לאחר תום השנה ניתן להגיש בקשה לסיוע למשך שנה נוספת. גובה הסיוע ניתן בהתאם למצב המשפחתי וחומרת הנכות. גובה הסיוע המקסימלי למשפחה עם ילדים עומד על כ-1,200 ₪ לחודש, והוא ניתן רק למשפחה המתקיימת מקצבת אי כושר השתכרות בשיעור של 75% או יותר (כלומר – שהנכה עצמו וגם בן/בת זוגו אינם עובדים, ויש להם ילדים). גם הסיוע הזה מסתמך באופן גורף על היות האדם בעל אחוזים מקסימליים של אי כושר עבודה – כלומר, הוא בדרך כלל לא יינתן לאנשים עובדים. סיוע מיוחד, בגובה 95% משכר הדירה, יוענק ליחידים מעל גיל 18 עם מוגבלות שהינם מחוסרי דירה ומתקיימים מקצבת אי כושר השתכרות של 75% ויותר, ואינם מקבלים סיוע אחר בעל אופי דירי. הסיוע יועבר אליהם באמצעות אגודה או עמותה אשר תשכור את הדירה ותשכיר להם אותה בשכירות משנה.

מי שהוכר כמסייע לנטרול תוצאות אסון הכור בצ'רנוביל³⁷³ מי שהוכר על ידי משרד הביטחון כ"ותיק מלחמת העולם השנייה", וכן נכי המלחמה בנאצים³⁷⁴, אשר מוגדרים כבעלי נכות של עד 49% והמקבלים משכורת ממשרד האוצר לפי דרגת נזק 1-3 זכאים לתוספת סיוע של כ-10% על הסכומים הניתנים. תנאי הזכאות חופפים את אלה של הזכאות לסיוע ברכישת דירה, כפי שפורטו לעיל.

³⁷¹ נוהל מס' 08/02 של משרד הביטחון והשיכון. כל הנהלים המוזכרים בפרק זה הינם של משרד הביטחון והשיכון.

³⁷² נוהל זכאות לסיוע של חסרי דירה (מס' 08/01); נוהל בנושא השתתפות בשכר דירה (מס' 08/04); נוהל כללים ואופן הטיפול ביחידים בעלי צרכים מיוחדים המטופלים על ידי אגודות (מס' 08/23).

³⁷³ לפי חוק המסייע לנטרול תוצאות אסון צ'רנוביל, התשס"א - 2001

³⁷⁴ על פי חוק נכי מלחמה בנאצים, תשי"ד - 1954.

ג. רכישת דירה שהוגדרה כ"דיר ציבורי"³⁷⁵

דירות שהוגדרו כ"דיר ציבורי" הושכרו בשכר דירה נמוך על ידי חברות אכלוס מטעם משרד השיכון (עמידר, עמיגור, חלמיש, פרזות, שקמונה) לאוכלוסיה עם קשיים כלכליים. במהלך העשור האחרון התקיים תהליך של רכישת הדירות על ידי הדיירים תוך קבלת מענק. כאשר מדובר באדם עם מוגבלות (אשר נקבעה לו דרגת נכות רפואית של 100% לצמיתות, או שהוא נזקק לכסא גלגלים), המענק הינו משמעותי - לעתים עד גובה 90% ממחיר הדירה, המוגבל בגובה מחיר דירה של 870,000 ש"ח.

ד. שכירות מסובסדת בשיכון הציבורי³⁷⁶

הזכאים הם אנשים שאינם דיירי השיכון הציבורי, ובדרך כלל משפחות בעלות 3 ילדים ומעלה. כמשפחה "חסרת דירה" תחשב משפחה בה אחד מבני הזוג נזקק לכסא גלגלים, או יחיד הנזקק לכסא גלגלים, ובלבד שסך הכנסותיו/הם אינו עולה על השכר הממוצע במשק.

ה. החלפת דירה³⁷⁷

אדם עם מוגבלות המשתמש בכסא גלגלים וגר בדיר ציבורי בדירה שאינה קומת קרקע, בבניין ללא מעלית או בעל מעלית לא נגישה; או שהוא גר בדירה שאינה מתאימה ואינה ניתנת להתאמה למגבלותיו; או שהוא נמצא במצוקה בריאותית ועל פי חוות דעת רפואית עליו להחליף את דירתו; יוכל להחליף דירה בתוך הדיר הציבורי.

ו. דירות נ"ר (נכסי רכישה)³⁷⁸

אנשים עם מוגבלות שלהם קשיים מיוחדים ("רתוקים" לכסא גלגלים, מוכרחים לגור בדירת קרקע, הכנסתם לא עולה על הממוצע במשק, ואם הם דיירים השיכון הציבורי – הדירה שבה הם מתגוררים אינה נגישה ואינה ניתנת להנגשה, וכן עולים עם מוגבלות) ולא נמצא להם פתרון במסגרת הדיר הציבורי, יכולים לאתר באופן עצמאי דירה אשר תירשם על שמה של המדינה ותושכר להם בהתאם לכללים הנהוגים בדיר הציבורי.

ז. מקדמה לסיוע בפתרון בעיות דיר³⁷⁹

המוסד לביטוח לאומי נותן לעתים מקדמות לצורך פתרון בעיות דיר לאנשים המקבלים קצבת נכות, בהתאם לאישורו של פקיד השיקום. גובה המקדמה מושפע מדרגת הנכות שנקבעה – אדם בעל דרגת נכות הפחותה מ-50% - עד לסכום הקצבה המקסימלית כפול 3 (כלומר כ-7,000 ₪);

³⁷⁵ חוק הדיר הציבורי (זכויות רכישה), התשנ"ט – 1998. על אף שהחוק הוקפא מספר פעמים במסגרת חוק ההסדרים, פעלה המדינה מכוח נהלים הדומים לו.

³⁷⁶ נוהל הקצאת דירות בשכירות בשיכון הציבורי (מס' 08/05); חוק הדיר הציבורי (זכויות רכישה), תשנ"ט-1998.

³⁷⁷ סעיף 6 לנוהל הקצאת דירות בשכירות בשיכון הציבורי (מס' 08/05).

³⁷⁸ נוהל דירות נ"ר – זכאות ותהליך רכישה (מס' 08/06); נוהל הקצאת דירות בשכירות בשיכון הציבורי (08/05).

³⁷⁹ תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גמלה) תשל"ט - 1979.

אדם בעל דרגת נכות העולה על 50% - עד לסכום הקצבה המקסימלית כפול 6 (כלומר כ-14,000 ש"ח).

ח. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלות שכלית³⁸⁰

לאנשים עם פיגור שכלי יש זכות ל"סידור חוץ ביתי", כגון במעון, בקרב משפחה אומנת, בדיור בקהילה או במקום אחר מחוץ לביתם. ועדת האבחון אמורה לתת עדיפות לדיור בקהילה. ההשמה במסגרת חוץ ביתית ממומנת בדרך כלל על ידי משרד הרווחה (בשיעור של 75%), והרשות המקומית בה התגורר האדם לפני שנכנס למסגרת (בשיעור של 25%). בנוסף, 80% מקצבת הנכות מופנים לקרנות ייעודיות המעניקות שירותים שונים לאנשים עם מוגבלות. 20% נוספים נותרים בידי המשפחה, על מנת לסייע להם לשמור על קשר עם בן המשפחה ועל מנת לכסות דמי נסיעה והוצאות אירוח. ברוב המקרים נדרשים האפוסטרופוסים להשתתף במימון המסגרת החוץ ביתית (למשל, כאשר מדובר בפנימיות ומשפחות אומנה - ההשתתפות תנוע בין 189 ש"ח לחודש כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש (ברוטו) הינה עד 626 ש"ח³⁸¹, ועד 2,022 ש"ח השתתפות כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש (ברוטו) הינה 2,893 ש"ח ומעלה).

ט. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלות נפשית³⁸²

אנשים עם מוגבלות נפשית זכאים לסיוע שיקומי בקהילה הכולל גם סיוע בתחום הדיור. המדובר בסיוע בשכר דירה במסגרות דיור כגון דיור עצמאי, מוגן, או הוסטל; סיוע במימון שירותי ליווי, הכשרה והשגחה במסגרות המגורים; וסיוע לרכישת ציוד ראשוני למגורים חדשים. הזכאים לסיוע הינם אנשים בני למעלה מ-18 שנים בעלי נכות רפואית-פסיכיאטרית בשיעור של 40% לפחות. בנוסף, במקרים בהם יש לקרובים של אדם עם מוגבלות המתגורר עמם הוצאות דיור נוספות בגין צרכים מיוחדים הקשורים בנכותו, הם יוכלו לקבל סיוע בשכר דירה לרבות למטרת רכישת הדירה, על פי שיקול הדעת של הועדות המוסמכות.³⁸³

תעסוקה בדיור המוגן: לכל דייר תהיה תעסוקה מתאימה בשעות הבוקר מחוץ לדיור המוגן, לפחות למשך חצי יום. במקרים מיוחדים תתקיים גם תעסוקה בשעות אחרות. במידה והדייר הפסיק לעבוד, ידאג מתאם הטיפול להפנייתו לגורם רלבנטי להמשך תהליך השיקום התעסוקתי.

תשלומים: הדיירים אמורים לשאת בעלות חיי היומיום לכל פרטיהם. תשלום הארנונה לא יעלה על התשלום המקובל לאנשים עם מוגבלות (ראו פרק ההנחה בתשלומי ארנונה לעיל). תשלום שכר

³⁸⁰ חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט – 1969; תקנה 14.2 לתע"ס; תקנה 14.12 לתע"ס; טבלת השתתפות הורים בפנימיות ובמשפחות אומנה לשנת הלימודים תשע"ב.
http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%2014%20-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%90%D7%93%D7%9D%20%D7%94%D7%9E%D7%A4%D7%92%D7%A8%taarif14_12b.pdf
³⁸¹ הסכומים נכונים לינואר 2011.
³⁸² חוק שיקום נכי נפש בקהילה, תש"ס – 2000; סעיף 63 לחוק התכנון והבניה, תשכ"ה – 1965.

³⁸³ בעקבות בג"צ 10944/04 "ידיד" העמותה לסיוע הדדי וקידום פעולות נ' מדינת ישראל - משרד הבינוי והשיכון (11.5.05).

הדירה לא יעלה על סכום הזכויות ממשרד השיכון. כל הוצאה אחרת מוטלת על ספק השירות, במידה והדירה בבעלות הספק. קניית המזון הינה פרטנית או קבוצתית, ע"פ החלטת הדיירים.³⁸⁴

י. דיור חוץ ביתי לאנשים עם מוגבלויות שאינן נפשיות/פיגור³⁸⁵

המדובר בסוגי דיור שונים, הכוללים מעון פנימייתי, בית קבוצתי, משפחה אומנת או מערך דיור מוגן בקהילה. ההפנייה למסגרות הדיור נעשית על ידי ועדות ההשמה הפועלות במחלקות לשירותים חברתיים של משרד הרווחה באזור המגורים, לאחר שמוצו האפשרויות לטיפול שיקומי במסגרת הקהילה. הזכאים הינם (במצטבר): אנשים עם מוגבלות עד גיל זקנה, שנקבעה להם נכות רפואית בשיעור של 40% לפחות – נכות פיזית והזדקקות לעזרה בכל או רוב פעולות היום יום, נכות חושית (עיוורון או חירשות), ליקויים נוירו-אורגניים, תפקוד שכלי גבולי, ליקויי למידה וליקויי תפקוד והסתגלות.

י"א. השתתפות עצמית³⁸⁶: ילד עד גיל 18 הנמצא במסגרת חוץ ביתית – הוריו יישאו בהוצאות ההחזקה של ילדם במסגרת, בהתאם לגובה הכנסתם ובהתאם לטבלת השתתפות המתפרסמת מעת לעת בחוברת התעריפים של משרד הרווחה. כמו כן, במקרים בהם מקבלת המשפחה גמלת ילד נכה, תופסק זכאותו לגמלת ילד נכה;

מבוגר הנמצא במסגרת חוץ ביתית – 80% מקצבת הנכות שלו תופנה למסגרת; במידה ויש לו הכנסות אחרות – אם הוא משתכר מעבודה, שכרו פטור עד גובה קצבת הנכות. מעל גובה קצבת הנכות ועד השכר הממוצע במשק – הוא ישלם השתתפות עצמית בגובה 40% מהמשכורת. מעבר לכך – השתתפות תהיה בגובה 50% מהמשכורת. בכל הנוגע להכנסותיו שלא מיגיע כפיים – תשולם השתתפות עצמית בגובה 50% מההכנסה החודשית³⁸⁷

* * *

³⁸⁴ נוהל מס' 80.002 של משרד השיכון: דיור מוגן - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.

³⁸⁵ סעיף 5 להוראה 4 בפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/D59B18D3-E970-4EE6-B00D-F5DF63405E67/0/54.pdf>.

המדובר ב"זכויות" המוענקות על ידי האגף לשירותי רווחה ושיקום במשרד הרווחה לאנשים עם מוגבלויות גופניות וחושיות.

³⁸⁶ הוראה 4 לפרק 5 בתע"ס, סעיפים 12-14 להוראה 5 בפרק 5 בתע"ס. טבלת השתתפות הורים בפנימיות ובמשפחות אומנה לשנת הלימודים תשע"ב:

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%2014%20-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%90%D7%93%D7%9D%20%D7%94%D7%9E%D7%A4%D7%92%D7%A8/taarif14_12b.pdf

³⁸⁷ באשר לאנשים עם מוגבלויות שיש להם נכסים משמעותיים, הרי שלפי סעיף 12.3 ג) להוראת תע"ס 5 מצוין במפורש כי תקרת ההשתתפות של המושם לא תעבור את גובה דמי האחזקה. עולה מכך אם כן, שהמושם ישתתף לפי הגבוה מבין 50% הכנסתו החודשית שלא מיגיע כפיים או עלות אחזקתו החודשית במסגרת.

הזכות לדיור הינה אחת מהזכויות החברתיות הבסיסיות. לסיכום פרק הדיור ניתן לומר כי המדובר בסיוע נמוך יחסית הניתן לאנשים בעלי אמצעים דלים מאוד, ועל אף שאין מחלוקת על כך שהוא אכן מסייע להם, נשאלת השאלה – מניין יקחו את המשאבים הנותרים למימוש זכותם הבסיסית (והיקרה) זו. מעבר לכך, וכפי שנציין בהרחבה בפרקים הבאים, רובו ככולו של הסיוע מבוסס על נהלים והוראות תע"ס, אשר תוקפם החוקי אינו איתן, והם ניתנים בהתאם ליכולות התקציביות של הרשויות מעת לעת.

בכל הנוגע לשאלה הכללית שהעלינו, לגבי דמותו של האדם עם המוגבלות בעיני קובעי המדיניות, הרי שגם בנושא הדיור אין במידה רבה ראייה מערכתית כוללת של מאפיינים וצרכים של אנשים עם מוגבלויות בכלל, ומוגבלויות שאינן פיזיות, בפרט. מעבר לבעייתיות הנובעת ממקור ההטבות, שהינו חלש כאמור, הרי שאופיין של אותן הטבות הינו למעשה של הנחות ושל סעד לנזקקים, כמותן מצומצמת, והן אינן לוקחות בחשבון את כלל הצרכים הדיוריים הלגיטימיים של אנשים עם מוגבלויות.

8. נגישות

א. כללי

בעיות נגישות הינן אחד החסמים העיקריים בפני השתלבותם של אנשים עם מוגבלויות במרחב הציבורי, ובין השאר – בעבודה. מקומות עבודה רבים יכלו, באופן תיאורטי, להיות פתוחים לאנשים עם מוגבלויות, לו היו יכולים לצאת מביתם ולהגיע אליהם בכוחות עצמם או בעזרת סיוע סביר. עם זאת, מאחר ומדובר בנושא נרחב ומורכב, במסמך זה נדון בעיקריו בלבד.

חוקי ותקנות הנגישות³⁸⁸ עסקו, עד לפני מספר שנים, בנגישות פיזית בלבד, ולמבנים בלבד, וגם זאת בצורה מוגבלת ביותר. פרק הנגישות בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות³⁸⁹ הינו רחב יריעה הרבה יותר, וכולל נגישות למקומות רבים יותר (שאינם דווקא מבנים – בהתאם לרשימה בתוספת הראשונה לחוק השוויון) וכן התייחסות לנגישות שאינה רק נגישות פיזית – כגון נגישות לאנשים עם מוגבלויות חושית, ונגישות לאנשים עם מוגבלויות שכליות, נפשיות ואוטיות. כמו כן מדובר על נגישות של שירותים (בהתאם לרשימה בתוספת השניה לחוק). בנוסף לכך מתבצעים מהלכים שונים להגברת הנגישות על ידי גורמים ממשלתיים³⁹⁰.

הנגישות מוגדרת בהרחבה בסעיף 19א לחוק כ"אפשרות הגעה למקום, תנועה והתמצאות בו, שימוש והנאה משירות, קבלת מידע הניתן או המופק במסגרת מקום או שירות או בקשר אליהם, שימוש במתקניהם והשתתפות בתכניות ובפעילויות המתקיימות בהם, והכל באופן שוויוני, מכובד ועצמאי". עם זאת יש לציין, כי פרק הנגישות כולל גם סייגים לחובת הנגישות (סימן ה'), תקנות אשר יש להתקין, והחלה הדרגתית בלבד.

ב. נגישות שהוסדרה בחקיקה ספציפית

נגישות לשירותי ומתקני בזק³⁹¹

מדובר בהתאמות שעל בעל רישיון למתן שירותי טלפוניה פנים ארציים נייחים או ניידים לבצע על מנת להנגיש את השירותים לאנשים עם מוגבלויות. למשל, על בעל רישיון, המציע ללקוחותיו ציוד קצה, להציע לפחות שני דגמים של ציוד קצה המיועד לאנשים עם לקויות שמיעה בהתאם לדרישות המופיעות בחוק, שני דגמים לפחות של ציוד קצה המיועד לאנשים עם לקויות ראייה בהתאם לדרישות המופיעות בחוק, שני דגמים לפחות של ציוד קצה המיועד לאנשים עם מוגבלויות בהפעלת הידיים בהתאם לדרישות המופיעות בחוק וכדומה. יש להדגיש כי בעל הרישיון לא ייגבה תשלום על ההתאמות הללו.

³⁸⁸ ובעיקר חוק התכנון והבניה, תשכ"א – 1965 (להלן: "חוק התכנון והבניה").

³⁸⁹ (הכוונה בעיקר לסימנים ג', ד', ה' ו-ח' לפרק ה'1 לחוק השוויון, בצירוף פרק ה'1א לחוק התכנון והבניה, אשר נחקק בעקבותיו).

³⁹⁰ ראו לדוגמא הוראת מנכ"ל משרד התמ"ת מס' 8.19 – "עידוד פתרונות טכנולוגיים לאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים" המעודדת מחקר ופיתוח של מוצרים תעשייתיים המספקים פתרונות טכנולוגיים לאוכלוסיות בעלות צרכים מיוחדים (ובכלל זה מוצרים חדשים, שיפור מוצרים קיימים, והוספות טכנולוגיות למוצרים קיימים), מתוך מטרה מוצהרת "לאפשר לאוכלוסיה זו השתלבות בחברה ובשוק התעסוקה" -

<http://www.moital.gov.il/NR/exeres/691D6817-C96F-4BF2-A13A-B5545D3B4664.htm>

³⁹¹ תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות (נגישות לשירותי בזק ולמתקני בזק), תשס"ט-2009.

מדובר בהתאמות נגישות לאנשים עם מוגבלויות שיש לבצע באתרי עתידות, גנים לאומיים, שמורת טבע, שטחים שמנהלת קרן קיימת לישראל או שמנוהלים על ידי צד שלישי מטעמה, אשר הוכשרו באופן מלא או חלקי לקליטה אינטנסיבית של קהל.

באתרים לעיל תהיה לאדם עם מוגבלות נגישות רציפה למקומות הבאים: לכניסה הראשית לאתר ממקום החניה, מהמדרכה, מתחנת ההסעה, ממקום להורדת ולהעלאת נוסעים ומשביל ציבורי עיקרי; מהכניסה הראשית לאתר אל מוקדי העניין; לבניין המצוי באתר ופתוח לציבור, לשירות ציבורי באתר, כגון מזנון, בית שימוש נגיש וכדומה.

עם זאת, יש להדגיש כי במידה וסבר הגוף המנהל של האתר, לאחר שעשה כל שביכולתו לבצע את אותן התאמות נגישות, כי הנגשה מסוימת תגרום לפגיעה מהותית באתר או כי לא ניתן לבצע התאמות עקב סיבה הנדסית בהתאם לאישור של מורשה לנגישות מבנים, הוא יבצע, לאחר התייעצות עם מורשה נגישות השירות, התאמות נגישות חלופיות המבטיחות נגישות וחוויה משמעותית, כגון הגעה עם רכב נגיש קרוב ככל האפשר למוקד העניין.

על אף האמור לעיל, כאשר מדובר באתר חדש, חל איסור לפתוח אותו לציבור, אלא לאחר שבוצעו בו התאמות נגישות לפי האמור בתקנות. יש לציין כי התקנות קובעות החלה הדרגתית של ההתאמות, כאשר תוך 10 שנים מיום החלת התקנות (2018) יש להשלים 100% מן התאמות הנגישות באתרים לעיל.

הנגשת כבישים לחציה³⁹³

בהתאם לחוק, ליד כל צומת שבו רשאים הולכי רגל לחצות את הכביש ובכל מעבר חציה מסומן יהיו המדרכה, אי התנועה ואבני השפה מונמכים באופן המאפשר ירידה ועליה נוחות ב"עגלת נכים" (!) לכביש וממנו בשיפוע שלא יעלה על 10%. כמו כן, למעט מקרים חריגים, לא יוקם ולא יוצב על מדרכה מתקן כלשהו, אלא אם כן הושאר מרווח למעבר נוח ל"עגלת נכים".

נגישות בחניה³⁹⁴

בהתאם להוראות החוק, נכה רשאי לחנות את רכבו הנושא תג נכה במקום שאין החניה מותרת בו אם מתקיימים כל התנאים הבאים: כאשר בסמוך למקום האמור, אין מקום חניה מוסדר לנכים או שהוא לא היה פנוי בזמן החניה; כאשר בסמוך למקום האמור לא מצוי מקום אחר שהחניה בו מותרת או שהוא לא היה פנוי בזמן החניה; החניה נעשית באופן שאין בה סיכון לעוברי דרך ואין היא מונעת מעבר חופשי להולכי רגל, לעגלות ילדים או לעגלות נכים; וכן החניה אינה גורמת להפרעה ממשית לתנועה. יש להדגיש כי החוק הנ"ל יחול גם על אדם המתלווה אל הנכה והנוהג עבורו ברכב.

³⁹² תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לאתר), תשס"ח-2008.

³⁹³ חוק הרשויות המקומיות (סידורים לנכים), התשמ"ח - 1988

³⁹⁴ חוק חניה לנכים, תשנ"ד - 1993

יש לציין כי סעיף 4(ב) לחוק תוקן בשנת 2005 וקובע כי בהתאם להגדרות חוק השוויון מקום ציבורי חייב לשלם על חניית נכה באם החניה הנגישה היחידה היא בתשלום.

נגישות למוסדות חינוך³⁹⁵

בהתאם לתקנות, קיימת חובה בהנגשה בסיסית לכל מבני החינוך הקיימים בארץ.

התאמות ברכוש המשותף

בעל דירה שהוא אדם עם מוגבלות, או שבן משפחתו של בעל הדירה הוא אדם עם מוגבלות או שהאדם ששוכר ממנו דירה הוא אדם עם מוגבלות, רשאי לבצע התאמות ברכוש המשותף, בכפוף להוראות החוק³⁹⁶. כאשר ביצוע ההתאמה או השימוש טעונים היתר בהתאם לחוק התכנון והבנייה³⁹⁷, לא יהיה ניתן לבצע את ההתאמות ללא ההיתר. כמו כן, על ההתאמה להיעשות בדרך שתצמצם את הפגיעה בבעלי הדירות האחרים ובחזות הבית.

בחלק מן ההתאמות אין צורך בהסכמת בעלי הדירות (למשל כאשר מדובר בהתקנת מאחז יד או חספוס עדין של המדרגות), בחלק ישנה דרישה להסכמת רוב בעלי הדירות בבנין המשותף (למשל כאשר מדובר בהרחבת שביל גישה קיים או החלפת ריצוף) ובחלקן דרושה הסכמה של בעלי הדירות שבעלותם 60% מהדירות שבבית המשותף (למשל כאשר מדובר בהכשרת מקום כמקום חנייה או ייחוד או הקצאה של מקום חנייה קיים). עם זאת, אם מצא המפקח על המקרקעין כי בעל דירה התנגד מטעמים בלתי סבירים לביצוע ההתאמה או התנה את הסכמתו בתנאים בלתי סבירים, והחליט לאשר את ביצוע ההתאמה, החלטתו תגבור על זו של בעל דירה בבנין המשותף.

ביצוע ההתאמות ייעשה על חשבון בעל הדירה. אולם, אדם המוגבל בניידותו יכול להיות זכאי לקבלת הלוואה חד פעמית לצורך ביצוע שינויים או שיפוצים מסוימים בדירתו כדי להתאימה לצרכיו, כגון הרחבה, התאמה או הוספת פתחים לדירה לצורך מעבר כסא גלגלים או מכשיר הליכה, שינויים או תוספות חיוניים במבנה השירותים הסניטריים, בניית שבילים או משטחי גישה לעגלת נכים, כולל מעקות ותמיכות, התאמות במטבח והתקנת מעלון³⁹⁸.

הזכאים לסיוע הינם נכים המוגבלים בניידותם אשר חלה הרעה במצב בריאותם ועקב מגבלותיהם חייבים להתאים את הדירה בה הם מתגוררים או עתידים להתגורר. סיוע בהתקנת מעלון יינתן כאשר מדובר בבית שבו התגורר הנכה בטרם היותו "מרותק לכיסא גלגלים", כאשר המעלון הוא הפתרון היחידי לבעיית הניידות שלו בביתו. במקרים מיוחדים יינתן גם סיוע לשינוי מקום המגורים, כאשר הדבר הוא הכרחי לפי החלטת הוועדה, וכן שנעשה בשל שינוי במקום העבודה של הנכה או משפחתו המטפלת בו.

הסיוע יינתן ליחיד או משפחה שבעלותם לא יותר מדירה אחת בעת הגשת הבקשה לסיוע. בנוסף, על הבקשה לסיוע להיות מוגשת בטרם ביצוע ההתאמות.

* * *

³⁹⁵ תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במוסד חינוך קיים), תשע"א - 2011

³⁹⁶ סעיף 59(ג) לחוק המקרקעין, תשכ"ט - 1969.

³⁹⁷ התשכ"ח - 1965.

³⁹⁸ הוראה מס' 08/10 של משרד הבינוי והשיכון - נוהל סיוע לשיפור תנאי הדיור של מוגבלים בניידותם.

על אף רוחן המתקדמת של התקנות, ומתוך חשש (אשר מתממש במקרים אחרים של חקיקה מתקדמת, כגון זו העוסקת בתעסוקה) כי יישומן יפגור אחרי רוחן זו, יש לדעתנו מקום לחשיבה על תמריצים מיסויים שיינתנו לבעלי עסקים אשר יפעלו להנגשת העסק שלהם לאנשים עם מוגבלויות.

9. חינוך

א. חינוך מיוחד ושילוב בחינוך הרגיל³⁹⁹

חינוך מיוחד חינוך: חוק חינוך מיוחד³⁹⁹ מגדיר את זכותם של ילדים עם מוגבלות בגילאים 3-21 לחינוך מיוחד חינוך או לשילוב בחינוך הרגיל (חינוך גם הוא). החוק רלוונטי לעניינינו, מאחר והוא אמור להוות את הבסיס הראשוני והתשתית לתעסוקה בעתיד.

ואכן, חינוך מיוחד מוגדר בחוק כהוראה, לימוד וטיפול שיטתיים, לרבות טיפולי פיזיותרפיה, ריפוי בדיבור, ריפוי בעיסוק בהתאם לצרכי הילד, וכן על פי תוכנית לימודים אישית. מטרתו המוצהרת של החינוך המיוחד, על פי החוק, היא לקדם ולפתח את כישוריו ויכולתו של הילד, לתקן ולשפר את תפקודו הגופני, השכלי, הנפשי וההתנהגותי, להקנות לו ידע, מיומנות והרגלים ולסגל לו התנהגות מקובלת בחברה, במטרה להקל על שילובו בה ובמעגל העבודה.

ילדים עם מוגבלות זכאים לחינוך מיוחד חינוך באזור מגוריהם או באזור הקרוב ככל האפשר לאזור מגוריהם, במסגרות שונות: גן ילדים לחינוך מיוחד, גן ילדים משולב, כיתה לחינוך מיוחד בבית ספר רגיל ומסגרות משולבות. הזכות לחינוך מיוחד, הן במהותה והן באופן החינוך המיוחד עצמו, נקבעת על ידי ועדות ההשמה של משרד החינוך, אשר אמורה להתחשב גם ברצון ההורים ואף ברצונו של הילד עצמו.

שילוב: בשנת 2002 תוקן החוק והוכנס בו פרק ד'1 הדן בשילוב בחינוך הרגיל⁴⁰⁰. פרק זה הינו במהותו מהפכני, ואמור לשקף את הגישה לפיה אנשים עם מוגבלויות, ובכלל זה ילדים עם מוגבלויות, צריכים להוות חלק מהחברה והקהילה כבר בשלבים מוקדמים – הן למענם והן למען הקהילה.

ב. תוכנית לימודים אישית⁴⁰¹

תוכנית הלימודים האישית קובעת את צרכיו של התלמיד בתחומי החינוך, הלימוד והטיפול במסגרת החינוכית שהוא לומד בה. התכנית מתבססת על תיאור מצבו של הילד, כפי שנקבע בתהליכים של הערכה ואבחון. התכנית נקבעת בתחילת כל שנת לימודים. התכנית נבנית בשיתוף פעולה של צוות רב מקצועי ובשיתוף ההורים, ובמידת האפשר, גם התלמיד עצמו.

³⁹⁹ חוק חינוך מיוחד, התשנ"ח – 1988; חוזר מנכ"ל 1.2-21 אספקת שירותים רפואיים למסגרות החינוך המיוחד במסגרת חוק החינוך המיוחד תשנ"ט/9 (א); חוזר מנכ"ל 1.2-25 יישום חוק ח"מ, שירותים פרא רפואיים במסגרת החינוך המיוחד תש"ס/8 (א); חוזר מנכ"ל 1.2-1 יישום חוק החינוך המיוחד – השתתפות משרדנו במימון שירותי הזנה, תוספת שירותי היקף וניקיון במהלך שנה"ל התש"ע; חוזר מנכ"ל 1.2-2 אספקת שירותים לגני הילדים לח"מ באמצעות המרכזים להתפתחות הילד בתשנ"ט, תשנ"ט/7 (א); חוזר מנכ"ל 1.2-22 קווים מנחים לעבודתם של מטפלים פרא-רפואיים במסגרות הח"מ, תשנ"ט/10 (א); חוזר מנכ"ל 1.2-8 סיעות במסגרות הח"מ, תשנ"ח/10 (ג), ז' בסיוון תשנ"ח; חוזר מנכ"ל 1.2-4 חינוך מיוחד חינוך לילדים חריגים בגיל 3-21, תשנ"ח/9 (א).

⁴⁰⁰ ראו גם חוזר מנכ"ל 1.2-37 תכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל – לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות, תשס"ח/3 (ד').

⁴⁰¹ חוזר מנכ"ל 1.2-1 תכנית לימודים אישית לתלמידים במסגרות החינוך המיוחד, נ"ח 7.

ג. סיוע לתלמידים חולים בבתייהם באמצעות עמותת תללי"ם⁴⁰²

התוכנית נועדה להקל על חזרתו של התלמיד למסגרת החינוכית ועל שילוב בה. תלמידים בגילאי 13-21 בחינוך המיוחד המוגדרים כ"מרותקים לביתם מפאת מחלה, תאונה או טיפוליים רפואיים" לתקופה העולה על 21 יום, זכאים לקבל סיוע לימודי באמצעות עמותת תללי"ם. על המסגרת החינוכית תהא האחריות לבניית תוכנית לימודים מקפת לתלמיד, והיא תפעל בתיאום ובשיתוף עם עמותת תללי"ם.

ד. הארכת מסגרת הלימודים - "יום שהות ארוך" (מועדונית) לגילאי 3-21⁴⁰³

מדובר בהארכת שעות השהות של חלק מתלמידי החינוך המיוחד - בעיקר ברמות תפקוד המוגדרות כ"סיעודי, טיפולי או בעיות התנהגות קשות", השהים בביתם ולא במסגרות חוץ. המסגרת פועלת מהשעה 14:30 ועד 19:00. מהות הפעילות הינה חינוכית, שיקומית וחברתית, וכוללת פעילות העשרה וטיפוליים פרה-רפואיים. המסגרת פועלת על פי שנת הלימודים של משרד החינוך, בכל השנה, חמישה ימים בשבוע. החופשות תואמות את החופשות שבמסגרות החינוך המיוחד.

ההפניה למסגרת זו נעשית באמצעות המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית ובאישור האגף לטיפול באדם המפגר בקהילה במשרד הרווחה. משרד הרווחה מממן את שהות במסגרת המועדונית בשיתוף עם ההורים⁴⁰⁴.

ה. מעונות יום שיקומיים⁴⁰⁵

"מעונות יום שיקומיים" מהווים למעשה את מערכת החינוך לגיל הרך לפעוטות עם מוגבלויות. פעוט אשר אובחן עם פיגור שכלי⁴⁰⁶ או שמשולמת עבורו גמלת ילד נכה מהמוסד לביטוח

⁴⁰² חוזר מנכ"ל 2.2-18 מתן סיוע לילדים חולים באמצעות תללי"ם תשס"א/3 (א).

⁴⁰³ תקנה 14.24 לתע"ס -

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%2014%20-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%90%D7%93%D7%9D%20%D7%94%D7%9E%D7%A4%D7%92%D7%A8/14_24.pdf

⁴⁰⁴ התעריך המעודכן נמצא במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות - והוא בהתאם לנספח להוראה 14.12 לתע"ס. למשל' סכום ההשתתפות הנמוך בטבלה עומד על 105 ₪ כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש בחודש היא עד 1,010 ₪ ואילו סכום ההשתתפות הגבוה ביותר עומד על 695 ₪ כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש בחודש היא מעל 5,501 ₪.

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%2014%20-%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%90%D7%93%D7%9D%20%D7%94%D7%9E%D7%A4%D7%92%D7%A8/taarif14_12a.pdf

⁴⁰⁵ חוק מעונות יום שיקומיים, התש"ס - 2000 (להלן: "חוק מעונות יום שיקומיים"); תקנות מעונות יום שיקומיים (רישוי, סל שירותיים לפעוטות עם מוגבלות ותנאי טיפול בהם), התשס"ח - 2008 (להלן: "תקנות מעונות יום שיקומיים"); תקנות מעונות יום שיקומיים (קביעת הסכום שבו תישא קופת חולים), תשס"ח-2007; תקנות מעונות יום שיקומיים (השתתפות בהוצאות של מי שחייב במזונותיו של פעוט עם מוגבלות), תשס"ז-2006.

תקנות 5.15, 6.20, ו-14.25 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/5F2AD199-512B-4D88-8151-BA1AD888F62D/0/1425.pdf>

וכן תקנה 14.18 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/9179/14191.pdf>

⁴⁰⁶ על ידי ועדת האבחון של משרד הרווחה, באגף לטיפול באדם המפגר.

הלאומי⁴⁰⁷, זכאי לטיפול וחינוך, שירותים פרה-רפואיים וכן להסעה ולליווי בהסעה בהתאם לסל השירותים שבחוק ותקנות מעונות יום שיקומיים, וזאת במסגרת הקרובה ככל האפשר למקום מגוריו. הטיפולים אמורים להינתן לפי תכנית טיפול אישית אשר תיקבע לכל פעוט על ידי הצוות המקצועי, ותכלול בין השאר את הטיפולים שקופת החולים מחויבת לתת לו. הורי הפעוט משתתפים בהוצאות הטיפול במעון (מלבד הטיפולים אותם מחויבת קופת החולים להעניק)⁴⁰⁸. בארץ פועלים כיום כ-70 מעונות יום שיקומיים⁴⁰⁹.

ו. הנחות

זכאות להנחה בדמי השתתפות הורים במסגרת יומית⁴¹⁰: משפחה בעלת שני ילדים עם מוגבלות או יותר השוהים במסגרות מוכרות ומפוקחות על ידי גוף ממלכתי, המחייבות השתתפות הורים (כגון גן קדם חובה, פנימייה, מעון יום, מועדוניות, מעונות וכו'), זכאית להנחה בשיעור 25% מדמי ההשתתפות בעד כל ילד, אך בשום מקרה לא תפחת ההשתתפות לכל ילד מהסכום הנמוך בטבלה המצורפת להוראת התע"ס (סכום השתתפות הנמוך בטבלה כאשר מדובר בילדים בין גיל 3 לגיל 18 עומד על סכום של 105 ₪, ואילו כאשר מדובר על ילדים בין גיל 0 לגיל 3 עומד הסכום הנמוך בטבלה על 378 ₪). משפחה חד הורית תהיה זכאית להנחה של 50% לכל ילד, ושוב – לא פחות מהסכום הנמוך בטבלה.

ז. הסעה בטיחותית ורכב בטיחותי

חוק הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות⁴¹¹ מעניק לילד או פעוט עם מוגבלות את הזכות להסעה ממקום מגוריו או ממקום סמוך לו, עד למוסד החינוך וממנו, לפי צרכיו ובהתחשב בסוג המגבלה שלו. לזכות זו זכאים: כל ילד עם מוגבלות, היינו אדם בגיל שלוש ועד גיל עשרים ואחת, שבשל ליקוי בכושרו הגופני, השכלי, הנפשי או ההתנהגותי אינו מסוגל לנסוע בכוחות עצמו ועל כן נזקק להסעה; פעוטות⁴¹² עם מוגבלות מגיל שישה חודשים ועד שלוש שנים, שמשתלמת עבורם גמלת ילד נכה, או פעוטות מגיל שנה ועד שלוש שנים, שאובחנו באחד מן הדברים הבאים: פיגור שכלי, עיכוב התפתחותי, מוגבלות בראייה בשתי העיניים, מוגבלות בשמיעה בשתי

⁴⁰⁷ יוער כי תלות זו של הזכאות למעון יום שיקומי בקבלת גמלת נכות הינה בעייתית, שכן קבלתה של זו כרוכה בהליכים רפואיים וסמי-משפטיים האורכים זמן, אשר במהלכו נמנע מהילד מלבקר במסגרת המתאימה לו, על כל הזכויות והטיפולים הכרוכים בכך.

⁴⁰⁸ בהתאם לטבלת השתתפות אשר נקבעה על ידי שר הרווחה. קישור לטבלה: <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/12351/taarif1412e1.pdf>

⁴⁰⁹ נכון לשנת 2010.

⁴¹⁰ הוראה 6 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/C9BFA07C-B8DD-4FFE-894A-39B16A4EBC0B/0/56.pdf>. חישוב זכאות הינו על פי הכנסות ההורים בהתאם להוראות 1.22 ו-1.23 בתע"ס והטבלאות שבנספחיהן.

⁴¹¹ חוק הסעה בטיחותית לילדים ופעוטות עם מוגבלות, התשנ"ד – 1994. (להלן: "חוק הסעות בטיחותיות").

תקנה 14.8 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/9179/14191.pdf>; מנכ"ל 3.3-2 הסעות תלמידים ועובדי הוראה למוסדות חינוך רשמיים, תשס"ד/10(א).

בתע"ס העוסק באנשים עם פיגור שכלי, מפורטת חלוקת העבודה בין מחלקת החינוך ברשות המקומית שתחת אחריותה הסעת אנשים בגיל חינוך חובה (21-3), לבין המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית שאחראית על הסעת האנשים שאינם בגיל חינוך חובה (לפעוטונים, מעונות יום טיפוליים וסיעודיים, ומע"ש).
⁴¹² סעיף 2 לחוק מעונות יום שיקומיים, התש"ס-2000.

האוזניים, מוגבלות ניכרת ונסיבות משפחתיות המחייבות השמה במעון יום שיקומי או פגיעה נוירולוגית המתבטאת במוגבלות בשתי גפיים לפחות.

פעוטות עם מוגבלות השהים במעון יום שיקומי⁴¹³, ילדים המוגדרים כבעלי פיגור (בינוני, קשה, או עמוק (סיעודי), ילדים עם אוטיזם, הפרעות התנהגות המוגדרות כקשות, מחלות נפש, שיתוק מוחין או נכות פיזית קשה, וכן ילדים שנמצאו זכאים לליווי על ידי וועדת חריגים שמינה שר החינוך,⁴¹⁴ זכאים למלווה בהסעה, בנוסף לנהג.

הרשות המקומית שבתחום שיפוטה גר הילד או הפעוט עם המוגבלות היא זו אשר אמורה לדאוג להסעתו ולליווי. כאשר היא שולחת אותו למוסד חינוכי שבתחום שיפוטה של רשות אחרת, עליה להשתתף בהוצאות ההסעה והליווי⁴¹⁵. (בעבר האחריות על ההסעות והליווי של הפעוטות הייתה על המעון, בעוד שהאחריות על הילדים עם מוגבלות הייתה על הרשות המקומית, אולם לאחר תיקון החוק בשנת 2008 האחריות בשני המקרים היא על הרשות המקומית). ההסעה הינה במשך כל שנת הלימודים, בהתאם לשעות הפעילות של מעון היום השיקומי או מסגרת החינוך. ההורים, מכל מקום, פטורים מכל השתתפות בהסעה ובליוי.

רכב בטיחותי

הזכאות להסעה כוללת רכב בטיחותי התואם את צרכיו של הפעוט או הילד, כאשר על הרשות המקומית האחריות לדאוג לבטיחותו של הרכב ולהיותו מתאים להסעת ילדים ופעוטות עם מוגבלות, בהתאם לתקנות⁴¹⁶. ישנם שני סוגים של כלי רכב בטיחותיים לעניין זה. הסוג הראשון הוא רכב להסעת ילדים הנזקקים לכסא גלגלים או למכשירים אורטופדיים. על רכב זה לכלול: מתקן להרמת כיסא גלגלים, אמצעי ריתום לכל נוסע במושב ולכיסאות גלגלים, רצפה שבה מהדקים המתאימים להצמדת מושבים פריקים וכיסאות גלגלים, משענת ראש למושב הנכים או לכיסאות הגלגלים, מראות המאפשרות לנהג לראות את נוסעי הרכב, ידיות מרופדות במושב הנכים, אמצעי קשר, ציוד עזרה ראשונה, מזגן ומתקן לחימום פנים הרכב ושתי דלתות לפחות.

הסוג השני של הרכב הבטיחותי הוא רכב המתאים להסעת ילדים עם מוגבלות שאינם נזקקים לכסא גלגלים או למכשירים אורטופדיים. רכב זה יכול: מושבים קבועים לנכים, אמצעי ריתום לכל נוסעי הרכב, משענות ראש בכל מושבי הרכב, ידיות מרופדות בכל המושבים, מראות המאפשרות לנהג לראות את הנוסעים ברכב, מזגן ומתקן לחימום פנים הרכב, ציוד עזרה ראשונה, שתי דלתות לפחות ואמצעי לקשר.

כאשר מדובר בפעוט עם מוגבלות הזקוק למושב בטיחותי, על ההורה או על מי שאחראי עליו, מוטלת האחריות לספק אותו.

* * *

⁴¹³ סעיף 2(א1) לחוק הסעות בטיחותיות.

⁴¹⁴ תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (כללים ומבחנים לזכאות להסעה ולליווי), התשנ"ה-1995.

⁴¹⁵ סעיף 3 לחוק הסעות בטיחותיות.

⁴¹⁶ תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (מפרטי רכב בטיחותי), התשנ"ה-1995.

בפועל, מערכת החינוך המיוחד והשילוב בישראל עדיין לא מספקות את כל הכלים הנדרשים לחינוכם ושילובם של ילדים עם מוגבלות בחברה או בבתי הספר הרגילים – מבחינת הכשרת המורים, תוכניות לימודים אישיות, עזרים טכניים בכיתה, נגישות הסביבה הלימודית, והקצאת התקציבים המתאימים.⁴¹⁷

בנושא השילוב, במיוחד, לאורך השנים התקשתה מערכת החינוך לתקצב כראוי את מערך השילוב⁴¹⁸ והתגלו קשיים רבים ביישומם של פרק השילוב, אשר חלקם הגדול נובע מחוסר באמצעים ובעקבותיהם חוסר ההכשרה המקצועית של הסייעות; היעדר שירותים תומכים מספקים בשילוב כגון הוראה תומכת ושירותים פרה-רפואיים; היעדר עזרים מתאימים בבתי הספר, והתנגדות לשילוב מצד בתי הספר.⁴¹⁹

⁴¹⁷ בדו"ח ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מדצמבר 2011 צויין נושא החינוך המיוחד והשילוב בחינוך הרגיל כאחד הנושאים "מעוררי הדאגה" אשר מומלץ לשנותם (ראו סעיף 34 לדו"ח).
(Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Israel), 47th session, Geneva, 14/11/11 – 2/12/11 – E/c.12/ISR/co/3)

⁴¹⁸ ראו לעניין זה עתירות שהוגשו נגד משרד החינוך בתביעה לממש את השילוב הקבוע בחוק: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/co/E-C-12-ISR-CO-3_en.doc
עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך, פ"ד נו(5) 834; וכן בג"ץ 6973/03 **ליאת נתן מרציאנו ו-7 אחר' נ' שר האוצר**, נח(2) 270.

⁴¹⁹ ד. נאון, א. מילשטיין ומ. מרום, "שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בבתי ספר יסודיים: מעקב אחר יישום "פרק השילוב" בחוק החינוך המיוחד", המרכז לחקר מוגבלויות ותעסוקת אוכלוסיות מיוחדות של מכון ברוקדייל, יוני 2011.

10. חוקים המתייחסים ספציפית לאנשים עם מוגבלות בשמיעה

חוק הקלות לחירש⁴²⁰ חל על רשות השידור, הטלוויזיה הלימודית, הרשות השניה לטלוויזיה ורדיו והמועצה לשידורי כבלים. החוק קובע כי לפחות רבע מכלל שידורי הטלוויזיה בעברית ובערבית, שאינם משודרים בשידור חי, יהיו בהם כתוביות בעברית או בערבית, לפי העניין. עוד קובע החוק, כי תוכנית חדשות שבועית אחת לפחות תלווה בתרגום לשפת סימנים.

חוק שידורי טלוויזיה⁴²¹ מרחיב, באופן מדורג, את חובת הגופים המשדרים להוסיף כתוביות ושפת סימנים למשדרים, וכולל גם הוראות לגבי שידורים לגיל הרך ושידורים בשעת חירום ומצוקה. בסופו של דבר, חוק זה יחליף למעשה את חוק הקלות לחירש⁴²².

⁴²⁰ חוק הקלות לחירש, תשנ"ב – 1992 (להלן: "חוק הקלות לחירש"). מכוחו הוצאו "כללי הקלות לחרש (הרשות השניה לטלוויזיה ולרדיו), תשנ"ז – 1997; כללי הקלות לחרש (רשות השידור), התשנ"ה – 1995, כללי הקלות לחרש (המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין), התשנ"ט-1998, המפרטים את היקף החובה.

⁴²¹ חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים) התשס"ה – 2005 (להלן: "חוק שידורי טלוויזיה").

⁴²² לפי סעיף 17 לחוק שידורי טלוויזיה, חוק הקלות לחירש יבוטל החל מיום 1.1.2015.

11. משרד הרווחה – זכויות בהתאם לתקנון העבודה הסוציאלית (התע"ס)

תקנון העבודה הסוציאלית (התע"ס) מופעל מכוח תקנות שירותי הסעד (תפקיד המנהל וועדת הסעד) תשכ"ד - 1963⁴²³ וכן מכוח תקנות שירותי הסעד (טיפול בנזקקים) התשמ"ו - 1986.

א. זכויות והטבות לאנשים עם מוגבלויות גופניות וחושיות המוענקות על ידי האגף לשירותי רווחה ושיקום במשרד הרווחה

כללי

שרותי אבחון ושיקום תעסוקתיים במרכזי שיקום⁴²⁴: ובכלל זה - אבחון כישורים מיומנויות ונטיות; פיתוח והקניית הרגלי עבודה, מיומנויות תעסוקתיות ובין-אישיות; השלמת השכלה יסודית ותיכונת; הכשרה מקצועית או הכוונה לתחום תעסוקתי שיאפשרו שילוב של האדם בשוק העבודה הפתוח; סיוע בהשגת מקום עבודה בשוק הפתוח באמצעות שירותי השמה ומעקב; הפניה לפתרונות שיקומיים אלטרנטיביים כגון לימודים על תיכונים, קורסים להכשרה מקצועית, תעסוקה מוגנת, תעסוקה נתמכת ומרכזי יום.

הזכות ניתנת לאנשים בגילאי 16-21 שאינם זכאים לשירותי מערכת החינוך המיוחד ואינם שוהים במסגרת חינוכית מוכרת, וכן לאנשים בגיל 21-55 עם נכות גופנית, חושית, נפשית, התנהגותית או התפתחותית, שהם "בעלי פוטנציאל לשילוב בשוק העבודה הפתוח או המוגן וצורך באבחון, הכוון, הכנה והכשרה תעסוקתית במרכזי שיקום". כן זכאים אנשים המופנים אל היחידה באמצעות הועדות הרפואיות של שירות התעסוקה.

ההפניה למרכזי השיקום היא לתקופה מקסימלית של שנה, בתיאום עם הגורמים הקהילתיים המממנים. הארכת התקופה תהיה רק באישור המפקח המחוזי של השירות לשיקום ובתיאום עם המחלקה לשירותים חברתיים⁴²⁵.

מתן טיפול במרכזי יום⁴²⁶: מדובר במסגרת יומית בקהילה שבמסגרתה ניתנים שירותים כגון הסעות, ארוחות, טיפול אישי (עזרה בניידות, בהאכלה, בהלבשה וכו'), טיפול פרה-רפואי, פעילות חברתית תרבותית ותעסוקתית, וכן שירות סוציאלי.

מרכזי היום מיועדים לבוגרים בני 18 עד 55, בעלי נכויות גופניות קשות, החיים בקהילה ועומדים לפחות באחת הקטגוריות שלהלן: בלא מסגרת שיקומית או לאחר ניסיונות קודמים בשילוב

⁴²³ בהתאם לתקנה 4 (א1): "מתן טיפול סוציאלי לנזקקים והגשת סעד על פי דין ובהתאם להוראות נוהל והנחיות המנהל הכללי של משרד הרווחה". לרשימת התע"ס המלאה אנא ראו נספח א' לפרק 2 לדו"ח זה.

⁴²⁴ הוראה 12 לפרק 5 בתע"ס. <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/9D334AA9-CCB6-4111-BB52-180211E5A7B1/0/512.pdf>. (באופן ספציפי לעיוורים ולאנשים עם לקויות ראייה – תקנה 6.10 לתע"ס). יוער כי הזכאות לשירותי שיקום במסגרת שירותי הסעד נקבעת בהתאם לתקנה 5.2 (1965) לתע"ס, לפיה מי שנקבע על ידי לשכת הסעד כנזקק בהתאם לתקנות שירותי הסעד (מבחני נזקקות) תשכ"ב-1963 ונקבע על ידי שירות התעסוקה כבלתי ניתן להשמה בין באזור ובין בכלל, זכאי לקבל שירותי שיקום. עוד נקבע כי לשכת הסעד רשאית להמליץ על מתן שירותי שיקום לנזקקים אף אם לא נקבעו כבלתי ניתנים להשמה, אם תוכנית השיקום דרושה בגלל נסיבות משפחתיות, חברתיות, כלכליות או אחרות. מתן השירותים טעון אישור של ועדת השיקום המחוזית. חישוב הזכאות הינו על פי הכנסות ההורים בהתאם להוראות 1.22 ו-1.23 בתע"ס.

⁴²⁵ על אף בירורים שנערכו, לא קיבלנו מידע ממשרד הרווחה בנוגע לאפקטיביות של מרכזים אלה.

⁴²⁶ הוראה 23 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/61CE4A18-08B4-4A08-8CFA-C3D1B660E374/0/523.pdf>

במסגרת של שיקום תעסוקתי; תפקוד חסר ברוב תחומי החיים; תלות גבוהה בזולת, בעיקר בבני משפחה⁴²⁷.

ההשתתפות העצמית תהייה בגובה 10% מסך כל ההכנסות לחודש של היחידה המשפחתית (למעט קצבת ילדים) ולא יותר מ-3.3 נקודות זיכוי (כ-690 ₪). דמי ההשתתפות יועברו לרשות המקומית.

השתתפות בתכנית "קהילה תומכת חיים עצמאיים לנכים"⁴²⁸: התכנית מספקת לכל המשפחה הגרעינית של אדם עם מוגבלות סל שירותים בסיסי הכולל חיבור למוקד שירותי מצוקה הכולל לחצן נייד ונייד המאפשר קריאה לעזרה 24 שעות ביממה; שירותי חירום רפואיים כגון ביקורי בית של רופא תורן 24 שעות ביממה, שירותי אמבולנס ושירותי הרמה מנפילות 24 שעות ביממה; גיבוי לצרכים ייחודיים - גיבוי לשירותי טיפול אישי, שירותי חילוץ ותיקון כסאות גלגלים, שירותי הובלה ותיקון של אביזרי העזר לנכים עם כסא גלגלים; פעילות חברתית או מועדונית מובנית לפחות אחת לשבועיים כגון: יציאה לאירועי תרבות וספורט, הרצאות, שלושה טיולים בני יום בשנה וכן נופש בן שלושה ימים לכל הפחות, אחת לשנתיים⁴²⁹.

הזכאים לתוכנית הינם אנשים עם מוגבלות פיזית, חושית, או ליקוי נוירו-פסיכולוגי, בעלי לפחות 40 אחוזי נכות מן המוסד לביטוח לאומי, מגיל 18 ועד זקנה, וכוללת השתתפות עצמית⁴³⁰.

בהתאם לדו"ח שפורסם על ידי המוסד לביטוח לאומי⁴³¹, אוכלוסיית היעד שונה מעט, ומונה נכים מבוגרים (בני 65-21) בעלי סוגים שונים של מוגבלות (פיזית, חושית, נפשית, קוגניטיבית) החיים בדירותיהם בקהילה; מוגבלים בתפקוד כתוצאה ממחלה כרונית או כתוצאה ממורכבות של תחלואה ונכות; נכים בסיכון כגון: החיים לבד או עם הורים זקנים, עולים חדשים, לא מוכרים לרשויות הרווחה, נכים במצב מעבר, נכים שמצבם התפקודי מחמיר ונכים החיים בחדר וחדרה או בדידות.

הפעלת התוכנית אמורה להיעשות על ידי הרשות המקומית. לפי הדו"ח שצויין לעיל, מודל "קהילה תומכת חיים עצמאיים לנכים" החל לפעול בשנת 2002 ובסוף 2009 נמצאו 20 קהילות בערים גדולות ובפריפריה שבהן חברים 1,500 נכים. בדו"ח נאמר כי הכוונה העתידית היא ליישם את המודל במסגרת תוכנית כלל ארצית באמצעות משרד הרווחה ובשיתוף משרד הבריאות והרשויות המקומיות.

ממצאי מחקרי הערכה, אשר מלווים את התוכנית משלב הקמתה, תחילה על ידי מאיירס-גוינט-מכון ברוקדייל בשנים שבין 2004-2005, ולאחר מכן, בשנים 2006-2007 בידי ד"ר אבי גריפל ועינת שטיין, מעידים כי שביעות הרצון של החברים מהתוכנית בעשר הקהילות הראשונות, הינה

⁴²⁷ על אף בירורים שנערכו, לא קיבלנו מידע ממשרד הרווחה בנוגע לאפקטיביות של תוכנית זו.

⁴²⁸ הוראה 24 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/11158/524.pdf>

⁴²⁹ על אף בירורים שנערכו, לא קיבלנו מידע ממשרד הרווחה בנוגע לאפקטיביות של מרכזים אלה.

⁴³⁰ על פי טבלת ההשתתפות שבנספח ד' להוראה, כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש הינה עד 10 נ"י (2,090 ₪) ההשתתפות החודשית הינה 40 ₪; כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש הינה עד 15 נ"י (3,135 ₪) ההשתתפות החודשית הינה 60 ₪; כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש הינה עד 20 נ"י (עד 4,180 ₪) ההשתתפות החודשית הינה 80 ₪; כאשר ההכנסה הממוצעת לנפש הינה מ-20 נ"י ומעלה (מ-4,180 ₪ ומעלה) ההשתתפות החודשית הינה 110 ₪.

⁴³¹ על ידי ארגון הגוינט והמוסד לביטוח לאומי, פורסם במרץ 2010.

גבוהה מאוד ועומדת על 85%. נמצא כי עיקר התרומה של המרכזים היא בחיזוק תחושת הביטחון, בקבלת עזרה ברמת היום יום ובהזדמנות לקשרי חברתיים ולפעילות חברתית.⁴³²

זכאות לסיוע במימון חוגים ושעות פנאי⁴³³: מדובר בסיוע במימון תוכניות הקשורות להעשרה, בילוי שעות הפנאי, טיפוח כישרונות אישיים, ספורט שיקומי וטיפול באומנויות. הזכאים הינם אנשים עם נכות גופנית, חושית, או נכות התפתחותית (להוציא פיגור, מחלות נפש ואוטיזם) בגילאי 21-65 גברים 21-60 לנשים, המתגוררים בקהילה, ואינם זכאים לשירותים אלו ע"פ חוק או הוראה אחרת. מפקח השירות לשיקום רשאי לאשר השתתפות במימון פעילות אחת לתקופה של עד שנה. גובה הסיוע לא יעלה על 2 נקודות זיכוי לחודש.

זכאות לנופש⁴³⁴: שירותי הנופש כוללים אספקת שירותים בסיסיים (אוכל, שתייה, חימום, קירור וכו'), וכן פעילויות בילוי והפעלה. במסגרת הנופש יכול אדם לשהות עד 15 יום בשנה וכן ב"קליטת חירום" עד 45 יום בשנה. הזכאים הם אנשים עם נכות גופנית, חושית, או נכות התפתחותית (להוציא פיגור, מחלות נפש ואוטיזם); בגילאי 21-65 גברים 21-60 לנשים; המתגוררים בקהילה ואינם זכאים לשירותים אלו ע"פ חוק או הוראה אחרת.

השתתפות עצמית: נכה ישלם 50% מגובה קצבת הנכות בחישוב יומי על שהותו בנופש. מי שאינו מקבל קצבת נכות, התחשיב יעשה כפי שיעשה למי שמקבל קצבת נכות בשיעור הנמוך ביותר. בנוסף לכך, רשאי הנופש לקבל אדם עם נכות גם ליותר מ-15 יום שלא במסגרת חירום. במקרה כזה ישלם האדם את מלוא העלות.

ילדים ונוער

מסגרות שיקומיות משלימות לילדים ולנוער עם נכות בגילאי 3-21⁴³⁵: מיועד לילדים ונוער עם נכות התפתחותית, גופנית או חושית, לצורך שיפור התפקוד בתחומים הבאים: מוטוריקה עדינה וגסה, שפה, הרגלי חיים בסיסיים כגון אכילה, רחצה, סדר וניקיון, חיברות ושעות הפנאי, ודפוסי התנהגות נורמטיביים. מימון: הורים לילדים עד גיל 18 צריכים להשתתף במימון⁴³⁶; בגיר המקבל קצבת נכות כללית ישתתף במימון בשיעור 10% מגובה קצבת הנכות.⁴³⁷

⁴³² הנתונים הם מתוך דו"ח של הגוינט שפורסם ב-2008

⁴³³ <http://www2.jdc.org.il/files/disability/publications/Supportive-Communities-manual.pdf>

⁴³⁴ סי' 4.2 להוראה 17 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/CF8D3D23-D523-48AF-A4C7-A639886653AA/0/517.pdf>

⁴³⁵ סי' 4.4 להוראה 17 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/CF8D3D23-D523-48AF-A4C7-A639886653AA/0/517.pdf>

⁴³⁶ הוראה 14 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/5FD90FAB-24AE-40AB-B454-29C81A3C6D57/0/514.pdf>

⁴³⁷ חישוב הזכאות נערך לפי הכנסת ההורים בהתאם להוראות 1.22 ו-1.23 לתע"ס, לפי הדרגה המפורטת בנספח ב' להוראה 5.6 בתע"ס לגיל חינוך חובה. משפחה עם שני ילדים או יותר השוהים במסגרות מוכרות זכאית להנחה בשיעור של 25% מדמי ההשתתפות בעד כל ילד, אך לא פחות מהסכום הנמוך בטבלה (שהינו 105 ₪ כאשר מדובר בילדים עם פיגור וילדים עם נכות מעל גיל 3, ו-376 ₪ כאשר מדובר בילדים מתחת לגיל 3). משפחה חד הורית זכאית להנחה בשיעור של 50% לכל ילד, אך לא פחות מהסכומים המפורטים לעיל. ההשתתפות נגבית על ידי הרשות המקומית.

⁴³⁷ על אף בירורים שנערכו, לא קיבלנו מידע ממשרד הרווחה בנוגע לאפקטיביות של מסגרות אלה.

נופשון לילדים ולנוער⁴³⁸: ילדים ונוער בגילאי 0-21 עם נכות גופנית, חושית או התפתחותית (פרט לפיגור, מחלות נפש ואוטיזם) זכאים לנופשון. הנופשון הוא מסגרת בה שווה האדם עם המוגבלות ללא משפחתו, באופן שאמור לאפשר להורים, בני זוג או אפוטרופוסים נכות לצאת לחופשה ללא אותו בן משפחה. הילד/ה, הנער/ה יכלים לשהות עד ל-15 יום בשנה במסגרת הנופשון או עד 30 יום ב"קליטת חרום". שירותי הנופשון כוללים אספקת שירותים בסיסיים (אוכל, שתייה, מיזוג ועוד).

השתתפות הורים: כאשר החניך גר בבית הוריו - השתתפות תהא בגובה של 50% מקצבת הנכות בחישוב ימי שהותו בנופשון, כלומר יש לחלק את 50% מגובה הקצבה ל-30 יום כדי להגיע לחישוב יומי. כמו כן, יש להדגיש כי ניתן לשהות בנופשון מעבר ל-15 יום, אולם במקרה זה ישלמו ההורים או משפחות האומנה את מלוא העלות.

לפי דו"ח של הכנסת, משתמשים בשירות כ-250 ילדים ומתבגרים מידי שנה. כמו כן, מציין הדו"ח כי הגורמים לחוסר השימוש בשירות הם היעדר מודעות של המשפחות לאפשרות ומחסור בתקציבים⁴³⁹.

זכאות לסיוע במימון חוגים ושעות פנאי לילדים ונוער⁴⁴⁰: ילדים ונוער בגילאי 0-21 עם נכות גופנית, חושית או התפתחותית (פרט לפיגור, מחלות נפש ואוטיזם) זכאים לסיוע במימון תוכניות הקשורות להעשרה, בילוי שעות הפנאי, טיפוח כישורונות אישיים, ספורט שיקומי וטיפול באומנויות. הזכאות לתוכנית תקבע ע"י גורם מקצועי מוסמך ובאישור העו"ס המטפל במחלקה לשירותים חברתיים. בתוכנית זו לא תגבה השתתפות עצמית.

זקנים

הפניה לשהות במרכזי יום לזקן⁴⁴¹: מסגרת יומית לאנשים בוגרים עם נכות אשר מפאת נכותם או בהעדר כל פתרון שיקומי אחר, זקוקים ומעוניינים בסל השירותים או בחלקו הניתן במסגרת מרכזי היום לזקן. הזכאים הינם אנשים בוגרים עם נכות גופנית, חושית, או נכות התפתחותית (להוציא פיגור, מחלות נפש ואוטיזם), בגילאי 50-65. קיימת השתתפות עצמית⁴⁴².

⁴³⁸ הוראה 16 לפרק 5 לתע"ס-

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%205-%20%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%A0%D7%9B%D7%99%D7%9D/5_16.pdf

⁴³⁹ לפי נתוני דו"ח מרכז המחקר והמידע של הכנסת - אוגוסט 2011-

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02942.pdf>

⁴⁴⁰ הוראה 16 לפרק 5 לתע"ס-

http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%A8%D7%A7%205-%20%D7%98%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%9C%20%D7%91%D7%A0%D7%9B%D7%99%D7%9D/5_16.pdf

⁴⁴¹ סי' 4.3 להוראה 17 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/CF8D3D23-D523-48AF-A4C7-A639886653AA/0/517.pdf>

⁴⁴² הנקבעת לפי הטבלה המופיעה בסי' 4.3.2 להוראה 18 פרק 5 בתע"ס.

זכאות למתן שירותי תמיכה לתקשורת עבור אנשים עם לקות שמיעה⁴⁴³: המדובר במתן שירותים המיועדים לסייע ללקוח בתפקודו היומיומי בכל תחומי החיים, כגון: תרגום מ- או לשפת הסימנים; שירות תמלול-הקלדת הנאמר, בזמן אמת, על גבי מחשב כך שהאדם עם לקות שמיעה יוכל לקרוא את הנאמר לו; העתקת סימנים - העברת מידע ממתורגמן לשפת סימנים לאדם עם לקות שמיעה שהוא גם בעל תעודת עיוור או לקוי ראייה, בדרכי תקשורת המתאימות לאותו אדם. הזכאים הינם אנשים עם לקוויות שמיעה, בהתאם לרמת שמיעתם וראייתם, המפורטת בהוראה. **יש לציין, כי הזכות המקסימלית (לאנשים עם לקות שמיעה וראייה משולבת ומשמעותית) עומדת על 61 שעות תרגום או תמלול בשנה בלבד**. באישור קלינאי התקשורת הארצי של אגף השיקום ניתן לבקש הגדלה של המכסה.

סיוע לאדם עם לקות שמיעה במימון הוצאות שוטפות הנובעות מהלקות⁴⁴⁴: מדובר בסכום כספי המופקד באמצעות משרד הרווחה והשירותים החברתיים מדי חודש בחשבון הבנק של האדם הזכאי. החל מיום 1.1.05 ואילך עומדים דמי התקשורת על סך של 381 ש"ח⁴⁴⁵ לאדם זכאי שעובד; סך חודשי של 347 ש"ח לאדם זכאי שאינו עובד; 96 ₪ לאדם המוגדר "זקן וחרש", העובד; ו-87 ₪ לאדם זקן וחרש שאינו עובד.

הזכאים: 1) אישה בגיל 18 ועד 60 וגבר בגיל 18 ועד 65⁴⁴⁶, עם לקות שמיעה⁴⁴⁷. לאנשים בגיל זקנה ישולמו דמי תקשורת בגובה 25% מהסכום שהיו זכאים להם לפני הגיעם לגיל זקנה.

עיוורון

מתן דמי ליווי לניידות⁴⁴⁸: דמי הליווי הם גמלה כספית למטרות ליווי לניידות לאדם עיוור, בשיעור מקסימלי של 11.3% מהשכר הממוצע במשק. גובה דמי הליווי הנגזר מהסכום המקסימלי שלעיל תלוי בגילו של האדם, בשאלה אם הוא עובד או לומד, ובגמלאות שהוא מקבל⁴⁴⁹.

⁴⁴³ הוראה 7 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/12488/57.pdf>

⁴⁴⁴ סעיף 3.5 בהוראה 7 לפרק 5 בתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/723804A8-C40E-4ADC-8477-5D17161E9F28/12488/57.pdf>

⁴⁴⁵ נכון ל-1.1.10

⁴⁴⁶ ההבדל בין גברים ונשים אינו מוסבר

⁴⁴⁷ ירידה בשמיעה של 70 dB ויותר עפ"י ממוצע סיפי שמיעה בתדרים 500 עד 4000 הרץ באוזן הטובה ובלבד שלקויות שמיעה זו חלה מלידה או התרחשה עד גיל 3, או אנשים בגיל זקנה שהיו זכאים לדמי תקשורת לפני הגיעם לגיל זקנה. זכאות לדמי תקשורת לא תחול על אישה שהגיעה לגיל 60 ולגבר שהגיע לגיל 65 לפני 15.8.02.

⁴⁴⁸ הוראה 1 לפרק 6 לתע"ס.

⁴⁴⁹ <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/88A4B48C-7750-468D-9EF8-9A49DE44CF00/8887/61.pdf>

הזכאים לדמי הליווי הם אנשים מעל גיל 18 בעלי תעודת עיוור או אנשים המוגדרים כלקוי ראייה, אשר הליקוי שלהם חמור יחסית, וכן משיקולים סוציאליים שונים (בעלי העדר ראייה גמור; חדות ראייה שאינה עולה על 1.60 בעין הטובה ביותר אף בעזרת משקפיים; צמצום שדה הראייה עד כדי כך ששדה הראייה המרבי אינו עולה על 10 מעלות, בעין הטובה ביותר. וכן - אדם עיוור השוהה בהוסטל או בדיר מוגן ומנהל יחידת משק בית עצמאית במסגרת; ואדם עיוור עולה לאחר שחלפו 12 חודשים מתאריך העלייה).

דמי ליווי מלאים משולמים לעיוורים בגיל העבודה שהינם: עובד; סטודנט/תלמיד; בתהליך שיקום והכשרה מקצועית; חירש עיוור, המבקר במסגרת שיקומית המפוקחת בידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים ללא הגבלת גיל; עובד, ומקבל קצבת שירותים מיוחדים ע"פ החלטת המוסד לביטוח לאומי.

75% מדמי ליווי מלאים מקבלים עיוורים בגיל העבודה שאינם עובדים ואינם מקבלים קצבת שירותים מיוחדים מהביטוח הלאומי.

מחצית מדמי ליווי מלאים יקבל עיוור בגיל העבודה שאינו עובד ומקבל קצבת שירותים מיוחדים מהביטוח הלאומי.

סיוע ברכישת מכשירי עזר לעיוור⁴⁵⁰: אדם עיוור בעל תעודת עיוור או לקוי ראייה, או גוף המטפל בעיוורים, בכפוף לאישור נציג השירות לעיוור, זכאי לסיוע ברכישת מכשירי עזר, כגון מכונת ברייל (90% סבסוד), נייר ברייל (70% סבסוד), שעון ברייל (85% סבסוד), רשמקול כולל mp3 (50% סבסוד) מקל ארוך / מתקפל וחלקי חילוף (90% סבסוד) ועוד. יש להדגיש כי רמת הסבסוד נקבעת בהתאם למוצר ע"פ רשימה אשר מפורסמת בתע"ס. כמו כן גובה הסבסוד עבור גוף המטפל בעיוורים יעמוד על 30% ממחיר המוצר.

כלבי נחייה לעיוורים⁴⁵¹: הזכאים הינם בעלי תעודת עיוור או אנשים המוגדרים כלקוי ראייה ועונים לתנאים הבאים: עיוורון מוחלט או שרידי ראייה מועטים; יכולת התמצאות וניידות בצורה עצמאית עם מקל לעיוור; מצב בריאות המאפשר לעיוור להחזיק ולהפעיל כלב נחייה; תנאי דיור מתאימים להחזקת כלב נחייה בתוך הבית; קיום פעילות יומיומית הכרוכה בניידות, כגון: תהליך שיקום, עבודה, לימודים, פעילות חברתית או ציבורית; נכונות מצד המשפחה להכנסת כלב נחייה לבית; גישה חיובית לכלבים ובעלי חיים; נמצא מתאים על ידי בית ספר מורשה לכלבי נחייה; שליטה בשפה האנגלית לנוסעים לחו"ל.

מתן סיוע לתלמידים עיוורים וכבדי ראייה במוסדות על תיכונים⁴⁵²:

שכר לימוד: אגף השיקום יממן את שכר הלימוד, עד לגובה הזהה לשכר לימוד באוניברסיטה, במוסד מוכר בו לא קיים הסדר מימון של המוסד. במוסד להשכלה גבוהה בו זכאי עיוור לקבל מלגה בגובה שכר הלימוד באמצעות המוסד עצמו (כגון – באוניברסיטאות), לא תהיה זכאות חופפת מטעם אגף השיקום. הסיוע ללימודים באוניברסיטה הפתוחה מוגבל בהשתתפות מירבית של 50% מעלות קורס, ועד ל-2 קורסים בשנה.

שכר דירה – בגובה עלות שכר דירה במעונות סטודנטים.

ספרי לימוד – גובה המענק לא יעלה על סכום השווה ל-4 נקודות זיכוי (כ-836 ₪) לשנת לימודים.

מקריאים/שירותי עזר – גובה המענק לא יעלה על סכום השווה ל-3 נקודות זיכוי לחודש (כ-627 ₪).

פרוייקט בגרות – ע"פ תעריף בחוברת התעריפים (הכולל שכ"ל וסל צרכים)⁴⁵³.

עזרי לימוד – תלמיד זכאי למימון בגובה 90% מעלות הפריטים הבאים - מכונת ברייל, רשם קול נייד, קלטות/דיסקים, מחשב אישי.

הזכאים הינם בעלי תעודת עיוור, אשר נמצאו מתאימים לרכישת השכלה גבוהה ע"י היחידה לייעוץ והכוון לימודי/תעסוקתי לעיוורים שבמרכז שיקום "מגדל אור". עם זאת יצויין כי לפי

אנשים בגיל זקנה יקבלו דמי ליווי מלאים בתנאי שהם מוגדרים כעובדים והחלו לעבוד לפני גיל הפרישה. מחצית דמי הליווי משולמים לאנשים בגיל זקנה שאינם עובדים ואשר קיבלו דמי ליווי בטרם הגיעו לגיל פרישה. המדובר ב-912 ₪ (נכון ל-1.2.10) לעיוור העובד, 456 ₪ לעיוור שאינו עובד, 684 ₪ לעיוור שאינו עובד ואינו מקבל שירותים מיוחדים, ו-456 ₪ לעיוור זקן.

⁴⁵⁰ הוראה 7 לפרק 6 לתע"ס.

⁴⁵¹ הוראה 2 לפרק 6 לתע"ס. המימון הינו 100% על ידי משרד הרווחה במסגרת התקציב המאושר מתקנה תקציבית "שיקום תפקוד לעיוור" 23.06.62.43.

⁴⁵² הוראה 5 לפרק 6 לתע"ס. <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/88A4B48C-7750-468D-9EF8-9A49DE44CF00/7173/64.pdf>

⁴⁵³ הוראה 5 לפרק 6 לתע"ס. <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/C802B87E-E815-46E0-A643-05DFA6A0BE29/0/65.pdf>

על אף פניותינו בעניין לא קיבלנו ממשרד הרווחה מידע מלא בעניין זה.

סעיף 9 לתע"ס, גם תלמיד אשר אובחן כלא מתאים ללימודים אקדמיים, אשר החל ללמוד על דעת עצמו ועל חשבוננו וסיים בהצלחה את שנת הלימודים הראשונה, יהיה זכאי לקבלת הסיוע החל משנת הלימודים השנייה. הלומדים במוסד לימודים מוכר ע"י המועצה להשכלה גבוהה, או בפרויקט הבגרות שליד האוניברסיטה העברית, לא קיבלו סיוע ללימודים על תיכונים מגורם אחר.

שירותי הדרכה שיקומית לעיוורים וללקויי ראייה⁴⁵⁴: הקניית טכניקות לצמצום ההשפעות של אובדן הראייה על אורח חייו של עיוור או לקוי ראייה, במטרה לקדם את תפקודו העצמאי ואת השתלבותו החברתית. מדובר בהדרכה שיקומית לילדים בגיל הרך, הנקבעת לפי גילו וצרכיו המיוחדים של כל ילד. תוכנית ההדרכה כוללת ייעוץ והדרכה להורי הילד בכל הכרוך בתפקודו, מתוך שיתוף ההורים בתוכנית ההדרכה. וכן בהדרכה שיקומית לילדים בגילי בית הספר, למבוגרים ולזקנים, הנקבעת לפי צרכיו המיוחדים ובהתחשבות בגילו ובמצבו. ההתמקדות היא בתחום ניהול חיי היום-יום, התמצאות וניידות, תקשורת, מחשבים.

הזכאים הינם בעלי "תעודת עיוור/לקוי ראייה", בעלי ראייה ירודה הסובלים מקשיי תפקוד בשל אובדן ראייה (בלא "תעודת עיוור").

שירותים לילדים עיוורים וילדים כבדי-ראייה⁴⁵⁵:

לגיל הרך - הדרכה שיקומית⁴⁵⁶; אביזרי עזר – סבסוד קניית רדיו רשמקול הכולל נגן תקליטורים; מלווה/חונך; מרכזים להתפתחות הילד.

לילדים בגיל בית הספר - אביזרי עזר ואבזרי לימוד – מכונת כתיבה ברייל, רשמקול וקלטות; אבחון והכוון לימודי.

ציוד בסיסי למשפחה "ברוכת ילדים" של עיוור⁴⁵⁷: הציוד ניתן למשפחות שבהן לפחות לאחד מבני הזוג תעודת עיוור/לקוי ראייה ולהן לפחות 4 ילדים מתחת לגיל 18, ואשר אין להן אחד מפריטי הציוד כדלקמן – מקרר חשמלי, מכונת כביסה, תנור אפייה וכיריים משולבות, תנור חימום, ובתנאי שהכנסת המשפחה אינה עולה על 40 נקודות זיכוי (כ-8360 ₪). הזכאות להשתתפות תהיה לפריט אחד בלבד בשנת תקציב אחת.

נופש לעיוורים⁴⁵⁸: הזכאים הינם עיוורים או בעלי תעודת עיוור / לקוי ראייה מעל גיל 18 שהכנסתם היא מתחת לשכר מינימום, בכפוף לבדיקת זכאות ובהתאם לסדר עדיפות במחלקה לשירותים חברתיים. סדר הקדימות לפי המחלקה לשירותים חברתיים היא כדלקמן: עיוור ערירי

⁴⁵⁴ הוראה 6 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/88A4B48C-7750-468D-9EF8-9A49DE44CF00/7174/67.pdf>

⁴⁵⁵ הוראה 9 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/6D117F07-AC94-4229-AEB9-1208CF9FD8F8/0/69.pdf>

⁴⁵⁶ בכפיפות לכללים שבהוראה 6 לפרק 6 בתע"ס.

⁴⁵⁷ הוראה 12 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/1663579F-C721-4713-928C-F83873BBCEC3/0/612.pdf>

⁴⁵⁸ הוראה 14 לפרק 6 בתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/88A4B48C-7750-468D-9EF8-9A49DE44CF00/4876/6191.pdf>

או גלמוד⁴⁵⁹ הגר בגפו; אדם עיוור מעל גיל 60; אדם עיוור שהוא בעל משפחה ברוכת ילדים (לפחות 4 ילדים מתחת לגיל 18); שאר האוכלוסייה.

שירותי שיקום ייחודיים לזקנים עיוורים במעונות⁴⁶⁰: הדרכה שיקומית בנושאים שונים, כגון התמצאות וניידות בסביבת המגורים, הדרכה בתקשורת, לימוד תפקודי יום יום, הדרכת פנאי, תפקוד עצמאי. שירותי שיקום תפקודי הראייה הכוללים: בדיקה אופטומטרית והמלצה לשימוש במכשור מיוחד לשיפור הראייה; אימון בשימוש בעזרי הראייה המומלצים ותרגול השימוש בחוץ ובבית; השאלת העזרים לניסיון; שיחות אישיות קבוצתיות ע"י פסיכולוג או עו"ס בנושא קבלת המוגבלות; הדרכה ויעוץ לצוות המטפלים על מנת לאפשר תפקוד עצמאי מירבי.

שירותי תחנות מידע לעיוורים ולקויי ראייה חדשים⁴⁶¹: תחנות המידע ממוקמות במרפאות העיניים ומיועדות להעניק מידע רלוונטי, ולקצר את תהליך קבלת שירותי השיקום של מי שנפגע בראיתו.

מסגרות לפעילות שעות פנאי לעיוורים ולקויי ראייה⁴⁶²: המסגרות כוללות הזדמנות לחברות, ייעוץ ותמיכה, שיפור התפקוד האישי והבינאישי ופיתוח הכישורים והכישוריות. הזכאים הינם בעלי תעודת עיוור; לקויי ראייה שאינם בעלי תעודת עיוור, על סמך המלצת העו"ס במחלקה לשירותים חברתיים.

ב. זכויות והטבות המוענקות על ידי האגף לטיפול באדם המפגר במשרד הרווחה

מרכז יום טיפולי/אימוני/סיעודי⁴⁶³: מדובר במסגרת יומית תעסוקתית⁴⁶⁴-טיפולית, המספקת תעסוקה לאנשים ברמת פיגור קשה, עמוק וסיעודי, עם יכולת תפקוד פיזי נמוכה ורמת עצמאות נמוכה. הזכאות הינה לאנשים בגילאי 21 ומעלה אשר הוגדרו על ידי ועדת האבחון כאנשים עם פיגור שכלי ברמת תפקוד טיפולי ו/או סיעודי, אשר אינם מסוגלים להשתלב בשוק העבודה ואף לא בתעסוקה מוגנת. התעסוקה במרכז היא חלק מתוכנית הטיפול שהמועסק נמצא בה והיא מתבצעת בקבוצה קטנה ועם מדריך צמוד. בנוסף למאפיין התעסוקתי מספקת התכנית את השירותים הבאים: גיבוש תכנית טיפולית על ידי אנשי מקצוע, ארוחת צהריים, סל שירותים טיפוליים ופארה רפואיים, ציוד ועזרים לאימון ולשיפור התפקוד האישי.

ההשתתפות בעלות המסגרת הינה בגובה 10% מקצבת הנכות. מי שאינו מסוגל להגיע בכוחות עצמו זכאי להסעה ולעיתים אף לליווי בהשתתפות חלקית של ההורים. בנוסף, נדרשים ההורים

⁴⁵⁹ יוער כי בעקבות פנייתו למשרד הרווחה בנוגע להבדל שבין שני המושגים – "עריירי" ו"גלמוד" הודיע לנו המשרד כי הוא מתכוון לאחד בין שני המינוחים.

⁴⁶⁰ הוראה 16 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/4CF9E977-036C-4EC1-B1F9-1A1C3C572371/0/616.pdf>

⁴⁶¹ הוראה 17 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/F9229284-E7A4-464F-97A3-85056808DA5B/0/617.pdf>

⁴⁶² הוראה 19 לפרק 6 לתע"ס.

<http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/FC6410E3-69A8-45B6-A836-751EA4CE231E/0/619.pdf>

⁴⁶³ תקנה 14.26 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/BDF60BA7-DF76-4EC4-B194-DFD21578A684/0/1426.pdf>

תקנה 14.8 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/9179/14191.pdf>

⁴⁶⁴ יוער כי על פי התיאור, נראה כי המדובר ב"תעסוקה" במובן השיקומי.

לשאת בהוצאות ההסעה: אם ההורים מקבלים רכב או קצבת ניידות עבור ילדם הם ידרשו לשלם עד גובה קצבת הניידות. אם לא, הם ידרשו לשלם סכום של נסיעה עירונית הלוך ושוב ברכב ציבורי לכל יום פעילות.

מע"ש - מפעל עבודה שיקומי⁴⁶⁵: מסגרת המהווה שילוב של מרכז הכשרה ושיקום עם מקום עבודה. המטרה היא להכשיר את האדם הבוגר לחיי עבודה, לאחריות ולעצמאות מרבית, ולהכינו - במידת האפשר - לעבודה במסגרת השוק החופשי. המע"ש מיועד לאנשים מעל גיל 21 ברמת פיגור בינונית אשר סיימו את לימודיהם במסגרת החינוך המיוחד ונמצאו מתאימים לקבלת הכשרה לעבודה יצרנית או לעבודה מוגנת.

עבור רוב המועסקים משמש המע"ש מקום עבודה קבוע, למשך כל חייהם הבוגרים⁴⁶⁶. העבודה נעשית בהשגחה מלאה של מדריך, והיא מחולקת לחניכים בפקוחו של מנהל המע"ש. מדובר בעבודות כגון מיון, הרכבה ואריזה, ולכל חניך יש אפשרות לעבוד לפי יכולתו. כל חניך במע"ש מקבל תשלום חודשי עבור עבודתו, בהתאם להספקו בעבודה במע"ש⁴⁶⁷.

שעות העבודה הן מהשעה 8:00 בבוקר ועד לשעות 15:00 או 16:00. שעת סיום העבודה משתנה בהתאם לאופי העבודה במע"ש וליכולותיו של החניך. המע"ש מחויב בגיבוש תכנית טיפול אישית לכל חניך וכן בחלוקת ארוחת צהריים. יתכנו גם פעולות תרבות, חברה, ספורט וטיולים.

ההורים משתתפים בתשלום בסך 10% מגובה קצבת הנכות של חניך מעל גיל 18⁴⁶⁸. מי שאינו מסוגל להגיע בכוחות עצמו זכאי להסעה ולעיתים אף לליווי בהשתתפות חלקית של ההורים.

בחלק מן המע"שים קיימות כיתות המיועדות לאוכלוסייה ברמה תפקודית נמוכה יותר מזו של יתר החניכים, הזקוקים להשגחה רבה יותר וכן לסל שירותים רחב יותר בתחום הטיפולים הפארה-רפואיים הניתנים להם בתוך המע"ש.

נופשונים⁴⁶⁹: אדם עם פיגור שכלי המתגורר עם הוריו או עם האפוטרופוס שלו, או במשפחה אומנת, זכאי לצאת לתקופה קצרה למסגרת של "נופשון" (ללא המשפחה).

⁴⁶⁵ תקנה 14.10 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/11169/1410.pdf>

תקנה 14.11 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/11170/1411.pdf>

תקנה 14.12 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/D2BBA86A-0D96-4ED5-A172-7C5BE333F980/0/1413.pdf>

תקנה 14.17 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/27EAB7D7-62B8-47B1-A8C8-457497C5B4D6/0/1417.pdf>

תקנה 14.8 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/9179/14191.pdf>

⁴⁶⁶ אמירה זו מצביעה על כך שלמעשה לא מתקיימת בתע"ש, ככלל, הכנה לשוק התעסוקה החופשי, וגם מחקרים שנערכו בתחום מראים כי אין ניווד משמעותי מהמפעלים לשוק החופשי.

⁴⁶⁷ הסכום המשתלם נע בין 30-700 ₪ בחודש. לפחות 80% מהכנסת הפריטים אמורה להתחלק בין החניכים. מבירור שערכנו במשרד הרווחה נאמר לנו כי אין דרך אחת למדוד את ההספק, וכל גורם שיקומי קובע את דרך המדידה לעצמו. בסוגי עבודה מסויימים סופרים את מספר הפריטים שהכין החניך, ובאחרים ההספק נקבע על פי ההתנהגות, נוכחות והספק כללי של המחלקה. התשלום מתבצע באמצעות העברה לחשבון הבנק של האדם עצמו או של האפוטרופוס שלו.

⁴⁶⁸ סכום זה יכול לעיתים לעלות על התשלום לחניך מאת המע"ש.

⁴⁶⁹ תקנה 14.15 לתע"ס - <http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/8612/1416.pdf>

הזכאות לנופשון הינה עד 15 ימים בשנה, אותם ניתן לפרוש לאורך כל השנה. במקרים מיוחדים ניתן להאריך את מספר הימים עד 30 יום (באישור המפקח המחוזי של האגף לטיפול באדם המפגר). במקרים של בעיות תפקוד מיוחדות ניתן להאריך את הנופשון ל-45 ימים ואף ל-60 ימים.

במצבי חירום בהם נדרשת הוצאה מיידית מהבית או מהמסגרת בה נמצא אדם עם פיגור, ניתן להפנותו לשהייה בנופשון במשך 7 ימים, אשר יוארכו עד ל-60 ימים על פי צו בית משפט ואישור פקיד סעד ראשי. בנוסף, ישנה אפשרות לנופשון המתקיים בביתה של משפחה מארחת בקהילה.

השתתפות הורים לילד עד גיל 18 הגר בבית הוריו תהיה 50% מגובה גמלת ילד נכה המתקבלת מהמוסד לביטוח לאומי, בחישוב ימי שהותו בנופשון. השתתפות עצמית לאדם מעל גיל 18 השוהה בבית הוריו תהיה 50% מגובה קצבת נכות ליחיד בחישוב ימי שהותו בנופשון.

מועדונים חברתיים⁴⁷⁰: בישראל קיימים מועדונים חברתיים, המופעלים באמצעות גופים ועמותות שונות ומטרתם לשמש מסגרת פנאי חברתית-תרבותית לאנשים עם פיגור שכלי. המועדונים פועלים בדרך כלל בשעות אחר הצהריים, ונועדו לאנשים עם פיגור ברמות שונות, בגילאים שונים, ומציעים מגוון שונה של חוגים.

המועדון נועד לאנשים עם פיגור שכלי, הן אלה הגרים בביתם והן אלה הגרים בדיור חוץ ביתי. הפעילות מתקיימת לרוב בשעות אחר הצהריים, לאחר שעות העבודה והלימודים, והיא כוללת חוגים שמטרתם לפתח ולטפח כישורים אישיים ומיומנויות חברתיות ותרבותיות.

התשלום החודשי למועדון משתנה ממסגרת למסגרת ועומד על כ-250 ₪ בממוצע. ההוצאות לנסיעה למועדון וממנו יהיו על חשבון החניך ומשפחתו.

מרכז תמיכה וטיפול לאדם עם פיגור שכלי ולמשפחתו בקהילה⁴⁷¹: מסגרת אשר אמורה לספק מגוון שירותים ותוכניות, תחת קורת גג אחת או מפעיל אחד, לאנשים עם פיגור שכלי ולבני משפחותיהם בקהילה⁴⁷². הקמת המרכז הינה באחריות הרשות המקומית ובאישור משרד העבודה והרווחה. מגוון השירותים והתוכניות שהמרכז **יכול** לספק: מסגרת טיפולית שיקומית לגילאי 3-0; יום שהות ארוך לתלמידים בגילאי 21-3; מעון יום טיפולי סיעודי לגילאי 21 ומעלה; נופשון; מועדונים חברתיים; שמרטפייה; ייעוץ והדרכה; העשרה ותמיכה; גיוס מתנדבים; גיוס וקיום של מערכות תמיכה קהילתיות לאוכלוסיית היעד, ופיתוח מודעות ציבורית בנושא; ספריה.

תכנית "סביבה תומכת"⁴⁷³:

(בתחום הרשות המקומית ובאחריותה⁴⁷⁴) תכנית המספקת שירותי תמיכה, ליווי והכוונה לאנשים עם פיגור שכלי (מגיל 21 ומעלה) המנהלים משק בית עצמאי או לכאלה הגרים עם הוריהם המבוגרים אשר אינם יכולים לספק להם את השירותים הללו. המטרה היא לאפשר לאנשים

⁴⁷⁰ תקנה 14.7 לתע"ס-943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/11168/148.pdf

⁴⁷¹ תקנה 14.27 לתע"ס-943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/11168/148.pdf

⁴⁷² בבירור עם משרד הרווחה נאמר כי אכן קיימים מרכזי תמיכה, אך לא נמסר לנו מידע בנוגע אליהם.

⁴⁷³ תקנה 14.28 לתע"ס-943A5138-87BC-46FA-B213-73A0BD44A6DE/9827/14128.pdf

⁴⁷⁴ נכון ל-2011 התוכנית פועלת בערים תל אביב ונתניה.

בוגרים עם פיגור שכלי אורח חיים נורמטיבי בסביבתם הטבעית בקהילה. בין השאר תינתן הכוונה בתחומים כגון: טיפול בקופת חולים, מיצוי זכויות, תעסוקה, שעות פנאי, ניקיון ואחזקת הבית, בטיחות וביטחון, יחסים חברתיים ומעורבות בקהילה. לכל אחד מהמשתתפים בתוכנית תעוצב תכנית התערבות פרטנית בתחום האישי, החברתי והתעסוקתי, בהתבסס על הערכת צרכיו וקביעותיה של ועדת האבחון.

שירותים תומכים⁴⁷⁵:

מטפח אישי - המטפח מסייע לילדים עם פיגור שכלי בגילאים 6-18, הבאים ממשפחות שבהן תפקוד ההורים נחשב לקוי ויש להם קשיי תפקוד בתחום האישי, החברתי או הלימודי. הוא מסייע באחד או יותר מן התחומים הללו: חיזוק הדימוי העצמי של הילד, הכוונה לסביבה חיובית יותר, עידוד ליצירת קשר עם ילדים בני גילו, העשרת עולמו של הילד, עידוד להצלחה בלימודים, הקניית הרגלי למידה וסיוע בשיפור הקשר עם ההורים והאחים. הנזקקות תיקבע על ידי העובד הסוציאלי המטפל עד להיקף של 30 שעות בחודש.

טיפול אישי: כאשר בבית המשפחה נמצא אדם עם פיגור שכלי והמשפחה מתקשה בתפקוד עקב תשומות הזמן הרבות הנדרשות לטיפול בו, לחינוכו ולליוויו, ניתן לאשר לו טיפול אישי. הנזקקות תיקבע על ידי העובד הסוציאלי המטפל עד להיקף של 30 שעות בחודש.

מסייע שיקומי - עובד סמך מקצועי המדריך אדם מבוגר (מעל גיל 18) עם פיגור שכלי בתוך ביתו, באחד או יותר מהתחומים האלה: התמודדות בחיי היום יום, ניהול משק הבית, השתלבות בקהילה, השתלבות בעבודה, מיצוי הזכויות וקשר עם מוסדות בקהילה. מספר השעות המרבי - 30 שעות בחודש, עד חצי שנה.

סייעת לשילוב ילדים עם מוגבלות במעונות יום ובמשפחתונים רגילים - עובדת סמך מקצועית המסייעת לילדים בגילאים 0-3 עם מוגבלות פיסית, חושית או שכלית, שמצבם מאפשר את שילובם במסגרת של מעון יום או משפחתון "רגיל" תוך כדי קבלת עזרה אישית. הזכאות אינה אוטומטית והיא תלויה בתקציבים של המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית ובהחלטת העו"ס המטפל.

השתתפות הורים נדרשת עבור מטפח אישי, טיפול אישי ומסייע שיקומי. השתתפות הורים לקטינים בטיפול אישי ומסייע שיקומי תעשה בגובה 25% מגמלת ילד נכה. אנשים עם פיגור שכלי המקבלים גמלת שירותים מיוחדים, ישתתפו במימון השירות בגובה 50% מהגמלה.

קייטנות קיץ⁴⁷⁶: מיועדות לילדים ובוגרים עם פיגור שכלי הגרים בביתם. כאשר המשתתף בקייטנה מקבל קצבת נכות הוא יחויב בהשתתפות עצמית בגובה 50% מהקצבה. אם המשתתף אינו מקבל קצבת נכות, ההשתתפות תהיה בהתאם למדרג בתע"ס בהתאם לרמת ההכנסה הממוצעת לנפש⁴⁷⁷.

⁴⁷⁵ תקנה 14.8 לתע"ס-46FA-B213-87BC-943A5138 http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/73A0BD44A6DE/9179/14191.pdf

⁴⁷⁶ תקנה 14.9 לתע"ס-7964-4168-BD18-260BF64F http://www.molsa.gov.il/NR/rdonlyres/AC0A9639D584/0/149.pdf

⁴⁷⁷ בהתאם להוראה 3.16 בתע"ס - מדובר בטבלה ארוכה אשר מדרגת את המימון בהתאם למצב הכלכלי- <http://www.molsa.gov.il/CommunityInfo/Regulations/SocialRegulations/Documents/%D7%A4%D7%>

הוצאות הנסיעה יחולו על החניך במלואם, אלא אם יש צורך בהסעה מיוחדת מאורגנת למקום הקייטנה. במקרה זה ייגבה מהחניך תשלום בגובה מחיר תחבורה ציבורית למקום הקייטנה. לפי נתוני הכנסת, בקיץ 2010 שהו בקייטנות כ-1,000 ילדים ומתבגרים, ובשנת 2011 מצפים לתוספת של עוד כ-400 ילדים ומתבגרים⁴⁷⁸.

ג. זכויות והטבות המוענקות על ידי השירות לטיפול באוכלוסייה עם אוטיזם ו-PDD במשרד הרווחה (בתוך האגף לנוער, צעירים ושירותי תקווה)⁴⁷⁹

השירות אמור לתת מענה לסידורים חוץ ביתיים וקהילתיים לאנשים עם אוטיזם ולבני משפחתם⁴⁸⁰.

תפקידי השירות:

הטיפול החוץ ביתי: מתן מענה חוץ ביתי לילדים ומבוגרים; גיבוש ויישום מדיניות של בקרה ופיקוח לטיפול החוץ ביתי; פיתוח מיומנויות טיפול ייחודיות, ותוכניות טיפול לאוכלוסייה השוהה במעונות; פיתוח כוח אדם מיומן ומקצועי לטיפול במסגרות החוץ ביתיות.

הטיפול הקהילתי: פיתוח תשתית כח אדם, לטיפול באוכלוסייה הנמצאת בקהילה ובבני המשפחה; תמיכה במשפחות באמצעות פיתוח מענים קהילתיים, תמיכה והעשרת האוכלוסייה הלוקה באוטיזם באמצעות שירותים בקהילה; הרחבה והעמקת המערך האבחוני; פיתוח תוכניות לשיקום תעסוקתי

מסגרות טיפול חוץ ביתיות: במעונות מופעלות תוכניות להקניית מיומנויות יסוד יום יומיות, תוכניות לשיקום תעסוקתי, תוכניות לשעות הפנאי ותוכניות לבניית כלים להסתגלות חברתית נורמטיבית.

טיפול בקהילה: יעוץ תמיכה וטיפול במשפחה ע"י עובדים סוציאליים במחלקות הרווחה; מרכז לתמיכה ויעוץ למשפחה; יעוץ, הדרכה למשפחה, מרכז מידע וקו פתוח.

שירותים משלימים: מועדוניות שיקומיות/טיפוליות; מטפחים סומכים בבית המשפחה; שירותי פנאי והפוגה; נופשוניים; קיטנות; פעילות פנאי למתבגרים ובוגרים; שירותים לגיל הרך; שילוב במעונות יום לגיל הרך; מעונות יום שיקומיים

שירותי תעסוקה: מרכז תעסוקה לבוגרים עם אספרגר; מרכז יום ותעסוקה לבוגרים עם אוטיזם/PDD; שרות לאומי לבוגרים עם אוטיזם/PDD.

[A8%D7%A7%203%20-%20%D7%A4%D7%A8%D7%98%20%D7%95%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%97%D7%94/3_1_6.pdf](http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02942.pdf)

⁴⁷⁸ לפי דו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מאוגוסט 2011-

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02942.pdf>

⁴⁷⁹ היחידה פועלת באמצעות ארגונים ועמותות כגון אלון, עלי שיח, בית אקשטין, אדן אוהלי יעקב, אומנה - כפר שמעון, בית הילד, ושקל, המפעילות 20 מסגרות חוץ ביתיות ארציות.

⁴⁸⁰ לרשימה מלאה של התע"ס הרלוונטים לאנשים עם אוטיזם ראו נספח א' לפרק 2 לדו"ח זה.

עיגונם של שירותי הרווחה הקיימים באמצעות "התקנון לעבודה סוציאלית" (התע"ס), אשר כולל כיום שורה ארוכה של הנחיות ודרכי פעולה שנקבעו על ידי משרד הרווחה, ולא בחקיקה ראשית או בחקיקת משנה, הינו בעייתי. ההוראות הקיימות בתע"ס לא מסוגלות לשמש כנורמות משפטיות מחייבות להכרה בזכויות בעלי מוגבלויות ולסיפוק הצרכים שהוגדרו בהן. המשמעות של היעדר קביעה חוקית ברורה לגבי התנאים הקובעים זכאות וחובת מתן שירות, על אף הכפפת התע"ס לחובות מנהליות של יעילות ושוויון, הינה הגבלת מתן השירותים, תוך הכפפתם לשיקולים תקציביים של משרד הרווחה. על כן, במישור האקספרסיבי יש לתע"ס משמעות של "הטבה" בלבד ולא של זכות, דבר היוצר תחושה כי מתן השירות הינו בגדר "טובה" של המדינה ולא בגדר חובתה^{481, 482}.

בכל הנוגע לשאלה הכללית שהעלינו, לגבי דמותו של האדם עם המוגבלות בעיני קובעי המדיניות, הרי שהדמות העולה מתוך התע"ס הינה דמות של סעד ושל נזקקות, דמות שהפרודוקטיביות שלה כמעט ואיננה נדונה, ושצרכיה מצומצמים.

⁴⁸¹ גיוני גל "על הצורך בחוק שירותי רווחה מקומיים ושל שירותי רווחה" **ביטחון סוציאלי** 72, 5, 7 (2006).
⁴⁸² חלק מהזכויות הללו הן "טיפוליות" במהותן, ולכן יהיו קשורות יותר לזכויות שבעצם מוענקות להורים עבור ילדיהם, שבעקיפין גם מגדילות את ההכנסה, כגון גמלת ילד נכה, וחלקן קשורות לפרקים אחרים, כמו בריאות או דיור – ולכן הוכנסו לפרקים הרלוונטיים. חלק ניכר מהזכויות מוענקות על ידי המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות, כזרוע המוניציפלית של משרד הרווחה. יוער כי למען השמירה על אותנטיות המקור לא שינינו את המינוחים בהם עושה משרד הרווחה שימוש בהתייחסו לאנשים עם מוגבלות.

12. נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים, ונכי עבודה

מערכות החוקים עליהן מתבססות זכויותיהם של נכי צה"ל, נכי פעולות איבה, נכים של שירות בתי הסוהר, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים וכן אנשים שמוגבלותם נגרמה להם בעת או בעקבות עבודתם, הינה זהה במקרים מסויימים, שונה במקרים אחרים, ואף עודפת, מזו החלה על אנשים שמוגבלותם נגרמה להם בדרך אחרת – הם הנכים ה"כלליים" אשר בהם עסקנו בדו"ח זה. במובנים רבים, אם לא בכולם, מדובר במערכות המקנות זכויות והטבות רבות יותר, בשיעור גבוה יותר, לבעלי אחוזי נכות נמוכים יותר, וללא מבחני הכנסה. על אף שמדובר בנושא נרחב אשר אפשר ללמוד ממנו רבות על מערך הזכויות וההטבות לאנשים עם מוגבלויות בישראל, הרי שהוא אינו עומד בבסיס המחקר דן, ולכן יוזכר בקצרה בלבד. עם זאת, כפי שהוזכר לעיל, חלק ניכר מהזכויות שפורטו במחקר זה רלוונטיות גם לנכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, נכי עבודה, וכן "קבוצות נכות" נוספות כגון נכי רדיפות ומלחמות בנאצים, נפגעי פוליו, נפגעי גזת ונפגעי עירוי דם (איידס).

החוקים העיקריים החלים על **נכי צה"ל** הינם חוק הנכים⁴⁸³, המעניק גמלאות לאנשים שמוגבלותם אירעה בעת שירותם הצבאי. חוק תגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם⁴⁸⁴ וחוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת⁴⁸⁵, משווים את מצבם של החיילים שנפגעו תוך כדי השירות אך לא עקב השירות, לזה של נכי צה"ל⁴⁸⁶.

חוק התגמולים **לנפגעי פעולות איבה**⁴⁸⁷ מעניק גמלאות לאנשים שמוגבלותם אירעה כתוצאה מפעילות טרוריסטית אנטי ישראלית.

חוק שירות בתי הסוהר⁴⁸⁸ החל על **סוהרים המשרתים בשירות בתי הסוהר**, והמזכה אותם בכל הזכויות וההטבות המצויות בחוק הנכים ובחוק משפחות החיילים אשר חלות על נכי צה"ל.

חוק **נכי המלחמה בנאצים**⁴⁸⁹ חל על מי ששירת שירות פעיל בצבא אחת ממעצמות הברית, בתקופה שבין 1.9.1939 ועד 2.9.1945, או באחת היחידות שנלחמו במחתרת נגד שלטון עוין, למעט שירות צבאי שחל עליו חוק הנכים. נכה לצורך חוק זה הוא אדם שלקה בנכות בתקופת שירות מלחמתי עקב שירות זה באחת מאלו: חבלה, מחלה או החמרה במחלה. מי שמוגדר כנכה לפי חוק זה זכאי לקבל תגמול חודשי בגין נכותו.

⁴⁸³ חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב] התשי"ט – 1959. לרשימה מלאה של כל תקנות החוק ראו נספח ב' לפרק 2 לדו"ח זה. לרשימה מלאה של כל הנהלים החלים על נכי צה"ל לפי הוראות משרד הבטחון, ראו נספח א' לפרק 2 לדו"ח זה.

⁴⁸⁴ חוק תגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם (חבלה שלא בעת מילוי תפקיד), תשמ"ח – 1988; וכן חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התשי"ז – 1950. לרשימת התקנות הרלוונטיות לחוקים אלה ראו נספח ב' לפרק 2 בדו"ח זה.

⁴⁸⁵ חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה – 1965.

⁴⁸⁶ חוקים ותקנות רלוונטים נוספים החלים על נכי צה"ל ומשפחותיהם: חוק חיילים משוחררים (החזרה לעבודה), תשי"ט-1949; תקנות העסקת נכי מלחמה, תשי"א-1951; תקנות בדבר נכי מלחמה (זכות קדימה לקבלת רשיונות), תשי"ז-1950; תקנות החיילים המשוחררים (פטור ממכרז פומבי בשירות המדינה לנכי מלחמה), תשכ"ט-1969; חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה), תשי"ג-1953; תקנות הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה) (הגדרת שאר לענין סעיף 73(7) לחוק), תשט"ו-1954; חוק תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם, התשס"ב-2002; תקנות תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם (כללים לתשלום מענק הוני למקרה מוות), תשס"ט-2009.

⁴⁸⁷ חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל – 1970. לרשימת התקנות והצווים החלים על נפגעי פעולות איבה ראו נספח ב' לפרק 2 לדו"ח זה.

⁴⁸⁸ חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), התשמ"א-1981.

⁴⁸⁹ חוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד – 1954. לרשימת תקנותיו המלאה של החוק ראו נספח ב' לפרק 2 בדו"ח זה.

חוק **נכי רדיפות הנאצים**⁴⁹⁰: נכה לצורך חוק זה הוא אדם שלקה בנכות מחמת מחלה, החמרת מחלה או חבלה, ואשר אילולא ההסכם בין מדינת ישראל לבין גרמניה, היה זכאי בגלל נכותו לגמול, קצבה או פיצוי אחר מגרמניה. נכה יהיה זכאי לתגמולים לפי חוק זה אם עלה לישראל לפני 1.10.1953 והיה ב-1.4.1957, ונשאר לאחר מכן, אזרח ותושב מדינת ישראל ודרגת נכותו הינה מעל 25%.

על "**נפגעי עבודה**" חלות הוראות פרק ה' לחוק הביטוח הלאומי⁴⁹¹ ותקנות הביטוח הלאומי, אשר קובעות את אופן תשלום דמי הביטוח וגובהו בהתאם לסוג העובד⁴⁹², תקנות הקובעות את גובה דמי הביטוח שמעביד חייב לשלם בעד ביטוח עובדיו ובמחלות העשויות לנבוע מסוג מסוים של עבודה ואשר ייחשבו למחלת עבודה⁴⁹³, תקנות המסדירות מתן טיפול רפואי והחזר הוצאות רפואיות לנפגעי עבודה⁴⁹⁴ ותקנות העוסקות בשיקום מקצועי⁴⁹⁵.

* * *

כפי שצינו לעיל בפרק העוסק בקצבאות הביטוח הלאומי, אחוזי הנכות הכללית ניתנים לפי תקנות העוסקות באחוזי נכות לנפגעי עבודה⁴⁹⁶, כאשר חלק מהסעיפים מוחרגים עבור הנכים הכלליים: כך שנכי עבודה יקבלו עבורם אחוזי נכות, ונכים כלליים (בעלי אותה מגבלה בדיוק) – לא יקבלו. לזאת יש להוסיף, כי שיעור הגמלה המשתלמת לנכי עבודה הינו גבוה יותר. ככלל, קיימת הסכמה בין החוקרים כי מעמדם המועדף של נכי צה"ל נובע ממחויבותה המוסרית של המדינה כלפיהם, כמי ששלחה אותם לסיכון ולקרב. אשר לנכי עבודה, הם נהנים מהסדר ביטוחי נדיב יחסית, אשר נובע לא רק מהרציונל הביטוחי של ההשתתפות⁴⁹⁷, אלא גם במידה מסויימת ממחויבות המדינה כלפיהם כעובדים התורמים לה בדרך של יצרנות. גם בין שתי קבוצות אלו קיימת היררכיה והבדלים לטובתם של נכי צה"ל. הבדל זה נובע מהטענה כי קיים שוני רלוונטי בין נכי צה"ל לנכי עבודה, אשר נובע מהמחויבות השונה של המדינה כלפי כל אחת מן הקבוצות הללו. באשר לקצבת הנכות ה"רגילה", כאמור, מדובר בקבוצה המקופחת ביותר.

"זכויות יתר" לנכי צה"ל קיבלו גושפנקא משפטית בבג"צ 5304/02⁴⁹⁸ בו נטען לאפליה בשל הפחתת תגמולי נפגעי העבודה במסגרת חוק תוכנית החירום הכלכלית, בעוד אלה של נכי צה"ל, נכי פעולות איבה ונכי המלחמות בנאצים לא הופחתו. בית המשפט קבע כי ההבחנה הנעשית בין נכי תאונות עבודה לבין נכי צה"ל, נכי פעולות איבה ונכי המלחמות בנאצים היא מוצדקת, שכן למדינה חוב מוסרי לאוכלוסיות אלה, שנפגעו בגין "השתייכותן הלאומית הקולקטיבית".

⁴⁹⁰ חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז-1957. לרשימת תקנותיו המלאה של החוק ראו נספח ב' לפרק 2 בדו"ח זה.

⁴⁹¹ פרק ה': ביטוח נפגעי עבודה לחוק הביטוח הלאומי.

⁴⁹² תקנות הביטוח הלאומי (גביית דמי ביטוח), תשי"ד-1954.

⁴⁹³ תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח מפני פגיעה בעבודה), תשי"ד-1954.

⁴⁹⁴ תקנות הביטוח הלאומי (מתן טיפול רפואי לנפגעי עבודה), התשכ"ח-1968.

⁴⁹⁵ תקנות הביטוח הלאומי (שיקום מקצועי), התשט"ז-1956.

⁴⁹⁶ תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), התשט"ז-1956. תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות)

(קביעת אחוזי נכות רפואית מינוי ועדות לעררים והוראות שונות), התשמ"ד-1984.

⁴⁹⁷ גיוני גל "עקרון הפיצוי במערכת הביטחון הסוציאלי לאנשים עם מוגבלויות בישראל והשלכותיו", **עבודה חברה ומשפט** ט 115, 116 (2002).

⁴⁹⁸ בג"צ 5304/02 **ארגון נכי תאונות עבודה ואלמנות נפגעי עבודה נ' מדינת ישראל, כנסת ישראל**, נט' (2) 135 (2004).

בבדיקת הסיבות שהביאו להיררכיה המדוברת עולה הטענה, כי קיים יחס שלילי כלפי הנכים הכלליים, בשל "העדר היצרנות" שלהם, כפי שהוגדרה על ידי הציונות והחברה הישראלית אשר ניסו ליצור "יהודי חדש" - פרודוקטיבי ועובד, המרוחק מהדימויים האנטישמיים ביחס ליהודי אירופה. בשל תפיסה זו נוצר מדרג ערכי שמבנה מערך הקצבאות תאם אותו. לפי מדרג זה, רובם המכריע של הנכים הכלליים נתפסו כלא מסוגלים ולא ראויים להשתתפות מלאה במפעל הציוני. לעומתם נכי צה"ל ונכי העבודה נפגעו בנסיבות שהשתלבו במערכת ערכים לאומיים שהעמידה בראשה את העבודה, ההגנה והביטחון, ובשל תרומתם היו זכאים להטבות מעודפות על פני הנכים הכלליים, שנתפסו כלא פרודוקטיביים⁴⁹⁹.

עוד טיעון להסברת ההבדל שבין הקצבאות השונות הוא עקרון ה"פיצוי" כעקרון מנחה במערכת הבטחון הסוציאלי בישראל, וכבסיס לקביעת הזכאות לקצבה ורמת הגמול. בהתאם לעקרון זה, על המדינה לפצות את מי שנפגע תוך הגנתה או בנייתה, בעוד אין לה חובה לפצות את מי שמוגבלותו נובעת מסיבות שאינן קשורות בה ישירות.

טיעון זה הינו בעייתי, שכן בעוד הוא מאפשר לחברה לפצות אנשים על נזק או פגיעה שנגרמו להם בשל מטרות המוגדרות כ"חברתיות ראויות" (כמו פגיעה במהלך שירות צבאי או במהלך עבודה), הוא מוביל להפליה בלתי מוצדקת בין בעלי צרכים דומים כמו בעלי נכות כללית, אשר מקבלים קבצה פחותה בגין אותה מוגבלות⁵⁰⁰. כמו כן, וכפי שצינו בפרק הקצבאות לעיל, הרי שעקרון הפיצוי יכול לחול גם במקרים של נכים כלליים, אם נחליף את גורם ה"אשם". שכן אומנם, המדינה אינה "אשמה" במוגבלותם של הנכים הכלליים, אולם היא בהחלט כן אשמה בחוסר הנגישות של הסביבה למוגבלויות, ובתוך כך גם סביבת העבודה. כמו כן ניתן לדבר על עקרון הפיצוי גם ללא גורם "אשם", כפי שתיארנו בפרק הקצבאות, כאשר המדינה בעצם מפצה אדם על חסרון מסויים שקיים אצלו, בשל המוגבלות, בשוק התעסוקה.

⁴⁹⁹ שגית מור "לקראת רדיקליזציה של קצבת נכות כללית: דילמות של מאבק לשינוי חברתי" **משפט חברה ותרבות** 91, 116-119 (2008).

⁵⁰⁰ גיוני גל "עקרון הפיצוי במערכת הביטחון הסוציאלי לאנשים עם מוגבלויות בישראל והשלכותיו", **עבודה חברה ומשפט** ט 115, 116 (2002).

סיכום

בפרק זה סקרנו באופן מפורט את כל המקורות הנורמטיביים (חוקים, תקנות וחוזרי מנהל) (להלן ביחד: "ההוראות החוקיות") המתייחסים לאנשים עם מוגבלויות המכונים על ידי המוסד לביטוח לאומי "הנכים הכלליים" (דהיינו – שאינם נכי צה"ל או נכי עבודה) בתחומי התעסוקה, הרווחה, והמיסוי.

תיארנו וניתחנו את ההוראות החוקיות בתחומים הללו, החל בתעסוקה, עבור דרך הקצאות השונות הניתנות באמצעות חקיקת הביטוח הלאומי וההטבות הניתנות על ידי משרד הרווחה, וכלה בהוראות הקשורות למיסוי, בריאות, דיור, נגישות וחינוך.

מהסקירה והניתוח שביצענו עולה כי קיימות בתחום חקיקה, תקינה ופעילות פקידותית-בירוקרטית ענפות. עם זאת, כמות זו אינה מיתרגמת בהכרח לקידום מדיניות של רווחה חברתית-כלכלית כוללת לאנשים עם מוגבלויות.

במהלך הסקירה זיהינו שתי בעיות מרכזיות: האחת, עניינה בתפישה בעייתית ומיושנת של דמות האדם עם המוגבלות העולה מן החקיקה, והאחרת היא חקיקה העשויה טלאי על טלאי וסובלת מחוסר קוהרנטיות.

דמות האדם עם המוגבלות: למרות התפתחות משמעותית בחשיבה ובמחקר אודות אנשים עם מוגבלויות, שבאה לידי ביטוי מרשים בחקיקת חוק השוויון, מצאנו כי החקיקה הקיימת בתחומי המיסוי, הרווחה והתעסוקה, עדיין שבויה פעמים רבות במודל החשיבה הביו-רפואי, הממשיג את המוגבלות כתופעה אישית-פרטנית וביולוגית, ונסמכת (ומשמרת) את דמות הנכה הסטריאוטיפית של אדם שאינו פרודוקטיבי ושווה זכויות אלא מושא לסעד ולטיפול רפואי.

כפי שיוסבר בפירוט בפרק 2 לדו"ח זה, כמעט כל גוף החקיקה, התקינה והוראות המנהל העוסק בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, והכוונה גם לחוקים, תקנות ונהלים שנכנסו לתוקף בתקופות מאוחרות, מסתמך באופן נרחב על המודל הביו-רפואי ועל הגדרת אדם עם מוגבלות בהתאם לנתונים רפואיים יבשים של אחוזי ליקוי, ללא התייחסות למאפיינים אישיים של יכולות או שאיפות. אדם עם מוגבלות נתפס כדמות שטוחה וצרה, אשר מוגבלותה ניתנת לכימות ולמדידה, ללא התייחסות ריאלית לצרכיה, ומבלי לקחת בחשבון את ההוצאות המוגברות הנגרמות בשל המוגבלות.

בכך, רובן של ההוראות החוקיות הקיימות אינן מיישמות את ההתפתחות החשיבתית והמחקרית העכשווית המתייחסת לאנשים עם מוגבלויות בצורה שוויונית, ושואפת לשילובם בחברה בדרך מעצימה ומכבדת.

הבעיה האחרת היא **העדר קוהרנטיות בין הוראות המיסוי, הרווחה והתעסוקה** לבין עצמן ובין לבין הוראות חוק השוויון, הן בבסיס הרעיוני-אידאולוגי עליהן הן נשענות, הן באוכלוסיית היעד שהן מגדירות כ"אדם עם מוגבלות", והן במטרות אותן הן מבקשות להשיג. נוכח שתי סוגיות אלה, להלן כמה מהבעיות המרכזיות עליהן עמדנו:

- **ההוראות השונות אינן מייצגות מדיניות אחידה וכוללת בנוגע למצבם החברתי-כלכלי של אנשים עם מוגבלויות.** כך, קיים חוסר אחידות ולפעמים אף סתירה בין ההוראות חוק שונות⁵⁰¹.
- בכל הנוגע **לחקיקה בתחום התעסוקה**, הרי גם כשהיא תואמת את ההוראות המתקדמות שבחוק השוויון, בפועל היא אינה מיושמת ברוח זו. כפי שפירטנו בהרחבה, דומה כי גם בקרב ציבור המעסיקים וגם בקרב בתי המשפט עדיין לא קיימת מודעות אמיתית להוראות החוק ולמשמעותן. בפועל, שיעורי ההעסקה הנמוכים של אנשים עם מוגבלויות מעוררים חשש כי נעשה שימוש יתר בסייגים שבחוק, המאפשרים לדחות מועמד או עובד עם מוגבלות כאשר אינו "כשיר לתפקיד", או לא לבצע את ההתאמות הנדרשות.
- **תקנות שכר מינימום מותאם מנציחות תפיסה בעייתית של דמות האדם בעל מוגבלות**, שכן, על אף שמדובר בתקנות שכוונתן להגביר את שיעור התעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלות, הרי שבפועל הן מכמתות ומודדות את העובד עם המוגבלות, תוך התייחסות לאמת מידה של עובד "רגיל" שסבירותה מוטלת בספק. התקנות משמרות את הסטיגמה האנטי-פרודוקטיבית הקיימת לגבי אנשים עם מוגבלויות, מצמצמות את תרומתם לכדי תג מחיר (מופחת) ועשויות לשמש - ואף משמשות בפועל - אמצעי לתשלום תמורה מופחתת לאנשים עם מוגבלויות אך בשל מוגבלותם, ולא רק בשל תפוקתם.
- **הקצבאות המשתלמות לאנשים עם מוגבלויות מאת המוסד לביטוח לאומי, נמוכות.** המדובר בקצבאות בשיעור נמוך אשר ספק רב אם הן לבדן מאפשרות קיום בכבוד, ובוודאי שלא כך, בהתחשב בהוצאות היתרות המושתות בדרך כלל על אדם עם מוגבלות בשל מוגבלותו. אמנם, תיקון החוק בעקבות המלצותיה של ועדת לרון, המעניק קצבה גם לאנשים מוגבלויות אשר עובדים, מהווה צעד בכיוון הנכון, אולם דומה כי הוא מטפל בחלק קטן מאוד מהבעיה, שכן רצונם של אנשים עם מוגבלות להשתלב בשוק העבודה נחסם פעמים רבות על ידי גורמים חיצוניים. כמו כן, על אף שועדת לרון התייחסה לחסמי התעסוקה והרווחה של אנשים עם מוגבלויות באופן כולל, הרי שבפועל חלק נרחב מהמלצותיה עדיין לא יושם.
- קצבאות הביטוח הלאומי כוללות הגדרה ומבחנים נפרדים ל"עקרת בית נכה" באופן המפלה ללא הצדקה בין נשים לגברים, ובין נשים נשואות ללא נשואות.
- **הטרמינולוגיה בה משתמשים חלק מן החוקים והתקנות בעייתית מבחינה אקספרסיבית:** כך, למשל, המונח "אובדן כושר השתכרות" עליו מבוססת חקיקת קצבאות הביטוח הלאומי הינו מונח בעייתי, שכן הוא מנציח את הדימוי של אדם עם מוגבלות כלא פרודוקטיבי, ולמעשה אינו הולם את המבחנים אותם מפעיל המוסד, המגדיר (לצורך קבלת הגמלה) אנשים עובדים ככאלה ש"איבדו את כושר השתכרותם".

⁵⁰¹ ראו את הוראת סעיף 45(א) לפקודת מס הכנסה, המעניקה זיכוי ממס להורים לילדים עם בעיות קשב וריכוז, רק אם אלה הוגדרו כזכאים לחינוך מיוחד. וזאת על אף שבהתאם לחוק החינוך המיוחד, יש להעדיף, ככלל, שילוב בחינוך הרגיל על פני חינוך מיוחד; את קביעת הכושר הבריאותי-תעסוקתי של עובד בשירות המדינה (אשר בעקבותיו יוגדר אם הוא מתאים או לא לתפקיד) ללא כל קשר לביצוע התאמות; את הגדרת אדם עובד ומשתכר כ"חסר כושר השתכרות", ועוד.

הוראות חקיקה רבות אחרות אינן משקפות את האידאולוגיה הטרמינולוגית הנובעת מגישת השוויון, ומשתמשות באופן גורף במושג "נכה" במקום "אדם עם מוגבלות" (על אף שיש לציין כי במקרה זה אין בשיח המוגבלויות הסכמה כללית בנוגע למיגורו של המושג "נכה"), "מוגבל" וכדומה. מגדילה לעשות מכולן פקודת מס הכנסה, אשר עושה שימוש בשפה אשר למעשה אינה מקובלת עוד בתחום, כגון – "מרותק לכסא גלגלים", "משותק", "מפגר", ואף פוגענית – "בלתי שפויים בדעתם".

- **הסתמכות יתר על קביעת אחוזי הנכות מטעם המל"ל:** בעיה נוספת העולה מחקיקת הקצבאות היא הסתמכות נרחבת מדי של גורמים שונים על קביעת הזכאות לקצבת נכות של המוסד לביטוח לאומי, לצורך מתן זכויות והטבות נוספות. כך, אדם עם מוגבלות אשר מסיבות אלה ואחרות (שאינן קשורות דווקא למוגבלות) לא הוגדר על ידי המוסד כזכאי לקצבת נכות, לא יהיה זכאי לכל אותן זכויות או הטבות, על כל המשמעויות הכלכליות הנובעות מכך, וללא כל התייחסות לצרכיו העודפים בשל מוגבלותו.
- **דיני המס מתייחסים לשאלת המוגבלות בצורה מוגבלת וחסרה:** ההתייחסות החקיקתית-מיסויית כלפי אנשים עם מוגבלות הינה מצומצמת ביותר. הגדרת האנשים הזכאים לפטור ממס ("נכה או עיוור שנקבע לו נכות בשיעור 90% לפחות") צרה ומפלה ביניהם לבין אנשים אחרים עם מוגבלות, וכן בין אנשים עם מוגבלות זמנית לאנשים בעלי מוגבלות קבועה.
- **תקרת הפטור ממס הכנסה** אף היא מעלה תמיהות, שכן הוא ניתן, בהגדרתו, אף לאנשים בעלי משכורות גבוהות מאוד, ללא כל מדרג (מעבר לזה שיוצר גובה המשכורת עצמה).
- **זאת ועוד – קיים פער וחוסר תיאום בין התייחסות חקיקת הביטוח הלאומי לאנשים שהוגדרו כנכים, והזכאים לקצבת נכות נמוכה יחסית, לבין הפטור המיסויי הניתן גם לאנשים בעלי הכנסות גבוהות במיוחד.** כמו כן, הפטור הניתן הוא רגרסיבי, מפלה וספק אם ביכולתו למלא את יעודה הנטען – הגברת התעסוקה בקרב אנשים עם מוגבלות.
- **למרות הנסיונות הרבים ליצור רפורמה בתחום התעסוקה של אנשים עם מוגבלות, ובמידה מסויימת גם בתחום רווחתם, הרי שלא קיימת כל מגמה שכזו בתחום המיסוי, על אף הקשר ההדוק שלו לתעסוקה ורווחה. החסר המשמעותי ביותר בתחום המיסוי הינו בתחום ההכרה בהוצאות היתרות שמוציאים אנשים עם מוגבלות בשל מוגבלותם. כפי שמצאנו, ההתמודדות החקיקתית המיסויית עם המוגבלות כוללת מנגנונים של פטור ונקודות זיכוי בלבד, באופן שהופך אותה ל"הטבה לנזקקים" הרבה יותר מאשר ל"זכות" לגיטימית, כגון הוצאה המוכרת בייצור הכנסה.**
- **קריטריונים סמויים להקלות במיסוי עקיף:** ההתייחסות החקיקתית לאנשים עם מוגבלויות בכל הנוגע למיסוי עקיף לוקה במספר בעיות, וביניהן, הסתמכות על קריטריונים לא ידועים ולא מפורסמים, והסתמכות יתר, כפי שפורט גם לעיל, על קביעת נכות של המוסד לביטוח לאומי.

- **ירידה עקבית במימון שירותי הבריאות לאנשים עם מוגבלות:** בכל הנוגע להוראות בתחום הבריאות, הרי שעל אף קיומן, המצב בשטח מצביע על ירידה עקבית במימון שירותי הבריאות מתקציב המדינה, והתעצמות המערכת הפרטית על חשבון זו הציבורית. בעיות אלה מעצימות בעיקר כאשר מדובר באנשים עם מוגבלות נפשית.
 - **נגישות — עדיין שאיפה תיאורטית:** למרות החקיקה העניפה בתחום הנגישות עדיין נמצא בחיתוליו, ורוב המקומות הציבוריים והשירותים הציבוריים עדיין אינם נגישים לאנשים עם מוגבלויות. בעיקר קיימת בעיה קונספטואלית בהנגשה לאנשים עם מוגבלויות שאינן פיזיות.
 - **בתחום החינוך,** תחום קריטי בחשיבותו לעתידם החברתי-כלכלי של ילדים עם מוגבלויות, קיימות בעיות ביישום ובתקצוב החינוך המיוחד והשילוב בחינוך הרגיל.
 - **תקנון העבודה הסוציאלית:** נושאי רווחה רבים מעוגנים באמצעות "תקנון העבודה הסוציאלית" (התע"ס), של משרד הרווחה. כפי שכתבנו בפרק זה לעיל, עיגונם של אלה בהוראות מנהליות בלבד, ולא בחקיקה ראשית או בחקיקת משנה, באופן הכפוף לשיקולים תקציביים אלו או אחרים, הינו בעייתי וחלש מבחינה משפטית. העיגון בתע"ס ולא בחקיקה ראשית יוצר משמעות של "הטבה", ולא של זכות, מה גם, שרוב רובן של ההוראות אכן נושאות עמן אופי של סעד ושל שימור המצב הקיים. עוד מצאנו לנכון לציין, כי חוסר הבקרה החקיקתית והציבורית המאפיינת את ההוראות המנהליות, ובכללן התע"ס, גורמת לעיוותים. כך, ניתן למצוא בתע"ס (כפי שאף הודגם במפורש לעיל) אפלייה מובהקת בין נשים וגברים, כך שהטבות מסויימות ניתנות לגברים עד גיל מאוחר יותר מאשר לנשים.
 - על אף שלא זו היתה מטרת הדו"ח, ומדובר בנושא נרחב בפני עצמו, מצאנו לנכון להדגיש כי בכל הנוגע למדיניות חברתית-כלכלית, כפי שהיא משתקפת בהוראות החוק, **קיימים הבדלים מהותיים ואי שוויון בולט בין נכים כלליים לנכי צה"ל ונכי עבודה.** מבלי להיכנס לשאלה, האם אי שוויון זה הינו מוצדק, הרי שלנוכח הנתונים הקיימים בנוגע למצבם החברתי-כלכלי העגום של אנשים עם מוגבלויות המוגדרים כ"נכים כלליים", הרי שיש מקום להתייחס לצמצום הפער הנ"ל.
- השורה התחתונה של הניתוח שלנו אינה מאד מעודדת. למרות ההתקדמות העצומה שנעשתה הן בתחום החשיבה החברתית-ציבורית על אנשים עם מוגבלויות והן בתחום החקיקה, נותרו ההוראות הפרטניות מאחור כגוף ענף ומסורבל שאינו משקף משנה סדורה ובפרט לא יחס המכבד אנשים עם מוגבלויות כפסיפס אנושי עשיר המורכב מאנשים אוטונומיים, בעלי דרגות שונות של כישורים ויכולות, המסוגלים ורוצים לעצב את חייהם בכוחות עצמם ומתמודדים עם חסמים חברתיים המקשים עליהם את ההשתלבות בחברה.
- הרושם הנוצר הוא של חקיקה מקרית, פזורה, המשליכה "סוכריות" בדמותן של הטבות מקריות שגם אם הן באות מתוך רצון טוב וכוונה אמיתית לעזור, הן יוצרות כאוס של הוראות שההתמצאות בהן קשה, והתוצאות שלהן במקרה הטוב אינן אחידות, ובמקרה הרע משמרות את הסטריאוטיפים והדיעות הקדומות שפשו בתחום האנשים בעלי המוגבלויות. אין ספק כי נדרשת

חשיבה מחודשת בתחום – חשיבה שתגבש מדיניות אחידה וקוהרנטית שתבוא לידי ביטוי בתחומי המיסוי הרווחה והתעסוקה כולם.

המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל: סקירה היסטורית ומציאות עכשווית

מבוא

פרק זה עוסק בסקירה היסטורית של המדיניות הישראלית בתחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי כלפי אנשים עם מוגבלות, כפי שהיא מתבטאת בחקיקה⁵⁰². הפרק מציג סקירה, מיפוי וניתוח מדיני-היסטורי, של החקיקה בתחומים הנ"ל, לפי שלוש תקופות מרכזיות המבטאות תפיסות אידיאולוגיות שונות של תופעת המוגבלות^{503 504}.

סקירה היסטורית של מדיניות ממשלת ישראל כלפי אנשים עם מוגבלות מגלה כי לאורך השנים חלו שינויים משמעותיים בהתייחסות המדינה והחברה כלפי אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות. שינויים אלו, שיתוארו להלן, הושפעו מגורמים פנימיים כגון, לחץ של קבוצות מסוימות, אינטרסים ומגבלות תקציביות, לצד גורמים הנעוצים בתמורות ערכיות וחברתיות גלובליות⁵⁰⁵. ככלל ניתן לציין כי תהליך החקיקה היה ברובו ספוראדי וענה לצרכים המשתנים⁵⁰⁶; מהכורח להיענות לצרכי נכי צה"ל אחרי מלחמת השחרור, דרך דרישה לבטח נפגעי עבודה ובהמשך לספק שירותי שיקום וקצבאות לאוכלוסיות נוספות⁵⁰⁷. זאת ועוד, החקיקה הסתמכה על תפיסה ביו-רפואית של האדם עם המוגבלות, כזו הרואה בתופעה בעיה פרטנית וכפועל יוצא מכך, את הפרט כמושא השינוי⁵⁰⁸.

עם חקיקת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח - 1998 (להלן: "חוק השוויון") בשנת 1998 חל מהפך במדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל ועוצבה למעשה ראייה כוללת של תופעת המוגבלות כבעיה חברתית הדורשת שינוי ערכי מקיף^{509 510}. מודל השוויון, עליו מבוסס החוק, מבטא כצפוי, עקרונות של שוויון, מניעת אפליה ושמירה על כבוד האדם. המודל

⁵⁰² יש לציין כי בפרק זה אין התייחסות לנהלים שונים של משרדי ממשלה כגון: תקנות עבודה סוציאלית (תע"ס) של משרד הרווחה, חוזרי מנכ"ל של משרד הבריאות, הוראות של משרד השיכון והבינוי וכיו"ב, זאת מכיוון שלצורך הסקירה שנעשת בפרק זה, לא ניתן לקבוע במדויק את מועד יצירת הנוהל. לפירוט הנהלים שנמצאו, ראו נספח א'.
⁵⁰³ הסקירה והניתוח המוצגים בפרק זה מבוססים על איסוף נתונים שיטתי ממאגרי מידע מקובלים לאיתור חוקים, תקנות ופסקי דין (נבו ותקדין) לצד חיפוש באתרי אינטרנט של משרדי ממשלה ושל ארגוני זכויות שונים עבור אנשים עם מוגבלות. איסוף החומר ארך כשישה חודשים. לפירוט החקיקה לפי תקופות כרונולוגיות ואידיאולוגיות, ראו נספח ב'.

⁵⁰⁴ בפרק זה סיווגנו את החוקים והתקנות על פני שני צירים. הראשון, הכרונולוגי, מתייחס לתקופה בה הם נחקקו. השני, האידיאולוגי, מתייחס לרוח המשתקפת מן החוק או התקנה כיום. היות והניתוח המוצג בפרק הינו ניתוח מדיניות ברמת המאקרו, לא התייחסנו לרבדים השונים של החקיקה, דהיינו, לתיקונים שנעשו במרוצת השנים, בתקנות ובסעיפי החוק (לפירוט המלא של תיקוני החקיקה השונים בחוקים ובתקנות אליהם התייחסנו בפרק, ראו נספח ג'). ככלל נוכל לומר שברוב רובם של המקרים תיקוני החקיקה לא שינו את התפיסה האידיאולוגית שעמדה בבסיס חוק או התקנה בעת חקיקתם.

⁵⁰⁵ רימרמן, א' וארטן-ברגמן, ט' (2005). חקיקת זכויות אנשים עם מוגבלות ויישומה בישראל - מגמות וכיוונים עתידיים. **ביטחון סוציאלי**, 69, 11-31.

⁵⁰⁶ בן-צבי, ב' (1995). הגנת יתר אל מול קיפוח בחקיקה למען נכים (נפגעי עבודה, נכים כלליים). **ביטחון סוציאלי**, 43, 45-53.

⁵⁰⁷ רימרמן, א' וארטן-ברגמן, ט' (2005). חקיקת זכויות אנשים עם מוגבלות ויישומה בישראל - מגמות וכיוונים עתידיים. **ביטחון סוציאלי**, 69, 11-31.

⁵⁰⁸ רימרמן, א' וארטן-ברגמן, ט' (2005). חקיקת זכויות אנשים עם מוגבלות ויישומה בישראל - מגמות וכיוונים עתידיים. **ביטחון סוציאלי**, 69, 11-31.

⁵⁰⁹ אברמי, ש' (2003). **מנבאי כוונת השתתפות ואופן הצבעה בחוק לשוויון זכויות של אנשים עם מוגבלות, על רקע חוקי רווחה מוצעים** (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"). אוניברסיטת חיפה: הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות.

⁵¹⁰ ראוי לציין כי למרות שחקיקת חוק השוויון היוותה נקודת מפנה משמעותית, הרי שבפועל חקיקתו טרם הושלמה.

מדגים גישה של אדם-סביבה, כזו הפועלת לשינוי בשני המישורים ולא מתמקדת רק בשינוי או שיפוי הפרט⁵¹¹.

ישראל של היום כפי שיובהר להלן, מאופיינת הן במדיניות הנשענת על המודל ההגמוני, הביו-רפואי להבנת המוגבלות, והן במדיניות הנשענת על גישת הזכויות כלפי אנשים עם מוגבלות, בזמן ששני מודלים אלה מהווים למעשה מנגנונים משלימים בעיצובה של מדיניות בתחום המוגבלות⁵¹².

המדיניות בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות מנקודת מבט היסטורית

ניתן לחלק את החקיקה הקשורה לאנשים עם מוגבלות בארץ לשלוש תקופות עיקריות: תקופה ראשונה המבוססת על עקרונות של המודל הביו-רפואי, תקופה שנייה המבוססת על עקרונות של נורמליזציה ושילוב ותקופה שלישית המבוססת על עקרונות של שוויון זכויות (ראו נספח ב' המפרט את החקיקה לפי שלוש התקופות):

התקופה הראשונה: המודל הביו-רפואי ועקרונות של סעד ונזקקות

בשנים הראשונות לקום המדינה, המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות הייתה תגובתית בעיקרה ועוצבה אד-הוק בהתאם לדרישות נקודתיות של אזרחים עם מוגבלות⁵¹³. מאז קום המדינה ועד סוף שנות ה-70 המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות התמקדה רובה ככולה במתן קצבאות ושירותי שיקום דיפרנציאליים לתת-אוכלוסיות שונות של אנשים עם מוגבלות. מדיניות רפואית-סוציאלית זו נשענה על המודל הביו-רפואי להבנת המוגבלות, התמקדה במתן מענה סלקטיבי וייחודי לאנשים עם מוגבלות על בסיס מבחני תפקוד ומטרתה הייתה בראש ובראשונה, לפצות את האדם בגין ליקויו הפיסי⁵¹⁴. ראוי לציין כי בתקופה זו נקבעה מדיניות דיפרנציאלית על בסיס ההקשר של המוגבלות (נכי משרד הביטחון, נכי עבודה ונכים כלליים)⁵¹⁵.

⁵¹¹ רימרמן, א' וכץ, ש' (2004). מדיניות התעסוקה המוגנת כלפני אנשים עם מוגבלויות קשות בארצות המערב ובישראל: סקירה ודיון. **ביטחון סוציאלי**, 65, 111-135;

Rimmerman, A., & Avrami, S. (2009). Israel's equal rights for persons with disabilities law: legal base, process and impact. *International Journal of Disability, Community and Rehabilitation*, 8 (3). Retrieved from <http://www.ijdcra.ca/>.

⁵¹² רימרמן, א' וכץ, ש' (2004). מדיניות התעסוקה המוגנת כלפני אנשים עם מוגבלויות קשות בארצות המערב ובישראל: סקירה ודיון. **ביטחון סוציאלי**, 65, 111-135;

Rimmerman, A., & Avrami, S. (2009). Israel's equal rights for persons with disabilities law: legal base, process and impact. *International Journal of Disability, Community and Rehabilitation*, 8 (3). Retrieved from <http://www.ijdcra.ca/>.

⁵¹³ אברמי, ש' (2003). **מנבאי כוונת השתתפות ואופן הצבעה בחוק לשוויון זכויות של אנשים עם מוגבלות, על רקע חוקי רווחה מוצעים** (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"). אוניברסיטת חיפה: הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות.

⁵¹⁴ אברמי, ש' (2003). **מנבאי כוונת השתתפות ואופן הצבעה בחוק לשוויון זכויות של אנשים עם מוגבלות, על רקע חוקי רווחה מוצעים** (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"). אוניברסיטת חיפה: הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות.

⁵¹⁵ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבירם, ג' גל ו' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

המודל הביו-רפואי לתפיסת המוגבלות ממשיג מוגבלות כתופעה ביולוגית. לפי המודל, חרף העובדה שמחלות ומוגבלויות עשויות להיגרם מגורמים סביבתיים, הן נתפסות כתופעה הממוקמת בתוך הגוף האדם ועל כן מוגבלות, על פי המודל הביו-רפואי הינה בראש ובראשונה, בעיה פרטנית. כפועל יוצא מהמשגה זו, הטיפול במוגבלות הוא רפואי ונועד לרפא את הפרט או לעזור לו להתאים את עצמו והתנהגותו לסביבה שנתפסת כקבועה ונייטרלית⁵¹⁶. זאת ועוד, על פי המודל הרפואי אנשים עם מוגבלות אינם נתפסים כסובייקטים, כאזרחים שווים זכויות, אלא כאובייקטים, מושאים לרחמים, לצדקה וסעד⁵¹⁷.

המודל הביו-רפואי ומדיניות סוציאלית שעיקרה סעד ונשענת על מבחני נזקקות, משתקפים בלמעלה מ-90% מהחקיקה שחוקקה מאז קום המדינה ועד סוף שנות ה-70. כפי שידגם בהמשך, מדובר בתקופה משמעותית ביותר אשר השפיעה מאוד גם על תקופת החקיקה שבאו אחריה. תופעה זו מתבטאת, כפי שנראה, בחקיקה אשר מבחינה כרונולוגית התהוותה בעידן אחד אך משמרת את האידיאולוגיה הביו-רפואית לצד מודלים של סעד ונזקקות⁵¹⁸.

במיפוי שנעשה לצורך כתיבת פרק זה נמצא כי מאז קום המדינה ועד סוף שנות ה-70 חוקקו 12 חוקים עיקריים ברוח המודל הביו-רפואי: חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח - 1968⁵¹⁹; חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], התשי"ט - 1959 המיועד לנכי צה"ל; חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל - 1970; חוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד - 1954; חוק נכי רדיפות הנאצים, התשי"ז - 1957; חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה - 1975; חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התשי"ו - 1950; חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תשמ"א - 1981; חוק המשטרה (נכים ונספים), תשמ"א - 1981; חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה - 1965; חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט - 1969; חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה), תשי"ג - 1953. מעבר לכך נמצאו 67 תקנות רלוונטיות (יש לציין כי לחוקים הנ"ל תוקנו תקנות ברוח התקופה גם בתקופות מאוחרות יותר ועל כן לא נכללו כאן).

יש לציין כי בתקופת החקיקה הראשונה חוקקו שלושה חוקים נוספים ותשע תקנות כלליות יותר, כולם מגוונים מאד ועוסקים במספר תחומי חיים, אשר אינם יעודיים לאנשים עם מוגבלות, אך מתייחסים לאוכלוסייה זו בחלק מסעיפי החוק. בחקיקה זו ניתן למצוא את פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], תשכ"א - 1961⁵²⁰ ובכללה את הסעיפים 9(5), 9(6), 37, 44, 45 אשר מפרטים את התנאים לקבלת פטור ממס ונקודות זיכוי לאוכלוסיות עם מוגבלות ובני

⁵¹⁶ Engel, G.L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedical. *Science*, 196 (4286), 129-136; Iezzoni, L.I., & Freedman, V.A. (2008). Turning the disability tide: The importance of definitions. *Journal of the American Medical Association*, 299 (3), 332-334.

⁵¹⁷ Braddock, D.L., & Parish, S. (2001) An institutional history of disability. In G.L. Albrecht, K.D. Seelman, & M. Bury (Eds.), *Handbook of disability studies* (pp. 565-574). Thousand Oaks, Ca: Sage; Drake, R.F. (1999). *Understanding disability politics*. London: Macmillan; Soffer, M., Blanck, P., Hill, E., & Rimmerman, A. (2010). Media and the Israeli disability rights legislation: Progress or mixed and contradictory images? *Disability & Society*, 25(6), 687-699.

⁵¹⁸ יש לציין כי על אף שלא ניתן לקבוע מועד מדויק של יצירת הנהלים השונים המפורטים בנספח א' (תע"ס של משרד הרווחה, חוזרי מנכ"ל של משרד הבריאות, הוראות של משרד השיכון והבינוי וכיו"ב), ניתן להתרשם כי רובם מבטאים חקיקה הנשענת על המודל הביו-רפואי, דבר המחזק את סברת ההשפעה הדומיננטית של מודל זה.

⁵¹⁹ מדובר בגרסה חדשה יותר של חוק הביטוח הלאומי, התשי"ג - 1953. ב-1995 החוק תוקן לחוק הנוכחי: חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה - 1995.

⁵²⁰ זהו נוסח חדש של פקודת מס הכנסה משנת 1947.

משפחותיהם; תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים), תשל"ט – 1979 - הכוללות את ההטבה של קבלת זיכוי ממס עבור קרוב עיוור או נכה 90-100%; תקנות מס הכנסה (כללים לאישור ונהול קופת גמל), התשכ"ד - 1964, המכתיבות פטור ממס על משיכת כספים מקופות גמל להורים לילד עם מוגבלות; חוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), תשכ"ג – 1963 ותקנות מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה) (מס רכישה), תשל"ה- 1974, בהן נקבעה הזכות להנחה במס רכישה לאדם עם מוגבלות או הוריו; תקנות המקרקעין (אגרות), תשל"ה- 1974, בהן נקבע פטור מאגרת רישום משכנתא ושכירות ברשם המקרקעין, לנכים ובני זוגם; החלטה מס' 534 (העוסקת בהגדרת השיעור היחסי של מינהל מקרקעי ישראל בזמן מתן זכויות חכירה לפי חוק מינהל מקרקעי ישראל, התש"ך- 1960) הקובעת זכאות לפטור מדמי הסכמה לנכי צה"ל או נכים כלליים; תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גמלה), תשל"ט- 1979, אשר מגדירות את זכאותו של אדם עם מוגבלות למקדמה מוקדמת של גמלת נכות לצורך שיקום; צו המועצות המקומיות (א) תשי"א - 1950 וסעיף 3(יא) של התוספת השנייה לצו המועצות המקומיות (מועצות אזוריות) התשי"ח – 1958, המעניקות פטור ממכרז למועצה מקומית או מועצה אזורית שמשכירות מקרקעין לנכה לצורך שיקומו; תקנות רשות השידור (אגרות, פטורים, קנסות והצמדה), התשל"ד - 1974, העוסקות בפטור מתשלום האגרה לאנשים עם מוגבלות; חוק חיילים משוחררים (החזרה לעבודה), תשי"ט - 1949, בו מוכתבים תנאי העסקתם של נכי מלחמה לרבות זכות קדימה לקבלה לעבודה להם או לבני משפחה של חייל שנפל במהלך שירותו הצבאי.

בחינה של החקיקה הלא ייעודית מצביעה על תפיסה הגמונית, ביו-רפואית למוגבלות וחלחולה של הבנה זו לתחומי חיים רבים (כגון: מקרקעין, בריאות, מס הכנסה ותעסוקה). כך לדוגמא, בסעיפים שהוזכרו מעלה הנמנים על פקודת מס הכנסה, מוענק פטור ממס הכנסה על הכנסה מיגיעתם האישית של עיוור או של נכה שנקבעה לו נכות של 100% (או נכות של 90% לפי חישוב מיוחד), בתנאי שהנכות נקבעה לתקופה שעולה על שישה חודשים. בנוסף, לפי סעיף 9(5)(א) לפקודה, אחוז הנכות נקבע לפי אחד מחוקי הנכים הרלוונטיים (חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תשי"ט - 1959, חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד - 1954, חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז - 1957, חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תש"ל - 1970, פרק ג', פרק ו'2 ופרק ט'2 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח - 1968 וחוק לפיצוי נפגעי גזת, התשנ"ד - 1994⁵²¹). יתרה מכך, פקודת מס הכנסה קובעת מתן נקודות זיכוי ממס בגין דמי אחזקה במוסד של בן משפחה המוגדר כמשותק לחלוטין, עיוור, לא שפוי או כילד מפגר. בדוגמה זו משתקפים היטב עקרונות המודל הביו-רפואי היות והליקוי הרפואי נמדד, מכומת ומכתיב את סכום השיפוי.

מבחינה כרונולוגית, החקיקה בתחום המוגבלות החלה מיד לאחר קום המדינה. לאחר קבלת העצמאות התגבשה הסכמה לאומית רחבה שטיפול ושיקום של אזרחים שנפגעו במערכת הביטחון מהווים נדבך חשוב בהבטחת קיומה של מדינת ישראל⁵²². גישה חברתית-לאומית זו עמדה בבסיסו של חוק הנכים (תגמולים ושיקום), התש"ט (1950)⁵²³ (להלן: "חוק הנכים") אשר

⁵²¹ ניתן לראות כי חלק מהחוקים המוזכרים חוקקו לאחר חקיקת הפקודה והוספו אליה בתיקונים מאוחרים יותר.
⁵²² נדב, ד' (1998). יובל למפעל השיקום- קווים לקורותיו. בתוך א' להב (עורך), 50 שנות שיקום; שיקומם של נכים ומשפחות שכולות של מערכת הביטחון 1948-1998 (עמ' 58-11). תל אביב: משרד הביטחון/אגף השיקום.
⁵²³ כיום- חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב] תשי"ט – 1959.

הבטיח גמלאות ושירותים, בכסף ובעין, לאורך כול מעגל החיים של האדם ושל בני משפחתו. הגמלה הבסיסית המוקנית על פי חוק זה לאדם הזכאי מותאמת לחומרת הליקוי הרפואי ואינה תלויה במצבו הכלכלי או בכושר ההשתכרות שלו. לבד מהגמלה עוגנו בחוק מגוון שירותי שיקום ותמיכה שמטרתם הייתה לספק לאדם ולבני משפחתו תנאי חיים הולמים ואיכות חיים. ראוי לציין כי מגוון הגמלאות והשירותים המצויים בחוק הנכים אמורים להוות פיצוי מטעם המדינה לאלה שנפגעו בעת שהגנו עליה⁵²⁴.

מצבה הקיומי של המדינה והמלחמות המתמשכות ביססו את הקונצנזוס הציבורי לגישה מרחיבה כלפי נכי צה"ל ולהעדפתם על קבוצות אחרות של אנשים עם מוגבלות⁵²⁵. דוגמא בולטת למעמדם הייחודי של נכי צה"ל עולה מפסק דין שניתן על ידי בית המשפט העליון⁵²⁶ בנושא עתירה שהגיש ארגון נכי תאונות עבודה ואלמנות נפגעי עבודה נגד הכנסת, הממשלה והמוסד לביטוח לאומי. בעתירה נטען נכי תאונות העבודה כי הופלו לרעה בהשוואה לנכי צה"ל, נכי פעולות איבה ונכי מלחמות הנאצים, היות ותגמוליהם הופחתו במסגרת חוק תכנית החירום הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות לשנות הכספים 2002 ו-2003) תשס"ב - 2002, בעוד שתגמוליהם של השאר לא צומצמו. נשיא בית המשפט העליון דאז, השופט ברק, דחה את עתירתם, קיבל את עמדתה המוצהרת של המדינה וקבע חד-משמעית כי ההבחנה הנעשית בין נכי תאונות עבודה לבין נכי צה"ל, נכי פעולות איבה ונפגעי הנאצים היא מוצדקת, שכן למדינה חוב מוסרי לנכי צה"ל, נכי פעולות איבה ונפגעי הנאצים, שנפגעו בגין "השתייכותם הלאומית הקולקטיבית".

דבריו של השופט ברק דומים לתפיסתו של ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון. בהציגו את הצעת חוק האנשים עם מוגבלות בפני הכנסת הראשונה, טען דוד בן-גוריון כי:

מלחמת החירות של צבא ההגנה לישראל לא הייתה כולה זרועה נחת, ניצחונות וכיבושים. היה גם צד שני למטבע. שולם מחיר יקר... רבים נשארו לשמחתנו בחיים, אך גם הם שילמו מחיר יקר – איבר מן החי. אני מגיש לכם בשם הממשלה חוק על החוב, נכון יותר - על חלק מהחוב, שאנו חייבים לאלו שבגופם עזרו לשחרור האומה והמולדת⁵²⁷.

ההתייחסות לאוכלוסייה אזרחית עם מוגבלות קיבלה ביטוי ראשון רק בשנת 1954, עם תחילת הפעלתה של תכנית הביטוח לנפגעי עבודה, במסגרת חוק הביטוח הלאומי. תכנית זו סיפקה גמלאות ושירותים בעין למי שנפגע עקב עבודתו או כתוצאה ממנה. הגמלאות המשולמות במסגרת החוק מבוססות על העיקרון של ביטוח סטטוטורי דהיינו, מעוגנות בחובה המוטלת על

⁵²⁴ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבירס, ג' גל וי' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

⁵²⁵ see Mor, S. (2006). Between charity, welfare, and warfare: A disability legal studies analysis of privilege and neglect in israeli disability policy. *Yale Journal of Law and the Humanities*, 18(2), 63-134.

⁵²⁶ בג"צ 5304/02 ארגון נכי תאונות עבודה ואלמנות נפגעי עבודה נגד מדינת ישראל, כנסת ישראל, נט(2) 135 (2004).

⁵²⁷ חוק על תגמול ושיקום נכי מלחמה, דברי הכנסת: תש"ט (כרך 2) 1572.

העובד ועל מעבידו להפריש שיעור מסוים מהשכר כביטוח נגד פגיעה בעבודה כמו גם בקישור בין גובה הקצבה לבין הכנסתו הקודמת של הנפגע מעבודה⁵²⁸.

במהלך השנים שלאחר הקמת המוסד לביטוח לאומי התברר שאוכלוסייה גדולה של אנשים עם מוגבלות מלידה או כאלה שנפגעו או חלו בברורות, לא זכתה לכיסוי כלשהו בחוק. יש לציין שכבר ב-1950 המליצה "ועדת קנב" (ועדה בראשות הד"ר יצחק קנב, לימים המנכ"ל הראשון של המוסד לביטוח לאומי) להנהיג ביטוח נכות כחלק מרשת הביטחון הסוציאלי⁵²⁹, אך רק בשנת 1974 התגבש התהליך שהביא בסופו של דבר למימושו של רעיון זה דהיינו, לחקיקת פרק "הנכות הכללית" בחוק הביטוח הלאומי (1974)⁵³⁰.

חוק זה הינו חוק סעד שנועד להעניק הכנסה בסיסית ליחידים עם מוגבלות אשר אינם מכוסים על-ידי אף תכנית אחרת. בבסיס החוק עומד עקרון הפיצוי. הגמלאות הכספיות ניתנות על בסיס מבחני נזקקות למי שמוכיח כי מוגבלותו פוגעת ביכולתו להשתכר וגורמת לנזקקות כלכלית. נזקקות זו נקבעת על בסיס שני מבחנים: הראשון בוחן את רמת הליקוי הרפואי שהאדם סובל ממנו, והשני בוחן את השפעת הליקוי על יכולתו להשתכר⁵³¹.

כפי שכבר צוין לגבי נכי צה"ל, אף על פי ששלושת החוקים המרכזיים הנזכרים מעלה (המיועדים לנכי צה"ל, לנכי עבודה ולאנשים עם מוגבלות כללית) מספקים גמלאות ושירותים לבעלי ליקויים דומים, היקף ומגוון הגמלאות והשירותים שונה מאוד בכול חוק. בנוסף, קיימים הבדלים משמעותיים באופן קביעת הזכאות לשירותים על פי חוק⁵³². ברם, המשותף לחוקים אלו הוא ששלושתם מבוססים על המודל הביו-הרפואי להבנת המוגבלות היות ובכולם ניתנים השירותים והגמלאות על בסיס מבחני תפקוד המהווים אמצעי למדידת קיומה וחומרתה של מוגבלות. זאת ועוד, חוקים אלה הנחילו ושיקפו את עקרון ההפרדה שלפיו אנשים עם מוגבלות מקבלים שירותים ממערכות הייחודיות רק להם.

התקופה השנייה: נורמליזציה ושילוב

מתחילת שנות ה-80 ועד בערך 1995 ניכרת הטמעה במדיניות ובחקיקה, של עקרונות של שילוב האדם עם המוגבלות בקהילה. בתקופה זו גברה ההכרה בכך שהדרתו של אדם עם מוגבלות מהחברה אינה מוסרית וכי יש לאפשר לו לעבוד, להתגורר ולבלות את שעות הפנאי בקהילה⁵³³. השורשים הרעיוניים של תפיסה קשורים להשפעות גלובליות ולתמורות אידיאולוגיות שהתרחשו בסקנדינביה ובארה"ב בשלהי שנות ה-60⁵³⁴.

⁵²⁸ מילר, א', פרוקציה, א' וקרצ'מר, ד' (1979). **זכויות הנכים בישראל: הצעות לקראת רפורמה**. ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ומשפט השוואתי ע"ש הרי סאקר.

⁵²⁹ דו"ח ועדת קנב, (1950). **תכנית לביטוח סוציאלי בישראל**. ירושלים: משרד העבודה והביטוח העממי.

⁵³⁰ גל, ג' (1999). ערכים, גמלאות קטגוריאליות ומורשות קטגוריאליות בישראל. **בטחון סוציאלי**, 59, 79-96.

⁵³¹ גל, ג' (1999). ערכים, גמלאות קטגוריאליות ומורשות קטגוריאליות בישראל. **בטחון סוציאלי**, 59, 79-96.

⁵³² גל, ג' (1999). ערכים, גמלאות קטגוריאליות ומורשות קטגוריאליות בישראל. **בטחון סוציאלי**, 59, 79-96.

⁵³³ מבקר המדינה. (2002). **דו"ח שנתי 52 ב'**. ירושלים: משרד מבקר המדינה.

⁵³⁴ Walmsley, J. (2001). Normalisation, emancipatory research and inclusive research in learning disability. *Disability and Society*, 16, 187-205.

המדיניות מתחילת שנות ה-80 ועד 1995 התבססה על עיקרון הנורמליזציה המתבסס על גישת זכויות אדם⁵³⁵, רואה במוגבלות בעיה חברתית⁵³⁶ ומכתיב שילוב של האדם עם המוגבלות בכול תחומי החיים⁵³⁷. העיקרון המנחה בחקיקה בשנים אלו הדגיש את שילובו של האדם עם המוגבלות ב"סביבה הכי פחות מגבילה" [The Least Restrictive Environment - (LRE)]⁵³⁸. משמעות הדבר היא כי המקום שבו ישתלב הפרט אינו מחויב להיות נורמטיבי לחלוטין, אלא נורמטיבי על פי מידת היכולת של הפרט המשולב⁵³⁹.

ראוי לציין כי כיום במבט לאחור, מושמעת ביקורת כלפי עיקרון הנורמליזציה והמדיניות הנגזרת ממנו. על-פי ביקורת זו ההעדפה הגורפת של שירותים קהילתיים על פני שירותים מוסדיים מתעלמת למעשה מזכויותיו של הפרט לחירות ומונעת ממנו בחירה אמיתית של שירותים על-פי צרכיו והעדפותיו האישיות⁵⁴⁰.

מתחילת שנות ה-80 ועד שנת 1995 לערך, נחקקו 13 חוקים ו-24 תקנות (ראו נספח ב'). עם זאת, בתקופה זו ניתן למצוא רק דוגמא אחת מובהקת לחקיקה המבטאת את גישת הנורמליזציה ואת עקרונות השילוב: חוק חינוך מיוחד, התשנ"ח - 1988. לגבי שאר החוקים שאותו, מצאנו כי ארבעה שייכים מבחינה אידיאולוגית לתקופת השלישית דהיינו, לעידן השוויון ועוסקים בעיקר בתעסוקה ונגישות בזמן ששמונה חוקים נוספים משקפים את רוח המודל הביו-רפואי ועוסקים בתחומים מגוונים כגון תעסוקה, הטבות כספיות כולל הטבות במיסוי, נגישות, דיור, ונכי צה"ל. כמו כן, מצאנו כי מספר התקנות מתחילת שנות ה-80 ועד 1995 המבטאות את התפיסה הביו-רפואית למוגבלות עולה לעין שיעור על מספר התקנות שמשקפות את אידיאולוגיית השוויון (23 לעומת 1, בהתאמה). הסיבה לתופעה זו נעוצה בחלקה בעובדה שמתחילת שנות ה-80 ועד 1995 הותקנו תקנות שונות לחוקים שנחקקו בתקופה הראשונה (למשל, חוק נכי המלחמה בנאצים, חוק משפחות חיילים שנספו במערכה, וחוק ביטוח לאומי).

חוק חינוך מיוחד, התשנ"ח - 1988 מדגים היטב את גישת הנורמליזציה אולם גם את הקשיים ביישומה של גישה זו. החוק מעגן את הזכות לחינוך חינוך עבור ילדים בעלי צרכים מיוחדים מגיל שלוש ועד גיל עשרים ואחת. בדברי המבוא לחוק מודגש כי מטרת החינוך המיוחד היא לקדם ולפתח את כישוריו ויכולתו של הילד בעל הצרכים המיוחדים במטרה להקל על שילובו בחברה ובמעגל העבודה. הפרק בחוק העוסק בשילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל

⁵³⁵ Walmsley, J. (2001). Normalisation, emancipatory research and inclusive research in learning disability. *Disability and Society*, 16, 187-205.

⁵³⁶ Nirje, B. (1985). The basis and logic of the normalization principle. *Australian and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 11, 65-68.

⁵³⁷ Walmsley, J. (2001). Normalisation, emancipatory research and inclusive research in learning disability. *Disability and Society*, 16, 187-205.

⁵³⁸ Rimmerman, A. (2003) Alternatives to institutions and family support. In S.S. Herr, L.O. Gostin & H.H. Koh (Eds.), *The human rights of persons with intellectual disabilities: Different but equal* (pp. 415-428). Oxford: Oxford University Press.

⁵³⁹ רונן, ח' (1988). נורמליזציה כאידיאל, על שילוב המוגבל בחברה. *הד החינוך*, סג (ד), 11-12.

⁵⁴⁰ Williams, L., & Nind, M. (1999). Insiders or outsiders: Normalisation and women with learning difficulties, *Disability and Society*, 14, 659-672.

קובע כי ילד עם צרכים מיוחדים, שועדת שילוב מוסדית החליטה על זכאותו לשילוב, זכאי לתוספת של שעות הוראה ולימוד וכן לשירותים מיוחדים⁵⁴¹.

זאת ועוד, החוק קובע כי קיימת עדיפות לשילובו של ילד עם צרכים מיוחדים במסגרת לימודים רגילה על פני שילובו במסגרת של החינוך המיוחד. קביעה זו עולה בקנה אחד עם תפיסות חינוכיות המעלות על נס את חשיבותה של הקניית התנהגות נורמטיבית לילדים עם מוגבלות, בד בבד עם יצירת חברה סובלנית יותר⁵⁴².

בחינה של יישום החוק מראה כי קיים פער בין ההצהרה ליישום. יישומו של החוק נדחה מסיבות תקציביות שנה אחר שנה ויושם בפועל רק משנת 1996. בנוסף, משרד החינוך נתן פרשנות מצומצמת לשילוב לפיה זכאים לחינוך מיוחד רק תלמידים הלומדים במסגרות של חינוך מיוחד, ואילו תלמידים הלומדים במסגרת החינוך הרגיל אינם זכאים לכך. גישה זו של משרד החינוך בנושא השילוב משתקפת הן בהנחיות שהוציא והן בהקצאת המשאבים למסגרות החינוך השונות. קיימת העדפה ברורה בהקצאת המשאבים לתלמידים עם צרכים מיוחדים שנמצאים בחינוך המיוחד לעומת תלמידים המשולבים במסגרות חינוך רגילות⁵⁴³.

בעתירה שהגישו לבית המשפט עמותת הורים לילדי תסמונת דאון ואחרים נגד משרד החינוך⁵⁴⁴, טענו העותרים כי שיעור הילדים עם תסמונת דאון הלומדים בחינוך הרגיל הוא כ- 8% בלבד והיתר נמצאים במסגרות של חינוך מיוחד. לדבריהם, הסיבה לכך היא, שהנטל הכספי של השילוב מוטל על ההורים ולכן הורים חסרי אמצעים נאלצים להעביר את הילדים למסגרות של חינוך מיוחד. מפסק הדין עולה, כי:

אילוץ של הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים לוותר על שילובם במסגרת החינוך הרגילה אך ורק בגלל קשיים כלכליים שבהם נתונים ההורים הוא חמור, ואין להשלים עמו. אילוץ כזה פוגע בלב ליבו של השוויון המהותי, שביטוי בהסדר בדבר חינוך חנם מתגלם בשאיפה להעניק - על ידי חלוקת תקציבי החינוך - הזדמנות שווה לכל ילדה וילד בישראל, כדי למצות את הפוטנציאל הטמון בהם. מילדים בעלי צרכים מיוחדים, הנשלחים למסגרת של חינוך מיוחד ולא למסגרת של חינוך רגיל משיקולים תקציביים בלבד נשללת הזדמנות זו, ותוצאה מפחה כזאת אין לקבל (עמ' 5).

האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך העריך, בשנת 2007, כי שיעור התלמידים בחינוך הרגיל הנזקקים לשירותי שילוב גדול יותר משיעור התלמידים המקבלים בפועל שירותים אלה. כדי להתמודד עם פער זה מינתה שרת החינוך דאון, יולי תמיר, בספטמבר 2007 ועדה לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל, הן במסגרות החינוך המיוחד והן במסגרות המשולבות, בראשות

⁵⁴¹ דו"ח ועדת מרגלית, (2000). דו"ח הוועדה הציבורית לבחינת יישום חוק החינוך המיוחד. מוגש לשר החינוך והתרבות. ירושלים: מדינת ישראל.

⁵⁴² דו"ח ועדת מרגלית, (2000). דו"ח הוועדה הציבורית לבחינת יישום חוק החינוך המיוחד. מוגש לשר החינוך והתרבות. ירושלים: מדינת ישראל.

⁵⁴³ מבקר המדינה. (2002). דו"ח שנתי 52 ב'. ירושלים: משרד מבקר המדינה.

⁵⁴⁴ בג"צ 7443/03 - ית"ד - עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך, פ"ד נו(5) 834 (2.6.04).

שופטת בית המשפט העליון בדימוס, דליה דורנר. חרף העובדה שהמלצות הוועדה אומצו במלואן על-ידי שרת החינוך, הן לא יושמו בפועל⁵⁴⁵.

בשנת 2010 מינה שר החינוך הנוכחי, גדעון סער, ועדת בדיקה פנימית של משרד החינוך לבחינת ההמלצות של הוועדה ויישומן. בדיון שהתקיים בינואר 2010 אימצה ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בראשות ח"כ זבולון אורלב את המלצותיה של ועדת דורנר ואת ההצעות ליישומן והודיעה שביצוען יידחה לשנת הלימודים תשע"ב (2011-2012)⁵⁴⁶.

התקופה השלישית: שוויון וזכויות

התקופה השלישית בעיצוב המדינות הציבורית בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות החלה בשנת 1995 לערך ונמשכת עד היום. בבסיס המדיניות עומדים מודלים של שוויון וזכויות אדם ובאופן טבעי לכן, היא מכוונת כלפי השוואת הזכויות של אנשים עם מוגבלות לזכויותיהם של שאר אזרחי המדינה. כך, מודגשת זכותו של כל אדם עם מוגבלות לשוויון, לכבוד ולהשתתפות פעילה בחברה בכל תחומי החיים כזכות אזרחית בסיסית שאינה תלויה ביכולתו או בתרומתו לחברה. בניגוד למודל הביו-רפואי המכתיב פיצוי עבור האדם עם המוגבלות בגין לקותו, מודל השוויון מכתוב טיפול מערכתי בחסמים החברתיים המונעים שוויון⁵⁴⁷. ראוי לציין כי רעיונות התקופה נתבשרו כבר ב-1992 עם חקיקת חוק יסוד כבוד האדם וחירותו.

מודל השוויון נסמך על "המודל החברתי" לתפיסת המוגבלות או "מודל קבוצת המיעוט" ומהווה מודל מנוגד למודל הביו-רפואי, האינדיבידואלי. המודל צמח מתוך מאבקם של אנשים עם מוגבלות על ההכרה בזכויותיהם ונוסח לראשונה בבריטניה ב-1976 ע"י "איחוד האנשים עם הלקויות הפיסיות כנגד הפרדה" (Union of Physically Impaired People Against Segregation-UPIAS). המודל ממשיג את המוגבלות כ**דינמי**, כתוצר של אפליה מבנית-חברתית ותרבותית. לפי המודל החברתי, מוסדות החברה מותאמים לאנשים ללא מוגבלות (able-bodied), ותרבותית. ללא מוגבלות, לכן, היא הבנייה חברתית, ונובעת מכול אותם חסמים המוצבים לפתחם של אנשים עם מוגבלות והתורמים להדרתם ולאפלייתם⁵⁴⁸.

עם חדירת מודל השוויון לתודעה המדינית והציבורית בישראל, הוסט הדיון משאלות הנוגעות להיקף מערך השירותים והגמלאות או מהזכאות לקבלתם, לשאלות הנוגעות להגדרת המוגבלות בכלל ולשאלת זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות בישראל, בפרט⁵⁴⁹. ראוי לציין כי תהליך זה

⁵⁴⁵ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבריס, ג' גל וי' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

⁵⁴⁶ פרוטוקול מס. 148 משיבת ועדת החינוך התרבות והספורט של הכנסת, 27.1.2010.
⁵⁴⁷ Braddock, D.L., & Parish, S. (2001) An institutional history of disability. In G.L. Albrecht, K.D. Seelman, & M. Bury (Eds.), *Handbook of disability studies* (pp. 565-574). Thousand Oaks, Ca: Sage; Drake, R.F. (1999). *Understanding disability politics*. London: Macmillan.

⁵⁴⁸ See Thomas, C. (2004). How is disability understood? An examination of sociological approaches. *Disability & Society*, 19(6), 569-583.

⁵⁴⁹ Rimmerman, A., Araten-Bergman, T., Avrami, S., & Azaiza, F. (2005). Israel's equal rights for persons with disabilities law: Current status and future directions. *Disability Studies Quarterly*, 25 (4). Retrieved from <http://www.dsqsds.org/>.

הושפע מאוד מתהליכים דומים שאירעו בעולם המערבי ובכללם, מצמיחתן של גישות חדשות שקראו להכרה מפורשת בזכויותיהם הבסיסיות של אנשים עם מוגבלות, ולתפיסתם כסובייקטים שווים זכויות ולא כמושאים לחסד וצדקה. גישות אלה קבלו ביטוי באמנות בינלאומיות, כגון, אמנת האו"ם לזכויות אנשים עם מוגבלות משנת 2006 (The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities) עליה חתומה ישראל אולם טרם אשררה אותה, כמו גם בחקיקה מקיפה של חוקי זכויות לאנשים עם מוגבלות בעולם, לדוגמא, חוק הזכויות האמריקאי (Americans with Disabilities Act of 1990), החוק המקביל לו בבריטניה (Disability Discrimination Act of 1995) ובתיקונים לחוקה במדינות שונות⁵⁵⁰.

בישראל התקבלה הצהרה מפורשת בדבר הכרת המדינה בזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות רק בשנת 1995, עם תחילת הדיונים בהצעת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. לאחר אישור ההצעה בכנסת בקריאה ראשונה, מינו שר המשפטים ושר העבודה והרווחה דאז ועדה ציבורית לבדיקת חקיקה מקיפה בנושא בראשותו של ד"ר ישראל כץ (לשעבר שר העבודה והרווחה ומנכ"ל המוסד לביטוח לאומי). עבודת הוועדה נמשכה שמונה חודשים וכללה בחינת המצב והצרכים בארץ כמו גם מחקר משווה של המצב המשפטי והחברתי, במדינות שונות בעולם⁵⁵¹.

ב-31.07.97 הגישה הוועדה דו"ח מקיף לשרים. דו"ח הוועדה הכיר לראשונה בכך שאנשים עם מוגבלות בישראל הנם קבוצת מיעוט שסבלה וסובלת, מאפליה, קיפוח, הפרדה ונחיתות חברתית וכלכלית. בנוסף, הדו"ח ציין כי החברה המערבית משנה, באיחור רב, את יחסה כלפי אנשים עם מוגבלות - מנידוי והפרדה לשיתוף ושילוב בתחומי החיים השונים. הוועדה המליצה על חקיקה מקיפה ומפורטת כדי להביא לצמצומו של הפער הקיים בין מציאות חייהם של אנשים בעלי מוגבלות לבין עקרונות השוויון וכבוד האדם⁵⁵². המשך תהליך החקיקה, כפי שיפורט להלן, מעיד על המאבק האידיאולוגי המתקיים במדינת ישראל עד עצם היום הזה, על תפיסת המוגבלות והמדיניות הרצויה.

עם הגשת דו"ח ועדת כץ, פנה שר האוצר ליו"ר ועדת חוקה, חוק ומשפט דאז, ח"כ שאול יהלום, בבקשה שלא לקדם את הליכי החקיקה לקראת הקריאה השנייה והשלישית מטעמים של עלויות שיהיו כרוכות ביישום החוק. ח"כ יהלום סירב לפנייה והמשיך בהליכי החקיקה. עם זאת, ועדת חוקה, חוק ומשפט החליטה לפצל את הצעת החוק לשניים ולהגיש לקריאה שנייה ושלישית רק את הפרקים שכבר נדונו ואושרו בוועדה: עקרונות יסוד, עקרונות כלליים, תעסוקה, נגישות לתחבורה ציבורית והקמת נציבות שוויון לאנשים עם מוגבלות⁵⁵³.

⁵⁵⁰ Johnstone, D. (2001). *An introduction to disability studies*. London: David Fulton.

⁵⁵¹ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבירם, ג' גל וי' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

יוער כי בשנת 1992 יוסד על ידי האגודה לזכויות האזרח ארגון "בזכות" אשר תרם רבות לקידום החקיקה והעלאת המודעות לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלות בישראל.

⁵⁵² דו"ח ועדת כץ, (1997). **דו"ח הוועדה הציבורית לבדיקת חקיקה מקיפה בנושא: זכויות אנשים עם מוגבלות**. מוגש לשר המשפטים ולשר העבודה והרווחה. ירושלים: מדינת ישראל.

⁵⁵³ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבירם, ג' גל וי' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

עקב התנגדותו של שר האוצר לחוק, גיבשה ועדת השרים לענייני חקיקה נוסח פשרה, לפיו צומצמו חלק מהזכויות המצוינות בחוק. כך, למשל, צומצמה הזכות לנגישות לתחבורה הציבורית וההוראה למתן תמריץ למעסיקים שינתה צורה להשתתפות האוצר במימון התאמות במקום העבודה⁵⁵⁴. החוק התקבל בפברואר 1998 ונכנס לתקפו ב-1.1.1999.

חרף צמצומים אלה, נקבעו בחוק לראשונה ומפורשות, עקרונות יסוד כלליים הדוגלים בשוויון לצד הוראות בנוגע לתעסוקה ולתחבורה ציבורית. כך, בין היתר, החוק אוסר אפליה בתעסוקה מחמת מוגבלות, ואף דורש שמעבידים יפעלו למתן השגת ייצוג הולם של אנשים עם מוגבלות במקומות העבודה. באשר לתחבורה הציבורית נקבע כי אדם עם מוגבלות זכאי לשירותי תחבורה ציבורית נגישים ומתאימים לשימוש.

בנוסף, החוק קבע שתוקם נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות שתפקידה יהיה לפעול לקידום עקרונות היסוד של החוק, למנוע אפליה ולעודד את השתלבותם והשתתפותם הפעילה של אנשים עם מוגבלות בחיי החברה. תפקידים נוספים של הנציבות כללו מתן יעוץ לשרים השונים בעת התקנת תקנות לפי החוק, וייצוג של אנשים עם מוגבלות בתביעות משפטיות הנוגעות להפרת הוראות פרק התעסוקה בחוק. ראוי לציין כי נכון לאוקטובר 2011, אושרו ונכנסו לתוקף תשע תקנות לחוק השוויון⁵⁵⁵.

בדצמבר 2000 עבר בכנסת בקריאה ראשונה חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון), התשס"א-2000 (להלן - הצעת חוק לתיקון חוק השוויון). הצעת החוק מבוססת על דו"ח ועדת כץ וכוללת את יתרת הפרקים שנכללו בהצעת החוק המקורית בדבר זכותו של אדם עם מוגבלות לנגישות למקומות ציבוריים, לדיור בקהילה, לשירותים מיוחדים, ולחינוך, להכשרה והשכלה במסגרות חינוך רגילות. בנוסף, ההצעה כוללת התייחסות לייזום ופיתוח של שירותי תרבות, פנאי וספורט בקהילה והתאמת המערכת המשפטית.

בחודש מרץ 2005 תוקן חוק השוויון והוסף לו פרק מרכזי הקובע את החובה להנגיש כל מקום שפתוח לציבור, וכל שירות שניתן לציבור, לאנשים עם כל סוגי המוגבלות. שאר פרקי החוק שפוצלו בזמנו ופורטו מעלה, לא אושרו מאז על ידי הכנסת⁵⁵⁶.

נכון לחודש אוקטובר 2011, מתוך תשע התקנות לחוק השוויון שאושרו כאמור, ישנן כשש תקנות מרכזיות שעוסקות ישירות בזכות לנגישות⁵⁵⁷, כדלקמן: תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (עדיפות במקומות חניה במקום העבודה) התשס"ב - 2001, המחייבות מעבידים להקצות מקומות חניה לכל עובד עם מוגבלות ללא קשר למעמדו או לתפקידו ולנקוט באמצעים סבירים על מנת להבטיח את השימוש הבלבדי במקומות חנייה אלה לעובדים עם מוגבלות; תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (השתתפות המדינה במימון התאמות), תשס"ו - 2006 שמטרתן לקדם את שוויון ההזדמנויות בתעסוקה עבור אנשים עם מוגבלות לצד הגברת שיעורי התעסוקה

⁵⁵⁴ אופיר, א' ואורנשטיין, ד' (2001). חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח - 1998: אמנציפציה בסוף המאה ה-20. בתוך א' ברק, ס' אדלר, ר' בן ישראל, י' אליאסוף וי' פינברג (עורכים), **ספר מנחם גולדברג** (עמ' 43-87). תל אביב: סדן.

⁵⁵⁵ רשימה של התקנות שאושרו עד היום ניתן למצוא באתר של נציבות השוויון במשרד המשפטים ([ראו קישור](#)).
⁵⁵⁶ רימרמן, א', אברמי, ש' וארטן-ברגמן, ט' (2007). מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאלית לחקיקת זכויות בתוך א' אבירם, ג' גל וי' קטן (עורכים), **עיצוב מדיניות חברתית בישראל – מגמות וסוגיות** (עמ' 287-308). ירושלים: מכון טאוב.

⁵⁵⁷ שלוש התקנות האחרות עוסקות ברובן במורשי הנגישות.

של אנשים עם מוגבלות, על ידי השתתפות במימון התאמת סביבת העבודה לעובד עם המוגבלות שמבצע המעסיק; תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית), תשס"ג - 2003 שנוצרו על מנת להבטיח את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות בכול הנוגע לשירותי התחבורה הציבורית; תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (נגישות לשירותי בזק ולמתקני בזק), תשס"ט - 2009 המסדירות את ההתאמות בהן חייב בעל רשיון למתן שירותי טלפוניה פנים ארציים ניידים או ניידים; תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לאתר), תשס"ח - 2008 אשר מגדירות את ההתאמות שיש לבצע עבור אנשים עם מוגבלות באתרים כגון, אתרי עתיקות, גנים לאומיים, שמורות טבע או שטחי קק"ל שנועדו לקהל הרחב; תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במוסד חינוך קיים), תשע"א - 2011 אשר עוסקות בחובת ההנגשה הבסיסית לכל מבני החינוך הקיימים בארץ.

מלבד חוק השוויון, גם חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים) התשס"ה - 2005 נחקק בתקופת החקיקה השלישית (דהיינו זו שהחלה ב-1995 ונמשכת עד היום) ומבטא, באופן דומה, עקרונות של שוויון בכלל, ונגישות בפרט. חוק זה מרחיב בהדרגה את חובתם של הגופים המסדרים להוסיף כתוביות ושפת סימנים למשדרים, וצפוי להחליף בשנת 2015, את חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992 על תקנותיו, אשר בו נקבעו ההוראות המחייבות הוספת כתוביות ותרגום לשפת סימנים לשידורי הטלוויזיה בצורה מקיפה הרבה פחות.

ראוי לציין כי התקנות לחוק הקלת החירש – שנחקק כאמור בתקופת החקיקה השנייה – תוקנו בעידן הזכויות, קרי בתקופת החקיקה השלישית וביניהן: כללי הקלות לחירש (רשות השידור), תשנ"ה-1995, כללי הקלות לחירש (המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין), תשנ"ט-1998, כללי הקלות לחירש (הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו), תשנ"ז-1997. תקנות אלה עולות בקנה אחד עם רוח התקופה בה הן נחקקו ונשענות על עקרון הנגישות.

תקנות נוספות שנחקקו בתקופת השוויון ועולות בקנה אחד עם רוח התקופה הן תקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי), התשס"ו - 2006 וצו טיפול בחולי נפש (החלת מתן ייצוג בידי סגור ציבורי), התשס"ו - 2006, המבטיחות את זכויותיהם של אנשים המתמודדים עם מחלות נפשיות.

את עקרונות החקיקה ברוח השוויון והזכויות ניתן לראות גם בחוק לא ייעודי שנחקק אף הוא בעידן השוויון: חוק הגנה על עובדים בשעת חירום, תשס"ו - 2006. סעיף 2א לחוק מגדיר כי חל איסור לפטר אדם שנעדר מהעבודה בשל מצב חירום ומציין מפורשות כי האיסור על פיטורין חל גם לגבי אדם שנעדר בשל מוגבלותו. ביטוי לעידן השוויון נמצא גם בתקנות התכנון והבנייה (בקשה להיתר, תנאים ואגרות) (תיקון מספר 5), התשס"ט - 2009 אשר מתייחסות לתנאים שנקבעו בחוק השוויון ולתקן הבנייה הישראלי. תקנות אלה מפרטות את התנאים שבניין ציבורי חדש או בניין קיים שמבקש להוסיף תוספת לבניין צריך לעמוד בהם על מנת להיות נגיש לאנשים עם מוגבלות.

בין מציאות כרונולוגית למציאות אידיאולוגית

חקיקתו של חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ציינה את ראשיתו של תהליך שינוי המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות בישראל: ממדיניות סוציאלית המבוססת על מודל ביו-רפואי למדיניות של שוויון וזכויות⁵⁵⁸. אולם חדירת גישת הזכויות לא הביאה לשינוי גורף במדיניות הישראלית. החקיקה בעיקרה נעשתה בשיטה של טלאים (piecemeal approach), צמחה בדרך כלל, מתוך תגובה לצרכים שעלו מן השטח ומלחצים שונים⁵⁵⁹. הספרות העולמית מורה כי מדיניות מקוטעת כעין זו אינה נחלתה הבלעדית של ישראל כאשר המתח בין הגישות השונות בעיצוב מדיניות הקשורה לאנשים עם מוגבלות, קיים בכל ארצות העולם המערבי⁵⁶⁰.

אחד הביטויים המובהקים לשמיכת הטלאים שמייצגת את מארג המדיניות הנוגע לאנשים עם מוגבלות בישראל היא קיומו של פער בין המועד הכרונולוגי בו נחקקו חוק או תקנה מסוימים לבין רוח החוק. במילים אחרות, מדובר בחקיקה שנעשתה באחת משלוש התקופות שצוינו מעלה אולם מבטאת אידיאולוגיה זרה לתקופה בה היא נחקקה.

בתקופת החקיקה הראשונה נחקקו בסך הכול 20 חוקים ו-67 תקנות, יעודיים ושאינם יעודיים (לנתונים המלאים ראו נספח ב'). מכלל אלה, חמישה חוקים בלבד אינם תואמים את רוח התקופה (כ-6%); ארבעה מהם מבטאים אידיאולוגיה של שוויון ועוסקים בתחום התעסוקה והתאמות בדיוור וחוק נוסף מבטא עקרונות של נורמליזציה ושילוב ושייך לתחום הדיוור. כל התקנות שנמצאו, תואמות לרוח התקופה⁵⁶¹.

מתוך כלל החקיקה היעודית והלא יעודית, דהיינו, 13 חוקים ו-24 תקנות שנחקקו בתקופה השנייה, 12 חוקים וכל 24 התקנות אינם תואמים את רוח התקופה (כ-97%) (לנתונים המלאים ראו נספח ב'). מכלל אלה שמונה חוקים ו-23 תקנות (רוב רובן תקנות לחוקים מהתקופה הראשונה), מבטאים אידיאולוגיה ביו-רפואית ועוסקים בתחומים מגוונים כגון תעסוקה, הטבות כספיות, לרבות הטבות במיסוי, נגישות, דיוור ונכי צה"ל. חמישה חוקים ותקנה אחת שייכים אידיאולוגית לתקופת השוויון ועוסקים בעיקר בתעסוקה ונגישות.

דוגמאות לאי הלימה בין הכרונולוגי לאידיאולוגי ניתן לראות בתקנות הסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה), התשנ"ג-1993 אשר קובעות כי לרשויות מקומיות הזכות להעניק הנחה בארנונה לקבוצות של אנשים עם מוגבלות העומדים בקריטריונים מסוימים, לעיוורים, להורים המקבלים גמלת ילד נכה ולמקבלי קצבאות שונות בשל רדיפות הנאצים. התקנות מבטאות אידיאולוגיה של המודל הביו-רפואי, על אף שנחקקו בתקופה השנייה.

מתוך כלל החקיקה, היעודית והלא יעודית, קרי, 13 חוקים ו-36 תקנות שנחקקו בתקופה השלישית, 10 חוקים ו-24 תקנות (רוב רובן תקנות לחוקים מהתקופה הראשונה), אינם תואמים

⁵⁵⁸ Rimmerman, A., & Herr, S.S. (2004). The power of the powerless: A study of the Israeli disability strike 1999-2000. *Journal of disability policy studies* 15, 12-19.

⁵⁵⁹ Drake, R.F. (1999). *Understanding disability politics*. London: Macmillan.

⁵⁶⁰ Priestley, M. (2007). In search of European disability policy: Between national and global. *European Journal of Disability Research* 1 (1), 61-74; Schwochau, S., & Blanck, P. (2003). Does ADA disable the disabled – more comments. *Industrial relations*, 42, 67-77.

⁵⁶¹ עם זאת, כפי שצוין, ייתכן וחוסר ההתאמה בין מועד החקיקה לרוח התקופה נובע מתיקוני חקיקה מאוחרים יותר שהוספו לחוק. כאמור, על מנת לקבוע זאת, נדרשים המשך מחקר ובדיקה בעתיד.

את רוח התקופה (כ-70%) (לנתונים המלאים ראו נספח ב'); תשעה חוקים מכלל העשרה, וכל 24 התקנות שנזכרו מעלה, מבטאים תפיסה ביו-רפואית ועוסקים בתחומים מגוונים כגון תעסוקה, תחבורה, בריאות, קצבאות, מיסוי ותחום הביטחון, חוק נוסף מבטא אידיאולוגיה של תקופת השילוב ועוסק בשילוב נכי נפש בחברה.

דוגמאות לחוקים שנחקקו בעידן השוויון ברם משקפים תפיסה ביו-רפואית ניתן למצוא למשל, **בחוק פיצוי לנפגעי פוליו, התשס"ז-2007** אשר מחייב הענקת פיצוי חד פעמי וגם קצבה חודשית לנפגעי פוליו שלקו בשיתוק בישראל. חוק זה כאמור מבטא מדיניות סוציאלית-רפואית היות והוא מפצה את האדם בגין לקותו הפיסית, על אף שנחקק בתקופה השלישית, דהיינו, עידן הזכויות.

דוגמא נוספת ניתן לראות בתקנות **שכר מינימום (שכר מותאם לעובד עם מוגבלות בעל יכולת עבודה מופחתת), תשס"ב-2002** אשר נועדו להסדיר את השתכרותו של עובד עם מוגבלות, שמועסק או מועמד להעסקה במקום עבודה שאינו מפעל מוגן ובחוק **זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), התשס"ז-2007**. הן החוק והן התקנות מסמלים לכאורה עקרונות של שכר שווה לעבודה שווה אך בפועל מבטאים התמקדות בליקוי הרפואי של הפרט ותרגום הלקות בעצם, לשכר עבודה.

דוגמא נוספת לפער בין הכרונולוגי לאידיאולוגי ניתן למצוא כאמור, **בחוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס-2000**. חוק זה עוסק בשיקומם ושילובם בקהילה של מתמודדים עם מחלות נפשיות על מנת לאפשר להם להשיג עצמאות תפקודית ואיכות חיים, תוך שמירה על כבודם. החוק משקף עקרונות של שילוב בקהילה ונורמליזציה, בעוד שנחקק בתקופה השלישית דווקא.

סיכום

בפרק זה הצגנו ניתוח מדיניות - היסטורי של המדיניות הישראלית בתחומי התעסוקה, הרווחה והמיסוי כלפי אנשים עם מוגבלות, כפי שהיא מתבטאת בחקיקה. החוקים והתקנות השונות סווגו לשלוש תקופות מרכזיות ונותחו לפיהן. מהניתוח שבצענו עולה כי המדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות הותוותה על ידי שתי אידיאולוגיות מרכזיות ומנוגדות, האחת, ביו-רפואית, לדידה המוגבלות הינה פגם אינהרנטי לאדם וכפועל יוצא מכך, הוא זקוק לסעד ופיצוי, השנייה, רואה במוגבלות תוצר של חברה עוינת ומכתיבה טיפול במגוון המערכות והמוסדות החברתיים התורמים ליצירת המוגבלות ולהנצחתה. ראוי לציין, כי בחקיקה הישראלית מצאנו ביטויים זניחים גם לאידיאולוגיה שלישית הדוגלת בנורמליזציה ושילוב.

הניתוח שערכנו מלמד כי תקופת החקיקה הראשונה מתאפיינת באופן כללי בקונצנזוס נרחב ובתפיסה אחידה של המוגבלות כבעייה אינדיבידואלית. מצאנו כי הפער הבולט ביותר בין הכרונולוגי לאידיאולוגי חל בתקופת החקיקה השנייה. בתקופה זו ניכרים ניצנים מפשרים של עידן השוויון אך מרבית החקיקה עולה בקנה אחד עם המודל הביו-רפואי. גם בתקופת החקיקה השלישית מצאנו פער לא מבוטל בין הכרונולוגי לאידיאולוגי כששוב, כמו בתקופה הקודמת, קיימים ביטויים מובהקים של ההגמוניה הביו-רפואית חרף העובדה שנעשו צעדים משמעותיים גם בכיוון המנוגד לחלוטין. הנתונים ממחישים את אחיזתו החזקה של המודל הביו-רפואי במדיניות הקיימת בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות. ממצאים אלה אינם מפתיעים כלל ועולים

בקנה אחד עם המדווה בספרות⁵⁶², אולם למרות זאת הם מדאיגים ומצביעים על כך שלפנינו דרך ארוכה בטרם נגיע באמת ובתמים, לעידן של שוויון.

⁵⁶² See Areheart, B.A. (2008). When disability isn't "just right": The entrenchment of the medical model of disability and the Goldilocks dilemma. *Indiana Law Review*, 83(1), 181-232; Conrad, P. (1992). Medicalization and social control. *Annual Review of Sociology*, 18, 209-232; Soffer, M., Blanck, P., Hill, E., & Rimmerman, A. (2010). Media and the Israeli disability rights legislation: Progress or mixed and contradictory images? *Disability & Society*, 25(6), 687-699.

סיכום הדו"ח

כמות ההוראות החוקיות – חוקים, תקנות וחוזרי מנהל (אשר להלן ייקראו ביחד, לשם הנוחות, **"ההוראות החוקיות"**) העוסקות בתחומי המיסוי, התעסוקה והרווחה של אנשים עם מוגבלויות – היא עצומה. למרות חשיבותן הרבה הן לצרכים הפרקטיים של אנשים עם מוגבלויות והן לצרכי מחקר, ולמרות האקוטיות של הנושא, עד כה לא אוגדו ההוראות החוקיות הללו תחת קורת גג אחת. בדו"ח זה ביקשנו לאסוף את הכמות העצומה של ההוראות החוקיות הללו ולקטלג אותן על פי סוגיהן באופן נוח לקריאה.

מעבר לכך, רצינו לבדוק האם קיימת מדיניות חברתית-כלכלית כוללת המיושמת (הן בעבר והן כיום) כלפי אנשים עם מוגבלויות בישראל בתחומים המשיקים של תעסוקה, רווחה ומיסוי, וככל שקיימת כזו – מהן מגמותיה. זאת מתוך הבנה (שעמדה בבסיס המחקר שלנו) כי הדיון לא רק משקף את עמדותיהם של קובעי המדיניות והציבור, אלא הוא גם נוטל חלק בהבניית ההבנה החברתית לגבי אנשים עם מוגבלויות, ומספק תמריצים להבניה זו.

לצורך כך סקרנו את כל ההוראות החוקיות הקשורות לתחומי המיסוי, התעסוקה והרווחה של אנשים עם מוגבלויות וניתחנו אותן תוך התייחסות לשאלות של מדיניות וראיה התפתחותית-הסטורית.

ניתוח המקורות שנסקרו, הן מההיבט המשפטי, הן מנקודת מבט של מדיניות, והן מנקודת מבט היסטורית, מציג תמונת מצב של היחס המורכב והדו ערכי של החברה הישראלית לכל אורך שנותיה כלפי אנשים עם מוגבלות, ומצביע על העדר מדיניות אחידה בשלושת התחומים שנבדקו – תעסוקה, רווחה ומיסוי – וזאת על אף שכולם, בהגדרתם, מכוונים להשפיע על מצבם הכלכלי-חברתי של אנשים עם מוגבלות.

התפיסה הרווחת כיום בנוגע לאנשים עם מוגבלויות וזכויותיהם, אשר באה לידי ביטוי באופן מובהק בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח – 1998 (להלן: **"חוק השוויון"**), מתבססת על מודלים של שוויון וזכויות אדם ומכוונת כלפי השוואה מהותית של זכויות אנשים עם מוגבלות לזכויותיהם של שאר אזרחי המדינה. היא מדגישה את זכותו של כל אדם עם מוגבלות לשוויון, לכבוד ולהשתתפות פעילה בחברה בכל תחומי החיים כזכות אזרחית בסיסית. תפיסה זו רואה במוגבלות בעיה חברתית, ומכתיבה טיפול ערכי ומערכתי בחסמים חברתיים המונעים שוויון. היא מתבססת על גישה של אדם-סביבה, כזו הפועלת לשינוי בשני המישורים ולא מתמקדת רק בשינוי או שיפוי הפרט.

תפיסה זו מנוגדת לתפיסה אשר רווחה לפנייה, המוגדרת כ"מודל הביו-רפואי", והממשיגה מוגבלות כתופעה ביולוגית. גישה זו רואה בתופעת המוגבלות בעיה פרטנית וכפועל יוצא מכך, רואה את הפרט לא כאזרח שווה זכויות אלא כמושא לסעד, לטיפול רפואי, או לשינוי והתאמה לסביבה, הנתפסת כקבועה וניטרלית.

סקירת ההוראות החוקיות בפרק 2 לדו"ח זה מגלה כי לאורך השנים אכן חלו שינויים משמעותיים בהתייחסות המדינה והחברה כלפי אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות. עם זאת, ועל אף ששינויים אלה באו לידי ביטוי גם בחקיקה, עולה כי קובעי המדיניות עדיין לא זנחו את המודל הביו-רפואי – הן באמצעות שימוש ופרשנות חוקים שחוקקו על בסיסו, והן בחקיקה

ובתיקונים חדשים. למעשה, המדינה פועלת בו זמנית על פי שני המודלים הסותרים – הן (ובאופן נרחב) המודל ההגמוני, הביו-רפואי להבנת המוגבלות, והן המודל הנשען על גישת הזכויות.

ההוראות החוקיות שנסקרו מתאפיינות - כפי שנכתב בהרחבה בסיכומי הפרק הראשון והשני - בחוסר קוהרנטיות ולעיתים בחוסר יציבות. לעיתים קרובות ההוראות השונות אינן תואמות זו לזו, ואף כשמסתמנת מגמה כללית מוצהרת, מעין "רוח התקופה", הוראות רבות אינן תואמות את התקופה בה נחקקו, תוך הטייה ברורה לחקיקה המסתמכת על המודל הביו-רפואי למוגבלויות.

דמות האדם עם המוגבלות והיחס של החברה כלפיו, כפי שהיא עולה מן ההוראות החוקיות הללו, היא בעייתית: למרות התפישות המתקדמות שבאו לידי ביטוי בחוק השוויון, המוגבלות עדיין מתוארת כחסר פתולוגי, בעל דגש רפואי בעיקרו, והטיפול החברתי המסתמן פעמים רבות (למרות חריגים בולטים כגון הוראות פרק ד' (פרק התעסוקה) לחוק השוויון) הוא טיפול של חסד ברמת היחיד. כך, רבות מההוראות החוקיות אינן יכולות להיות מוגדרות כ"זכויות" אלא כ"הטבות" בלבד, המנציחות את מעמדם של אנשים עם מוגבלויות כבלתי פרודוקטיביים וכתלויי סעד, ואין בהן התייחסות ישירה להוצאותיהם העודפות של אנשים עם מוגבלויות בשל מוגבלותם, ובוודאי שלא בהקשר של ייצור הכנסה.

גם אותו חלק מן ההוראות החוקיות ה"מתקדמות" יחסית, והמושתתות על עקרון השוויון אינו מיושם בפועל בצורה נאותה. ההוראות, כך דומה – לוקות בהעדר תמריצים הולמים, ואינן מפורשות בצורה התואמת את רוח חוק השוויון לא על ידי המעסיקים וגם לא על ידי מערכת המשפט, ויש פער גדול בין מטרות החקיקה כפי שהוגדרו לבין יישומן.

בהתבסס על ניתוח הנתונים הנ"ל, אנו סבורים כי יש לאמץ כיווני חשיבה חדשים ואמות מידה נורמטיביות וקוהרנטיות כבסיס למדיניות חדשה בנוגע למיסוי, רווחה ותעסוקה של אנשים עם מוגבלות.

לטעמנו, על מדיניות קוהרנטית כזו להתבסס על ההכרה באנשים עם מוגבלות כאנשים אוטונומיים, בעלי מגוון של תכונות, יכולות, ושאיפות. באופן ספציפי בתחום התעסוקה, אין סיבה להניח כי אנשים בעלי מוגבלויות הם בהגדרה בלתי פרודוקטיביים. מגוון האנשים עם מוגבלויות הוא רחב. ניתן לתאר ספקטרום של פרודוקטיביות בקרב אנשים עם מוגבלויות - חלקם בעלי פרודוקטיביות מלאה, חלקם בעלי פרודוקטיביות פחותה ו(רק) חלק מהם הם בעלי מוגבלויות שאינן מאפשרות להם להשתלב בשוק החופשי, גם לאחר מתן ההתאמות ההולמות, ולפיכך גם על המדיניות בתחום המיסוי והרווחה להתייחס אליהם ככאלו ולא להיקלע לחשיבה הסטריאוטיפית, המאבחנת אנשים עם מוגבלות כ"טיפוס" אחד בלתי פרודוקטיבי בהגדרה, שאינו מסוגל לדאוג לעצמו, לבחור בחירות בעלות משמעות בעצמו ולעצב את סיפור חייו בעצמו.

במילים אחרות, חקיקת המיסוי והרווחה צריכה להגמיש את נקודת המוצא (ה-base line) המקובלת המשמשת כנקודת הייחוס לצורך קביעת מדיניות של מיסוי ורווחה ולעצבה כך שתהיה מסוגלת להכיל את מגוון התכונות האנושיות המאפיינות אנשים עם מוגבלויות.

לגישתנו, דין שאינו לוקח בחשבון את תכונותיהם הייחודיות של אנשים עם מוגבלות שולח מסר אקספרסיבי ופעמים רבות (כמו במקרה של אי הכרה בהוצאות בריאות) גם תמריץ כלכלי הפועלים שניהם באותו כיוון שלילי. הדבר מטיל חסם נוסף להשתלבות, הן במישור האישי והן בהחלשת מעמדם הכלכלי של אנשים עם מוגבלות כקבוצה התלויה בתמיכה חברתית.

זאת ועוד, מדיניות תעסוקה, מיסוי ורווחה ראויה תיקח בחשבון שיקולים שהינם מעבר להפסדים ורווחים מיידיים, ומכוונים להפסד הכלל-חברתי הנגרם מאי תעסוקתם של אנשים עם מוגבלויות, וליתרונות שייווצרו לחברה הפועלת לקידום שוויון והגברת הפרודוקטיביות של כלל אזרחיה.

כנקודת מוצא לתהליך אותו אנו מציעים לקדם, יש להכיר בכך שהמוגבלות היא חלק מזהותו של האדם, ולפיכך יש להתחשב בה (ולא רק לנסות לאיין אותה) כחלק ממכלול התכונות האנושיות במסגרת הקבלה לעבודה ותהליך ייצור ההכנסה של העובד או המועמד לעבודה. תפיסה אחידה וקוהרנטית של הטיפול בנושא המוגבלויות מחייבת את מיגורה של תפיסתם המקובלת של אנשים עם מוגבלויות כלא פרודוקטיבים, או כפרודוקטיבים פחות, בעולם התעסוקה. תפיסה זו התקבלה בחוק השוויון ויש להטמיעה גם בחקיקת המיסוי והרווחה על כל רבדיה כמפורט בדברי הביקורת שלנו לעיל. רק הטמעה יסודית כזו, תביא ליישום בפועל של התפישות העומדות בבסיס חוק השוויון ושל הרוח המנחה אותו. רק הטמעה כזו תסייע לשינוי והטמעה של עמדות שוויוניות כלפי אנשים עם מוגבלויות בקרב הציבור.

לפיכך, וכפי שפירטנו לעיל, יש לבחון מחדש הוראות כדוגמת שכר מינימום מופחת, הגדרת אנשים עם מוגבלות כ"מחוסרי כושר עבודה" לצורך קבלת קצבאות, פטור ממס המוענק באופן דיכוטומי רק למי שמוגבלותו עולה כדי 90%, האיסור לנכות הוצאות בריאות, הסתמכות על קבלת קצבאות לצורך קבלת זכויות אחרות, ועוד, ולהמירן באפשרויות שוויוניות יותר המכירות בשוני של אנשים עם מוגבלויות מבלי להגדירם באופן גורף כבלתי פרודוקטיביים או ככאלו שאינם מסוגלים לערוך בחירות משמעותיות בכוחות עצמם.

כך, רק לשם הדוגמא, ניתן לשקול ולקדם מגמות קיימות של הענקת סובסידיות או תמריצי מס משמעותיים למעסיקים המשלבים אנשים עם מוגבלות, או למי שיתאימו את נכסים או עסקיהם לאנשים עם מוגבלות, תמריצים והטבות מס שיעבירו את מרכז הכובד משירותים המוענקים בידי המדינה להעצמה של אנשים עם מוגבלויות לבחור בעצמם או בעזרת משפחתם את מקום המגורים שלהם, או את אופן הטיפול בהם, והכרה בהוצאות בריאות ומוגבלות שיכירו בעלויותיה הגבוהות של המוגבלות. מובן שקידום פתרונות כאלו ועיצוב פרטיהם מצריך בירור מקיף, וחשיבה יסודית בדבר השפעותיהם האפשריות על אוכלוסיית האנשים עם מוגבלויות והחברה כולה.

זאת ועוד, בניגוד לחקיקה המבוזרת, המטולאת והמקרית כמעט הנוהגת היום, יש לדעתנו לתפוס את דיני התעסוקה, המיסוי והרווחה העוסקים באנשים עם מוגבלויות כמונעים על בסיס מטרות משותפות ואידיאולוגיה אחידה ולהשתמש בכלים השונים העומדים לרשות המערכת באופן גמיש. גמישות כזו — המאפשרת לחשוב על קצבאות, סובסידיות, פטורים, נקודות זיכוי, הכרה בהוצאות, ורגולציה מסדירה ככלים חלופיים, תסייע למחוקק לדייק את המנגנונים שייקבעו ולהעמיד אלטרנטיבות של חקיקה מקדמת אנשים עם מוגבלויות שהיא גם מכבדת ומעצימה יותר מן ההיצע הקיים.

קידום ההכרה בזהות האדם עם המוגבלות, הן במישור הפרודוקטיביות והן במישור ההכרה המיסויית בהוצאות המיוחדות למוגבלות, תהווה מקור לחיזוק והשלמה של גוף החקיקה החדש (הקיים היום בעיקר בתחום התעסוקה והנגישות), המקדם עקרונות של שוויון מתוך ראייה כוללת של אדם עם מוגבלות כנישום פרודוקטיבי בעל הוצאות לגיטימיות, אשר מסייעות לו בייצור הכנסתו.

המחקר לעיל הצביע על הנקודות שבהן חורגת, לטעמנו המדיניות הנוכחית מן התפישה הנורמטיבית האמורה.

נספח א' - נהלים, הוראות וחוזרי מנכ"ל

שם הנוהל	סיכום הנוהל
נהלי משרד הבריאות העוסקים בהטבות לאנשים עם מוגבלויות נפשיות	
נוהל מס' 81.003 : מפעל מוגן שיקומי-סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות	מגדיר את מאפייני התעסוקה השיקומית, זכאות לתגמולים ואופן סיום ההתקשרות עם העובד.
נוהל מס' 81.005 : מועדון תעסוקתי-סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות	מגדיר את פעילויות המועדון וזכאות לתגמולים במקום בו קיימת עבודה יצרנית.
נוהל מס' 80.002 : דיור מוגן-סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות	מפרט מאפייני וסוגי הדיור המוגן וזכויות שונות כגון שירותי ליווי הכשרה והשגחה, תעסוקה וגובה תשלומים שיש לשאת בהם.
נוהל מס' 80.001 : שירותי הוסטל-סטנדרטים ונהלים לפתיחת השירות	מפרט מאפייני וסוגי הוסטלים וגובה תשלומים שיש לשאת בהם
נוהל מס' 80.005 : הוסטל מגורים טיפוליים	מפרט מאפייני וסוגי הוסטלים וגובה תשלומים שיש לשאת בהם
נוהל מס' 82.002 : מועדון חברתי - סטנדרטים לפתיחה והפעלה	הפניה ומימון של מועדונים חברתיים במסגרות רגילות ומיוחדות לבילוי חברתי והקניית מיומנויות חברתיות בשעות הפנאי.
נוהל מס' 89.001 : דף הנחיות להפעלת שירותי חונכות שיקומית	מגדיר שירותי חונכות שיקומית וחונכות אקדמאית עבור אדם עם ליקוי נפשי הזקוק לכך.
נוהל מס' 89.002 : דף הנחיות להפעלת שירותי סומכות שיקומית	מגדיר שירותים במסגרת סל שיקום, המעניקים תמיכה, ליווי ועזרה למשתקמים עם מוגבלות נפשית החיים בקהילה.
נוהל מס' 70.002 : נוהל שירות מרפאתי בבריאות הנפש	מפרט את המאפיינים והנהלים הקיימים בשירותים המרפאתיים מסוגים שונים (כולל שעות פעילות, זכויות המטופל ומימון).
נוהל מס' 77.001 : יחידת מיון קהילתי	מפרט את המאפיינים והנהלים הקיימים ביחידות המיון הקהילתי (הנותנות מענה קהילתי שניוני במצבי משבר)
נוהל מס' 71.003 : ביקור בית לאבחון וטיפול-קטינים	מפרט את המאפיינים והנהלים עבור ביקורי בית אצל קטינים.
נוהל מס' 71.0032 : ביקור בית- מבוגרים	מפרט את המאפיינים והנהלים עבור ביקורי בית אצל מבוגרים.
נוהל מס' 40.006 : הפעלת שירות אמבולטורי בטיפול בהתמכרויות	מפרט זכאות, סטנדרטים ונהלים עבור שירות אמבולטורי לסובלים מהתמכרות.
נוהל מס' 40.005 : דרכי פניה של משתמשים בסמים למסגרות שיקום בקהילה. (תחלואה כפולה)	מטופל לוקה בנפשו הסובל מתחלואה כפולה זכאי לשיקום ביחידות אמבולטוריות ושיקומיות בבריאות הנפש ויחידות ייעודיות לטיפול בתחלואה כפולה ומסגרות ולשכות ממשד הרווחה.
נוהל מס' 40.004 : אשפוז במחלקה לתחלואה כפולה של מכורים לחומרים פסיכו אקטיביים	מפרט זכאות, סטנדרטים ונהלים עבור מטופל לוקה בנפשו הסובל מתחלואה כפולה וזקוק לאשפוז. לאחר השחרור מהאשפוז זכאי המטופל למעקב במסגרת אמבולטורית לנפגעי סמים או אלכוהול ו/או מרפאה לבריאות הנפש.
חוזר מנכ"ל מס' 71/1991 : תשלום בגין טיפול פסיכיאטרי בבתי חולים כלליים, שירותי אשפוז	מסדיר את אופן וגובה התשלום בגין אשפוז במחלקה פסיכיאטרית בבתי חולים כלליים (כולל חוזר מנכ"ל אשר מתייחס לאשפוז בבתי חולים פסיכיאטריים).
חוזר מנכ"ל מס' 53/97 : נהלים בפסיכיאטריה-תיקון, מנהל רפואה.	נהלים לגבי קליטה ואשפוז פסיכיאטרי
חוזר מנכ"ל מס' 40/96 : בתי חולים פסיכיאטריים-נהלים	נהלים לגבי קליטה ואשפוז פסיכיאטרי
חוזר מנכ"ל מס' 0049/2003 : נוהל טיפול מרפאתי כפוי.	נהלים לגבי טיפול מרפאתי כפוי
חוזר מס' 63/2002 טיפול בכספי פיקדונות מטופלים (פסיכיאטריה וגריאטריה)	מתייחס ל זכותו של מטופל לניהול כספי הפיקדונות שלו בבני"ח פסיכיאטרי או גריאטרי.

שם הנוהל	סיכום הנוהל
חוזר מנכ"ל 03/96 : שירותי בריאות הנפש- העברה לקופות חולים	פירוט לגבי העברת השירותים לקופות החולים כולל תעריפים עבור המבוטחים.
נוהל 80.004 : סטנדרטים ונהלים להפעלת שירותי שיקום בקהילה	הגדרת הליך הפעלת קרן שיקום הפועלת במסגרת סל שיקום ונועדה להעניק סיוע כספי לפגועי נפש להם אין מקור מימון אחר, כאמצעי לשיקום.
זכויות לקניה, שכירה והתאמות בדיוור עבור אנשים עם מוגבלויות - בהתאם לנוהלי משרד השיכון	
הוראה מס' 08/02 של משרד הבינוי והשיכון- נוהל זכאות לסיוע של בעלי דירה	סיוע ברכישת דירה באמצעות מתן הלוואה לחסרי דירה זכאים (עיוורים, נכים או בעלי מוגבלות בניידות מעל 75%, נכים בכיסא גלגלים). גובה הסכום תלוי במספר מאפיינים.
הוראה מס' 08/05 של משרד הבינוי והשיכון- נוהל הקצאת דירות בשכירות בשיכון ציבורי	חבר משפחה הנזקק לכיסא גלגלים (ועומד בקריטריוני שכר מסוימים) זכאי לשכירות מסובסדת במסגרת השיכון הציבורי. כמו כן אדם הזקוק לכיסא גלגלים רשאי לעבור דירה במסגרת השיכון הציבורי במידה והדירה אינה מתאימה למוגבלותו וזכאי לעדיפות בקבלת דירה צמודת קרקע. עדיפות מסוימת תינתן גם לאדם עם מוגבלות (ללא כיסא גלגלים).
הוראה מס' 08/06 של משרד הבינוי והשיכון- נוהל דירות נ"ר (נכסי רכישה)- זכאות ותהליך רכישה	סעיף 3- עבור אדם עם מוגבלות בכיסא גלגלים (כאשר ישנה חלוקה פנימית של עדיפות בין סוגי הנכים הרתוקים לכיסא גלגלים) שלא נמצא עבורו דיוור מתאים במסגרת השיכון הציבורי- המדינה תרכוש ותרשום על שמה דירה עם גישה נוחה (קרקע או עם מעלית) אותה תשכיר ע"פ כללי הדיוור הציבורי. הדייר יהיה זכאי לקבלת מענק לכיסוי הוצאות בגין המעבר לדירה או בגין שיפוצים שנעשו להתאמתה לצרכיו.
הוראה מס' 08/01 של משרד הבינוי והשיכון- נוהל זכאות לסיוע של חסרי דירה	הנוהל דן בקביעת זכאות לסיוע במסגרת תוכנית "חסרי דירה". יחידים חסרי דירה עם מוגבלות מסוימת- נכים בשיעור מסוים/עיוורים/זקוקים לכיסא גלגלים, זכאים להשתתפות בשכר הדירה. לאנשים עם מוגבלות יש אפשרות להגדיל את סכום זכאותם, יחסית לזכאים אחרים.
הוראה מס' 08/04 של משרד הבינוי והשיכון- השתתפות בתשלום שכר דירה	הנוהל מפרט את הזכאים לקבל השתתפות בתשלום שכר דירה, סכום הסיוע ומשך הסיוע. חלק מהזכאים הינם : נכי המלחמה בנאצים, מי שמתקיים מקצבת אי כושר השתכרות בשיעור 75%. כמו כן נכים נמנים על קבוצה שזכאית למשך סיוע עתידי ארוך יותר.
הוראה מס' 08/23 של משרד הבינוי והשיכון- כללים ואופן הטיפול ביחידים בעלי צרכים מיוחדים המטופלים ע"י אגודות	אנשים עם מוגבלות מעל גיל 18 אשר מתקיימים מקצבת אי כושר השתכרות בשיעור מסוים, יכולים לקבל סיוע במימון שכר הדירה. הדבר יתבצע ע"י עמותה/אגודה שתשכור את הדירה ותשכיר אותה לאדם בשכירות משנה.
הוראה מס' 08/10 של משרד הבינוי והשיכון- נוהל סיוע לשיפור תנאי הדיוור של למוגבלים בניידותם	אדם המוגבל בניידותו יכול להיות זכאי לקבל הלוואה חד פעמית לצורך ביצוע שינויים או שיפוצים מסוימים בדירתו על מנת להתאימה לצרכיו.
חוזרים ונהלים רלוונטים, של משרד הבריאות	
נוהל אישור מכשירי הליכה (חוזר 13/2009)	נוהל בא להסדיר את הטיפול בפניות להשתתפות משרד הבריאות ברכישת תותבות גפיים, מכשירי הליכה, נעליים רפואיות וחגורות תומכות גו, לבעלי נכות קבועה.
נוהל בריאות השן 8.9, נוהל בריאות הנפש 65.001	כחלק מחוק שיקום נכי הנפש בקהילה, ישנה ההשתתפות של המדינה במימון טיפולי פה ושיניים לאנשים חולי נפש, כולל מימון תותבות וכתרים. הזכאות לטיפול הינה חד פעמית.
חוזר השתתפות ברכישת מכשירי שמיעה מס' 7/2011	מגדיר מהן תקורות ההשתתפות המרביות של משרד הבריאות במימון רכישת מכשירי שמיעה עבור ילדים ונוער עד גיל 18.

שם הנוהל	סיכום הנוהל
חוזר סמנכ"ל לפיקוח על קופות החולים ושירותי בריאות נוספים- חוזר מס' 8/09- עדכון שירותים בעד שירותי בריאות ותרופות	החוזר מגדיר זכויות שונות כגון פטור מהשתתפות עצמית בעד ביקור אצל רופאים ומכונים עבור מי שמקבל קצבת נכות מביטוח לאומי או כגון הנחה בשיעור של 50% ברכישת תקופות עבור מי שמוגדר כנכה נתמך לפי חוק נכי המלחמה בנאצים.
זכויות והטבות המוענקות על ידי משרד הרווחה (אגף לשירותי רווחה ושיקום) אשר מעוגנות בתע"ס- מפורטות לפי תחומים	
זכויות לשירותי שיקום	תע"ס 5.2 (1965)- זכויות לשירותי שיקום במסגרת שירותי הסעד.
השמה חוץ ביתית	תע"ס 5.4 (עדכון 2010)- נוהל השמת אנשים עם נכות ומוגבלות במסגרת חוץ ביתית
	תע"ס 5.3 (עדכון 1988)- משפחות אומנה לילדים נכים
זכויות להנחה בדמי השתתפות הורים במסגרת יומית	תע"ס 5.6 (עדכון 2001)- השתתפות הורים במסגרת יומית לחניכים נכים
מתן שירותי אבחון ושיקום תעסוקתיים במרכזי שיקום	תע"ס 5.12 (עדכון 1998)- שירותי אבחון ושיקום מרכזי שיקום
שירותי תעסוקה מוגנת והסעות	תע"ס 5.18 (עדכון 1997)- שירותי תעסוקה מוגנת
	תע"ס 5.11 (עדכון 2003)- מימון הסעות למסגרת תעסוקה מוגנת עבור אנשים עם נכות ו/או בעלי תעודת עיוור המוגבלים בניידותם
מסגרות שיקום	תע"ס 5.15 (עדכון 1998)- מסגרות שיקומיות לילדים עם נכות (0-3), תע"ס 5.14 (עדכון 1997)- מסגרות שיקומיות משלימות לילדים ונוער עם נכות (3-21)
	ההוראות מפרטות לגבי מסגרות שיקומיות עבור אנשים עם מוגבלויות בשעות הבוקר (לגילאי 0-3) ובשעות אחה"צ (לגילאי 3-21) ולגבי השתתפות ההורים באחת ממסגרות אלו.

שם הנוהל	סיכום הנוהל
שירותי שיקום	תע"ס 5.16 (עדכון-2008)- שירותי שיקום לילדים ולנוער בקהילה (0-21), תע"ס 5.17 (עדכון-1997)- שירותי שיקום בקהילה (21-65)
	ההוראות באות להסדיר מתן שירותים תומכים לילדים ונוער ולמבוגרים עם נכות המתגוררים בקהילה. תע"ס 5.16 מפרט זכאות (קריטריונים וגובה הזכאות והשתתפות ההורים) למטפח, סיוע במימון הסעות, נופשונים, וחוגים. תע"ס 5.17 מפרט זכאות (קריטריונים וגובה הזכאות וההשתתפות העצמית) לחוגים, מרכזי יום, נופשונים, אבחונים ובדיקות פסיכולוגיות מיוחדים.
	תע"ס 5.24 (עדכון 2010) קהילה תומכת חיים עצמאיים לנכים.
	התוכנית נועדה לפתח תשתית קהילתית של שירותים תומכי חיים עצמאיים לנכים (מגיל 18 בעלי לפחות 40% נכות) בקהילה לשם קידום שילובם המרבי. התוכנית מספקת סל שירותים בסיסי הכולל: חיבור למכשיר מצוקה, שירותי בריאות בזמן חירום, שירותי תיקוני בית קלים, פעילות חברתית. קיימת השתתפות עצמית.
	תע"ס 5.23 (עדכון 2005) מרכזי יום לבעלי נכויות
	ההוראה מיועדת להסדיר את הטיפול בבעלי נכויות קשות בני 18-55 המתגוררים בקהילה וזקוקים ליציאה יומית מהבית לצורך חברתי, תעסוקתי או תרבותי. סל השירותים הכולל: הסעות, ארוחות, טיפול אישי, טיפול פרה-רפואי ומעקב של אח רפואי, פעילות חברתית, תעסוקתית ותרבותית, שירות סוציאלי. יש השתתפות עצמית.
נופשונים	תע"ס 5.16, תע"ס 5.17 (ראו פירוט מעלה)
סיוע במימון חוגים	תע"ס 5.16, תע"ס 5.17
סיוע הקשור לשעות פנאי	תע"ס 5.16, תע"ס 5.17
זכאות למתן שירותי תמיכה לתקשורת עבור אנשים עם לקות שמיעה	תע"ס 5.7 (עדכון 2010)- שירותי תמיכה לתקשורת עבור אנשים עם לקות שמיעה
החזר מסים על קניית מכשיר פקסימיליה נייד / נייד או מודם	חלק מתע"ס 5.7
זכאות להשתתפות ברכישת גלאי בכי (להורים כבדי שמיעה)	חלק מתע"ס 5.7
מתן עזרה לאדם עם לקות שמיעה ברכישת אביזרי עזר-סל תקשורת	חלק מתע"ס 5.7
סיוע לאדם עם לקות שמיעה במימון הוצאות שוטפות הנוסעות מהלקות	חלק מתע"ס 5.7
מתן דמי ליווי לניידות	תע"ס 6.1 (עדכון 2009)
	דמי ליווי הנם גמלה כספית למטרות ליווי לניידות לאדם עיוור ומיועדים לאפשר לעיוורים יתר פעילות בחיי

שם הנוהל	סיכום הנוהל
	החברה. ההוראה מפרטת את הקריטריונים לזכאות, גובה הזכאות לעיוור ומשך הזכאות.
כלבי נחייה לעיוור	תע"ס 6.2 (עדכון 2008) ההוראות מסדירות זכאות והנחיות לשם קבלת כלב נחייה לעיוור ולמתן הדרכה לעיוור בגין כך, זאת על מנת להגדיל את נייודות העיוור. לא קיימת השתתפות עצמית. כמו כן העיוור זכאי לתשלום חודשי עבור כיסוי הוצאות אחזקת הכלב.
החזר חלקי של מיסים לבעל תעודת עיוור/לקוי ראייה	תע"ס 6.4 (עדכון 2009) החזר חלקי של המע"מ ברכישת ציוד ביתי המיועד לתפקוד ולשיקום. זכאי- עיוור מעל גיל 18 המנהל משק בית עצמאי בעל תעודת עיוור לפחות שנתיים (יותר עבור מי שקיבל תעודה רק בגיל זיקנה). לא זכאי- עיוור תחת הסדר או חוק אחר (כגון עיוור נכה צה"ל/נפגע פעולות איבה/תאונות עבודה)
תלמידים עיוורים וכבדי ראייה במוסדות על תיכונים	תע"ס 6.5 (עדכון 1998) סיוע ברכישת השכלה אקדמית עבור עיוורים זכאים. משרד הרווחה מעניק סיוע במימון שכ"ד, ספרי לימוד, מקריאים ושיעורי עזר, עזרי לימוד, פרויקט בגרות ומחשב אישי. כמו כן מכסה שכ"ל במוסדות להשכלה גבוהה בהם לא קיים הסדר המעניק מלגת שכ"ל לעיוורים.
שירותי הדרכה שיקומית לעיוורים וללקויי ראייה	תע"ס 6.6 (עדכון 2001) שירות לשיפור תפקודי הניתן לאדם העיוור ולמוסדות על מנת לקדם תפקוד עצמאי בחברה. ההדרכה ניתנת לעיוורים החל מגיל הגן ועד לגיל זקנה עם הגבלת שעות כתלות בגיל.
סיוע ברכישת מכשירי עזר לעיוור	תע"ס 6.7 (עדכון 2010) סיוע לעיוורים ולגופים המטפלים בעיוורים בסבסוד חלקי של מכשירי עזר מיוחדים המשמשים לשיפור התפקוד ולשיקום אישי וחברתי
מפעל תעסוקה מוגנת לעיוורים ולקויי ראייה	תע"ס 6.10 (עדכון 2009) מפרט את התנאים ההכרחיים להקמת מפעל תעסוקה מוגנת ואת תנאי ההעסקה של העיוורים במקומות עבודה אלו.
שירותי מכונים לשיקום ראייה ירודה	תע"ס 6.11 (עדכון 2001) שירות הניתן כהדרכה שיקומית לשם מיצוי פוטנציאל הראייה. השירות כולל ייעוץ אופטי, התאמת עזרי ראייה, טיפול תומך להתמודדות עם המגבלה וייעוץ רפואי. ניתן לבעלי תעודת עיוור או כתלות בחדות הראייה.
ציוד בסיסי למשפחה ברוכת ילדים של עיוור	תע"ס 6.12 (עדכון 2000) סיוע הניתן למשפחות בהן לפחות אחד מבני הזוג בעל תעודת עיוור / לקוי ראייה ולהן לפחות ארבעה ילדים קטינים והכנסתן היא עד רמה מסוימת. לזכאים ניתנת השתתפות בפריט ציוד ביתי (כגון מקרר ומכונת כביסה) אחד בשנה.
שירותי השמה בעבודה לעיוורים/לקויי ראייה	תע"ס 6.18 (עדכון 1999) הוראה מפרטת את הדרוש לשם השמת עיוורים במקום עבודה, לשם שיקומם ושילובם בחברה. ההוראה כוללת את תפקידי רכזי ההשמה, תהליך ההשמה, פעולות הנגשה במקום העבודה כולל השתתפות ברכישת מכשור הנחוץ לעבודה, זכאות לקצבאות לאדם לא עובד ותנאים מיוחדים לעובדים בשירות המדינה.
מסגרות לפעילות שעות פנאי לעיוורים ולקויי ראייה	תע"ס 6.19 (עדכון 2001) מטרת ההוראה לעודד פעילות שעות הפנאי במסגרת חברתית לאוכלוסיית עיוורים ולקויי ראייה ע"י שילובם במסגרת קהילתית קיימת או ע"י פיתוח מסגרת חברתית ייחודית. קיים פירוט של המודל הרצוי למועדון חברתי. סל השירותים כולל: תוכנית לשיפור התפקוד, תקשורת, כלכלת בית ופעילויות לשעות הפנאי. ישנה השתתפות עצמית של דמי חבר שנתיים.
שירותים לילדים עיוורים ולילדים כבדי ראייה	תע"ס 6.9 (עדכון 2000) סיוע במתן שירותים (הדרכה שיקומית) ואבזורי עזר לילדים עיוורים וכבדי ראייה ובמתן ייעוץ להוריהם. ילדים בגיל הרך זכאים לחונך לחצי שנה ולאבחון והדרכה במרכזים להתפתחות הילד. ילדים בגיל בית

שם הנוהל		סיכום הנוהל
נופש לעיוורים	תע"ס 6.14 (עדכון 2001)	ספר זכאים לאבחון והכוון לימודי.
		הסדרת יציאת עיוורים לנופש מאורגן. הזכאות היא לאדם עיוור אשר הכנסתו היא עד גובה קצבת נכות. הסיוע הינו עד 30% מעלות הנופש.
השתתפות הורים לחניכים עיוורים/לקויי ראייה במעונות ובמשפחות אומנה	תע"ס 6.15 (עדכון 2006)	מסדיר תנאי וגובה השתתפות הורי חניך עיוור או בעל ליקוי ראייה עד גיל 18 בסידורו במעון או במשפחת אומנה.
שירותים לעיוורים זקנים במעונות	תע"ס 6.16 (עדכון 1997)	מסדיר מתן שירותים יחודיים לאוכלוסיית עיוורים זקנים במעונות על מנת לקדם השתלבותם ותפקודם עצמאי. כוללים הדרכה שיקומית, שיקום תפקודי הראייה ורכישת מכשירי עזר מסובסדים וקבלת החזר מס קנייה ומע"מ עבור ציוד אישי. לבעלי תעודת עיוור הטבות נוספות כגון הנחה בתחבורה ציבורית.
שירותי תחנות מידע לעיוורים ולקויי ראייה חדשים	תע"ס 6.17 (עדכון 2006)	מסדיר שירותי תחנות מידע שייעודן לשמש גשר בין שירותי הבריאות לשירותי השיקום עבור מי שנפגע בראייתו. התחנות מעניקות מידע, ייעוץ, תיווך עם גורמים בקהילה ותמיכה רגשית לאדם הלוקה בראייתו ולבני משפחתו.
מסגרות יומיות לילדים עם עיוורון/לקויי ראייה (גילים 0-6)	תע"ס 6.20 (עדכון 1999)	הסדרת דרכי עבודתן של מסגרות יום בקהילה לילדים עם עיוורון/לקויי ראייה בכפוף לחוק מעונות שיקומיים, התש"ס-2001. המסגרות מספקות שירותים כגון הדרכה שיקומית, שיפור תפקודי הראייה, הדרכת הורים וטיפולים פרא-רפואיים ומפעילות סוגים שונים של תוכניות. הסדרת גובה השתתפות ההורים וזכאות להנחות.
מע"ש - מפעל עבודה שיקומי	סדרי תשלום לחניכי מע"ש- תע"ס 14.11 (עדכון 1988)	הסדרת שכר העבודה לחניך בגין עבודתו והספקו במע"ש. 80% מהכנסות המע"ש מיועדים כשכר עבודה לחניכים.
	החזקת חניכים במע"שים- תע"ס 14.17 (עדכון 1985)	מסדיר תשלומים והוצאות עבור מע"ש בין רשויות מקומיות למשרד הרווחה. כמו כן מסדיר גובה השתתפות הורים עבור חניכי מע"ש.
שירותים תומכים – מסייע שיקומי (מתוך תע"ס 14.1 מדיניות משרד העבודה והרווחה בתחום הטיפול במפגרים). השתתפות הורים ודמי החזקה במסגרות יום, משפחות אומנה ומעונות פנימייתיים מפורטים בתע"ס 14.12 ו- 14.13	מסגרות חינוכיות- טיפוליות	תע"ס 14.10 - מסגרות יום בקהילה למפגרים והשירותים הניתנים בהם (עדכון 1994), מפרט את השירותים שיש להינתן ע"י מעונות יום למפגרים ומע"שים.
		* מעון יום טיפולי (גיל טרום חובה) - מפורט בתע"ס 14.25 - מסגרות טיפוליות שיקומיות לילדים עם פיגור שכלי בגילים 0-3 (עדכון 2005). בהוראה מפורטים השירותים לילדים אלו. השירותים כוללים מסגרות יום טיפוליות ושילוב. מפורט תחשיב השתתפות הורים בהחזקת הילדים והנחות. * מעון יום (גיל חובה) - מפורט בתע"ס 14.24 - מסגרת לגילאי 3-21 - יום שהות ארוך (עדכון 2008). במסגרת ניתנת פעילות חינוכית-שיקומית-חברתית, פעילות העשרה וטיפולים פרא-רפואיים. קיימת השתתפות הורים. * מעון יום לבוגרים - מפורט בתע"ס 14.26 - מרכז יום טיפולי/סיעודי לגילאי 21+ (עדכון 2005) - מסדיר מרכזי יום טיפולים סיעודיים הנועדו לתת מענה במהלך שעות היום לאנשים עם פיגור בגילאי 21+ שלא הצליחו להשתלב בשוק העבודה או התעסוקה המוגנת ומתגוררים בקהילה. מטרות המרכז - הקניית מיומנויות שונות והכנה לעצמאות בתחומי חיים שונים. קיימת השתתפות עצמית.

שם הנוהל	סיכום הנוהל
מסגרות בילוי שעות פנאי ונופש	* <u>מועדון/מועדונית</u> - מפורט בתע"ס 14.7 (עדכון 1994). הפעילות נועדה לשמש מסגרת חברתית חינוכית לאחר שעות העבודה עבור חניכי מע"שים, חניכי מעונות יום ופנימיות ומפגרים העובדים בשוק העבודה הפתוח. מפורטים קריטריונים להתנהלות המועדון. הוצאות נסיעה לא ממומנות. * <u>קייטנה</u> - מפורט בתע"ס 14.9 (עדכון 2003). מסדיר קייטנות לילדים ובוגרים הגרים בבית הסובלים מפיגור שכלי. ישנה השתתפות עצמית במחיר הקייטנה ובהוצאות הנסיעה. * <u>נופשון/שהות קצרת מועד</u> - מפורט בתע"ס 14.15 (עדכון 2009). הנופשון נועד לאשר נופש לאדם הסובל מפיגור המתגורר בבית הוריו וכמו כן לספק אפשרות להורים ולאפוטרופסים לצאת לחופש ולהוות פתרון במצבי חירום. קיימת השתתפות עצמית בגובה שונה הנקבעת לפי קריטריונים.
מסגרות דיור חוץ-ביתיות	* מעון פנימייתי * דיור קהילתי: כולל דיור קהילתי, הוסטל, דירת מגורים, בית קבוצתי, משפחת אומנה, מסגרת קלט לשעת חירום. תע"ס 14.2 - הנהלים הנוגעים לסידור אנשים עם פיגור שכלי במשפחות אומנה לטיפול בהם ולפיקוח עליהם (עדכון 2010), מסדיר נהלים כגון- קריטריונים לבחירת משפחת אומנה, תפקידי משפחת האומנה, זכויות וחובות ההורים, שירותים ותשלומים שונים והשתתפות הורים. (התעריף מפורט בתע"ס 14.16 - עדכון סל משפחות אומנה למפגרים).
שירותים תומכים בקהילה	* קצבאות - מוענקות ע"י המוסד לביטוח לאומי (קצבת נכות, קצבת ניידות, קצבת שירותים מיוחדים, קצבת ילד נכה - מפורט בסעיף המתאים בטבלה זו) * שירותי עזר: הסעות, ליווי וטיפול בית והדרכה ביתית. מפורט בתע"ס 14.8 - סיוע במימון שירותים בקהילה לאדם עם פיגור שכלי (עדכון 2008). השירותים כוללים מטפח, מסייע שיקומי, סייעת לשילוב ילדים במעונות ומשפחתונים, ליווי והוצאות נסיעה. קיימת השתתפות עצמית (מלבד עבור סייעת השילוב). כמו כן, תע"ס 14.27 - מרכז תמיכה וטיפול לאדם עם פיגור שכלי ולמשפחתו בקהילה (עדכון 2005) מגדיר את השירותים והתוכניות במרכז התמיכה על מנת לשפר את איכות החיים של האדם המפגר ומשפחתו. המרכז מאגד את מגוון השירותים הניתנים למפגר. תע"ס 14.28 - סביבה תומכת לאוכלוסייה עם פיגור שכלי (עדכון 2009), מגדירה תוכנית המשמשת לתמיכה ליווי והכוונה עבור מפגרים המנהלים אורח חיים עצמאי (תעריף מפורט בנפרד).
זכויות והטבות המוענקות על ידי משרד הרווחה (טיפול באוטוסיסים) בהתאם לתע"ס (התע"סים בפרק זה מפנים לתע"סים 8.12, 8.4, 1.22 ו-1.23 עבור חישוב תעריפים והנחות)	
השתתפות הורים לילדים עם אוטיזם/הפרעה התפתחותית נרחבת בסידור יומי	תע"ס 10.2 (עדכון- 2006)
שירותים בקהילה לאנשים עם אוטיזם/הפרעה התפתחותית נרחבת השוהים בביתם	תע"ס 10.3 (עדכון- 2009)
נוהלים לסידור חוץ ביתי לאנשים עם אוטיזם/הפרעה	תע"ס 10.4 (עדכון- 2010)

שם הנוהל		סיכום הנוהל
התפתחותית נרחבת		
נופשו/שהות קצרת מועד לאדם עם אוטיזם	תע"ס 10.5 (עדכון- 2009)	התע"ס מפרט את סוגי הנופשוניים ואת שיעור השתתפות ההורים/האדם בכל אחד מהם.
מרכז יום טיפולי שיקומי לאנשים עם אוטיזם בגיל +21	תע"ס 10.6 (עדכון- 2008)	התע"ס מפרט את מבנה מרכז היום, החזרי הוצאות נסיעה והשתתפות עצמית עבור השהייה והנסיעה.
משרד התמ"ת		
הוראות משרד הפנים להגשת בקשה להיתר להעסיק עובד זר במתן סיעוד טיפול		זכאות להעסקת עובד זר עבור נכה שזקוק לעזרה בפעולות יומיומיות. הזכאות שונה עבור מוגבלויות שונות.
חוזרי מנכ"ל רלוונטיים לחוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988		3.2-3* הסעות תלמידים ועובדי הוראה למוסדות חינוך רשמיים, תשס"ד/10(א), 1.2-21* אספקת שירותים רפואיים למסגרות החינוך המיוחד במסגרת חוק החינוך המיוחד תשנ"ט/9(א), 2.2 * מתן טיפול תרופתי במוסד החינוכי מנכ"ל, תשס"ו ס/3 1.2-2 * אספקת שירותים לגני הילדים לח"מ באמצעות המרכזים להתפתחות הילד בתשנ"ט, תשנ"ט/7(א) 1.2-25 * יישום חוק ח"מ, שירותים פרא רפואיים במסגרת החינוך המיוחד תש"ס/8(א) 1.2-22* קווים מנחים לעבודתם של מטפלים פרא-רפואיים במסגרות הח"מ, תשנ"ט/10(א) 1.2-37* תכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל - לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות, תשס"ח/3(ד') 2.1* יישום חוק החינוך המיוחד – השתתפות משרדנו במימון שירותי הזנה, תוספת שירותי היקף וניקיון במהלך שנה"ל התשע"ב *יישום חוק החינוך המיוחד – מועדי ההפעלה של תכניות החופשה בהתשע"ב התעריפים של השתתפות המשרד בהוצאות נלוות ובפעולות העשרה 1.2-1* תכנית לימודים אישית לתלמידים במסגרות החינוך המיוחד, תשנ"ח/7 1.2-8* סייעות במסגרות הח"מ ; תשנ"ח/10(ג), ז' בסיוון תשנ"ח 1.2-4* חינוך מיוחד חנם לילדים חריגים בגיל 3-21, תשנ"ח/9(א) 2.2-18* מתן סיוע לילדים חולים באמצעות תללים תשס"א/3(א)
הוראות של משהב"ט, אגף השיקום		
תגמולים ומענקים נלווים		
40.01- אישור הזכאות לתגמול לנכי צה"ל	הוראה זו באה לקבוע דרכי האישור של תשלום התגמולים לנכה צה"ל	
40.02- מקדמות ומענקים לנכים 10%-19%	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במקדמות ומענקים לנכים 10%-19% בדרגת נכות	
40.04- תגמול לנכי בריגדה	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול בתשלום תגמולים לנכים ממטנדבי היישוב (נכי בריגדה)	
40.07- תגמול לנצרך	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בתשלום תגמולים לנכים המוגדרים כנצרכים לפי סעיף 7 לחוק הנכים (תגמולים ושיקום) תשי"ט-1959.	
40.08- ביצוע התאמה של תשלומים ותגמולים לנכה שבחר בקבלת זכויות לפי חוק הנזיקין האזרחי	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול והתאום בין אגף השיקום והיחידה לביטוח ותביעות של משהב"ט, לגבי מימוש בחירתו של נכה בקבלת זכויות, לפי חוק הנזיקין האזרחי	

שם הנוהל	סיכום הנוהל
40.11- צווי הוצאה לפועל, מזונות ופסקי דין	הוראה זו באה לקבוע את הכללים ודרכי הטיפול בצווי הוצאה לפועל של צווי מזונות, או פסקי דין שהוצאו כנגד נכה המקבל תגמולים.
40.12- נכים המרצים עונש מאסר	הוראה זו באה לקבוע מעמדו של נכה המרצה עונש מאסר, ומי שהוא חייב במזונותיו, לצורך תגמולים והטבות, וכן את דרכי הדיווח בין משהב"ט לשירות בתי הסוהר (להלן: שב"ס).
43.02- תוספת תגמול לנכים בדרגת נכות +100% מיוחדת	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי התשלום לתוספת תגמול לנכים בעלי דרגת נכות +100% נכות מיוחדת
43.05- תשלום תגמול לפי תקנות טיפול רפואי ותנאים סוציאליים נלווים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול במתן תגמולים לזכאי המובטל מעבודתו, עקב טיפול רפואי. *הערה- הוראה זו מתעדכנת בימים אלה
תגמולים מיוחדים	
85.01- תשלום מיוחד לנכים (תג"מ)	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלומי מחיה מיוחדים המיועדים להבטיח אמצעי קיום לנכים שאינם ברי שיקום ואין אפשרות מעשית לשקמם בשל מכלול סיבות) (להלן: תג"מ).
85.02- אגף שיקום נכים - תשלומי מחייה מיוחדים - תמ"ג 2 ותמ"ג 3	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלומי מחיה מיוחדים המיועדים להבטיח אמצעי קיום לנכים שאינם ברי שיקום ואין אפשרות מעשית לשקמם בשל הנכות המוכרת) (להלן: תג"מ).
85.03- זכויות נכים לפני משורת הדין	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול בהענקת זכויות לנכים, לפני משורת הדין
85.04- תגמול נוסף לנכה המתבגר	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והזכאות במתן תגמול נוסף לנכה מתבגר בגיל 55 ומעלה בהתאם למפורט בהוראה זו
85.05- תגמול פרישה לנכה המתבגר	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בתגמול בגין פרישה מוקדמת לנכה מתבגר עפ"י סעיף 7 ד' לחוק הנכים
קרי סוציאלית ושירותי שיקום	
84.01- תשלומים לשירותים סוציאליים - לנכים	הוראה זו באה לקבוע את ההטבות ודרכי הטיפול במתן מענקים לשירותים סוציאליים לצרכים חיוניים לנכים
84.03- מימון טיפול נפשי לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול והמימון של טיפול נפשי לנכים שהוכרה זכאותם
84.04- החזר הוצאות לבני משפחת נכה מאושפז מהקרן לטיפול סוציאלי	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול בקביעת הזכאות ובמתן מענקים מהקרן לטיפול סוציאלי לצורך החזר הוצאות לבני משפחת נכה מאושפז השוהים לידו ו/או מבקרים אותו
84.05- מימון חונכות ושעורי עזר לנכים מהקרן לטיפול סוציאלי	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול באישור שירותי חונכות / שיעורי עזר, ודרכי מימון מהקרן לטיפול סוציאלי - לנכים בלבד
84.06- סידור נכים קשים במוסדות סיעודיים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ואת דרכי הטיפול לסידור נכה קשה במוסד סיעודי
84.07- השמת זכאי בעבודת התנדבות ומימון הוצאות הקשורות בה	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בהשמת זכאי בעבודת התנדבות ובמימון הוצאות הקשורות בה
84.11- סידור נכים בדירות מוגנות והוסטלים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ואת דרכי הטיפול לזכאים (נכים פגועי נפש, פגועי ראש) שאינם מסוגלים להתגורר במסגרת המשפחה או באופן עצמאי בקהילה והם זקוקים לליווי, תמיכה וסיוע בתחומי החיים השונים- להתגורר בהוסטל, או בדירור מוגן באופן זמני, או צמית
84.12- הפעלת מועדוני שיקום	הוראה זו באה לקבוע את המדיניות, האחריות והסמכות ואת נוהלי העבודה הקשורים בהפעלת מועדוני שיקום לנכים

שם הנוהל	סיכום הנוהל
84.13- הפעלת קבוצות לזכאים	הוראה זו באה לקבוע את המדיניות, האחריות והסמכות ואת נוהלי העבודה הקשורים בהפעלת קבוצות לזכאים
84.22- השתתפות בהוצאות קייטנה וצהרון לילדי נכים- מהקרן לטיפול סוציאלי(PTSD)	הוראה זו הנה הוראה חדשה שבאה לקבוע את הזכאות ואת אופן מתן השתתפות בקייטנות ובצהרונים של ילדי נכים המוכרים על P.T.S.D
84.23- אישור הסעה במונית לנכה - לצרכים שיקומיים סוציאליים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול וקביעת הזכאות לאישור נסיעה במונית לנכה, שהיא חיונית לצורך שיקומו, ומצבו הרפואי אינו מאפשר נסיעה בתחבורה ציבורית, או ברכבו
84.24- נוהל השמת נכה במסגרת תעסוקה מוגנת	הוראה זו בא לקבוע את נוהל הטיפול בהפניית זכאים לפעילות שיקומית בתעסוקה מוגנת וכן את נוהל התשלום לספקים הנותנים שירותים אלו. הוראה זו מפרטת שירות שיקומי המוענק לזכאים שאינם מתאימים לשיקום תעסוקתי בשוק החופשי
הטבות שונות	
80.01- מענק השתתפות בתשלום מס הכנסה לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והזכאות במתן מענק שנתי בגין השתתפות בתשלום מס הכנסה
80.03- השתתפות בתשלום ארנונה ובהחזר דמי חכירה ודמי היוון לנכים +100% מיוחדת	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן השתתפות בתשלום ארנונה ובמתן החזר בגין דמי חכירה, או דמי היוון לנכים בדרגת נכות +100% (נכות מיוחדת).
80.04- אישור להנחה מארנונה-נכים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול במתן אישור זכאות מאגף השיקום לצורך קבלת הנחה מהרשות המקומית בעת תשלום מיסים עירוניים.
80.05- פטור מאגרת טלוויזיה לנכים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול במתן פטור מתשלום אגרת טלוויזיה לנכים, וביצוע התשלום ע"י משהב"ט ישירות לרשות השידור
80.07- אישור להנחה במס רכישה לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן אישור לתשלום מס רכישה בשיעור המינימלי, בעת רכישת זכות במקרקעין ע"י נכים לשם שיכונם
80.10- השתתפות בהוצאות טלפון לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והזכאות במתן השתתפות עבור שיחות טלפון, התקנתו או העתקתו ודמי השימוש בו לנכים
80.13- השתתפות בהוצאות נסיעה לעבודה וללימודים לעיוורים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלום חודשי לעיוורים עבור מימון נסיעות לעבודה/ לימודים
80.14- פטור מתשלום דמי הסכמה למנהל מקרקעי ישראל לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן אישור לקבלת פטור מתשלום דמי הסכמה להעברת מקרקעין שבבעלות מינהל מקרקעי ישראל והמוחזקים בחכירה ע"י נכים.
80.15- אישור לפטור מתשלום אגרת רישום משכנתא לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן אישור לפטור מאגרה בעד רישום משכנתא לחובת נכה
80.16- מענקי נישואין וסידור ראשון לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והזכאות במתן מענק לנכה הבא בברית נישואין (ובכלל זה עריכת הסכם משפטי לחיים משותפים עם אישה ידועה בציבור), או מענק לנכה בדרגת נכות + 100% הבא בברית נישואין, או הנכנס לדירת קבע.
80.17- מענקי נישואין ובר/בת מצווה לילדי נכה המתקיים מתג"מ/מנצרך	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענקים לנכה המתקיים מתגמול מיוחד בלבד עבור בר / בת מצווה, או נישואין של ילדיו.
80.18- תשלום "תוספת למימון צרכים מיוחדים"	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בתשלום "תוספת למימון צרכים מיוחדים" הנובעים מהנכות
80.19- דמי נסיעה קבועים לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והזכאות בתשלום דמי נסיעה קבועים לנכים

שם הנוהל	סיכום הנוהל
80.21- מענק השתתפות במימון לימודים על תיכוניים ואקדמאים לילדי נכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענק השתלמות לנכה עבור ילדיו הלומדים כסטודנטים במוסדות העונים על הגדרות הוראה זו.
80.22- מימון דמי ליווי, אש"ל או נידות לנוסעים לחו"ל-לנכים קשים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול במימון דמי ליווי, אש"ל או נידות לנכים הנוסעים לחו"ל עם מלווה, בנסיעה פרטית ובמימון, או לנכים כמפורט בסעיף 4. הנשלחים לחו"ל ע"י המעביד ובמימונו לתקופה של עד חודש ימים, אחת לשנה - עבור המלווה
80.23- מועד תחילת תשלום הטבות עפ"י הוראות אגף השיקום	הוראה זו הינה כללית ותחולתה לגבי זכאויות הנובעות מהוראות אגף השיקום, ולא מכוח החוק ומטרתה לקבוע מאימתי תשולמנה ההטבות עפ"י סוגיהם השונים
80.24- מענק השתתפות ברכישת טלפון סלולרי להתקנה ברכבו של נכה קשה	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענק השתתפות ברכישת טלפון סלולרי להתקנה ברכבו של נכה קשה (פרפלג, או קוודרופלג, או קטוע שתי רגליים) בדרגת נכות 100%+.
80.25- תשלום הטבות לזכאים שמקום מושבם בחו"ל	הוראה זו באה לפרט את התשלומים שישולמו לנכים המתגוררים בחו"ל ואשר אושר להם לקבל תשלומים בחו"ל.
80.26- דמי חימום - לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלום לחימום דירתו של הנכה בחודשי החורף (נובמבר – מרץ).
80.27- דמי קירור-לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלום לקירור דירת מגורים של הנכה בחודשי הקיץ (מאי – ספטמבר).
80.28- מענקי חג לנכים המקבלים תג"מ	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענקי חג לנכים המקבלים תגמולים מיוחדים (תג"מ).
80.29- מענקי תחילת שנת לימודים לנכים המתקיימים מתגמולי קיום	הוראה זו הנה הוראה חדשה שבאה לקבוע את הזכאות ואת אופן מתן מענקי תחילת שנת לימודים עבור ילדי נכה שמתקיימים מתגמולי קיום
80.30- זכויות ל.מ.ד לחייל משוחרר שחלה במהלך שירות החובה במחלה ממארת ו/או מחלה חשוכת מרפא	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול בהענקת זכויות לפנים משורת הדין לחייל משוחרר, שחלה במהלך שירות החובה בצבא במחלה ממארת ו/או מחלה חשוכת מרפא.
80.31- מענק לידה לנכה (אשה) חד הורית	הזכאות המוענקת על פי הוראה זו מהווה הטבה הניתנת בנוסף לקבוע בחוק
השמה והכשרה מקצועית	
70.01- השמה בעבודה-נכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בסידורם בעבודה של נכי צה"ל
70.02- תשלום תגמול חוסר פרנסה לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול וקביעת הזכאות למתן תשלום למחוסר פרנסה, בהתאם לסעיף 6 לחוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט, 1959 ותקנות הנכים (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו) תשי"ג, 1953
70.03- רשות מוסמכת לטיפול בענייני העברת נכי מלחמה ונכים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי ואופן פעולתיהן של הרשויות המוסמכות להעסקת נכי מלחמה וזכאים
70.06- אביזרים ועזרים רפואיים לנכי צה"ל קשים בלימודים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול במתן אביזרים ועזרים כסיוע לשיקומם של נכים בעבודה ובלימודים
70.07- מימון שעות הקראה לנכים עיוורים	הוראה זאת באה לקבוע את הזכאות והטיפול במתן תשלום חודשי עבור שעות הקראה לנכים עיוורים הלומדים או עובדים
70.09- תמריץ יציאה לעבודה לנכים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי טיפול במתן תמריץ לנכה מועמד להשמה בעבודה
71.01- מימון לימודים לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במימון לימודים לנכים, לצורך שיקומם ברכישת מקצוע

שם הנוהל	סיכום הנוהל
74.01- אישור הסעה במונית לנכה- לימודים, עבודה או הכשרה תוך מפעלית	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול וקביעת הזכאות לאישור נסיעה במונית לנכה, שהיא חיונית לצורך שיקומו, ומצבו הרפואי אינו מאפשר נסיעה בתחבורה ציבורית, או ברכבו
טיפול וציוד רפואי לנכים	
50.01- טיפול רפואי לנכים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול במתן טיפול רפואי לנכים
50.02- טיפול רפואי לנכים בחו"ל	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול הרפואי בנכים בחו"ל
50.03- השתתפות בתשלום ביטוח בריאות ממלכתי- לנכים	פרק א' של הוראה זו בא לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלום וניכוי השתתפות עבור דמי ביטוח בריאות ממלכתי לזכאי אגף השיקום, והוא נסמך על : "תקנות ביטוח בריאות ממלכתי (העברת דמי ביטוח בידי משהב"ט כמשלם תגמול)" תשנ"ו – 1996 (22) של המוסד לביטוח לאומי, ועל סיכום דיון מיום 16.1.95 (סימוכין 2805) בנושא : "ביצוע חוק ביטוח בריאות ממלכתי לגבי זכאי אגף השיקום" בחתימת סגן ראש האגף דאז. פרק ב' של הוראה זו בא לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן השתתפות בגובה של 75% מתשלום ביטוח בריאות ממלכתי לנכה בדרגת נכות +100% נכות מיוחדת.
50.04- טיפול רפואי לפני משורת הדין לנכה המתבגר	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול וזכאות נוספת לטיפול רפואי חריג לקבוצת נכים מתבגרים המוגדרת עפ"י הקריטריונים בהוראה זו, בגין מחלות שאינן קשורות לנכות המוכרת.
50.05- טיפול רפואי לחולי פסיאוריאזיס	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בהפניות לטיפולים לחולי פסיאוריאזיס
50.07- אספקת מנות דם לנכים	הוראה זו מבטלת כל אחד מ"חוזרי הרופא הראשי" העוסקים באספקת מנות דם לנכים, שהוצאו על ידי הרופא הראשי, לפני מועד פרסומה של הוראה זו, ובכללם חוזר מספר 1079.ו-1231 -
50.08- טיפול רפואי בערד לחולי קצרת (אסטמה)	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול בהפניות לטיפולים בערד לנכים חולי קצרת) אסטמה.
50.11- טיפול באמצעות שחייה	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול בהפניות נכים פגועי גב לטיפולים רפואיים באמצעות שחייה
50.12- נסיעת נכה קטוע 2 גפיים תחתונות להתקנת תותבות בחו"ל	הוראה זו הינה חדשה, ובאה לקבוע נוהל לנסיעת נכה קטוע 2 גפיים תחתונות להתקנת תותבות בחו"ל.
50.13- טיפול רפואי בחמי מרפא	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בהפניות לטיפולים רפואיים בחמי מרפא
50.15- ניתוחים פרטיים בנכות המוכרת שיבוצעו בבתי חולים פרטיים ובתאגידי בריאות שליד בתי החולים הכלליים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול בהפניות נכים לניתוחים בבתי חולים כלליים, או בבתי חולים פרטיים
50.21- טיפול באמצעות היפותרפיה (רכיבה טיפולית על סוסים)	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול בהפניות נכה לטיפול באמצעות היפותרפיה) רכיבה טיפולית על סוסים.
51.01- רכישת ואספקת ציוד רפואי לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי ביצוע לרכישת ואספקת ציוד רפואי לנכים
51.04- ציוד עזר לנפגעים קשים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות לציוד עזר לנפגעים קשים ואת דרכי אספקתו

שם הנוהל	סיכום הנוהל
51.06- תחזוקת כסאות גלגלים ספורטיביים לנכי צה"ל	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול והתחזוקה בכסאות גלגלים ספורטיביים לנכי צה"ל, המצויים ברשות בית-הלוחם.
53.01- דמי נסיעות מטעמים רפואיים לנכים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול בתשלום דמי נסיעה מטעמים רפואיים לנכים אשר אינם מקבלים דמי נייודות ו/או זכאים לתשלום דמי נסיעה גבוה מהכלול בהוראה - 80.19 דמי נסיעה אוטומטיים
53.03- עזרת הזולת - לתקופת זמן קצובה ומוגבלת - מטעמים רפואיים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בהסדרי תשלום עבור "עזרת הזולת" מטעמים רפואיים – תיפקודיים, לתקופת זמן קצובה ומוגבלת של עד 3 חודשים והנובעת מהחמרה זמנית במצבו הרפואי והתיפקודי.
53.04- טיפול באיבר זוגי	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בקביעת דרגת נכות בלתי מחייבת באיבר זוגי, בן זוגו " של איבר, בו קיימת נכות מוכרת ע"י משהב"ט. ההוראה קובעת דרך למתן תוספת שירותים רפואיים והטבות רפואיות, בגין דרגת נכות זו, ובלבד שלא מימש, או יממש זכאות זהה בגין נכות זו מגורם / מוסד אחר.
53.05- מענק ביגוד לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן תשלום מענק ביגוד לנכים הזכאים לכך.
53.06- ציוד משתחק לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ואת דרכי הטיפול במתן מענק ציוד משתחק לנכים.
53.07- נעלים, מענק נעלים מדרסים - לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי טיפול והזכאות של נכים לנעליים, או למענק נעליים, ו/או למדרסים
53.09- צרכים רפואיים לעיוורים, כולל כלבי נחייה וציוד עזר	הוראה זו באה לפרט את הזכאויות וההטבות לנכים שהם עיוורים, ודרכי הטיפול
53.10- עזרת הזולת מטעמים רפואיים תיפקודיים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בהסדרי תשלום עבור "עזרת הזולת" מטעמים רפואיים – תיפקודיים, למצב תיפקודי מתמשך העולה על 3 חודשים
53.11- מענק מעליות לנכים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול במתן מענק מעליות
53.13- מענק הבראה לנכים	הוראה זו באה לקבוע הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענק הבראה לנכים
53.16- הפנייה להבראה מטעמים רפואיים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בהפניות להבראה במקרים הבאים: * לאחר אשפוז: כאשר המצב הרפואי הנובע מהנכות המוכרת ע"י משרד הביטחון מצריך זאת. * כתוספת הבראה רפואית לפגועי נפש.
53.17- טיפול שיניים לנכים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול והזכאות לקבלת טיפול שיניים לנכי צה"ל, כמפורט בסעיפי הזכאות.
54.01- נסיעות לטיפול רפואי ולצרכים רפואיים	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול וקביעת הזכאות למימון ו/או להחזר הוצאות נסיעה לטיפול רפואי, ו/או לצורך רפואי
56.02- רכב רפואי ורכב רפואי המשמש לשיקום נכי צה"ל	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות לרכב רפואי לנכי צה"ל ואת אופן הסיוע לרכישה או החלפה של רכב רפואי
56.03- רכישת רכב בבעלות מדינה ע"י הנכה המחזיק ברכב והרשום על שמו ברישיון הרכב	הוראה זו באה לקבוע, לפרט ולהגדיר את הזכאות ונוהל רכישת רכב מדינה על ידי הנכה המחזיק בו בתום תקופת השימוש הקבועה בהתאם להוראת אגף שיקום נכים מספר 56.02 - רכב רפואי ורכב רפואי המשמש לשיקום נכי צה"ל

שם הנוהל	סיכום הנוהל
56.07- אספקה ותחזוקה של כסאות גלגלים - לנכי צה"ל	מטרת ההוראה לקבוע דגמי כסאות הגלגלים הנרכשים עבור נכי צה"ל, זכאות נכי צה"ל לכסאות גלגלים, סוג כסאות הגלגלים ומספר כסאות הגלגלים הניתנים לנכה. כמו כן מוסדרים בנוהל זה דרכי פעולת הוועדה לקביעת כסאות גלגלים לנכי צה"ל.
שיקום כלכלי עצמאי, דיור והחזרי מיסים	
60.01- הלוואות והמלצות לשיקום כלכלי עצמאי	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול במתן סיוע לשיקום כלכלי עצמאי ע"י מתן הלוואה ו/או המלצה לפתיחת עסק עצמאי או שותפות במסגרת אפשרויות האגף.
60.04- תהליך שינוי סטטוס שיקום של נכה ("ביטול שיקום ראשון")	הוראה זו באה לקבוע את אופן הטיפול בהליך השינוי של סטטוס השיקום של נכה, כחלק מתהליך שיקומו וקביעת מסלול השיקום הכולל, וכן לקבוע את דרכי עבודתה של הוועדה המחוזית לביטול שיקום ראשון. הדגשה: הליך לביטול שיקום הינו במהותו הליך ביניים, לצורך קבלת החלטה, על פי דין, על קבלת תגמול מחיה /שיקום מחדש.
60.05- סיוע לכיסוי חובות	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול במתן סיוע לכיסוי חובות
60.06- סיוע למימון שכר דירה	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן סיוע למימון דיור בשכירות פרטית - לנכים.
61.01- מיסים לרכישת רכב לשיקום כלכלי	הוראה זו באה לקבוע את דרכי הטיפול במתן מענק לתשלום מיסים על רכב לצורך שיקום כלכלי.
62.01- הלוואות לשיכון ודיור לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן הלוואות לדיור לזכאי אגף השיקום - נכים
62.02- דירות בתנאי שכירות	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול באכלוס זכאי אגף השיקום בדירות בתנאי שכירות מתוך מאגר הדירות העומדות לרשות החברות הציבוריות) עמיגור, עמידר, פרזות וכו' (וכן מתוך מאגר הדירות שבבעלות משרד הביטחון ובכלל זה אף דירות הנמסרות במסגרת עזבונו לאכלוס זכאי אגף השיקום
62.03- תיקוני דירות/בתים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול בתיקונים, שינויים ותוספות בדירות המהוות נכסי המדינה כל עוד הן מושכרות לנכים או למשפחות שכולות.
62.07- מענקי דיור לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענקים כסיוע לדיור לנכים, למעט בנושא רכישת דירות שבבעלות משרד הביטחון לפי המ"ב.45.24
62.12- מענק להתאמת דירה למגבלותיו של נכה מטעמים רפואיים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מענקים כסיוע להתאמת המבנה של הדירה למגבלותיו של נכה המתגורר בה, הנובעות מטעמים רפואיים הקשורים בנכותו המוכרת ע"י אגף השיקום
62.13- הטבות נלוות לדיור לנכה +100% מיוחדת	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בהטבות נלוות לדיור לנכים בדרגת נכות + 100% מיוחדת, כולל השתתפות ב: אחזקת דירה / בית, התקנת שער חשמלי בבית צמוד קרקע, דוד שמש מתוך מכסה שנתית, והשתתפות בביטוח שנתי למעלית/מעלון.
63.01- המלצות להקצבת זכויות לתחנת דלק	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול במתן המלצות למינהל מקרקעי ישראל על החכרת קרקע להקמת תחנות דלק.
64.02- ניהול מאגר רכב חליפי ותיקוני רכב בבעלות המדינה	הוראה זו באה לקבוע את דרכי ניהול מאגר רכב חליפי, ונוהל תיקוני רכב נכים אשר להם רכב בבעלות המדינה.

שם הנוהל	סיכום הנוהל
66.01- מענק ציוד ביתי או החזר תשלום מס קניה ומע"מ לפריטים אישיים לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות למענק שנתי לציוד ביתי, או להחזר תשלום מס קניה ומע"מ לפריטים אישיים לנכים ואת דרכי הטיפול למימושו.
הוראות כלליות	
10.02- טיפול ראשוני בנכה מאושפז באמצעות מקשר לבתי חולים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן סיוע ומידע ראשוני לנפגעים המאושפזים במתקני הטיפול באמצעות מקשר לבתי חולים.
10.04- תגמולים לבן משפחה של נכה צה"ל שנפטר	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול בתשלום תגמולים לבן משפחה של נכה צה"ל שנפטר, וזאת למשך 36 חודשים מסוף החודש שבו ארעה הפטירה
10.05- נוהל העברת טיפול בזכאי ממחוז אחד למשנהו	הוראה זו באה לקבוע את אופן הטיפול בזכאי המשנה מקום מגוריו ליישוב אחר המחייב העברת הטיפול בו, ממחוז אחד למשנהו
10.09- נוהל העברת הטיפול בנכה חדש לטיפול עובד שיקום	הוראה זו באה לקבוע את נוהל העברת הטיפול בנכה חדש מהשלב של הטיפול הרפואי) באחריות הרופא המוסמך המחוזי (לשלב הטיפול השיקומי) באחריותו של מפקח עובדי השיקום במחוז
10.14- נהלי דיווח על אישפוז ממושך	הוראה זו באה לקבוע נהלים לדיווח על אישפוז ממושך של נכה, זכאי אגף השיקום במוסד מהמפורטים בהוראה זו, כאשר לאשפוז זה יש השלכה על הטבות ותגמולים של הזכאי
10.20- תשלום מפרעות לנכים	הוראה זו באה לקבוע את הזכאות ודרכי הטיפול במתן מפרעות לזכאים - נכים
11.02- החזר הוצאות למתן שי לאירועים מיוחדים	הוראה זו באה לקבוע דרכי הטיפול להחזר הוצאותיו של עובד אגף השיקום שבתוקף תפקידו הגיש שי לנכה עפ"י אישור מראש
11.06- מענקים מיוחדים לזכאי אגף השיקום	הוראה זו באה להסדיר דרכי הפעולה הקשורים בהסמכת מענק מיוחד לזכאי האגף אשר בהענקתו יש בו משום פתרון נקודתי למצב של מצוקה בה שווה הזכאי
11.08- תעודת היכר-לנכים	הוראה זו באה לפרט הזכאות ודרכי הטיפול בהנפקת תעודת היכר לנכה

תקופה ראשונה

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
שוויון	חוק זה עוסק בהקמת שירות התעסוקה אשר אחראי לרכז ידיעות בנושא שוק העבודה, להשיג עבודה לפונים אליו ולייעץ בנושאים אלו. כל לשכת תעסוקה כפופה להוראות שנקבעו בחוק בנוגע לאנשים עם מוגבלויות (הסעיפים הנ"ל מתייחסים גם לאוכלוסיות אחרות מלבד אנשים עם מוגבלות): - סעיף 41 (ב): ההפנייה לעבודה יכולה לכלול הוראות מיוחדות לנכים - סעיף 42: איסור אפליה בהפנייה לעבודה בשל מוגבלות (אלא אם אופי התפקיד דורש זאת). * איסור פרסום הצעת עבודה שיש בה משום אפליה כלפי אנשים עם מוגבלות * הכנת תוכניות של שילוב וקידום אנשים עם מוגבלויות במקומות עבודה (תוך התייעצות עם נציבות השוויון) על ידי התאמת לשכת התעסוקה לצורכיהם המיוחדים (התאמת מבחנים, הדרכת עובדי הלשכה, העסקת יועצי תעסוקה המתמחים בכך וליווי הקליטה של אדם עם מוגבלות בעבודה) - סעיף 63א. (1-2): מי שמבקש רשיון למתן שירותי "תווך עבודה" באופן פרטי חייב להוכיח כי יש ברשותו את הידע הנדרש לשם תיווך עבודה לאדם עם מוגבלות (הידע הנדרש ייקבע תוך התייעצות עם נציבות השוויון) וכי משרדו נגיש לאנשים עם מוגבלות לפי חוק השוויון.	1959	חוק שירות התעסוקה התשי"ט – 1959
שוויון	החוק עוסק במינויים לעבודה בשירות המדינה. סעיף 15א לחוק מחייב כי יינתן ייצוג הולם לאוכלוסיות מסוימות, בתוכן אנשים עם מוגבלות, בקרב עובדי מדינה בכל התפקידים, הדרגות והמשרדים. בנוסף החוק קובע כי על הממשלה לפעול לקידום ייצוג הולם כאמור לרבות: ביצוע התאמות במקום העבודה בהתאם לחוק השוויון, ייעוד משרות למועמדים כשירים לעבודה מקרב האוכלוסיות הזכאות, מתן עדיפות בהעסקה למועמדים מקרב אחת הקבוצות ומתן עדיפות לאנשים עם מוגבלות מסוימת או בדרגת חומרה מסוימת. על מנת לפקח על הביצוע, נציב שירות המדינה מחויב להגיש המלצות הנוגעות לייצוג הולם. החוק מחייב הגשת דין וחשבון שנתי לנציב שירות המדינה הנוגע לייצוג בפועל, והוא בתורו מחויב להגיש דין וחשבון שנתי לממשלה ולועדת החוקה של הכנסת. הוראות הסעיף חלות על כל דרכי הקבלה לעבודה והקידום, לרבות מכרז, העסקה שלא דרך מכרז ומינוי בפועל. סעיף 30 - מתייחס לסעיף 29 בו מצויין כי מינוי לעבודה בשירות המדינה תלוי בכשירות גופנית וקובע כי האמור אינו בא לגרוע מזכויות נכים להעסקה על פי כל דין.	1959	חוק שירות המדינה (מינויים), התשי"ט – 1959
שוויון	החוק מפרט את התנאים השונים ליציאה לגימלאות ומתייחס למקרים בהם העובד נכה או שפרישתו נובעת מנכות.	1955	חוק שירות המדינה (גימלאות), תשט"ו–1955
מודל בין-רפואי	מגדיר כי מי שזכאי לגמלה לפי חוק הגמלאות וגם לפי אחד מחוקי השיקום.	1968	תקנות שירות המדינה (גימלאות) (החזרת הטבות פרישה על ידי זכאי לגימלה

⁵⁶³ המישור האידיאולוגי מתייחס לרוח המשתקפת מן החוק או התקנה כיום.

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
			לפי החוק ולפי חוקי השיקום, תשכ"ט-1968
מודל ביו-רפואי	פקודת מס הכנסה מפרטת את כל הנוגע לגביית מס, תשלום מס, תנאים, זכויות וחובות של כל הגורמים החייבים במס וכוללת גם סעיפים הנוגעים להפרות ועונשין בתחום. סעיפים מסוימים בפקודה מפרטים את התנאים לקבלת פטור ממס ונקודות זיכוי בקרב אוכלוסיות עם מוגבלות: 9(5): פטור ממס הכנסה לעיוור או נכה 100% (או פחות כתוצאה מחישוב מיוחד). 9(6): פטור מתשלום מס על קצבאות בשל פגיעות מלחמה, אזורי ספר או איבה (גם ליתומים ואלמנות), קצבאות נכות וזקנה, קצבאות נכות ממדינות חוץ, סכומים להחזקת רכב לנכה רגליים. 37: זיכוי ממס ליחיד מוטב (שהוא או בן זוגו עיוור או נכה 100% לפי סעיף 9(5)) שכלכלת בן זוגו הינה עליו. 44: פירוט התנאים לזיכוי במס עבור הוצאות של החזקת קרוב משפחה במוסד. 45: זיכוי ממס עבור ילד נטול יכולת.	1961	פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], תשכ"א-1961
מודל ביו-רפואי	זיכוי ממס על תשלומים של ביטוח רפואי לריפוי שיניים עבור אדם עם מוגבלות או עבור בן משפחה שמקבל נקודות זיכוי לפי סעיף 37 לפקודה (כלכלת קרוב עיוור או נכה 100%), בעבור האדם עם המוגבלות.	1979	תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים), תשל"ט-1979
מודל ביו-רפואי	הוצאות נסיעה ושהייה מחוץ לישראל לשם טיפול רפואי עבור אדם או בן משפחה המקבל הטבת מס בגין אותו אדם (נקודות זיכוי לפי סעיף 37 לפקודה). סעיף 44 לפקודה מכתוב זיכוי ממס עבור הוצאות הקשורות בהחזקת קרוב משפחה במוסד.	1977	תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בעד הוצאות רפואיות מיוחדות), תשל"ז-1977
מודל ביו-רפואי	התקנות מתייחסות לסעיף 9(5) לפקודת מס הכנסה הקובעת זכאות לפטור ממס לעיוור או נכה בדרגת נכות מסוימת. התקנות מסדירות את אופן חישוב אחוזי הנכות לפרטים שלא חושבו עבורם אחוזי נכות מתוקף חקיקה אחרת (חוק הנכים/חוק המלחמה בנאצים/חוק נכי רדיפות הנאצים/חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה/חוק הביטוח הלאומי/חוק לפיצוי נפגעי גזות)	1979	תקנות מס הכנסה (קביעת אחוז נכות), תש"ס-1979
מודל ביו-רפואי	הורים לילד עם מוגבלות מעל 70% זכאים, בתנאים מסוימים, למשך כספים מקרן או קופת גמל לפני המועד הרשמי ללא תשלום מס בגובה 35%	1964	תקנות מס הכנסה (כללים לאישור ונהול קופת גמל), תשכ"ד-1964
מודל ביו-רפואי	זכאות לפטור מדמי הסכמה לנכה צה"ל המוגדר כבעל דרגת נכות של 50% לפחות, לנכה (כללי או לפי אחד מהחוקים הרלוונטיים) בדרגה של 80% לפחות, או לעיוור.	1960	החלטה מס' 534 בדבר שיעור חלקו של מינהל מקרקעי ישראל בעליית ערך הקרקע בעת העברת זכות חכירה לפי חוק מינהל מקרקעי ישראל, תש"ך-1960

שנת החקיקה	סיכום החוק	האידיאולוגיה
תקנות המקרקעין (אגרות), תשל"ה-1974	1974	סעיף 12- נכים ובני זוגם פטורים מאגרת רישום משכנתא ומאגרת שכירות ברשם המקרקעין (הטאבו)
חוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), תשכ"ג-1963	1963	זכאות חלקית לאדם עם מוגבלות (או להוריו) להנחה במס רכישה לדירה לשם שיכון האדם עם המוגבלות.
תקנות מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה) (מס רכישה), תשל"ה-1974 (סעיף 11)	1974	זכאות להנחה במס רכישה לנכים וזכאים. נכים וזכאים מוגדרים עפ"י הבאים: חוק הנכים, חוק נכי המלחמה בנאצים, נכה עבודה לפי סעיף 59 לחוק הביטוח הלאומי, נכה לפי פרק ו' לחוק הביטוח הלאומי, נכה לפי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, נכה לפי חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה ונכה עם פגיונות גופניות מסוימות או בשיעור מסוים.
חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969	1969	סעיף 59 (ג)- אדם עם מוגבלות רשאי להתקין מעלון בחדר המדרגות בבניין משותף. האדם ישא בהוצאות ההתקנה אך יכול לקבל הלוואה שתסייע לו בכך (הוראה מס' 08/10 של משרד הבינוי והשיכון). היתר להתקנה יינתן לפי סעיף 3.112 לתקנות התכנון והבניה (בקשה להיתר, תנאים ואגרות), תש"ל-1970, ע"י מהנדס ועדה מקומית ובכפוף לאישור של רוב דיירי הבניין (על אף שלמהנדס סמכות לערער על אי הסכמת הדיירים).
חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965 (סעיף 63א)	1965	הסעיף מתאר היתר למגורים עבור חוסים או אנשים עם מחלות נפש בקרקע הנועדה למגורים בכפוף לאישור של משרד העבודה והרווחה (עבור מגורי חוסים) או של משרד הבריאות (עבור מסגרת מגורים לאנשים עם מחלות נפש). אם מדובר בבניין מאוכלס, ההיתר הוא למקסימום שישה חוסים בדירה. באם מדובר בבניין טרם אוכלס לא חלה מגבלה.
צו המועצות המקומיות (א) תשי"א-1950	1950, 1958	זכאות לפטור מעריכת מכרז למועצה מקומית או מועצה אזורית, שמשכירות מקרקעין לנכה לצורך שיקומו.
סעיף 3(יא) של התוספת השנייה לצו המועצות המקומיות (מועצות אזוריות) התשי"ח-1958		
חוק הסעד (טיפול במפגר) תשכ"ט-1969	1969	החוק מסדיר את נושא האבחון של אנשים עם לקות שכלית ומפרט את סמכויות ועדת האבחון. החוק מעניק סמכות לפקיד סעד לבקש ידיעות על אדם עם פיגור וכן היתר להיכנס לכל מקום בו קיים יסוד להניח שנמצא בו אדם עם לקות שכלית. החוק מעניק לוועדת האבחון סמכות לכפות אבחון ולהורות על בדיקות רפואיות. בנוסף, החוק מסדיר את הסמכות להוראות על הקמתם של שירותים לאנשים עם לקות שכלית כמו גם הזכות לסידור חוץ ביתי ולסידור יומי של אדם עם לקות שכלית. היבט הדיור: לאנשים המוגדרים כ"מפגרים" ישנה זכות לסידור דיור חוץ ביתי. העדיפות היא לדיור חוץ <u>ביתי בקהילה</u> . הדיור ממומן ע"י משרד הרווחה, הרשות המקומית ומקצבת הנכות (לא כולה). החוק אמנם מדגיש שיקום אך גם שם דגש על הזכות לשילוב בקהילה והחשיבות הכרוכה בכך. מכאן שיש בו רמיזות לעקרונות של שילוב.

שנת החקיקה	סיכום החוק	האידיאולוגיה
קצבאות המוסד לביטוח לאומי: חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח - 1968 ותקנות המוסד לביטוח לאומי		
גמלת ילד נכה (פרק ט')	זכאות לקבלת גמלה חודשית מהביטוח הלאומי לסידורים מיוחדים, לעזרה בלימודים ולטיפול התפתחותי, להורים או אפוטרופוסים לילד הנמצא זכאי (נכה או תלוי שאינו מקבל קצבת ניידות למעט מקרה מיוחד).	מודל ביו-רפואי
קצבת נכות (פרק ט')	תשלום קצבה חודשית למי שעקב מוגבלותו נפגע כושר השתכרותו. גובה הקצבה נקבע לפי קריטריונים שונים כגון, דרגת אי הכושר והכנסות.	מודל ביו-רפואי
קצבת שירותים מיוחדים (פרק ט')	קצבה חודשית עבור נכה תלוי בזולת (עד גיל הפרישה) שזקוק לעזרה בפעולות היום יום. הזכאות תלויה בדרגת הנכות ובמידת התלות. לא ניתן לקבל קצבה זו בנוסף לקצבת סיעוד.	מודל ביו-רפואי
גמלה מיוחדת לעולה (פרק ט')	גמלה מיוחדת לעולים נכים קשים.	מודל ביו-רפואי
שיקום מקצועי (פרק ט')	נכה בדרגת נכות של 20% לפחות שמוגדרת כנכות רפואית זכאי לשיקום מקצועי (במהלכו ישולמו לו דמי שיקום).	מודל ביו-רפואי
קצבת עידוד יציאה לעבודה סעיף 209, 220א, 222 לחוק הביטוח הלאומי (תיקון מס' 109) התשס"ח-2008 (חוק "לרון"). (פרק ט'), תיקון משנת 2008	נכה עובד (העומד בתנאים מסוימים) זכאי לקבלת קצבת עידוד (המחליפה את קצבת הנכות) במקביל להכנסתו מעבודה.	מודל ביו-רפואי
גמלה לנפגעי תאונות (פרק ו')	דמי תאונה הניתנים לאדם שעבר תאונה (מלבד תאונת דרכים או תאונת עבודה) ואיבד את כושר תפקודו.	מודל ביו-רפואי
גמלה למתנדבים (פרק י"ג)	מתנדב שנפגע תוך כדי ועקב פעולת ההתנדבות יהיה זכאי לאותם התגמולים הניתנים לנפגעי תאונות עבודה ובכפוף להוראות החוק החלות על נפגעי עבודה והתלויים בהם. באם המתנדב זכאי לתגמול או גמלה אחרת- עליו לבחור בין הגמלות.	מודל ביו-רפואי
קצבה לנפגעי עבודה (פרק ה')	ביטוח נפגעי עבודה נועד לפצות מבוטחים שנפגעו בעבודה על אובדן שכר או הכנסה בתקופה שלאחר הפגיעה, שבה הפכו ל"בלתי כשירים לעבוד". כול נפגע זכאי לקבל טיפול רפואי חינוך בתוצאות הפגיעה. אם נותרה לנפגע נכות כתוצאה מהפגיעה, אזי הוא יהיה זכאי לקצבה או למענק, בהתאם להחלטת וועדה רפואית. אם נפטר המבוטח כתוצאה מהפגיעה בעבודה, תשולם לבני המשפחה שהיו תלויים, בו קצבה או מענק.	מודל ביו-רפואי
תקנות רלוונטיות לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח-1968	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (מתן שירותים מיוחדים), תשל"ט-1978 תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח מתנדבים באזור מוחזק), תשל"ד - 1974 תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים), תשל"ח - 1978 תקנות הביטוח הלאומי (תשלום פיצויים בשל עוולה של מתנדב), תשמ"א - 1980 תקנות הביטוח הלאומי (מתן טיפול רפואי לנפגעי עבודה), תשכ"ח-1968 תקנות הביטוח הלאומי (שיקום מקצועי), תשט"ז-1956 תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גמלה), תשל"ט-1979 תקנות הביטוח הלאומי (הגדרת הכנסת נכה), תשל"ו-1975 תקנות הביטוח הלאומי (מענק מיוחד וקיצבה מיוחדת לנכים), תשכ"ה-1965	מודל ביו-רפואי

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
מודל ביו-רפואי	נפגעי פעולות איבה וקרוביהם זכאים על פי החוק, לתגמולים כספיים ולהטבות שונות, לשם סיוע ותמיכה בהחלמתם. ראוי לציין כי ניתנת זכאות לאדם לתגמול נוסף כגון, תגמול בגין נכות כללית (יש לבחור בין התגמולים).	1970	חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה התש"ל-1970.
מודל ביו-רפואי	צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה, (החלת תקנות בדבר השתלמות מקצועית, ערבויות וביטוח מפני מחלה), תשל"ב-1971 תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה, (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשל"א-1971 תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (הוצאות קבורה), תשל"ח-1978 תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (פיצוי בעת טיפול רפואי), תשל"ל-1970 תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (מתן גמלאות לתושב חוץ), תשל"ד-1974		תקנות רלוונטיות לחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה התש"ל-1970.
מודל ביו-רפואי	הטבות שונות (כגון, החזר הוצאות עבור אביזרים לרכב וקצבת ניידות חודשית) הניתנות למי שאובחן כבעל ליקויי ברגליים המגביל אותו בניידות. כל הטבה מותנית בתנאי זכאות שונים. הגמלה משולמת מכספי אוצר המדינה על-פי הסכם הניידות שנחתם בין משרד האוצר למוסד לביטוח לאומי.	הסכם בדבר גימלת ניידות שנערך ונחתם ביום ט"ו בסיון תשל"ז (1 ביוני 1977)	גמלת ניידות
מודל ביו-רפואי	פטור מתשלום האגרה לאנשים עם מוגבלויות (אדם עיוור, אדם חרש-אילם, נכים שמשרד הביטחון ומשרד האוצר מופקדים על רווחתם ומממנים עבורם את האגרה)	1974	תקנות רשות השידור (אגרות, פטורים, קנסות והצמדה), התשל"ד-1974
מודל ביו-רפואי	הכרה בשני החוקים הפדרליים הנ"ל כחוקי תגמולים.	1978, 1962	צו הביטוח הלאומי (קביעת חוק הפיצויים של הרפובליקה הפדרלית של גרמניה כחוק תגמולים לענין פטור מתשלום דמי ביטוח), תשכ"ב-1962 צו הביטוח הלאומי (קביעת חוק הפיצויים של ממלכת הולנד כחוק תגמולים לענין פטור מתשלום דמי ביטוח), תשל"ח-1978
מודל ביו-רפואי	מסדיר את ענייני הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים.	1975	חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975

שנת החקיקה	סיכום החוק	האידיאולוגיה
תקנות רלוונטיות לחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975	כללי לשכת עורכי הדין (תעריף מקסימלי לשכר טרחה בטיפול בתביעות לפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים), תשל"ז-1977 תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (חישוב פיצויים בשל נזק שאינו נזק ממון), תשל"ו-1976 תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים עיתיים), תשל"ח-1978	מודל ביו-רפואי
1950	מגדיר את שיעורי התגמולים, המענקים והזכאות לאלמנות יתומים ובני משפחה של חייל שנספה.	מודל ביו-רפואי
תקנות רלוונטיות לחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י-1950	תקנות משפחות החיילים שנספו במערכה (פטור מאגרת רשיון לסחור בטבק), תשי"א-1951 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ג-1953 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (ערבויות למילואות לזכאים), תשי"ד-1954 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (ערבויות להסכמים), תשי"ו-1955 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (חינוך יתומים לשם רכישת מקצוע או השכלה כללית או מקצועית), תשי"ט-1959 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (הקלות ליתומים להשתלמות במוסדות להשכלה על-תיכונית), תשי"ט-1959 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים לשכולים), תשי"ט-1959 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (ביטוח מפני מחלה של בני משפחה שאינם זכאים לתגמולים), תשכ"ג-1963 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (פטור מהגבלות בשירות המדינה של הורה ואלמנה של נספה), תשכ"ד-1963 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (הקלות לאלמנות לרכישת הכשרה מקצועית או השכלה גבוהה), תשכ"ד-1964 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (העסקת עובד מעבר לגיל הפרישה), תשל"ו-1975 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (מענק מגורים ליתום), תש"ם-1980 תקנות העסקת בני משפחות חיילים שנספו במערכה, תשי"א-1951	מודל ביו-רפואי
1981	קובע כי חוק הנכים וחוק משפחות החיילים יחולו גם על סוהרים. בני משפחה שאירים רשאים לבחור באחת הקצבאות המגיעות להם מתוקף החוקים הרלוונטיים.	מודל ביו-רפואי
1981	קובע כי חוק הנכים וחוק משפחות החיילים יחולו גם על שוטרים וגם על אנשי משמר הכנסת (מפנה לחוק משכן הכנסת ורחבתו, תשכ"ח-1968, סעיף 21). בני משפחה שאירים רשאים לבחור באחת הקצבאות המגיעות להם מתוקף החוקים הרלוונטיים.	מודל ביו-רפואי
1965	מגדיר כי חייל שהקריב את חייו או נעשה נכה עקב הצלת אדם מסכנת קיפוח חייו, דינו כדיון נכה צבא-הגנה לישראל או חייל שנספה במערכה. לכן חוק הנכים או חוק משפחות החיילים שנספו במערכה חלים עליו.	מודל ביו-רפואי
1949	סעיף 15- קובע כי ישנה חובה לקבל לעבודה בן משפחה של אדם שנפל בעת שירות צבאי או היה לנכה מלחמה. סעיפים 31 ו-32- קובעים כי לשר העבודה סמכות	מודל ביו-רפואי

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
	להתקין תקנות בהן יוסדרו תנאי העסקתם של נכי מלחמה וזכויות קדימה לקבלה לעבודה, של אוכלוסייה זו.		תש"ט-1949
מודל ביו-רפואי	תקנות המסדירות נושאים כגון, הקצאת סוגי עבודה שונים לנכי מלחמה, קיום החובה להעסקת נכי מלחמה, פיטורי נכה מלחמה וסמכויות של רשויות מקומיות בנושאים אלו.	1951	תקנות העסקת נכי מלחמה, תש"א-1951
מודל ביו-רפואי	התקנות קובעות כי רשות מוסמכת למתן רשיון לפי פקודת המלאכות והתעשיות (הסדרתן) תיתן לנכי מלחמה או לשוטרים נכים כאמור בחוק המשטרה (נכים ונספים), תשט"ו-1955, זכות קדימה בקבלת רשיון לעסוק במזון.	1950	תקנות בדבר נכי מלחמה (זכות קדימה לקבלת רשיונות), תש"י-1950
מודל ביו-רפואי	התקנות קובעות כי חובת המכרז האמורה בסעיף 19 לחוק שירות המדינה (מינויים), תש"ט-1959, לא תחול על משרה שימונה לה נכה מלחמה, שהוכשר במשרד ממשלתי על חשבון אוצר המדינה, למילוי אותה משרה.	1969	תקנות החיילים המשוחררים (פטור ממכרז פומבי בשירות המדינה לנכי מלחמה), תשכ"ט-1969
מודל ביו-רפואי	החוק קובע כי נכה הזכאי לתגמולים לפי חוק הנכים/ חוק נכי המלחמה בנאצים/ חוק המשטרה/ חוק משפחות החיילים/ חוק שירות בתי הסוהר, זכאי לפטור חלקי מארנונה. התקנות קובעות כי הפטור חל גם על בני משפחה של מי שנפגע במלחמת השחרור.	1953	חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה), תש"ג-1953 תקנות הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה) (הגדרת שאר לענין סעיף 3(7) לחוק), תשט"ו-1954
מודל ביו-רפואי	החוק מכתיב את זכאותם של ניצולי שואה, אשר גם לחמו בנאצים, לקבל תגמול חודשי בגין נכותם ואת זכאותם להטבות נוספות (כגון הנחה ברכישת תרופות ותוספת סיוע לזכאים בשכר דירה). הזכאות לתגמולים נקבעת לפי דרגת נכותו של הזכאי ולפי יכולתו להשתכר למחייתו. ההטבות הן בנוסף להטבות להן זכאים ניצולי שואה.	1954	חוק נכי המלחמה בנאצים, התש"ד – 1954

שנת החקיקה	סיכום החוק	האידיאולוגיה
תקנות רלוונטיות לחוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד – 1954	תקנות נכי המלחמה בנאצים (טיפול רפואי), תשט"ו-1955 תקנות נכי המלחמה בנאצים (נכים המקבלים תשלומים ממדינת חוץ), תשי"ז-1957 תקנות נכי המלחמה בנאצים (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ח-1957 תקנות נכי המלחמה בנאצים (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשי"ח-1957 תקנות נכי המלחמה בנאצים (תגמולים מיוחדים), תשי"ח-1958 תקנות נכי המלחמה בנאצים (ערבויות לנכים ולמילואות לנכים), תשכ"ח-1968 תקנות נכי המלחמה בנאצים (חישוב הכנסה נוספת), תשל"ד-1974	מודל ביו-רפואי
חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז-1957	מפרט את הזכאים לתגמול ופיצוי עקב רדיפות הנאצים בתקופת השואה. הפיצוי כולל- תשלום חודשי, טיפול רפואי, הנחה בארנונה, שירותים סוציאליים וכו'.	מודל ביו-רפואי
תקנות רלוונטיות לחוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז-1957	צו נכי רדיפות הנאצים (הגבלת שכר טרחה), תשכ"א-1961 תקנות נכי רדיפות הנאצים (טיפול רפואי), תשי"ט-1958 תקנות נכי רדיפות הנאצים (תגמול נוסף), תשכ"ט-1969 תקנות נכי רדיפות הנאצים (סוגי הוצאות שרואים אותן כהוצאות בהשגת קיצבה או מענק), תשל"ל-1969 תקנות נכי רדיפות הנאצים (תגמולים מיוחדים), תשל"ז-1977 תקנות נכי רדיפות הנאצים (ערבויות לנכים ולמילואות לנכים), תשל"ז-1977	מודל ביו-רפואי
חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תשי"ט – 1959	החוק דן בכל הנושאים הקשורים להגשת תביעה כתוצאה מפגיעה רפואית תוך כדי ועקב שירות ביטחון. כך החוק דן לדוגמא, במינוי קציני תגמולים, בקביעת אחוזי נכות, במינוי ועדות רפואיות, בתשלום תגמולים, בהענקת תגמולים מיוחדים, ובהענקת סמכויות על ידי שר הביטחון.	מודל ביו-רפואי
תקנות רלוונטיות לחוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תשי"ט – 1959	תקנות הנכים (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשי"ג-1953 תקנות הנכים (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ג-1953 תקנות הנכים (טיפול רפואי), תשי"ד-1954 תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (ערבויות למילואות לנכים), תשי"ד-1954 תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (ערבויות להסכמים), תשט"ו-1955 תקנות הנכים (הסכום המקסימלי שמותר לנכות מתגמוליו של נכה), תשמ"א-1981 תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (התיישנות זכויות), תשי"ז – 1956	מודל ביו-רפואי

תקופה שנייה

באיזו שנה נחקק החוק?	סיכום החוק	האידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי (מודל ביו-רפואי, נורמליזציה ושילוב, שוויון)
חוק חובת	החוק עוסק בעריכת מכרזים פומביים לשם התקשרות בחוזה עבודה וחל על הגופים הבאים:	שוויון

האידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי (מודל ביו-רפואי, נורמליזציה ושילוב, שוויון)	סיכום החוק	באיזו שנה נחקק החוק?	
	תאגיד ממשלתי, מועצה דתית, קופת חולים, מוסד להשכלה גבוהה והמדינה. סעיף 2. ב לחוק קובע כי על עורך המכרז חל איסור להפלות בין מציעים מחמת מוגבלות (בין היתר), כפי שהוגדרה ע"י חוק השוויון, אלא אם אופי או מהות המכרז מחייבת אפליה כזו.		המכרזים, התשנ"ב – 1992
מודל ביו-רפואי	החוק מסדיר את מספר ימי המחלה שניתנים להורה עובד בשל מחלת ילדו. החוק קובע בסעיף 1ב כי הורה לילד עם מוגבלות זכאי 15 ימי מחלה נוספים בשנה לצורך מתן סיוע אישי לילדו (בנוסף ל-8 הימים שכול הורה זכאי להם)	1993	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד) התשנ"ג – 1993 תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד) התשנ"ג – 1993
מודל ביו-רפואי	החוק מעגן את הזכות להיעדרות של עד שישה ימים בשנה, על חשבון תקופת המחלה הצבורה, בשל מחלת הורה או הורה של בן זוג (הזכאות ניתנת עבור הורה שהפך להיות תלוי לחלוטין בזולת לשם ביצוע פעולות יום יומיות).	1993, 1994	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), תשנ"ד – 1993; ותקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), תשנ"ד – 1994
שוויון	כללים מנחים שנוסחו על ידי האו"ם שמסתמכים על אמנות בינלאומיות לזכויות אדם. בכללים קובעים אמות מידה לניסוח מדיניות וחוקים יקדמו שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלות.	1993	כללים סטנדרטים בדבר שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלויות שנקבעו באו"ם ב-1993 Standard rules on the equalization opportunities for persons with disabilities
מודל ביו-רפואי	סעיף 6 לחוק קובע כי נכה המשלם משכורת למלווה ינכה ממנה מס בשיעור שלא יעלה על 25%.	1993	תקנות מס הכנסה ומס מעסיקים (ניכוי ממשכורת ומשכר עבודה ותשלום מס מעסיקים), התשנ"ג – 1993
מודל ביו-רפואי	סעיף 4 (עיגול סכום הפטור לנכה ולעיוור 100%) וסעיף 5 (עיגול סכום הפטור לעיוור ולנכה שלא מיגיעה אישית) – מגדירים כללים לעיגול סכום הפטור לפי סעיף 9 (5) (א) לפקודת מס ההכנסה	1986	צו מס הכנסה (כללים לעיגול סכומים), התשמ"ו – 1986

האידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי (מודל ביו-רפואי, נורמליזציה ושילוב, שוויון)	סיכום החוק	באיזו שנה נחקק החוק?	
שוויון	מגדיר כללי נגישות במדרכה ובמעברי חצייה להולכי רגל המתניידים בעגלת נכים.	1988	חוק הרשויות המקומיות (סידורים, לנכים), תשמ"ח-1988
מודל ביו-רפואי	החוק קובע מי זכאי לקבלת תג נכה לרכב, היכן מותר והיכן אסור להחנות רכב הנושא תג נכה. סעיף 4(ב) קובע כי בהתאם להגדרות חוק השוויון מקום ציבורי חייב לשאת בהוצאות חניית נכה, אם החניה הנגישה היחידה היא בתשלום.	1993	חוק חניה לנכים, תשנ"ד – 1993
שוויון	מסדירים את זכויותיהם של אנשים המתמודדים עם מחלות נפש בעת אשפוז, כגון, הזכות לא להתאשפז בכפייה, הזכות לאשפוז ללא קשירה, הזכות לייצוג משפטי, הזכות לקבלת טיפול שיניים, הזכות להשתחרר לחופשה.	1991, 1992	חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991. תקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992.
מודל ביו-רפואי	התקנות קובעות כי לרשויות מקומיות הזכות להעניק הנחה בארנונה לקבוצות נכים העומדים בקריטריונים מסוימים, לעיוורים, להורים המקבלים גמלת ילד נכה ולמקבלי קצבאות שונות בשל רדיפות הנאצים.	1993	תקנות הסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה), התשנ"ג – 1993
מודל ביו-רפואי	סעיף 3 (ג) (1) קובע כי נכה 100% בכיסא גלגלים/ עיוור 100% זכאי למענק מוגדל לצורך רכישת דירת השיכון הציבורי בה הוא מתגורר.	1988	חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה) התשנ"ט-1988
מודל ביו-רפואי	זכאות לפטור מעריכת מכרז עבור עירייה שמשכירה מקרקעין לנכה לצורך שיקומו.	1988	סעיף 3(2)(י) לתקנת העיריות (מכרזים) התשמ"ח-1988
נורמליזציה ושילוב	החוק קובע כי ילד בעל צרכים מיוחדים זכאי לחינוך מיוחד חינוך וקרוב כל האפשר לאזור מגוריו, על מנת לקדם ולפתח את כישוריו ויכולותיו. במסגרת החינוך המיוחד, ייקבעו קריטריונים להסדרת משך שנת הלימודים ויום הלימודים, גודל הכיתה, נושא המורים והמטפלים ותוכנית לימודים אישית. החוק מציין כי ועדת שילוב יכולה לקבוע את זכאותו של ילד עם צרכים מיוחדים, לשילוב במוסד לימודים רגיל תוך קבלת תוספת הוראה, תוכנית לימודים יחידנית ושירותים מיוחדים.	1988	חוק חינוך מיוחד התשמ"ח-1988
מודל ביו-רפואי	תקנות הביטוח הלאומי (ניכוי מענק לפי פרק ה לחוק מקיצבת נכות לפי פרק ט'), תשמ"ד-1984 תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (הוראות מיוחדות לענין עקרת בית), תשמ"ד-1984 תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (צמצום בהשתכרות), תשמ"ד-1984 תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים - הוראת שעה), התשמ"ח - 1988 תקנות הביטוח הלאומי (פעולת התנדבות להצלת חייו או רכושו של הזולת), התשנ"א - 1991 תקנות הביטוח הלאומי (ניכויים לטובת ארגון נכים), תשמ"ו-1986		תקנות רלוונטיות לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח-1968

האידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי (מודל ביו-רפואי, נורמליזציה ושילוב, שוויון)	סיכום החוק	באיזו שנה נחקק החוק?	
מודל ביו-רפואי	צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת סעיפים מחוק הנכים), תשמ"ה-1984 צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת תקנות לפי חוק הנכים), תשמ"ה-1984 צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת תקנות לפי חוק משפחות חיילים), תשמ"ז-1986	תקנות רלוונטיות לחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה התש"ל-1970.	
מודל ביו-רפואי	זכאות לפיצוי חד פעמי ולקצבה חודשית עבור מי שנושא את נגיף האיידס כתוצאה מקבלת עירוי דם או מוצרי דם משירות רפואי (בין 1982-1986). חל גם על בני זוג וילדים אשר נדבקו כתוצאה ממגע עם החולה.	1992, 1993	חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס), התשנ"ג-1992. תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (קיצבה חודשית), התשנ"ג-1993.
מודל ביו-רפואי	תגמולים והטבות (שיקום, דמי הבראה) עבור אסירי ציון שלקו בנכות עקב מאסרם.	1992	חוק תגמולים לאסירי ציון ולבני משפחותיהם, התשנ"ב - 1992
שוויון	קריטריונים למספר התוכניות בטלויזיה אשר ילוו בכתוביות. החוק יתבטל ב- 2015.	1992	חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992
מודל ביו-רפואי	תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים תכופים), תשמ"ט-1989		תקנות רלוונטיות לחוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975
מודל ביו-רפואי	תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (ביטוח מפני מחלה) (מס' 2), תשנ"ד-1993 תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (תשלום למימון צרכים מיוחדים), תשמ"ד-1984		תקנות רלוונטיות לחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י-1950
מודל ביו-רפואי	קובע כי חוק הנכים וחוק משפחות החיילים יחולו גם על חייל שנחבל בעת שירותו גם אם לא קרתה החבלה עקב שירותו.	1988	חוק תגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם (חבלה שלא בעת מילוי תפקיד), תשמ"ח-1988
מודל ביו-רפואי	החוק קובע כללים בנוגע לשיעור התשלום במקרים שונים של איחור או עיכוב בתשלום קצבה מכוח אחד מחוקי הנכים שפורטו לעיל	1984	חוק הקיצבאות (פיצוי בעד איחור בתשלום), תשמ"ד-1984
מודל ביו-רפואי	תקנות נכי המלחמה בנאצים (השתתפות המדינה בהוצאות ביטוח למקרה מותו של נכה), תשמ"ב-1982 תקנות הקיצבאות (פיצוי בעד איחור בתשלום) (קיצבאות נכי המלחמה בנאצים ונכי רדיפות הנאצים), תשמ"ו-1986		תקנות רלוונטיות לחוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז- 1957; ולחוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד - 1954

האידיאולוגיה שבאה לידי ביטוי (מודל ביו-רפואי, נורמליזציה ושילוב, שוויון)	סיכום החוק	באיזו שנה נחקק החוק?	
מודל ביו-רפואי	תקנות הנכים (תוספת מיוחדת עקב פרישה מוקדמת לנכה בתפקודי היציבה וההליכה), תשמ"ד-1984 תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (לימודים לרכישת מקצוע), תשמ"ח-1987	תקנות רלוונטיות לחוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תשי"ט – 1959	

תקופה שלישית

שנת החקיקה	סיכום החוק	האידיאולוגיה
1998	חלקיו העיקריים של חוק השוויון - עקרונות היסוד המשקפים את שינוי התפיסה העומדת בבסיס החוק, הסדרת התנאים לשוויון בתעסוקה, הסדרת התנאים לשוויון בתחבורה הציבורית, הקמתה של נציבות השוויון והתוספת האחרונה הנוגעת לזכות לנגישות.	שוויון
2006	החוק נועד להגן על זכויותיהם של עובדים, כגון איסור פיטורין וצבירת ותק בעקבות העדרות מהעבודה בתקופות חירום במדינה. סעיף 2א מציין כי חל איסור לפטר אדם שנעדר מהעבודה בשל מצב חירום; איסור זה חל לגבי אדם שנעדר מהעבודה בשל מוגבלות.	שוויון
2002	התקנות נועדו להסדיר את השתכרותו של עובד עם מוגבלות, אשר מועסק או מועמד להעסקה, במקום עבודה שאינו מפעל מוגן שהאוצר משתתף בתקציבו. על פי התקנות רשאי עובד עם מוגבלות לפנות למשרד העבודה והרווחה ולבקש שיקבע לו שכר עבודה, הנמוך משכר המינימום הקבוע בחוק, על בסיס הערכת יכולת עבודתו בהשוואה לעובד ללא מוגבלות המבצע את אותו התפקיד.	מודל ביו-רפואי
1998, 1999	זכאות לזקיפת עד 6 ימים מחלה בשנה (או 60 ימים בשל מחלה ממארת) בגין היעדרות מהעבודה הנובעת ממחלת בן או בת זוג (שהפך תלוי לחלוטין בזולת לשם ביצוע פעולות יום יומיות).	מודל ביו-רפואי
1999	תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), תשנ"ח-1998;	תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), תשנ"ט-1999
2007	החוק מסדיר את תנאי העסקתם של אנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים. החוק מיועד לאנשים עם מוגבלות שתעסוקתם היא למטרת שיקום ושתפוקתם נמוכה מאוד (עד 19% מיכולת העבודה של אדם ללא מוגבלות באותה עבודה). החוק קובע כי במקרים אלה לא חלים יחסי עובד-מעביד בין המועסק למעסיק. החוק מגדיר את גובה גמול התעסוקה שיש לשלם למשתקם ואת זכויותיו, כגון, ימי מחלה, ימי חופשה והחזר הוצאות נסיעה. בנוסף החוק קובע כי ניתן להתקין תקנות לגבי מענקים ותמריצים למעסיקים של משתקמים או של מועסקים בעלי יכולת עבודה מופחתת, וכי המדינה תשתתף במימון ההתאמות שידרשו במקום העבודה בשל צרכיו של המשתקם.	מודל ביו-רפואי
2001	התקנות מחייבות מעביד המקצה שלושה מקומות חניה ומעלה, להקצות גם מקום חניה לכל עובד עם מוגבלות, ללא קשר למעמדו או תפקידו. חובת ההקצאה חלה על המעביד גם אם אין הוא בעלים על הקרקע וגם אם הדבר כרוך בהסדר עם צד שלישי. חובה זו מותנית בכך שהדבר לא יטיל על המעסיק נטל כבד מדי. התקנות מחייבות את המעביד לנקוט אמצעים סבירים על מנת להבטיח את שימושם הבלעדי של העובדים עם המוגבלות, במקומות החנייה שהוקצו להם.	שוויון
2006	התקנות מפרטות את התנאים והשיעור בהם תשתתף המדינה בביצוע התאמות לנגישות במקומות עבודה כפי שמפורטות בחוק השוויון. ההתאמות הן פיזיות, מבניות וכוללות עזרים, תוכנות מחשב או כל דבר אשר מאפשר לאדם עם מוגבלות לבצע את	שוויון

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
	תפקידו.		המדינה במימון התאמות, תשס"ו-2006
מודל ביו-רפואי	תקנות המתייחסות לסעיפים 44 (זיכוי בעד הוצאות החזקת קרוב במוסד) ו-45 (זיכוי בעד נטולי יכולת) לפקודת מס ההכנסה קובעות את רמת ההכנסה הנדרשת לשם זכאות לזיכוי במס.	1996	תקנות מס הכנסה (זיכוי בעד נטולי יכולת וזיכוי בעד הוצאות בשל החזקת קרוב במוסד), תשנ"ו-1996
מודל ביו-רפואי	לקוחות בנקים עם נכות בשיעור של 40% ומעלה) זכאים לביצוע ארבע פעולות חודשיות באמצעות פקיד במחיר של פעולה ב"ערוץ ישר".	2008	חוק כללי הבנקאות (שירות ללקוח) (עמלות), תשס"ח-2008
שוויון	התקנות קובעות את זכותו של אדם עם מוגבלות לשירותי תחבורה נגשים ומותאמים לצרכיו – אוטובוסים בקווים עירוניים, רכבות, מטוסים וכלי שיט.	2003	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית), תשס"ג-2003
שוויון	מגדירות את התאמות שחובתו על בעל רשיון למתן שירותי טלפוניה פנים ארציים נייחים או ניידים לבצע על מנת להנגיש את השירותים לאנשים עם מוגבלות. לא ייגבה תשלום על ההתאמות מהאדם בעל המוגבלות.	2009	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (נגישות לשירותי בזק ולמיתקני בזק), תשס"ט-2009
שוויון	חובה לבצע הנגשה בסיסית לכל מבני החינוך הקיימים בארץ. בכל מבנה חינוך קיים חובה לבנות פיר מעלית ולהתקין שני תאי שירותים נגשים, בבנין מרכזי.	2011	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במוסד חינוך קיים), תשע"א-2011
שוויון	התקנות מפרטות את התנאים שבניין ציבורי חדש או בניין קיים שמיועד לתוספת לבניין, צריך לעמוד בהם על מנת להיות נגיש לאנשים עם מוגבלות. כך התקנות עוסקות למשל, בתאורה, בשילוט, ובחניה. התקנות מתייחסות לתנאים שנקבעו בחוק השוויון (פרק מקום ציבורי ושירות ציבורי) וכן לתקן הבנייה הישראלי.	2009 (התקנות פורסמו ב-1970)	תקנות התכנון והבנייה (בקשה להיתר, תנאים ואגרות) (תיקון מספר 5), תשס"ט-2009
מודל ביו-רפואי	נכה הזקוק לרכב כאמצעי תנועה בגלל מוגבלותו זכאי לאגרת רישיון מופחתת לרכב של נכים.	2011	הודעת התעבורה (אגרות), תשע"א-2011
נורמליזציה ושילוב	החוק עוסק בשיקוםם ושילובם בקהילה של אנשים המתמודדים עם מחלות נפש. מטרתו לאפשר להם להשיג עצמאות תפקודית ואיכות חיים, תוך שמירה על כבודם. החוק מורה על הקמת מועצה ארצית לשיקום נכי נפש בקהילה אשר תיעץ לשר הבריאות בנושאי שיקום נכי נפש. בנוסף החוק מסדיר את הקמתן של ועדות שיקום אזוריות אשר יבחנו זכאות לתכנית שיקום של נכי נפש. החוק מציין כי עבור הזכאים, תקבע הוועדה תכנית שיקום בתחומי התעסוקה, דיור (סיוע במימון מסגרות דיור שונות), השכלה (גם אקדמאית), חברה ופנאי, טיפולי שיניים וכד' אשר תורכב משירותים הכלולים בסל השיקום.	2000	חוק שיקום נכי נפש בקהילה, תשס"ס-2000

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
שוויון	עוסק בזכויותיהם של מתמודדים עם מחלות נפש בנוגע לזכותם לייצוג משפטי בעת אשפוז כפוי או בצו בית משפט.	2006	תקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי), התשס"ו-2006. צו טיפול בחולי נפש (החלת מתן ייצוג בידי סנגור ציבורי), התשס"ו-2006.
מודל ביו-רפואי	הסעיף מסדיר את מכשירי השיקום והניידות שמשרד הבריאות משתתף במימוןם (בסכום של עד 75% מן המחיר שנקבע). מכשירים אלה כוללים בין היתר, תותבות לגפיים, הליכונים, מכשירי עזר לראייה. המימון ניתן עבור אנשים עם מוגבלות קבועה השוהים בקהילה ושאינם זכאים להשתתפות במימון המכשיר מגורם אחר. בנוסף, ישנה זכאות במימון תיקון מכשירי ניידות ממנועים (עד 90% מעלות התיקון).	1994	סעיף 4(א) לתוספת השלישית לחוק ביטוח בריאות ממלכתי תשנ"ד 1994
מודל ביו-רפואי	החוק מחייב את מעון היום השיקומי לדאוג להסעה ולליווי של ילד או פעוט עם מוגבלות למעון היום השיקומי וממנו. פעוטות זכאים גם לליווי מבוגר. ההסעה תהיה במשך כל שנת הלימודים, בהתאם לשעות הפעילות של מעון היום השיקומי. הזכאות בהסעה היא ברכב בטיחותי התואם את צרכיו של הילד.	1994	חוק הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות, תשנ"ד-1994
מודל ביו-רפואי	תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (מפרטי רכב בטיחותי), התשנ"ה – 1994 צו הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות (שיעור ההשתתפות של רשות שולחת), תשס"ח – 2008	תקנות רלוונטיות לחוק הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות, תשנ"ד-1994	
מודל ביו-רפואי	מבטיח לכל פעוט זכאי (פעוט המקבל קצבת ילד נכה או שהוכר כ"מפגר" על-ידי ועדת אבחון) מקום במעון יום שיקומי, במרחק סביר מבית הוריו.	2000	חוק מעונות יום שיקומים תש"ס-2000
מודל ביו-רפואי	תקנות מעונות יום שיקומיים (רישוי, סל שירותים לפעוטות עם מוגבלות ותנאי טיפול בהם), תשס"ח-2008 תקנות מעונות יום שיקומיים (קביעת הסכום שבו תישא קופת חולים), תשס"ח-2007 תקנות מעונות יום שיקומיים (השתתפות בהוצאות של מי שחייב במזונותיו של פעוט עם מוגבלות), תשס"ז-2006	תקנות רלוונטיות לחוק מעונות יום שיקומים תש"ס-2000	
מודל ביו-רפואי	תקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה), תש"ע-2010. תקנות הביטוח הלאומי (דמי מחיה, עזרה ללימודים וסידורים לילד נכה), תשנ"ח-1998	תקנות רלוונטיות לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח-1968	
מודל ביו-רפואי	תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (ביטוח למקרה מוות), תש"ס-2000 תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (ניכוי לארגון יציג), תשנ"ט-1999	תקנות רלוונטיות לחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה התש"ל-1970.	
מודל ביו-רפואי	פיצוי חד פעמי וקצבה חודשית לנפגעי פוליו שלקו בשיתוק בישראל.	2007	חוק פיצוי לנפגעי פוליו, התשס"ז-2007
מודל ביו-רפואי	פיצוי חד פעמי וקצבה חודשית למי שנפגעו, דהיינו חלו באחת המחלות המפורטות בחוק, כתוצאה מקבלת טיפול בהקרנות נגד גזזת בין השנים 1946-1960. הזכאות קיימת גם לשארים.	1995, 1994	חוק לפיצוי נפגעי גזזת, התשנ"ד-1994 תקנות לפיצוי נפגעי גזזת

האידיאולוגיה	סיכום החוק	שנת החקיקה	
			(תשלום פיצוי חד פעמי, קיצבה ומענק), התשנ"ה-1995
מודל ביו-רפואי	תגמולים והטבות (שיקום, דמי הבראה) עבור אסירי ציון שלקו בנכות עקב מאסרם.	1995	תקנות התגמולים לאסירי ציון ולבני משפחותיהם, התשנ"ה - 1995
שוויון	כללי הקלות לחרש (רשות השידור), תשנ"ה-1995 כללי הקלות לחרש (המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין), תשנ"ט-1998 כללי הקלות לחרש (הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו), תשנ"ז-1997		תקנות רלוונטיות ל חוק הקלות לחרש, התשנ"ב-1992
שוויון	החוק מרחיב בהדרגה את החובה על הגופים המשדרים להוסיף כתוביות ושפת סימנים למשדרים השונים, לרבות, שידורים לגיל הרך ושידורים בשעת חירום ומצוקה. החוק מציין את ביטולו של חוק הקלות לחרש ב-2015.	2005	חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים) התשס"ה - 2005
מודל ביו-רפואי	תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (הסכום המרבי שמותר לנכות מתגמולי זכאי), תשנ"ו-1996		תקנות רלוונטיות לחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י-1950
מודל ביו-רפואי	חוק זה מטרתו להבטיח תשלום קצבאות לחיילי מילואים שנפגעו בתקופת שירותם ועקב שירותם וכן להבטיח זכות זו לבני משפחותיהם של חיילי מילואים שנספו עקב שירותם. הזכאות חלה על חיילים או בני משפחה אשר אינם זכאים לקצבה מקופת גמל, או שזכאותם לקצבה מקופת גמל, פחותה מזו הקבועה בחוק.	2002, 2009	חוק תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם, התשס"ב-2002 תקנות תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם (כללים לתשלום מענק הוני למקרה מוות), תשס"ט-2009
מודל ביו-רפואי	חוק נכי המלחמה בנאצים (ביטול הגבלת המועדים להגשת בקשה לתגמול) (הוראה מיוחדת)- תש"ס-2000 תקנות משק החשמל (תשלום מופחת לזכאים מקרב נכי הרדיפות והמלחמה בנאצים), תשע"א-2010		תקנות רלוונטיות לחוק נכי המלחמה בנאצים, התש"ד - 1954
מודל ביו-רפואי	צו נכי רדיפות הנאצים (תוספת לתגמול), תש"ע-2010		תקנות רלוונטיות לחוק נכי רדיפות הנאצים, תש"ז-1957
מודל ביו-רפואי	תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (תוספת למימון צרכים מיוחדים), תשס"ג 2003 תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (הליכים בפני קצין תגמולים), התשנ"ה - 1995 תקנות הנכים (תוספת לתגמולים בשל גיל), תשנ"ט-1999 תקנות הנכים (מענק לנכים שדרגת נכותם 10 עד 19 אחוזים), תשנ"ו-1996		תקנות רלוונטיות לחוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תש"ט - 1959

תיקונים של החוקים והתקנות

מקור	סעיפים רלוונטיים	תיקונים
חוק שירות התעסוקה התשי"ט – 1959	41(ב)	תיקון מספר 4 - תשל"ז-1976
	42, 42א, 42ב.	תיקון מס' 4 - תשל"ז-1976 תיקון מס' 6 - תשמ"ח-1988 תיקון מס' 12 - תשס"ב-2002
	63א. (1-2)	תיקון מספר 15 – תשס"ה-2005
	15א	תיקון מס' 11 - תשס"א-2000 תיקון מס' 13 - תשס"ה-2005
חוק שירות המדינה (מינויים), התשי"ט – 1959	30	לא תוקן
	29	תיקון מספר 3 - תשכ"ג-1963
	1	תיקון מס' 18 - תשל"ז-1977 תיקון מס' 33 - תשנ"ב-1992 תיקון מס' 41 – תשס"ב-2002 תיקון מס' 44 - תשס"ד-2004 תיקון מס' 47 - תשס"ו-2006 תיקון מס' 50 - תשס"ט-2009 (יועזר כי הגדרת "נכה" לא תוקנה)
	12	תיקון מס' 7 - תשל"ג-1973 תיקון מס' 50 - תשס"ט-2009
חוק שירות המדינה (גימלאות) [נוסח משולב], תשל"ל-1970	13	לא תוקן
	15' (2)	לא תוקן
	17(2)	תיקון מס' 43 - תשס"ד-2004
	20	תיקון מס' 27 - תשמ"ח-1988 תיקון מס' 27 (תיקון) - תשנ"ז-1997 תיקון מס' 31 - תש"ן-1990 תיקון מס' 34 - תשנ"ב-1992 תיקון מס' 43 - תשס"ד-2004
	21	תיקון מס' 17 - תשל"ז-1977
	22	תיקון מס' 24 - תשמ"ו-1986
	23	לא תוקן
	34	תיקון מס' 4 – תשל"ג-1973 תיקון מס' 18 - תשל"ז-1977 תיקון מס' 35 - תשנ"ב-1992
	61	לא תוקן
	63ד.	תיקון מס' 25 - תשמ"ז-1987 תיקון מס' 35 - תשנ"ב-1992
	63ד1.	תיקון מס' 50 - תשס"ט-2009
	63ו.	תיקון מס' 25 - תשמ"ז-1987
	63י.	תיקון מס' 25 - תשמ"ז-1987
	75	לא תוקן
	78	תיקון מס' 7 - תשל"ג-1973 תיקון מס' 18 - תשל"ז-1977 תיקון מס' 35 - תשנ"ב-1992 תיקון מס' 37 - תשנ"ו-1996
	96	לא תוקן
	98	תיקון מס' 18 - תשל"ז-1977
	-	לא תוקנו
		תקנות שירות המדינה (גימלאות) (החזרת הטבות פרישה על ידי זכאי לגימלה לפי החוק ולפי חוקי השיקום), תשכ"ט-1968

מקור	סעיפים רלוונטיים	תיקונים
פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], תשכ"א - 1961	9(5)	תיקון מס' 16 - תשל"א-1971 תיקון מס' 22 - תשל"ה-1975 תיקון מס' 25 - תשל"ז-1977 תיקון מס' 32 - תשל"ח-1978 תיקון מס' 33 - תשל"ח-1978 תיקון מס' 55 - תשמ"ב-1982 צו תשס"א-2001 תיקון מס' 132 (תיקון) - תשס"ג-2002 תיקון מס' 134 - תשס"ג-2003, ת"ט תשס"ה- 2004 תיקון מס' 147 - תשס"ה-2005
	9(6), (א6)-(ח6)	תיקון מס' 16 - תשל"א-1971 (תיקון מס' 22 - תשל"ה-1975) (תיקון מס' 25 - תשל"ז-1977) (תיקון מס' 32 - תשל"ח-1978) תיקון מס' 35 - תש"ס-1979 (תיקון מס' 46 - תשמ"א-1981) (תיקון מס' 46 (תיקון) - תשמ"א-1981 תיקון מס' 55 - תשמ"ב-1982 תיקון מס' 59 - תשמ"ד-1984 תיקון מס' 62 - תשמ"ד-1984 תיקון מס' 107 - תשנ"ה-1995 תיקון מס' 110 - תשנ"ו-1996
	37	תיקון מס' 22 - תשל"ה-1975 תיקון מס' 89 - תשנ"ב-1992 תיקון מס' 144 - תשס"ה-2005 תיקון מס' 151 - תשס"ו-2006
	44	תיקון מס' 82 - תש"ן-1990 תיקון מס' 89 - תשנ"ב-1992 (תיקון מס' 105 - תשנ"ה-1995)
	45	תיקון מס' 25 - תשל"ז-1977 תיקון מס' 105 - תשנ"ה-1995 תיקון מס' 133 - תשס"ג-2002
תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים), תשל"ט-1979		לא תוקנו
תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בעד הוצאות רפואיות מיוחדות), תשל"ז-1977		לא תוקנו
תקנות מס הכנסה (קביעת אחוז נכות), תש"ס-1979		ק"ת מס' 6074 - תשס"א-2001
תקנות מס הכנסה (כללים לאישור ונהול קופת גמל), תשכ"ד- 1964	34, 34א.	ק"ת מס' 4385 - תק' (מס' 4) תשמ"ב-1982 ק"ת מס' 5101 - תק' (מס' 5) תשמ"ח-1988 ק"ת מס' 5306 - תק' תשנ"א-1990 ק"ת מס' 5598 - תק' תשנ"ד-1994 ק"ת מס' 5825 - תק' (מס' 2) - תשנ"ז-1997 ק"ת מס' 6230 - תק' תשס"ג-2003 ק"ת מס' 6332 - תק' (מס' 3) תשס"ד-2004 ק"ת מס' 6377 - תק' (מס' 2) תשס"ה-2005 ק"ת מס' 6380 - תק' (מס' 3) תשס"ה-2005 ק"ת מס' 6433 - תק' תשס"ו-2005

מקור	סעיפים רלוונטיים	תיקונים
		ק"ת מס' 6657 - תק' תשס"ח-2008
	38	ק"ת מס' 4411 - תק' תשמ"ג-1982 ק"ת מס' 4385 - תק' (מס' 4) תשמ"ב-1982 ק"ת מס' 4583 - תק' (מס' 2) תשמ"ד-1984 ק"ת מס' 5022 - תק' (מס' 2) תשמ"ז-1987 ק"ת מס' 5101 - תק' (מס' 5) תשמ"ח-1988 ק"ת מס' 5232 - תק' תש"ן-1989 ק"ת מס' 5526 - תק' תשנ"ג-1993 ק"ת מס' 5703 - תק' (מס' 3) תשנ"ה-1995 ק"ת מס' 6230 - תק' תשס"ג-2003 ק"ת מס' 6332 - תק' (מס' 3) תשס"ד-2004 ק"ת מס' 6377 - תק' (מס' 2) תשס"ה-2005 ק"ת מס' 6380 - תק' (מס' 3) תשס"ה-2005 ק"ת מס' 6433 - תק' תשס"ו-2005
		החלטה מס' 534 בדבר שיעור חלקו של מינהל מקרקעי ישראל בעליית ערך הקרקע בעת העברת זכות חכירה לפי חוק מינהל מקרקעי ישראל, התש"ד-1960.
	12	ק"ת מס' 4410 - תשמ"ג-1982
	85, 85א.	תיקון מס' 17 - תשמ"ז-1986 תיקון מס' 55 - תשס"ה-2005 תיקון מס' 70 - תשע"א-2011
	11	ק"ת 4147 - תש"ס-1980 ק"ת מס' 4398 - תשמ"ב-1982 ק"ת מס' 5029 - תשמ"ז-1987
	ג.59.	תיקון מס' 23 - תשס"ב-2001 תיקון מס' 25 - תשס"ה-2005 תיקון מס' 30 - תשס"ח-2008
	3.8.29.13	ק"ת מס' 6713 - תשס"ח-2008
	(7)8.07	ק"ת מס' 2694 - תשל"א-1971
	8.23	ק"ת מס' 2694 - תשל"א-1971
	8.25	ק"ת מס' 5693 - תשנ"ה-1995
	חלק ט' לתוספת השלישית	ק"ת מס' 6645 - תשס"ח-2008
	א.63.	תיקון מס' 42 - תשנ"ה-1995 תיקון מס' 61 - תשס"ב-2002
	3(יא) לתוספת הרביעית	צו (מס' 3) – תשמ"ט-1989 צו תשנ"ה-1995 צו תשנ"ו-1996 צו (מס' 2) - תשנ"ט-1999 צו תשע"א-2011
		תיקון מס' 1 – תשל"א-1971. תיקון מס' 2 - תשל"ה-1975. תיקון מס' 3 – תשנ"ו-1996. תיקון מס' 4 - תש"ס-2000. תיקון מס' 5 - תשע"א-2010.
		חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969

קצבאות המוסד לביטוח לאומי: חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], תשכ"ח – 1968, ותקנות המוסד לביטוח לאומי		
גמלת ילד נכה	פרק ט', סימן ו'	תיקון מס' 1 - תשנ"ה-1995 תיקון מס' 19 - תשנ"ח-1998 תיקון מס' 40 - תש"ס-2000 תיקון מס' 68 - תשס"ד-2004
קצבת נכות	פרק ט', סימנים ב' ו-ג'	תיקון מס' 3 - תשנ"ה-1995 תיקון מס' 19 - תשנ"ח-1998 תיקון מס' 29 - תשנ"ח-1998, ת"ט תשנ"ט-1999 תיקון מס' 53 - תשס"ב-2002 תיקון מס' 54 - תשס"ב-2002 תיקון מס' 60 - תשס"ג-2002 תיקון מס' 66 - תשס"ד-2004 תיקון מס' 85 - תשס"ו-2006 תיקון מס' 109 - תשס"ח-2008
קצבת שירותים מיוחדים	206, 206א	תיקון מס' 19 - תשנ"ח-1998 תיקון מס' 54 - תשס"ב-2002 תיקון מס' 66 - תשס"ד-2004
גמלה מיוחדת לעולה	197	תיקון מס' 29 - תשנ"ח-1998, ת"ט תשנ"ט-1999 תיקון מס' 85 - תשס"ו-2006
שיקום מקצועי	203	תיקון מס' 109 - תשס"ח-2008
קצבת עידוד יציאה לעבודה	209	תיקון מס' 109 - תשס"ח-2008
	220א	תיקון מס' 61 - תשס"ג-2003 הוראת שעה - תשס"ז-2007
	222ג	תיקון מס' 68 - תשס"ד-2004
גמלה לנפגעי תאונות	פרק ו'	תיקון מס' 12 - תשנ"ז-1996 הצמדת גמלאות תשס"ג-2003 תיקון מס' 66 - תשס"ד-2004
גמלה למתנדבים	פרק י"ג	הוראת שעה תשס"ד-2004 תיקון מס' 98 - תשס"ז-2007
קצבה לנפגעי עבודה	פרק ה'	תיקון מס' 9 - תשנ"ו-1996 תיקון מס' 12 - תשנ"ז-1996 תיקון מס' 14 - תשנ"ז-1997 תיקון מס' 19 - תשנ"ח-1998 תיקון מס' 47 - תשס"ב-2002 תיקון מס' 61 - תשס"ג-2003 הצמדת גמלאות תשס"ג-2003 תיקון מס' 79 - תשס"ה-2005 הוראת שעה תשס"ז-2007 תיקון מס' 115 - תש"ע-2009 תיקון מס' 125 - תשע"א-2011
תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (מתן שירותים מיוחדים), תשל"ט-1978		ק"ת מס' 4109 - תש"ס-1980. ק"ת מס' 4665 - תשמ"ד-1984. ק"ת מס' 5264 - תשי"ן-1990. ק"ת מס' 5668 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5914 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 6021 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6041 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6110 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6456 - תשס"ו-2006. ק"ת מס' 6737 - תשס"ט-2009.
תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח מתנדבים באזור מוזק), תשל"ד - 1974		לא תוקנו
תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים), תשל"ח - 1978		ק"ת מס' 4354 - תשמ"ב-1982. ק"ת מס' 4522 - תשמ"ג-1983. ק"ת מס' 5314 - תשנ"א-1990. ק"ת מס' 5528 - תשנ"ג-1993.

ק"ת מס' 6029 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6186 - תשס"ב-2002. ק"ת מס' 6327 - תשס"ד-2004. ק"ת מס' 6702 - תשס"ח-2008.		
לא תוקנו		תקנות הביטוח הלאומי(תשלום פיצויים בשל עוולה של מתנדב), תשמ"א - 1980
ק"ת מס' 2591 - תש"ל-1970. ק"ת מס' 2724 - תשל"א-1971. ק"ת מס' 3564 - תשל"ו-1976. ק"ת מס' 4197 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 2591 - תש"ל-1970. ק"ת מס' 2724 - תשל"א-1971. ק"ת מס' 3564 - תשל"ו-1976. ק"ת מס' 4197 - תשמ"א-1981.		תקנות הביטוח הלאומי (מתן טיפול רפואי לנפגעי עבודה), תשכ"ח- 1968
ק"ת מס' 1192 - תשכ"א-1961. ק"ת מס' 1292 - תשכ"ב-1962. ק"ת מס' 2098 - תשכ"ז-1967. ק"ת מס' 2173 - תשכ"ח-1968. ק"ת מס' 2982 - תשל"ג-1973.		תקנות הביטוח הלאומי (שיקום מקצועי), תשט"ז-1956
ק"ת מס' 4087 - תש"ס-1980. ק"ת מס' 4205 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4322 - תשמ"ב-1982. ק"ת מס' 4783 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 4922 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 6034 - תש"ס-2000.		תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גימלה), תשל"ט-1979
ק"ת מס' 5528 - תשנ"ג-1993. ק"ת מס' 6267 - תשס"ג-2003. ק"ת מס' 6367 - תשס"ה-2005.		תקנות הביטוח הלאומי (הגדרת הכנסת נכה), תשל"ו-1975
ק"ת מס' 2103 - תשכ"ז-1967. ק"ת מס' 2749 - תשל"ב-1971. ק"ת מס' 2974 - תשל"ג-1973. ק"ת מס' 3189 - תשל"ד-1974. ק"ת 3412 - תשל"ו-1975; תק' 2, תשל"ו-1976. ק"ת מס' 3903 - תשל"ט-1978. ק"ת מס' 4872 - תשמ"ו-1985. ק"ת מס' 5010 - תשמ"ז-1987.		תקנות הביטוח הלאומי (מענק מיוחד וקיצבה מיוחדת לנכים), תשכ"ה-1965
תיקון מס' 1 – תשל"ג-1972. תיקון מס' 2 – תשל"ג-1973. תיקון מס' 3 – תשל"ז-1977. תיקון מס' 4 – תשל"ז-1977. תיקון מס' 5 – תשל"ט-1979. תיקון מס' 6 – תש"ס-1980. תיקון מס' 7 – תשמ"ב-1982. תיקון מס' 8 – תשמ"ח-1988. תיקון מס' 9 – תשנ"ה-1994. תיקון מס' 10 – תשנ"ה-1994. תיקון מס' 11 – תשנ"ה-1994 (במקור מס' 10). תיקון מס' 12 – תשנ"ו-1995. תיקון מס' 13 – תשנ"ז-1997. תיקון מס' 14 – תשנ"ח-1997. תיקון מס' 15 – תשנ"ח-1998. תיקון מס' 16 – תשנ"ח-1998. תיקון מס' 17 – תש"ס-2000. תיקון מס' 18 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 19 – תשס"ד-2004.		חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה התש"ל- 1970.

תיקון מס' 20 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 21 - תשס"ה-2005. תיקון מס' 22 - תשס"ו-2005. תיקון מס' 23 - תשס"ז-2006. תיקון מס' 24 - תשס"ח-2007. תיקון מס' 25 - תשס"ט-2008. תיקון מס' 26 - תש"ע-2009. תיקון מס' 27 - תש"ע-2010. תיקון מס' 28 - תש"ע-2010. תיקון מס' 29 - תשע"א-2010. תיקון מס' 30 - תשע"א-2011.		
לא תוקן		צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה, (החלת תקנות בדבר השתלמות מקצועית, ערבויות וביטוח מפני מחלה), תשל"ב-1971
לא תוקנו		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה, (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשל"א-1971
ק"ת מס' 4006 תשל"ט-1979. ק"ת מס' 4137 - תש"ס-1980. ק"ת מס' 4246 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4367 - תשמ"ב-1982. ק"ת מס' 4486 - תשמ"ג-1983. ק"ת מס' 5853 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 6089 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6367 - תשס"ה-2005.		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (הוצאות קבורה), תשל"ח-1978
ק"ת מס' 2728 - תשל"א-1971. ק"ת מס' 5737 - תשנ"ו-1996.		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (פיצוי בעת טיפול רפואי), תש"ל-1970
ק"ת מס' 5486 - תשנ"ג-1992. ק"ת מס' 5624 - תשנ"ה-1994.		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (מתן גמלאות לתושב חוץ), תשל"ד-1974
-		הסכם בדבר גימלת ניידות שנערך ונחתם ביום ט"ו בסיון תשל"ז (1 ביוני 1977)
ק"ת מס' 3573 - תשל"ו-1976. ק"ת מס' 4019 - תשל"ט-1979, ת"ט ק"ת מס' 4029 - תש"ס-1979. ק"ת מס' 4205 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4386 - תשמ"ב-1982, ת"ט ק"ת מס' 4421 - תשמ"ג-1982. ק"ת מס' 4580 - תשמ"ד-1984. ק"ת מס' 4772 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 4915 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 5203 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5359 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5453 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5491 - תשנ"ג-1992. ק"ת מס' 6303 - תשס"ד-2004.		תקנות רשות השידור (אגרות, פטורים, קנסות והצמדה), התשל"ד-1974
לא תוקן		צו הביטוח הלאומי (קביעת חוק הפיצויים)

		של הרפובליקה הפדרלית של גרמניה כחוק תגמולים לענין פטור מתשלום דמי ביטוח), תשכ"ב-1962
לא תוקן		צו הביטוח הלאומי (קביעת חוק הפיצויים של ממלכת הולנד כחוק תגמולים לענין פטור מתשלום דמי ביטוח), תשל"ח-1978
תיקון מס' 1 – תשל"ח-1078. תיקון מס' 2 – תש"ס-1980. תיקון מס' 3 – תש"ס-1980, תיקון מס' 4 – תשמ"ג-1983. תיקון מס' 5 – תשמ"ה-1985. תיקון מס' 6 – תשמ"ט-1989. תיקון מס' 7 – תשמ"ט-1989. תיקון מס' 8 – תשנ"א-1990. תיקון מס' 9 – תשנ"ג-1993. תיקון מס' 10 – תשנ"ה-1994. תיקון מס' 11 – תשנ"ה-1995. תיקון מס' 12 – תשנ"ה-1995. תיקון מס' 13 – תשנ"ז-1997. תיקון מס' 14 – תשנ"ח-1997. תיקון מס' 15 – תשנ"ח-1998. תיקון מס' 16 – תש"ס-2000. תיקון מס' 17 – תשס"א-2001. תיקון מס' 18 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 19 – תשס"ו-2005. תיקון מס' 20 – תשס"ח-2008. תיקון מס' 21 – תשס"ח-2008. תיקון מס' 22 – תשס"ט-2008. תיקון מס' 23 – תשס"ט-2009.		חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975
לא תוקן		כללי לשכת עורכי הדין (תעריף מקסימלי לשכר טרח בטיפול בתביעות לפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים), תשל"ז-1977
לא תוקן		תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (חישוב פיצויים בשל נזק שאינו נזק ממון), תשל"ו-1976
לא תוקן		תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים עיתיים), תשל"ח-1978

תיקון מס' 1 - תשי"ב-1952. תיקון מס' 2 - תשי"ח-1958. תיקון מס' 3 - תשכ"ג-1963. תיקון מס' 4 - תשכ"ה-1965. תיקון מס' 5 - תשכ"ז-1967. תיקון מס' 6 - תשכ"ח-1968. תיקון מס' 7 - תשל"א-1971. תיקון מס' 8 - תשל"ג-1973. תיקון מס' 9 - תשל"ג-1973. תיקון מס' 10 - תשל"ה-1974. תיקון מס' 11 - תשל"ו-1976. תיקון מס' 12 - תשל"ז-1977. תיקון מס' 13 - תש"ם-1980. תיקון מס' 14 - תשמ"א-1980. תיקון מס' 15 - תשמ"ב-1982. תיקון מס' 16 - תשמ"ז-1987. תיקון מס' 17 - תשמ"ט-1989. תיקון מס' 18 - תשנ"ה-1994. תיקון מס' 19 - תשנ"ו-1996. תיקון מס' 20 - תשנ"ט-1999. תיקון מס' 21 - תשנ"ט-1999. תיקון מס' 22 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 23 - תשס"א-2001. תיקון מס' 24 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 25 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 26 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 27 - תשס"ד-2004. תיקון מס' 28 - תשס"ח-2007. תיקון מס' 29 - תשס"ח-2008. תיקון מס' 30 - תש"ע-2009. תיקון מס' 31 - תש"ע-2010. צו תש"ע-2010. תיקון מס' 32 - תשע"א-2010. תיקון מס' 33 - תשע"א-2011.		חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התשי" 1950
לא תוקנו		תקנות משפחות החיילים שנספו במערכה (פטור מאגרת רשיון לסחור בטבק), תשי"א-1951
ק"ת מס' 475 - תשט"ו-1954. ק"ת מס' 940 - תשי"ט-1959. ק"ת מס' 2027 - תשכ"ז-1967. ק"ת מס' 2127 - תשכ"ח-1967. ק"ת מס' 2876 - תשל"ב-1972. ק"ת מס' 4923 - תשמ"ו-1986.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ג-
ק"ת מס' 1435 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2353 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 5255 - תש"ן-1990. ק"ת מס' 5385 - תשנ"ב-1991. ק"ת מס' 5616 - תשנ"ד-1994.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (ערבויות למילות לזכאים), תשי"ד-1954
ק"ת מס' 1436 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2353 - תשכ"ט-1969.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים

ק"ת מס' 5616 - תשנ"ד-1994.		ושיקום) (ערבויות להסכמים), תשט"ו-195
ק"ת מס' 1149 - תשכ"א-1961. ק"ת מס' 1435 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 1792 - תשכ"ו-1965. ק"ת מס' 2369 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 3084 - תשל"ד-1973. ק"ת מס' 3791 - תשל"ח-1977. ק"ת מס' 4238 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4910 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 4998 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5040 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5067 - תשמ"ח-1987. ק"ת מס' 5173 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5207 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5230 - תש"ן-1989. ק"ת מס' 5343 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5362 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5499 - תשנ"ג-1993. ק"ת מס' 5613 - תשנ"ד-1994. ק"ת מס' 5634 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5644 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5686 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5826 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5848 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5959 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6053 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6068 - תשס"א-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (חינוך יתומים לשם רכישת מקצוע או השכלה כללית או מקצועית), תשי"ט-1959
ק"ת מס' 1149 - תשכ"א-1961. ק"ת מס' 1452 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2369 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 3084 - תשל"ד-1973. ק"ת מס' 4238 - תשמ"א-1981, ת"ט ק"ת מס' 4262. ק"ת מס' 4855 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 4910 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 4998 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5040 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5067 - תשמ"ח-1987. ק"ת מס' 5174 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5207 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5343 - תק' תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5362 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5499 - תשנ"ג-1993. ק"ת מס' 5613 - תשנ"ד-1994.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (הקלות ליתומים להשתלמות במוסדות להשכלה על-תיכונית), תשי"ט-1959

ק"ת מס' 5634 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5644 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5686 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5826 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5848 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5959 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6053 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6068 - תשס"א-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010.		
לא תוקנו		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים לשכולים), תשי"ט- 1959
לא תוקנו		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (ביטוח מפני מחלה של בני משפחה שאינם זכאים לתגמולים), תשכ"ג- 1963
ק"ת מס' 1541 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2387 - תשכ"ט-1969.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (פטור מהגבלות בשירות המדינה של הורה ואלמנה של נספה), תשכ"ד-1963
ק"ת מס' 1792 - תשכ"ו-1965. ק"ת מס' 2369 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 5230 - תש"ן-1989.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (הקלות לאלמנות לרכישת הכשרה מקצועית או השכלה גבוהה), תשכ"ד-1964
לא תוקנו		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (העסקת עובד מעבר לגיל הפרישה), תשל"ו- 1975
לא תוקנו		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (מענק מגורים ליתום), תש"ס-1980
ק"ת מס' 495 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 1444 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2542 - תש"ל-1970.		תקנות העסקת בני משפחות חיילים שנספו במערכה, תשי"א-1951

לא תוקן		חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תשמ"א-1981
לא תוקן		חוק המשטרה (נכים ונספים), תשמ"א-1981
לא תוקן		חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה-1965
לא תוקן	15, 31, 32	חוק חיילים משוחררים (החזרה לעבודה), תשי"ט-1949
ק"ת מס' 3072 - תשי"ג-1953. ק"ת מס' 437 - תשי"ד-1954. ק"ת מס' 499 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 555 - תשט"ז-1955. ק"ת מס' 841 - תשי"ט-1958. ק"ת מס' 1142 - תשכ"א-1961. ק"ת מס' 1206 - תשכ"ב-1961. ק"ת מס' 1614 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 4166 - תשמ"א-1980. ק"ת מס' 4747 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 4915 - תשמ"ו-1986.		תקנות העסקת נכי מלחמה, תשי"א-1951
ק"ת מס' 558 - תשט"ז-1955.		תקנות בדבר נכי מלחמה (זכות קדימה לקבלת רשיונות), תשי"י-1950
לא תוקנו		תקנות החיילים המשוחררים (פטור ממכרז פומבי בשירות המדינה לנכי מלחמה), תשכ"ט-1969
תיקון מס' 1 – תשכ"ד-1964. תיקון מס' 2 – תשמ"ב-1982. תיקון מס' 3 – תשמ"ו-1985. תיקון מס' 4 – תשנ"א-1990. תיקון מס' 5 – תשנ"ו-1995.		חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה), תשי"ג-1953
לא תוקנו		תקנות הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה) (הגדרת שאר לענין סעיף 3(7) לחוק), תשט"ו-1954
תיקון מס' 1 – תשי"ז-1957. תיקון מס' 2 – תשכ"א-1961. תיקון מס' 3 – תשכ"ה-1965. תיקון מס' 4 – תשכ"ט-1969. תיקון מס' 5 – תשל"ב-1971. תיקון מס' 6 – תשל"ג-1973. תיקון מס' 7 – תשל"ח-1974. תיקון מס' 8 – תשל"ז-1977. תיקון מס' 9 – תשל"ט-1979. תיקון מס' 10 – תשמ"א-1981. תיקון מס' 11 – תשמ"ג-1983. תיקון מס' 12 – תשס"ב-2002. תיקון מס' 13 – תשס"ג-2002.		חוק נכי המלחמה בנאצים, התשי"ד – 1954

תיקון מס' 14 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 15 - תשס"ח-2007.		
ק"ת מס' 856 - תשי"ט-1958. ק"ת מס' 1208 - תשכ"ב-1961. ק"ת מס' 1536 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2521 - תשל"ל-1970, ת"ט ק"ת מס' 2824 - תשל"ב-1972. ק"ת מס' 3353 - תשל"ה-1975. ק"ת מס' 3848 - תשל"ח-1978. ק"ת מס' 3952 - תשל"ט-1979. ק"ת מס' 4247 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 5022 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5047 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5078 - תשמ"ח-1988. ק"ת מס' 5174 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5211 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5246 - תש"ן-1990. ק"ת מס' 5370 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5413 - תשנ"ב-1992, ת"ט ק"ת מס' 5420 - 1992. ק"ת מס' 5703 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5734 - תשנ"ו-1996. ק"ת מס' 5853 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5871 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 5976 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6077 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6155 - תשס"ב-2002. ק"ת מס' 6219 - תשס"ג-2003. ק"ת מס' 6728 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6794 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6865 - תשי"ע-2010. ק"ת מס' 6925 - תשי"ע-2010.		תקנות נכי המלחמה בנאצים (טיפול רפואי), תשט"ו-1955
לא תוקנו		תקנות נכי המלחמה בנאצים (נכים המקבלים תשלומים ממדינת חוץ), תשי"ז- 1957
ק"ת מס' 1896 - תשכ"ו-1966. ק"ת מס' 2840 - תשל"ב-1972.		תקנות נכי המלחמה בנאצים (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ח-1957
ק"ת מס' 1536 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 3484 - תשל"ו-1976.		תקנות נכי המלחמה בנאצים (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשי"ח-1957
ק"ת מס' 793 - תשי"ח-1958. ק"ת מס' 2027 - תשכ"ז-1967.		תקנות נכי המלחמה בנאצים (תגמולים מיוחדים), תשי"ח- 1958
לא תוקנו		תקנות נכי המלחמה בנאצים (ערבויות לנכים ולמילוות לנכים), תשכ"ח-1968
ק"ת מס' 3975 - תשל"ט-1979.		תקנות נכי המלחמה

		בנאצים (חישוב הכנסה נוספת), תשל"ד-1974
תיקון מס' 1 – תש"ד-1960. תיקון מס' 2 – תשכ"ט-1969. תיקון מס' 3 – תשל"ג-1973. תיקון מס' 4 – תשל"ז-1976. תיקון מס' 5 – תשל"ח-1978. תיקון מס' 6 – תשל"ט-1979. תיקון מס' 7 – תשמ"א-1980. תיקון מס' 8 – תשמ"ג-1983. תיקון מס' 9 – תשנ"ה-1995. תיקון מס' 10 – תשנ"ז-1997. תיקון מס' 11 – תשס"א-2001. תיקון מס' 12 – תשס"ג-2002. תיקון מס' 13 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 14 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 15 – תשס"ח-2007.		חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז-1957
ק"ת מס' 6955 - תשע"א-2010.		צו נכי רדיפות הנאצים (הגבלת שכר טרחה), תשכ"א-1961
ק"ת מס' 4247 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4905 - תשמ"ו-1986.		תקנות נכי רדיפות הנאצים (טיפול רפואי), תשי"ט-1958
לא תוקנו		תקנות נכי רדיפות הנאצים (תגמול נוסף), תשכ"ט-1969
לא תוקנו		תקנות נכי רדיפות הנאצים (סוגי הוצאות שרואים אותן כהוצאות בהשגת קיצבה או מענק), תש"ל-1969
לא תוקנו		תקנות נכי רדיפות הנאצים (תגמולים מיוחדים), תשל"ז- 1977
לא תוקנו		תקנות נכי רדיפות הנאצים (ערבויות לנכים ולמילוות לנכים), תשל"ז-1977
תיקון מס' 1 – תשכ"א-1961. תיקון מס' 2 – תשכ"ה-1964. תיקון מס' 3 – תשכ"ה-1965. תיקון מס' 4 – תשכ"ז-1967. תיקון מס' 5 – תשכ"ח-1968. תיקון מס' 6 – תשל"א-1971. תיקון מס' 7 – תשמ"ב-1982. תיקון מס' 8 – תשל"ג-1973. תיקון מס' 9 – תשל"ו-1976. תיקון מס' 10 – תשל"ט-1979. תיקון מס' 11 – תשמ"א-1980. תיקון מס' 12 – תשמ"ב-1982. צו תשמ"ג-1982. תיקון מס' 13 – תשמ"ד-1984. תיקון מס' 14 – תש"ן-1989. תיקון מס' 15 – תש"ן-1990.		חוק הנכים (תגמולים ושיקום) [נוסח משולב], תשי"ט – 1959

תיקון מס' 16 – תשנ"ב-1991. תיקון מס' 17 – תשנ"ו-1995. תיקון מס' 18 – תשנ"ז-1997. תיקון מס' 19 – תשנ"ט-1998. תיקון מס' 20 – תשנ"ט-1999. תיקון מס' 21 – תשס"א-2000. תיקון מס' 22 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 23 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 24 – תשס"ח-2007. צו תשי"ע-2010. תיקון מס' 25 – תשע"א-2010.		
ק"ת מס' 537 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 725 - תשי"ז-1957. ק"ת מס' 1012 - תשי"ד-1960. ק"ת מס' 1609 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2521 - תשי"ל-1970.		תקנות הנכים (כללים להוכחת חוסר פרנסה), תשי"ג-1953
ק"ת מס' 1435 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1792 - תשכ"ו-1965. ק"ת מס' 2800 - תשל"ב-1972. ק"ת מס' 2936 - תשל"ג-1972. ק"ת מס' 3058 - תשל"ג-1973. ק"ת מס' 3515 - תשל"ו-1976.		תקנות הנכים (כללים להכרת אדם כאינו מסוגל להשתכר למחייתו ולהכרת הכנסה כדי מחיה), תשי"ג-1953
ק"ת מס' 537 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 967 - תשי"ד-1959. ק"ת מס' 1019 - תשי"ד-1960. ק"ת מס' 1320 - תשכ"ב-1962. ק"ת מס' 1456 - תשכ"ג-1963. ק"ת מס' 1495 - תשכ"ד-1963. ק"ת מס' 1609 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 1612 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 2356 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 2477 - תשי"ל-1969. ק"ת מס' 2757 - תשל"ב-1971. ק"ת מס' 3128 - תשל"ד-1974. ק"ת מס' 3286 - תשל"ה-1975. ק"ת מס' 3361 - תשל"ה-1975. ק"ת מס' 3412 - תשל"ו-1975. ק"ת מס' 3796 - תשל"ח-1977. ק"ת מס' 3911 - תשל"ט-1978. ק"ת מס' 4263 - תשמ"א-1981. ק"ת מס' 4398 - תשמ"ב-1982. ק"ת מס' 4636 - תשמ"ד-1984. ק"ת מס' 4910 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 4998 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5040 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5067 - תשמ"ח-1987. ק"ת מס' 5209 - תשמ"ט-1988. ק"ת מס' 5342 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5362 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5616 - תשנ"ד-1994. ק"ת מס' 5625 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5644 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5687 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5817 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5826 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5848 - תשנ"ז-1997.		תקנות הנכים (טיפול רפואי), תשי"ד-1954

ק"ת מס' 5890 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 5959 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6053 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6651 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010.		
ק"ת מס' 537 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 1609 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 1921 - תשכ"ו-1966. ק"ת מס' 2294 - תשכ"ט-1968. ק"ת מס' 2345 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 5255 - תש"ן-1990. ק"ת מס' 5616 - תשנ"ד-1994.		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (ערבויות למילוות לנכים), תשי"ד-1954
ק"ת מס' 537 - תשט"ו-1955. ק"ת מס' 1609 - תשכ"ד-1964. ק"ת מס' 1921 - תשכ"ו-1966. ק"ת מס' 2294 - תשכ"ט-1968. ק"ת מס' 2345 - תשכ"ט-1969. ק"ת מס' 5616 - תשנ"ד-1994.		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (ערבויות להסכמים), תשט"ו-1955
ק"ת מס' 4280 - תשמ"ב-1981. ק"ת מס' 4559 - תשמ"ד-1983. ק"ת מס' 4795 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 5120 - תשמ"ח-1988. ק"ת מס' 5292 - תש"ן-1990. ק"ת מס' 5613 - תשנ"ד-1994. ק"ת מס' 6327 - תשס"ד-2004.		תקנות הנכים (הסכום המקסימלי שמותר לנכות מתגמוליו של נכה), תשמ"א-1981
לא תוקנו		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (התיישנות זכויות), תשי"ז – 1956
תיקון מס' 8 - תשנ"ז-1996 תיקון מס' 9 - תשנ"ח-1998 תיקון מס' 14 - תשס"ג-2002 תיקון מס' 18 - תשס"ו-2006	2	חוק חובת המכרזים, התשנ"ב – 1992
תיקון מס' 7 - תשס"ז-2007	ב1.	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד) התשנ"ג – 1993
ק"ת מס' 5925 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 6814 - תשס"ט-2009.		תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד) התשנ"ג – 1993
תיקון מס' 1 - תשנ"ה-1995. תיקון מס' 2 - תשנ"ו-1996.		חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), תשנ"ד-1993 ;
לא תוקנו		תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), תשנ"ד-1994
		כללים סטנדרטים בדבר שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלויות שנקבעו באו"ם ב-1993 Standard rules on

		the equalization opportunities for persons with disabilities
ק"ת מס' 6214 - תשס"ג-2002 ק"ת מס' 6243 - תשס"ג-2003	6	תקנות מס הכנסה ומס מעסיקים (ניכוי ממשכורת ומשכר עבודה ותשלום מס מעסיקים), התשנ"ג-1993
לא תוקנו	5, 4	צו מס הכנסה (כללים לעיגול סכומים), התשמ"ו-1986
לא תוקן		חוק הרשויות המקומיות (סידורים לנכים), תשמ"ח-1988
תיקון מס' 4 - תשס"ה-2005	ב.4	חוק חניה לנכים, תשנ"ד – 1993
תיקון מס' 1 – תשנ"א-1991. תיקון מס' 2 – תשנ"ד-1994. תיקון מס' 3 – תשנ"ה-1995. תיקון מס' 4 – תשס"ב-2002. תיקון מס' 5 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 6 – תשס"ח-2008. תיקון מס' 7 - תשע"א-2010.		חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991.
ק"ת מס' 5509 - תשנ"ג-1993. ק"ת מס' 6112 - תשס"א-2001.		תקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992.
ק"ת מס' 5535 - תשנ"ג-1993. ק"ת מס' 5563 - תשנ"ד-1993. ק"ת מס' 5605 - תשנ"ד-1994. ק"ת מס' 5634 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5641 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5721 - תשנ"ו-1995. ק"ת מס' 5741 - תשנ"ו-1996. ק"ת מס' 5779 - תשנ"ו-1996. ק"ת מס' 5793 - תשנ"ז-1996. ק"ת מס' 5801 - תשנ"ז-1996. ק"ת מס' 5863 - תשנ"ח-1997. ק"ת מס' 5880 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 5925 - תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 5950 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6016 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6047 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6079 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6086 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6142 - תשס"ב-2001. ק"ת מס' 6143 - תשס"ב-2001. ק"ת מס' 6167 - תשס"ב-2002. ק"ת מס' 6180 - תשס"ב-2002. ק"ת מס' 6212 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6217 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6225 - תשס"ג-2003. ק"ת מס' 6279 - תשס"ד-2003. ק"ת מס' 6359 - תשס"ה-2005. ק"ת מס' 6377 - תשס"ה-2005. ק"ת מס' 6410 - תשס"ה-2005. ק"ת מס' 6499 - תשס"ו-2006.		תקנות הסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה), התשנ"ג – 1993

ק"ת מס' 6532 - תשס"ז-2006. ק"ת מס' 6577 - תשס"ז-2007. ק"ת מס' 6587 - תשס"ז-2007. ק"ת מס' 6627 - תשס"ח-2007. ק"ת מס' 6653 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6666 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6736 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6751 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6830 - תש"ע-2009. ק"ת מס' 6844 - תש"ע-2009. ק"ת מס' 6960 - תשע"א-2010. ק"ת מס' 6979 - תשע"א-2011. ק"ת מס' 7000 - תשע"א-2011. ק"ת מס' 7020 - תשע"א-2011.		
תיקון מס' 3 - תשס"ח-2008	3(ג)	חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה) התשנ"ט-1988
לא תוקן	3(2)(1)	תקנות העיריות (מכרזים) התשמ"ח- 1988
תיקון מס' 1 – תשמ"ט-1989. תיקון מס' 2 – תש"ן-1990. תיקון מס' 3 – תשנ"ו-1996. תיקון מס' 4 – תש"ס-2000. תיקון מס' 5 – תש"ס-2000. תיקון מס' 6 – תשנ"ו-1996. תיקון מס' 7 – תשס"ג-2002. תיקון מס' 8 – תשס"ה-2005. תיקון מס' 9 - תשס"ח-2008.		חוק חינוך מיוחד התשמ"ח-1988
ק"ת מס' 4872 - תשמ"ו-1985. ק"ת מס' 5053 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5081 - תשמ"ח-1988. ק"ת מס' 5216 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5362 - תק' תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5398 - תשנ"ב-1991. ק"ת מס' 5581 - תשנ"ד-1994. ק"ת מס' 5817 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5885 - תשנ"ח-1998.		תקנות הביטוח הלאומי (ניכוי מענק לפי פרק ה לחוק מקיצבת נכות לפי פרק ט), תשמ"ד-1984
לא תוקן		תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (הוראות מיוחדות לענין עקרת בית), תשמ"ד-1984
ק"ת מס' 4874 - תשמ"ו-1985. ק"ת מס' 5087 - תשמ"ח-1988.		תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (צמצום בהשתכרות), תשמ"ד-1984
לא תוקן		תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים - הוראת שעה), התשמ"ח - 1988
ק"ת מס' 5402 - תשנ"ב-1991.		תקנות הביטוח הלאומי (פעולת התנדבות להצלת חייו או רכושו של הזולת), התשנ"א - 1991
ק"ת מס' 6449 - תשס"ו-2005.		תקנות הביטוח

		הלאומי (ניכויים לטובת ארגון נכים), תשמ"ו-1986
לא תוקן		צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת סעיפים מחוק הנכים), תשמ"ה-1984
לא תוקן		צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת תקנות לפי חוק הנכים), תשמ"ה-1984
לא תוקן		צו התגמולים לנפגעי פעולות איבה (החלת תקנות לפי חוק משפחות חיילים), תשמ"ז-1986
תיקון מס' 1 – תשנ"ד-1994. תיקון מס' 2 – תשנ"ח-1998.		חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס), התשנ"ג-1992.
ק"ת מס' 5658 – תשנ"ה-1995.		תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (קיצבה חודשית), התשנ"ג-1993.
תיקון מס' 1 – תשנ"ז-1996. תיקון מס' 2 – תשנ"ח-1998. תיקון מס' 3 – תשנ"ח-1998. תיקון מס' 4 – תשס"ג-2002. תיקון מס' 5 – תשס"ג-2002.		חוק תגמולים לאסירי ציון ולבני משפחותיהם, התשנ"ב-1992
החוק לא תוקן, אך צפוי להיות מבוטל ב-2015.		חוק הקלות לחרש, התשנ"ב-1992
לא תוקנו		תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים תכופים), תשמ"ט-1989
לא תוקנו		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (ביטוח מפני מחלה) (מס' 2), תשנ"ד-1993
ק"ת מס' 4910 – תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 5005 – תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5040 – תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5067 – תשמ"ח-1987. ק"ת מס' 5173 – תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5209 – תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5343 – תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5362 – תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 – תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5644 – תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5687 – תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5688 – תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5758 – תשנ"ו-1996. ק"ת מס' 5826 – תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5848 – תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5907 – תשנ"ח-1998. ק"ת מס' 5959 – תשנ"ט-1999.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (תשלום למימון צרכים מיוחדים), תשמ"ד-1984

ק"ת מס' 6053 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6434 - תשס"ו-2005. ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010.		
תיקון מספר 1 - תשנ"ו-1996		חוק תגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם (חבלה שלא בעת מילוי תפקיד), תשמ"ח-1988
תיקון מס' 1 - תש"ן-1990. תיקון מס' 2 - תשנ"ח-1998.		חוק הקיצבאות (פיצוי בעד איחור בתשלום), תשמ"ד-1984
לא תוקנו		תקנות נכי המלחמה בנאצים (השתתפות המדינה בהוצאות ביטוח למקרה מותו של נכה), תשמ"ב-1982
לא תוקנו		תקנות הקיצבאות (פיצוי בעד איחור בתשלום) (קיצבאות נכי המלחמה בנאצים ונכי רדיפות הנאצים), תשמ"ו-1986
ק"ת מס' 4805 - תשמ"ה-1985. ק"ת מס' 4910 - תשמ"ו-1986. ק"ת מס' 4998 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5040 - תשמ"ז-1987. ק"ת מס' 5067 - תשמ"ח-1987. ק"ת מס' 5174 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5209 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5342 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5362 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5644 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5687 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5826 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5848 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5959 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6057 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002.		תקנות הנכים (תוספת מיוחדת עקב פרישה מוקדמת לנכה בתפקודי היציבה וההליכה), תשמ"ד-1984
ק"ת מס' 5086 - תשמ"ח-1988. ק"ת מס' 5111 - תשמ"ח-1988. ק"ת מס' 5173 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5209 - תשמ"ט-1989. ק"ת מס' 5230 - תש"ן-1989. ק"ת מס' 5342 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5361 - תשנ"א-1991. ק"ת מס' 5416 - תשנ"ב-1992. ק"ת מס' 5644 - תשנ"ה-1994. ק"ת מס' 5687 - תשנ"ה-1995. ק"ת מס' 5826 - תשנ"ז-1997.		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (לימודים לרכישת מקצוע), תשמ"ח-1987

ק"ת מס' 5848 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5853 - תשנ"ז-1997. ק"ת מס' 5959 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6053 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6104 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6204 - תשס"ג-2002. ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010.		
תיקון מס' 1 – תשס"ד-2004. תיקון מס' 2 – תשס"ה-2005. תיקון מס' 3 – תשס"ו-2006. תיקון מס' 4 – תשס"ז-2007. תיקון מס' 5 – תשס"ח-2008. תיקון מס' 6 – תשס"ח-2008. תיקון מס' 7 – תש"ע-2010. תיקון מס' 8 – תש"ע-2010. תיקון מס' 9 – תש"ע-2010. תיקון מס' 2 דומיננטי מאד בחוק.		חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח – 1998
לא תוקן	2(א)	חוק הגנה על עובדים בשעת חירום, תשס"ו 2006 -
ק"ת מס' 6844 - תש"ע-2009.		תקנות שכר מינימום (שכר מותאם לעובד עם מוגבלות בעל יכולת עבודה מופחתת), תשס"ב- 2002
תיקון מספר 1 - תשס"ט-2009		חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), תשנ"ח-1998
לא תוקן		תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), תשנ"ט-1999
ק"ת מס' 6844 - צו תש"ע-2009.		חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), התשס"ז – 2007
לא תוקן		תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (עדיפות במקומות חניה במקום העבודה) התשס"ב-2001
לא תוקן		תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (השתתפות המדינה במימון התאמות), תשס"ו-2006
ק"ת מס' 5771 - תשנ"ו-1996.		תקנות מס הכנסה (זיכוי בעד נטול יכולת וזיכוי בעד הוצאות בשל החזקת קרוב במוסד), תשנ"ו-1996

כללי הבנקאות (שירות ללקוח) (עמלות), תשס"ח-2008		ק"ת מס' 6678 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6705 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6839 - תש"ע-2009.
תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית), תשס"ג-2003		לא תוקנו
תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (נגישות לשירותי בזק ולמיתקני בזק), תשס"ט-2009		ק"ת מס' 6788 - תשס"ט-2009.
תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במוסד חינוך קיים), תשע"א-2011		לא תוקנו
תקנות התכנון והבנייה (בקשה להיתר, תנאיו ואגרות), תש"ל-1970	סעיפי תיקון 5	תיקון 5 - תשס"ט-2009
הודעת התעבורה (אגרות), התשע"א-2011		לא תוקנה.
חוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס-2000		תיקון מספר 1 - תשס"ח-2008.
תקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי), התשס"ו-2006.		לא תוקנו
צו טיפול בחולי נפש (החלת מתן ייצוג בידי סנגור ציבורי), התשס"ו-2006.		לא תוקן
חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994	4(א) לתוספת השלישית	תיקון מס' 6 - תשנ"ז-1997 הסעיף עצמו לא תוקן, אך הוא נוסף תחת התוספת שלישית שנוספה היא במסגרת תיקון מס' 6.
חוק הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות, תשנ"ד-1994		תיקון מס' 1 - תשנ"ז-1996. תיקון מס' 2 - תשס"ב-2002. תיקון מס' 3 - תשס"ה-2005. תיקון מס' 4 - תשס"ח-2008
תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (מפרטי רכב בטיחותי), התשנ"ה – 1994		לא תוקנו
צו הסעה בטיחותית לילדים ולפעוטות עם מוגבלות (שיעור ההשתתפות של רשות שולחת), תשס"ח – 2008		לא תוקן
חוק מעונות יום שיקומים תש"ס-2000		תיקון מס' 1 – תשס"ב-2002. תיקון מס' 2 - תשס"ה-2005.

תיקון מספר 3 - תשס"ח-2008.		
לא תוקנו		תקנות מעונות יום שיקומיים (רישוי, סל שירותים לפעוטות עם מוגבלות ותנאי טיפול בהם), תשס"ח-2008
לא תוקנו		תקנות מעונות יום שיקומיים (קביעת הסכום שבו תישא קופת חולים), תשס"ח-2007
לא תוקנו		תקנות מעונות יום שיקומיים (השתתפות בהוצאות של מי שחייב במזונותיו של פעוט עם מוגבלות), תשס"ז-2006
לא תוקנו		תקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה), תש"ע-2010
ק"ת מס' 5956 - תשנ"ט-1999. ק"ת מס' 6021 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6034 - תש"ס-2000. ק"ת מס' 6110 - תשס"א-2001. ק"ת מס' 6197 - תשס"ג-2002, ת"ט ק"ת מס' 6801, ת"ט ק"ת מס' 6808 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6451 - תשס"ו-2006.		תקנות הביטוח הלאומי (דמי מחיה, עזרה ללימודים וסידורים לילד נכה), תשנ"ח-1998
לא תוקנו		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (ביטוח למקרה מוות), תש"ס-2000
לא תוקנו		תקנות התגמולים לנפגעי פעולות איבה (ניכוי לארגון יציג), תשנ"ט-1999
תיקון מספר 1 - תשס"ח-2008		חוק פיצוי לנפגעי פוליו, התשס"ז-2007
תיקון מס' 1 – תשנ"ז-1996. תיקון מס' 2 – תשנ"ח-1998. תיקון מספר 3 - תשס"ד-2004		חוק לפיצוי נפגעי גזות, התשנ"ד-1994
לא תוקנו		תקנות לפיצוי נפגעי גזות (תשלום פיצוי חד פעמי, קיצבה ומענק), התשנ"ה-1995
ק"ת מס' 6244 - תשס"ג-2003.		תקנות התגמולים לאסירי ציון ולבני משפחותיהם, התשנ"ה-1995
לא תוקנו		כללי הקלות לחרש (רשות השידור), תשנ"ה-1995
לא תוקנו		כללי הקלות לחרש (המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין), תשנ"ט-1998
ק"ת מס' 6268 - תשס"ד-2003.		כללי הקלות לחרש (הרשות השנייה

		לטלויזיה ולרדיו), תשנ"ז-1997
תיקון מס' 1 – תשס"ו-2006. תיקון מס' 2 – תשע"א-2011. תיקון מס' 3 – תשע"א-2011.		חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים) התשס"ה – 2005
ק"ת מס' 6309 - תשס"ד-2004. ק"ת מס' 6385 - תשס"ה-2005.		תקנות משפחות חיילים שנספו במערכה (הסכום המרבי שמותר לנכות מתגמולי זכאי), תשנ"ו-1996
תיקון מס' 1 – תשס"ה-2005. תיקון מס' 2 – תשס"ו-2006. תיקון מס' 3 – תשס"ח-2008.		חוק תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם, התשס"ב-2002
לא תוקנו		תקנות תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם (כללים לתשלום מענק הוני למקרה מוות), תשס"ט-2009
לא תוקן		חוק נכי המלחמה בנאצים (ביטול הגבלת המועדים להגשת בקשה לתגמול) (הוראה מיוחדת)- תש"ס-2000
לא תוקנו		תקנות משק החשמל (תשלום מופחת לזכאים מקרב נכי הרדיפות והמלחמה בנאצים), תשע"א- 2010
לא תוקן		צו נכי רדיפות הנאצים (תוספת לתגמול), תש"ע-2010
ק"ת מס' 6681 - תשס"ח-2008. ק"ת מס' 6719 - תשס"ט-2008. ק"ת מס' 6786 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6804 - תשס"ט-2009. ק"ת מס' 6923 - תש"ע-2010. ק"ת מס' 7027 - תשע"א-2011.		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (תוספת למימון צרכים מיוחדים), תשס"ג 2003
לא תוקנו		תקנות הנכים (תגמולים ושיקום) (הליכים בפני קצין תגמולים), התשנ"ה – 1995
לא תוקנו		תקנות הנכים (תוספת לתגמולים בשל גיל), תשנ"ט-1999
לא תוקנו		תקנות הנכים (מענק לנכים שדרגת נכותם 10 עד 19 אחוזים), תשנ"ו-1996

אינדקס

מושגי מפתח

א

אביזרי עזר

49,65	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
83,85	פרק 1: הוצאות בריאות
117	פרק 1: רווחה
154-155	נספחים

אובדן כושר השתכרות

58-60	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
128	פרק 1: סכום

אוטיזם

71	פרק 1: מיסוי ישיר
81	פרק 1: מיסוי עקיף
101	פרק 1: נגישות
108	פרק 1: חינוך
113,114,122	פרק 1: רווחה
157,158	נספחים

אחוזי נכות

32,33,36	פרק 1: תעסוקה
44-46,50-53,58-60,67	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
68,72,75	פרק 1: מיסוי ישיר
84	פרק 1: הוצאות בריאות
112	פרק 1: רווחה
124,125	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
129	פרק 1: סכום
167,173	נספחים

איידס

44,50	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
176,199,203	נספחים

אסיר ציון (או אסירי ציון)

44,56	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
176,181,199,203	נספחים

אפטרופוס

40	פרק 1 : תעסוקה
80,81	פרק 1 : מיסוי עקיף
91	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
114,119	פרק 1 : רווחה
169,196	נספחים

אפליה (או הפליה)

18-21,23,24,42	פרק 1 : תעסוקה
60,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
76	פרק 1 : מיסוי ישיר
94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
132,140-142	פרק 2 : מדיניות
166,174	נספחים

ארנונה

47,50,56,59,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
74	פרק 1 : מיסוי ישיר
98	פרק 1 : דיור
124	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134,144	פרק 2 : מדיניות
160,172,173,175,192,197	נספחים

ב**ביו-רפואי**

30	פרק 1 : תעסוקה
59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
82	פרק 1 : מיסוי עקיף
127	פרק 1 : סכום
132-135,138,140,144,145	פרק 2 : מדיניות
147,148	סכום הדו"ח
166-181	נספחים

בן זוג (או בת זוג או בני זוג)

39,40	פרק 1 : תעסוקה
-------	----------------

45,47,50,51,56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
70,71,73	פרק 1 : מיסוי ישיר
81	פרק 1 : מיסוי עקיף
96	פרק 1 : נגישות
114	פרק 1 : רווחה
135	פרק 2 : מדיניות
154,163,167,168,174,176,178	נספחים

בן משפחה (או בני משפחה)

27	פרק 1 : תעסוקה
49,56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69,70,71,73	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
114	פרק 1 : רווחה
135	פרק 2 : מדיניות
165,167,171,172,181,191	נספחים

בראות

22,25,26,29,41,42	פרק 1 : תעסוקה
49,50,52,58,62-65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
70-72,76	פרק 1 : מיסוי ישיר
77,78,81	פרק 1 : מיסוי עקיף
83-87	פרק 1 : הוצאות בריאות
88-95	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
96,97	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות
112,116,123	פרק 1 : רווחה
127,128,130	פרק 1 : סכום
132-135,145	פרק 2 : מדיניות
149	סכום הדו"ח
151-154,156,162,168,179,180,202	נספחים

ג

גזות

44,50,57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
----------	------------------------------

68	פרק 1 : מיסוי ישיר
135	פרק 2 : מדיניות
167,180,203	נספחים

גיל פרישה

44,47-49,53,54	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
116	פרק 1 : רווחה
169,171,191	נספחים

גיל רך

106	פרק 1 : חינוך
110	פרק 1 : מוגבלות שמיעה
117,122	פרק 1 : רווחה
155,185	נספחים

גמלה (או גמלאות)

14	פרק 1 : תעסוקה
44,46,49,50,52-60,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,71,74	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
83	פרק 1 : הוצאות בריאות
97,99	פרק 1 : דיור
106,107	פרק 1 : חינוך
115,120,121,123	פרק 1 : רווחה
124,125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
128	פרק 1 : סכום
135-137,140,144	פרק 2 : מדיניות
154,166,169,170,175,185,187	נספחים

גמלה מיוחדת לנכים עולים (או גמלה מיוחדת לעולים נכים)

44,49	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
169,185	נספחים

גמלת ילד נכה (או גמלה לילד נכה)

44,49,52,58	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
71,74	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
99	פרק 1 : דיור
106,107	פרק 1 : חינוך

120,123	פרק 1 : רווחה
144	פרק 2 : מדיניות
169,175,185	נספחים

גמלת ניידות

44,52,53	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
83	פרק 1 : הוצאות בריאות
170	נספחים

גמלת נכות

57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
74	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
107	פרק 1 : חינוך
135	פרק 2 : מדיניות

דיור חוץ ביתי (או מסגרת חוץ ביתית או מסגרות חוץ ביתיות או סידור חוץ ביתי)

50	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
71	פרק 1 : מיסוי ישיר
98,99	פרק 1 : דיור
120,122	פרק 1 : רווחה
153,157,168	נספחים

דיור מוגן

98,99	פרק 1 : דיור
115	פרק 1 : רווחה
151,153,159	נספחים

דירה (או דירות)

53,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
72-74,77	פרק 1 : מיסוי ישיר
93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
96-99	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות
112,116	פרק 1 : רווחה
152,157,159,164,168,172	נספחים

דמי מחלה

28,39,40	פרק 1 : תעסוקה
----------	----------------

פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי	54
נספחים	174,178,196,201

ה

הדרכה

פרק 1 : תעסוקה	18,24,25,37
פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי	62,65
פרק 1 : מוגבלויות נפשיות	92,93
פרק 1 : רווחה	117,118,120,122
נספחים	155-157

הורה (או הורים)

פרק 1 : תעסוקה	18,23,39,40
פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי	51,58,63
פרק 1 : מיסוי ישיר	70-74
פרק 1 : מיסוי עקיף	78,80,81
פרק 1 : דיור	98,99
פרק 1 : חינוך	105-109
פרק 1 : רווחה	111-114,117-121,123
פרק 1 : סכום	128
פרק 2 : מדיניות	135,139,144
נספחים	153,154,156-158, 167,169,171,174,175,191,196

החזר מס (או החזר מסים)

פרק 1 : מיסוי ישיר	70
פרק 1 : מיסוי עקיף	77-79
נספחים	154,156

הטבה (או הטבות)

פרק 1 : תעסוקה	31,36,37
פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי	47,48,50,53,55,56,59,60,66
פרק 1 : מיסוי ישיר	68,71,75
פרק 1 : מיסוי עקיף	79,80,82
פרק 1 : הוצאות בריאות	86
פרק 1 : דיור	100
פרק 1 : רווחה	111,118,122,123

124,126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,129,130	פרק 1 : סכום
135,138,144	פרק 2 : מדיניות
148,149	סכום
151,153,156,157,159,160,161,163-166, 170,172,176,181,182	נספחים

הטבות נלוות

47,60	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
164	נספחים

הלוואה

25,49	פרק 1 : תעסוקה
52,53	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
96	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות
152,164,168	נספחים

הלוואה עומדת

49,52,53	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
----------	------------------------------

הנחה

36,43	פרק 1 : תעסוקה
50,59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
74	פרק 1 : מיסוי ישיר
78-80	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,86	פרק 1 : הוצאות בריאות
98	פרק 1 : דיור
107	פרק 1 : חינוך
113	פרק 1 : רווחה
135,144	פרק 2 : מדיניות
153,156,160,168,172,173,175,195	נספחים

הסעה

27,41	פרק 1 : תעסוקה
102	פרק 1 : נגישות
107,108	פרק 1 : חינוך
118,119,122	פרק 1 : רווחה
160,162,180,202	נספחים

הקלה (או הקלות)

36	פרק 1: תעסוקה
72,3,75	פרק 1: מיסוי ישיר
80	פרק 1: מיסוי עקיף
110	פרק 1: מוגבלות שמיעה
129	פרק 1: סכום
143	פרק 2: מדיניות
171,176,181,190,191,199,203	נספחים

השכלה נתמכת

89,90	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
-------	-------------------------

השמה

23,25,28,30,41	פרק 1: תעסוקה
48,64,65,66	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
88,89	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
98,99	פרק 1: דיור
105,108	פרק 1: חינוך
111	פרק 1: רווחה
153,155,159-161	נספחים

השתתפות המדינה

24-26,38,40	פרק 1: תעסוקה
142	פרק 2: מדיניות
176,200,201	נספחים

השתתפות עצמית

26	פרק 1: תעסוקה
86	פרק 1: הוצאות בריאות
91	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
99	פרק 1: דיור
112-114,120,121	פרק 1: רווחה
153-158	נספחים

התאמה (או התאמות)

18,19,21-28,30,32-34,36,38-40,43	פרק 1: תעסוקה
63,65,66	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
94	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
97	פרק 1: דיור
101-103	פרק 1: נגישות

128	פרק 1 : סכום
142-144	פרק 2 : מדיניות
148,152,158,166,178,179,201,202	נספחים

התיישנות

19	פרק 1 : תעסוקה
173,196	נספחים

1

ועדה רפואית (או ועדות רפואיות)

22,23	פרק 1 : תעסוקה
50,52,53,58,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68	פרק 1 : מיסוי ישיר
72	פרק 1 : מיסוי עקיף
169,173	נספחים

ז

זיכוי

70,71	פרק 1 : מיסוי ישיר
78	פרק 1 : מיסוי עקיף
112,113,116,117	פרק 1 : רווחה
128,129	פרק 1 : סכום
134,135	פרק 2 : מדיניות
149	סכום
167,179,183,201	נספחים

זקן (או זקנים או זקנה)

44,53,56,58	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69	פרק 1 : מיסוי ישיר
79	פרק 1 : מיסוי עקיף
99	פרק 1 : דיור
112,114-118	פרק 1 : רווחה
155,156,167	נספחים

ח

חונכות שיקומית

90,92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
-------	--------------------------

151	נספחים
-----	--------

חינוך

21,26,30,41	פרק 1 : תעסוקה
50,53,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
71	פרק 1 : מיסוי ישיר
83	פרק 1 : הוצאות בריאות
89,91	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
103	פרק 1 : נגישות
105-109	פרק 1 : חינוך
111,113,119	פרק 1 : רווחה
127,128,130	פרק 1 : סכום
138-140,142,143	פרק 2 : מדיניות
158,171,175,179,190,198,202	נספחים

חינוך מיוחד

50,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
71	פרק 1 : מיסוי ישיר
105,106,109	פרק 1 : חינוך
111,119	פרק 1 : רווחה
130	פרק 1 : סכום
138,139	פרק 2 : מדיניות
158,175,198	נספחים

חירש (או חירשות או חרש)

71	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
99	פרק 1 : דיור
110	פרק 1 : מוגבלות שמיעה
115	פרק 1 : רווחה
143	פרק 2 : מדיניות
170,176,181,199,203	נספחים

ז

יגיעה אישית

68-70	פרק 1 : מיסוי ישיר
174	נספחים

ייצוג הולם

33-35	פרק 1 : תעסוקה
63	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
142	פרק 2 : מדיניות
166	נספחים

יכולת עבודה מופחתת

25,28,30,31,43	פרק 1 : תעסוקה
88	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
145	פרק 2 : מדיניות
178,201	נספחים

ילד (או ילדים)

40	פרק 1 : תעסוקה
44,47,49-53,56,58,63,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
70-74,76	פרק 1 : מיסוי ישיר
77,78,80,81	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,84	פרק 1 : הוצאות בריאות
92,94,95	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
96,97,99	פרק 1 : דיור
102	פרק 1 : נגישות
105-109	פרק 1 : חינוך
112-114,117-123	פרק 1 : רווחה
128,130	פרק 1 : סכום
135,138,139,144	פרק 2 : מדיניות
152-158,160,161,167,169,174-176,180,185,196,202,203	נספחים

2**נושר השתכרות**

44-47,57-60	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
74	פרק 1 : מיסוי ישיר
96	פרק 1 : דיור
128	פרק 1 : סכום
152,169	נספחים

כשירות לתפקיד

18,21,22,33	פרק 1 : תעסוקה
-------------	----------------

128	פרק 1 : סכום
166,169	נספחים

ז

לימוד (או לימודים)

48,49,58,65,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
89,90,93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98,99	פרק 1 : דיור
105,106,108,109	פרק 1 : חינוך
110	פרק 1 : מוגבלות שמיעה
111,116-121	פרק 1 : רווחה
132,133,139,140	פרק 2 : מדיניות
155,156,158,160-162, 169,175,177,180,200,203	נספחים

לרון

44,46,47,59,61,62,64,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
128	פרק 1 : סכום
169	נספחים

מ

מבחני נזקקות

68	פרק 1 : מיסוי ישיר
81	פרק 1 : מיסוי עקיף
111	פרק 1 : רווחה
134,137	פרק 2 : מדיניות

מגורים

49	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
72	פרק 1 : מיסוי ישיר
77	פרק 1 : מיסוי עקיף
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
92,93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98,99	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות
118	פרק 1 : רווחה
149	סכום הדו"ח

151,157,161,168,171,191	נספחים
מהות התפקיד	
18,21,28	פרק 1 : תעסוקה
מוגבל בניידות (או מוגבלות בניידות)	
24,36,37	פרק 1 : תעסוקה
49,51-54	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
96	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות
152	נספחים
מוגבלויות קוגניטיביות	
27	פרק 1 : תעסוקה
מוגבלות בתנועה	
27	פרק 1 : תעסוקה
מוגבלות חמורה	
33-35,39	פרק 1 : תעסוקה
מוגבלות נפשית (או מוגבלויות נפשיות או ליקוי נפשי)	
18,21,24,26,30,34	פרק 1 : תעסוקה
45,59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
86	פרק 1 : הוצאות בריאות
88,90,92-94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
130	פרק 1 : סכום
151	נספחים
מוגבלות פיזית (או מוגבלויות פיזיות או מוגבלות גופנית או נכות פיזית)	
30,34,41	פרק 1 : תעסוקה
71	פרק 1 : מיסוי ישיר
88,94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
99	פרק 1 : דיור
108	פרק 1 : חינוך
מוגבלות שכלית (או מוגבלויות שכליות)	
21,24,27,30	פרק 1 : תעסוקה
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
88	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
101	פרק 1 : נגישות

מודל חברתי

140	פרק 2 : מדיניות
-----	-----------------

מועדון חברתי (או מועדונים חברתיים)

92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
120	פרק 1 : רווחה
151,155	נספחים

מועדון תעסוקתי

89	פרק 1 : הוצאות בריאות
151	נספחים

מועסקים כמשתקמים

25,27-29,41	פרק 1 : תעסוקה
145	פרק 2 : מדיניות
178,201	נספחים

מחלה (או מחלות)

26,27,28,37,39,40	פרק 1 : תעסוקה
45,46,49-51,54	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69,71	פרק 1 : מיסוי ישיר
77,78,81	פרק 1 : מיסוי עקיף
94,95	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
106,108	פרק 1 : חינוך
112-114	פרק 1 : רווחה
124,125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134,143,145	פרק 2 : מדיניות
161,162,168,170,171,174-176,178-180, 187,191,196,199,201	נספחים

מחלת נפש (או מחלות נפש)

23	פרק 1 : תעסוקה
89,91,95	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
108	פרק 1 : חינוך
113,114	פרק 1 : רווחה
143,145	פרק 2 : מדיניות
168,175,179,180	נספחים

מימון

19,23-26,32,38,41	פרק 1 : תעסוקה
52,60,63	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי

84,86	פרק 1 : הוצאות בריאות
88,90-93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
105	פרק 1 : חינוך
113-116,121	פרק 1 : רווחה
130	פרק 1 : סכום
142,143	פרק 2 : מדיניות
151-155, 157-161,163,164,176,178-181, 199,201,204	נספחים

מכשירי עזר

79	פרק 1 : מיסוי ישיר
84,85	פרק 1 : הוצאות בריאות
116	פרק 1 : רווחה
155,156,180	נספחים

מס הכנסה

66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68-75	פרק 1 : מיסוי ישיר
128,129	פרק 1 : סכום
134,135	פרק 2 : מדיניות
160,167,174,179,183,19,201	נספחים

מס רכישה

72	פרק 1 : מיסוי ישיר
77	פרק 1 : מיסוי עקיף
135	פרק 2 : מדיניות
160,168,184	נספחים

מעון יום שיקומי (או מעונות יום שיקומיים)

106-108	פרק 1 : חינוך
122	פרק 1 : רווחה
157,180,203	נספחים

מעלון

103	פרק 1 : נגישות
164,168	נספחים

מענק (או מענקים)

25	פרק 1 : תעסוקה
49-51,55-57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי

68	פרק 1 : מיסוי ישיר
97	פרק 1 : נגישות
116	פרק 1 : רווחה
124	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
152,158-161,163-165,169,171,173,175,178,181,186,191,194,198,203,204	נספחים

מענק מיוחד

44,49	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
165,169,186	נספחים

מפגר (או פיגור)

46,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
71,76	פרק 1 : מיסוי ישיר
81	פרק 1 : מיסוי עקיף
91	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
106-108	פרק 1 : חינוך
113,114,118-121	פרק 1 : רווחה
129	פרק 1 : סכום
134,135	פרק 2 : מדיניות
156,157,168,180,184	נספחים

מפעל מוגן

27,31,41	פרק 1 : תעסוקה
89	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
145	פרק 2 : מדיניות
15,178	נספחים

מפעל עבודה שיקומי

119	פרק 1 : רווחה
156	נספחים

מקרקעין

20,24	פרק 1 : תעסוקה
72,73	פרק 1 : מיסוי ישיר
103	פרק 1 : נגישות
135	פרק 2 : מדיניות

160,168,175,184	נספחים
-----------------	--------

מרכז יום (או מרכזי יום)

111,114,118,122	פרק 1: רווחה
154156,158	נספחים

מרכז שיקום (או מרכזי שיקום)

41	פרק 1: תעסוקה
88	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
111,116	פרק 1: רווחה
153	נספחים

מרכזי ליווי למעסיקים

32	פרק 1: תעסוקה
----	---------------

משתכר (או משתכרים)

46,52,53,57-59,66	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
76	פרק 1: מיסוי ישיר
99	פרק 1: דיור
128	פרק 1: סכום

משתקם (או משתקמים)

25,27-31,41	פרק 1: תעסוקה
88,89,92,93	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
145	פרק 2: מדיניות
151,153,178,201	נספחים

מתנדב (או מתנדבים)

28	פרק 1: תעסוקה
44,55	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
120	פרק 1: רווחה
158,169,175,185,186,198	נספחים

2

נאצים

52,57	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,73,74	פרק 1: מיסוי ישיר
83,84	פרק 1: הוצאות בריאות
96	פרק 1: דיור
124,125	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה

134-136,138,144	פרק 2 : מדיניות
152,153,167,168,172,173,175,176,181, 192,193,194,200,204	נספחים

נגישות

18,21,25,27,36,37,41,42	פרק 1 : תעסוקה
57,58	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
76	פרק 1 : מיסוי ישיר
101-103	פרק 1 : נגישות
109	פרק 1 : חינוך
126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,130	פרק 1 : סכום
138,141-144	פרק 2 : מדיניות
150	סכום
175,178,179,202	נספחים

נוער

65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
91,94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
113,114,122	פרק 1 : רווחה
152-154	נספחים

נופשון (או נופשונים)

92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
113,114,119,120,122	פרק 1 : רווחה
154,157,158	נספחים

נטל כבד (או נטל בלתי סביר)

18,24,26,36	פרק 1 : תעסוקה
178	נספחים

ניידות

24,36,39,40,41	פרק 1 : תעסוקה
44,48,49,51-54,56,67	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
80,81	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,84	פרק 1 : הוצאות בריאות
96	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : נגישות

111,115-119	פרק 1 : רווחה
152- 155,157,161,163,169,170,180,187	נספחים

נכות כללית (או נכים כלליים)

45,49,52,56,57,61,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
73	פרק 1 : מיסוי ישיר
79	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,86	פרק 1 : הוצאות בריאות
113	פרק 1 : רווחה
125,126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,130	פרק 1 : סכום
132,135,137	פרק 2 : מדיניות
170	נספחים

נכות רפואית

44-48,50,51,59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
73	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
97-99	פרק 1 : דיור
125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
169	נספחים

נכות חושית (או מוגבלות חושית)

41	פרק 1 : תעסוקה
92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
99	פרק 1 : דיור
101	פרק 1 : נגישות
111-113,115,121	פרק 1 : רווחה

נכות התפתחותית (או מוגבלות התפתחותית או הפרעה התפתחותית)

41	פרק 1 : תעסוקה
71	פרק 1 : מיסוי ישיר
92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
111,113,114	פרק 1 : רווחה
147	סכום הדו"ח

157,158	נספחים
---------	--------

נכי עבודה

45,57,66	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
124,125	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,130	פרק 1: סכום
133,137	פרק 2: מדיניות

נכי צה"ל

44,45,56,57,66	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
68,73	פרק 1: מיסוי ישיר
83	פרק 1: הוצאות בריאות
124-126	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,130	פרק 1: סכום
132,134-138,144	פרק 2: מדיניות
158,161,163,164	נספחים

נפגע עבודה (או נפגעי עבודה)

44-47,55	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
79	פרק 1: מיסוי עקיף
125	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
132,136	פרק 2: מדיניות
169,185,186	נספחים

נפגעי תאונות

44,54	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,73	פרק 1: מיסוי ישיר
84	פרק 1: הוצאות בריאות
134	פרק 2: מדיניות
168,169,179,171,176,185,188,199	נספחים

ס

סביבה תומכת

120	פרק 1: רווחה
157	נספחים

סומכות שיקומית

92	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
----	-------------------------

151	נספחים
-----	--------

סטיגמה

21,30	פרק 1 : תעסוקה
88,94,95	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
128	פרק 1 : סכום

סיוע

49,55,57,62-66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
77-79	פרק 1 : מיסוי עקיף
84,85	פרק 1 : הוצאות בריאות
88,90,92,93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
96-98,100	פרק 1 : דיור
101,103	פרק 1 : נגישות
106	פרק 1 : חינוך
111,113,114,116,117,121	פרק 1 : רווחה
152-159,161,163-165,170,172,174,179	נספחים

סיוע כספי

31	פרק 1 : תעסוקה
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
152	נספחים

סיעודי (או סיעוד או סיעודיים)

39,40	פרק 1 : תעסוקה
48,63	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
106-108	פרק 1 : חינוך
118,120	פרק 1 : רווחה
156,158,159,169	נספחים

סל שירותים

85	פרק 1 : הוצאות בריאות
90-92	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
107	פרק 1 : חינוך
112,114,118,119	פרק 1 : רווחה
154,155,157,180,203	נספחים

סל תקשורת

85	פרק 1 : הוצאות בריאות
154	נספחים

סנגור ציבורי

93,94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
143	פרק 2 : מדיניות
180,202	נספחים

ע**עדיפות**

33,36-38	פרק 1 : תעסוקה
75	פרק 1 : מיסוי ישיר
81	פרק 1 : מיסוי עקיף
98	פרק 1 : דיור
117	פרק 1 : רווחה
139,142	פרק 2 : מדיניות
152,,166,168,178,201	נספחים

עידוד העסקה

24,27,31	פרק 1 : תעסוקה
----------	----------------

עיוור (או עיוורים או לקוי ראייה או לקויות ראייה או מוגבלות ראייה)

24-27,41	פרק 1 : תעסוקה
68,71,74,75	פרק 1 : מיסוי ישיר
79-81	פרק 1 : מיסוי עקיף
85	פרק 1 : הוצאות בריאות
96,99	פרק 1 : דיור
111,115-118	פרק 1 : רווחה
129	פרק 1 : סכום
135,144	פרק 2 : מדיניות

152- 156,160,161,163,167,170,174,175	נספחים
---	--------

עירוי דם

44,50,57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
176,199	נספחים

עקרת בית

45,47,54,60	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
128	פרק 1 : סכום
175,198	נספחים

עקרת בית נכה

45,47,60	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
128	פרק 1 : סכום

פ

פוליו

44,51,57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
145	פרק 2 : מדיניות
180,203	נספחים

פטור

20,36	פרק 1 : תעסוקה
47,52,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68-70,72,73,75,76	פרק 1 : מיסוי ישיר
77,79-81	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,86,87	פרק 1 : הוצאות בריאות
91	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
99	פרק 1 : דיור
108	פרק 1 : חינוך
124	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
129	פרק 1 : סכום
134,135	פרק 2 : מדיניות
149	סכום הדו"ח
153,160,167,168,170- 172,174,175,187-189,191,192	נספחים

פיצוי (או פיצויים)

19,23,28	פרק 1 : תעסוקה
50,51,54,55,57,59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68,70,73,74	פרק 1 : מיסוי ישיר
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
125,126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134-137,140,145	פרק 2 : מדיניות
167-171,173,176,180,181,186-188, 199,200,203	נספחים

פנאי

21,41	פרק 1 : תעסוקה
65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
92,93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
113,114,118,120-122	פרק 1 : רווחה
137,142	פרק 2 : מדיניות
151,154,155,157,179	נספחים

פעוט (או פעוטות)

106-108	פרק 1 : חינוך
180,202,203	נספחים

פעולת איבה (או פעולות איבה)

44,52,55-57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,73	פרק 1 : מיסוי ישיר
79	פרק 1 : מיסוי עקיף
84	פרק 1 : הוצאות בריאות
124,125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134-136	פרק 2 : מדיניות
155,167,168,170,176,180,186,187,199, 203	נספחים

פרה-רפואי (או פרה-רפואיים, או פרא-רפואי, או פרא-רפואיים)

105,106,109	פרק 1 : חינוך
111	פרק 1 : רווחה
154,156	נספחים

קהילה

21,25,41,42	פרק 1: תעסוקה
61,64	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
79	פרק 1: מיסוי עקיף
86	פרק 1: הוצאות בריאות
88,90-94	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
98,99	פרק 1: דיור
105,106	פרק 1: חינוך
111-113,120-122	פרק 1: רווחה
137,142,145	פרק 2: מדיניות
151- 154,156,157,159,168,179,180,202	נספחים

קהילה תומכת חיים עצמאיים לנכים

112	פרק 1: רווחה
154	נספחים

קופת גמל (או קופות גמל)

73	פרק 1: מיסוי ישיר
135	פרק 2: מדיניות
167,181,183	נספחים

קופת חולים (או קופות חולים)

19	פרק 1: תעסוקה
50	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
84,86	פרק 1: הוצאות בריאות
88,90,92,94	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
106,107	פרק 1: חינוך
121	פרק 1: רווחה
152,153,174,180,203	נספחים

קייטנה (או קייטנות)

121,122	פרק 1: רווחה
157,160	נספחים

קנס (או קנסות)

19	פרק 1: תעסוקה
80	פרק 1: מיסוי עקיף
135	פרק 2: מדיניות

170,187	נספחים
---------	--------

קצבה (או קצבאות)

22,35,43	פרק 1 : תעסוקה
44,46-62,66,67	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69-71,73,75	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
87	פרק 1 : הוצאות בריאות
97,98	פרק 1 : דיור
114,121	פרק 1 : רווחה
124-126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127-129	פרק 1 : סכום
132,133,137,144,145	פרק 2 : מדיניות
149	סכום הדו"ח
155,157,167,169,171,175,176,180,181, 185,204	נספחים

קצבה חודשית נוספת (קח"ן)

46,47	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
-------	------------------------------

קצבה מיוחדת

44,49	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
169	נספחים

קצבת הבטחת הכנסה

36	פרק 1 : תעסוקה
56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי

קצבת זקנה

44,56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69	פרק 1 : מיסוי ישיר

קצבת נידות

51-54,67	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
119	פרק 1 : רווחה
157,169,170	נספחים

קצבת נכות (או קצבאות נכות)

22,36,37	פרק 1 : תעסוקה
44-49,52,56-59,61,62	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69,70,72-74	פרק 1 : מיסוי ישיר

79,80,82	פרק 1 : מיסוי עקיף
83,86	פרק 1 : הוצאות בריאות
97	פרק 1 : דיור
113,120,121	פרק 1 : רווחה
126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
129	פרק 1 : סכום
153,156,157,167,169,185	נספחים

קצבת עידוד

44,46,47,59	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
169,185	נספחים

קצבת שאירים

56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69	פרק 1 : מיסוי ישיר

קצבת שיקום מקצועי

44,47	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
-------	------------------------------

קצבת שירותים מיוחדים (שר"מ)

44,48,49,52,23	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
115	פרק 1 : רווחה
157,169,185	נספחים

קצבת תלויים

55	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69	פרק 1 : מיסוי ישיר

קרן שיקום

93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
152	נספחים

ב

ראייה

25,27	פרק 1 : תעסוקה
68	פרק 1 : מיסוי ישיר
79,81,82	פרק 1 : מיסוי עקיף
84,85	פרק 1 : הוצאות בריאות
101	פרק 1 : נגישות
107	פרק 1 : חינוך

111,115-118	פרק 1 : רווחה
132	פרק 2 : מדיניות
155,156,180	נספחים

רכב

36	פרק 1 : תעסוקה
49,52-54	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69	פרק 1 : מיסוי ישיר
81,82	פרק 1 : מיסוי עקיף
85	פרק 1 : הוצאות בריאות
102	פרק 1 : נגישות
107,108	פרק 1 : חינוך
119	פרק 1 : רווחה
154,160- 164,167,170,175,179,180,202	נספחים

רכב בטיחותי

107,108	פרק 1 : חינוך
180,202	נספחים

רכוש

55	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
69,70	פרק 1 : מיסוי ישיר
80	פרק 1 : מיסוי עקיף
91,93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
103	פרק 1 : נגישות
152,175,198	נספחים

רשות מקומית

20	פרק 1 : תעסוקה
74	פרק 1 : מיסוי ישיר
91	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
102	פרק 1 : נגישות
108	פרק 1 : חינוך
112,113,120	פרק 1 : רווחה
124	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134,144	פרק 2 : מדיניות

156,160,168,172,175,192,197	נספחים
-----------------------------	--------

ש שויון

18-24,26,27,42-39,42	פרק 1: תעסוקה
61-63,65	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
75	פרק 1: מיסוי ישיר
86	פרק 1: הוצאות בריאות
88	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
101-103	פרק 1: נגישות
123	פרק 1: רווחה
127-130	פרק 1: סכום
132,133,138-146	פרק 2: מדיניות
147-150	סכום הדו"ח
166,168,173-181,196,201,202	נספחים

שילוב (או השתלבות)

14,20-23,25,26,29,31-34,37,38,41,43	פרק 1: תעסוקה
48,53,61-64	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
71,75	פרק 1: מיסוי ישיר
88-90,92-94	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
101	פרק 1: נגישות
105,109	פרק 1: חינוך
111,117-119,121,122	פרק 1: רווחה
126	פרק 1: נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127,128,130	פרק 1: סכום
133,137-139,141,142,144,145	פרק 2: מדיניות
148,149	סכום הדו"ח
154-158,166,168,173-177,179	נספחים

שיקום

25,28,29,34,37,41,42	פרק 1: תעסוקה
44,45,47,48,52,55-57,63-65	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,73	פרק 1: מיסוי ישיר
78,79	פרק 1: מיסוי עקיף
83-85	פרק 1: הוצאות בריאות

88, 90-93	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
97-99	פרק 1 : דיור
111-113,115,116,118,119,122	פרק 1 : רווחה
124,125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
132-136,145	פרק 2 : מדיניות
151-156,158-169,171,173,176-182, 185,186,189-191,194,196,199,200,202, 204	נספחים

שירות המדינה

18,22,23,33-36	פרק 1 : תעסוקה
57	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
124	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
128	פרק 1 : סכום
155,166,171,172,182,191,192	נספחים

שירות התעסוקה

19,23,38	פרק 1 : תעסוקה
64	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
111	פרק 1 : רווחה
166,182	נספחים

שירותי השמה בעבודה

25	פרק 1 : תעסוקה
155	נספחים

שכירות (או שוכר, או משכיר)

20	פרק 1 : תעסוקה
73	פרק 1 : מיסוי ישיר
96,97	פרק 1 : דיור
103	פרק 1 : חינוך
135	פרק 2 : מדיניות
152,164,168,175	נספחים

שכר מותאם

27,28	פרק 1 : תעסוקה
88	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
145	פרק 2 : מדיניות
178,201	נספחים

שכר מינימום

24,27-31,38,41,43	פרק 1: תעסוקה
63	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
88	פרק 1: מוגבלויות נפשיות
117	פרק 1: רווחה
128	פרק 1: סכום
145	פרק 2: מדיניות
149	סכום הדו"ח
153,178,201	נספחים

שכר מינימום מותאם

27-31,38,43	פרק 1: תעסוקה
63	פרק 1: קצבאות הביטוח הלאומי
128	פרק 1: סכום
201	נספחים

שמיעה

24,27,32	פרק 1: תעסוקה
78,80	פרק 1: מיסוי עקיף
84,85	פרק 1: הוצאות בריאות
101	פרק 1: נגישות
107	פרק 1: חינוך
110	פרק 1: מוגבלות שמיעה
115	פרק 1: רווחה
152,154	נספחים

ת**תאונות דרכים**

73	פרק 1: מיסוי ישיר
84	פרק 1: הוצאות בריאות
134	פרק 2: מדיניות
168,170,171,176,188,199	נספחים

תג נכה (או תו נכה)

36	פרק 1: תעסוקה
82,81	פרק 1: מיסוי עקיף
102	פרק 1: נגישות
102	נספחים

תגמול (או תגמולים)

41	פרק 1 : תעסוקה
44,52,55,57,65	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
68,69,73	פרק 1 : מיסוי ישיר
83	פרק 1 : הוצאות בריאות
88,89	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
124,125	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
134-136	פרק 2 : מדיניות
151,158-162,164,165,167-173,176, 177,180,181,186-194,196,199,200,203, 204	נספחים

תוספת תלויים

47,56	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
-------	------------------------------

תחלואה כפולה

91	פרק 1 : הוצאות בריאות
151	נספחים

תכנית לימודים אישית

105	פרק 1 : חינוך
158	נספחים

תלמיד (או תלמידים)

89	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
105-107	פרק 1 : חינוך
115-117,120	פרק 1 : רווחה
139	פרק 2 : מדיניות
155,158	נספחים

תמריץ (או תמרוץ או תמריצים)

25,32	פרק 1 : תעסוקה
60,61	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
76	פרק 1 : מיסוי ישיר
89	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
104	פרק 1 : נגישות
142	פרק 2 : מדיניות
147-149	סכום הדו"ח
161,178	נספחים

תעודת עיוור

41	פרק 1 : תעסוקה
68,74	פרק 1 : מיסוי ישיר
79-81	פרק 1 : מיסוי עקיף
85	פרק 1 : הוצאות בריאות
96	פרק 1 : דיור
115-118	פרק 1 : רווחה
153,155,156	נספחים

תעסוקה

18-23,25,26,28-32,37,38,41-43	פרק 1 : תעסוקה
58,59,61-66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
76	פרק 1 : מיסוי ישיר
88,89,93,94	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
98	פרק 1 : דיור
101,104	פרק 1 : נגישות
105	פרק 1 : חינוך
111,118,119,121,122	פרק 1 : רווחה
126	פרק 1 : נכי צה"ל, נפגעי פעולות איבה, סוהרים, נכי מלחמות ורדיפות הנאצים ונכי עבודה
127-129,131	פרק 1 : סכום
132,133,135,138,141,142,144,145	פרק 2 : מדיניות
147-150	סכום הדו"ח
151,153,155,156,160,166,178,179,182	נספחים

תעסוקה מוגנת

41	פרק 1 : תעסוקה
62	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
88	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
111,118	פרק 1 : רווחה
133	פרק 2 : מדיניות
153,155,160	נספחים

תעסוקה נתמכת

62,63,66	פרק 1 : קצבאות הביטוח הלאומי
88,89	פרק 1 : מוגבלויות נפשיות
111	פרק 1 : רווחה

תקשורת

27	פרק 1 : תעסוקה
85	פרק 1 : הוצאות בריאות
115,117,118	פרק 1 : רווחה
154,155	נספחים

חקיקה

44,56,211	חוק אסירי ציון ומשפחותיהם, התשנ"ב-1992 או "חוק אסירי ציון"
83-86,90,91,162,180,202	חוק ביטוח בריאות ממלכתי, תשנ"ד-1994 או "חוק ביטוח בריאות"
39,178,201	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), התשנ"ח-1998.
39,174	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), התשנ"ד-1994.
40,174,196	חוק דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת ילד), התשנ"ג-1993.
39	חוק דמי מחלה, התשל"ו-1976 או "חוק דמי מחלה"
44-49,52-55,61,62,68,69,73,125,134-137,167-169,175,180,185	חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשנ"ה-1995 או "חוק הביטוח הלאומי"
34,143,178,201	חוק הגנה על עובדים בשעת חירום, תשס"ו-2006
97,175,198	חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה) התשנ"ט-1998
19	חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), תשל"א-1970 או "חוק החוזים תרופות".
80	חוק היטל בשל צריכת מים עודפת - הוראת שעה, התשס"ט-2009
21	חוק הליכי חקירה והעדה (התאמה לאנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית), התשס"ו-2005.
96	חוק המסייעים לנטרול תוצאות אסון צ'רנוביל, התשס"א-2001
103,168,184	חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969
52,57,134,171,172,192	חוק המשטרה (נכים ונספים), תשמ"א-1981
44,52,55,57,68,69,73,83,124,134-136,158,159,161,167,168,171-173,176,177,181,194,199	חוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט-1959 או "חוק הנכים"
98,134,168,184	חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969
107,108	חוק הסעה בטיחותית לילדים ופעוטות עם מוגבלות, התשנ"ד-1994 או "חוק הסעות בטיחותיות"
19	חוק העונשין, התשל"ז-1977.
73,168	חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975
110,143,176,181	חוק הקלות לחירש, תשנ"ב-1992 או "חוק הקלות לחירש"
102,175,197	חוק הרשויות המקומיות (סידורים לנכים), התשמ"ח-1988
124,134,172,192	חוק הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה

	ושוטרים מארנונה), תשי"ג-1953
44,52,55,57,68,69,73,124,134,135,167,168,170,176,180,186	חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל-1970 או "חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה"
36,98,101,103,168,184	חוק התכנון והבניה, תשכ"ה-1965 או "חוק התכנון והבניה"
25,27-29,145,178,210	חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), התשס"ז-2007 או "חוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים"
19,20,196	חוק חובת המכרזים, התשנ"ב-1992 או "חוק חובת המכרזים"
40	חוק חופשה שנתית, תשי"א-1951
124,135,171,192	חוק חיילים משוחררים (החזרה לעבודה), תש"ט-1949
105,138,158,175,198	חוק חינוך מיוחד, התשנ"ח-1988
81,102,175,197	חוק חניה לנכים, תשנ"ד-1993
94,175,197	חוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991
44,50,176	חוק לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס), התשנ"ג-1992
72,73,135,168,184	חוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), תשכ"ג-1963
106,107	חוק מעונות יום שיקומיים, התש"ס-2000 או "חוק מעונות יום שיקומיים"
69,124,134,138,171,176,181,189	חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י-1950
52,57,68,69,83,96,124,134,135,138,153,168,172,173,176,181,192,204	חוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד-1954
57,68,69,73,74,124,134,135,167,173,175,176,181,194	חוק נכי רדיפות הנאצים, תשי"ז-1957
44,50,68,135,180,203	חוק פיצוי לנפגעי גזות, תשנ"ד-1994
44,51,145,180,203	חוק פיצוי לנפגעי פוליו, התשס"ז-2007 או "חוק פיצוי לנפגעי פוליו"
134,170,171,176,188	חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975
80	חוק רשות השידור, התשכ"ה-1965
18,21,38,101,166,182.	חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988 או "חוק שוויון הזדמנויות בעבודה"
18-21,23,24,27,23-39,101,103,127,128,132,142,143,147-149,166,174,175,178,179	חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 או "חוק השוויון"
110,143,181,204	חוק שידורי טלוויזיה (כתוביות ושפת סימנים) התשס"ה-2005 או "חוק שידורי הטלוויזיה"

25,91	חוק שיקום חולי נפש בקהילה, התש"ס-2000 או "חוק שיקום חולי נפש"
88,90,93,98,145,179,202	חוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס-2000 או "חוק שיקום נכי נפש בקהילה"
52,57,124,134,171,172,192	חוק שירות בתי הסוהר (נכים ונספים), תשמ"א-1981
57	חוק שירות המדינה (גמלאות) (נוסח משולב), תש"ל-1970
33,34,172,182	חוק שירות המדינה (מינויים), התש"ט-1949 או "חוק שירות המדינה"
19,23,38,166,182	חוק שירות התעסוקה, התש"ט-1959 או "חוק שירות התעסוקה"
68,74	חוק שירותי הסעד, תשי"ח-1958
24,29,88	חוק שכר מינימום, התשמ"ז-1987.
57,124,134,171,192	חוק תגמול לחייל הנפגע בהצלת חיי הזולת, תשכ"ה-1965
124,176,200	חוק תגמולים לחיילים ולבני משפחותיהם (חבלה שלא בעת מילוי תפקיד), תשמ"ח-1988
136	חוק תכנית החירום הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב והמדיניות לשנות הכספים 2002 ו-2003), תשס"ב-2002.
124,181,204	חוק תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם, התשס"ב-2002
81,82	פקודת התעבורה (נוסח חדש), התשכ"א-1961 או "פקודת התעבורה"
68,70-72,75,76,128,129,134,135,167,183	פקודת מס הכנסה (נוסח חדש), תשכ"א-1961 או "הפקודה"

הצעות חוק

53	הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון - גמלת ניידות) התשס"ו-2006
20	הצעת חוק חובת המכרזים (תיקון - עידוד העסקת נכים ומוגבלים), התשס"ה-2005.
16	הצעת חוק יסוד: זכויות חברתיות
32	הצעת חוק עידוד העסקת אנשים עם מוגבלויות, התשס"ח-2007
22	הצעת חוק שוויון זכויות אנשים עם מוגבלות, התשנ"ז-1996
38	הצעת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון-תעסוקה), התשס"ד-2004
142	הצעת חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (תיקון), התשס"א-2000

תקנות, צווים וכללים

81,179,202	הודעת התעבורה (אגרות), התשע"א-2011
78,179,202	כללי הבנקאות (שירות ללקוח) (עמלות) התשס"ח-2008
110,143,243,181,203	כללי הקלות לחרש (המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין), התשנ"ט-1998
110,143,243,181,203	כללי הקלות לחרש (הרשות השניה לטלוויזיה ולרדיו), תשנ"ז-1997
110,143,243,181,203	כללי הקלות לחרש (רשות השידור), התשנ"ה-1995
20,135	צו המועצות המקומיות (א) תשי"א-1950.
20,135	צו המועצות המקומיות (מועצות אזוריות), התשי"ח-1958.
94,143,180,202	צו טיפול בחולי נפש (החלת מתן ייצוג בידי סגור ציבורי), התשס"ו-2006
68	צו מס הכנסה (כללים לעיגול סכומים), התשמ"ו-1986
25,32,41,78,79,82,85,90,98-100,106,107,111-123,130,132,134,153-158	תקנון עבודה סוציאלית (תע"ס)
124,172,192	תקנות בדבר נכי מלחמה (זכות קדימה לקבלת רשיונות), תשי"י-1950
39,178,201	תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת בן זוג), התשנ"ט-1999.
39,174,196	תקנות דמי מחלה (היעדרות בשל מחלת הורה), התשנ"ד-1994.
125	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח מפני פגיעה בעבודה), תשי"ד-1954
45	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (הוראות מיוחדות לעניין עקרת בית), תשמ"ד-1984
44,48,169,185	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (מתן שירותים מיוחדים), תשל"ט-1978
45,175,198	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (צמצום בהשתכרות), תשמ"ד-1984.
45,125	תקנות הביטוח הלאומי (ביטוח נכות) (קביעת אחוזי נכות רפואית מינוי ועדות לעררים והוראות שונות), התשמ"ד-1984
125	תקנות הביטוח הלאומי (גביית דמי ביטוח), תשי"ד-1954
46,169,186	תקנות הביטוח הלאומי (הגדרת הכנסת נכה), תשל"ו-1975.
44,49,58	תקנות הביטוח הלאומי (ילד נכה) התש"ע-2010 או "תקנות ילד נכה"
49	תקנות הביטוח הלאומי (מענק מיוחד וקצבה מיוחדת לנכים), תשכ"ה-1965
44,125,169,186	תקנות הביטוח הלאומי (מתן טיפול רפואי לנפגעי עבודה), תשכ"ח-1968
55,169,185	תקנות הביטוח הלאומי (מתנדבים), תשל"ח-1978

55,175,198	תקנות הביטוח הלאומי (פעולת התנדבות להצלת חייו או רכושו של הזולת), התשנ"א-1991
44	תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה) (תיקון), התשע"ב-2011
45,46,125	תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), התשט"ז-1956
44-46,125	תקנות הביטוח הלאומי (קביעת דרגת נכות לנפגעי עבודה), תשט"ז-1956
125,169,186	תקנות הביטוח הלאומי (שיקום מקצועי), התשט"ז-1956
46,97,135,169,186	תקנות הביטוח הלאומי (תשלום מקדמות של גימלה), תשל"ט-1979.
74,144,175,197	תקנות ההסדרים במשק המדינה (הנחה מארנונה), תשנ"ג-1993
124,172,192	תקנות החיילים המשוחררים (פטור ממכרז פומבי בשירות המדינה לנכי מלחמה), תשכ"ט-1969
73,135,168,184	תקנות המקרקעין (אגרות), תשל"ה-1974
108	תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (כללים ומבחנים לזכאות להסעה ולליווי), התשנ"ה-1995
108	תקנות הסעה בטיחותית לילדים נכים (מפרטי רכב בטיחותי), התשנ"ה-1995
20	תקנות העיריות (מכרזים), התשמ"ח-1988.
124,172,192	תקנות העסקת נכי מלחמה, תשי"א-1951
124,172,192	תקנות הרשויות המקומיות (פטור חיילים, נפגעי מלחמה ושוטרים מארנונה) (הגדרת שאר לענין סעיף 3(7) לחוק), תשט"ו-1954
36,143,179,202	תקנות התכנון והבנייה (בקשה להיתר, תנאיו ואגרות) (תיקון מספר 5), התשס"ט-2009 או "תקנות התכנון והבנייה"
81	תקנות התעבורה, התשכ"א-1961
94,143,180,202	תקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי), תשס"ו-2006
94,175	תקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992
50	תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (הגשת תביעה לקצבה ותשלומה), התשנ"ה-1995.
50,176,199	תקנות לפיצוי נפגעי עירוי דם (נגיף האיידס) (קצבה חודשית), תשנ"ג-1993
72,135,168,184	תקנות מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה) (מס רכישה), התשל"ה-1974
71,179,201	תקנות מס הכנסה (זיכוי בעד נטול יכולת וזיכוי בעד הוצאות בשל החזקת קרוב במוסד), תשנ"ו-1996
71,167,183	תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בעד הוצאות רפואיות מיוחדות), תשל"ז-1977
71,135,167,183	תקנות מס הכנסה (זיכוי ממס בשל תשלומים לביטוח הוצאות רפואיות לריפוי שיניים), תשל"ט-1979
73,135,167,183	תקנות מס הכנסה (כללים לאישור וניהול קופת גמל), התשכ"ד-1964
68,72,167,183	תקנות מס הכנסה (קביעת אחוזי נכות), תש"ם-1979

74,174,197	תקנות מס הכנסה ומס מעסיקים (ניכוי ממשכורת ומשכר עבודה ותשלום מס מעסיקים), התשנ"ג-1993
106,180,203	תקנות מעונות יום שיקומיים (השתתפות בהוצאות של מי שחייב במזונותיו של פעוט עם מוגבלות), תשס"ז-2006
106,180,203	תקנות מעונות יום שיקומיים (קביעת הסכום שבו תישא קופת החולים), תשס"ח-2007
106,107,180,203	תקנות מעונות יום שיקומיים (רישוי, סל שירותים לפעוטות עם מוגבלות טתנאי טיפול בהם), התשס"ח-2008 או "תקנות מעונות יום שיקומיים"
73,176,199	תקנות פיצויים לנפגעי תאונות דרכים (תשלומים תכופים), תשמ"ט-1989
80,135,170,187	תקנות רשות השידור (אגרות, פטורים, קנסות והצמדה), התשל"ד-1974
36,143,179,202	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית), תשס"ג-2003
24,38,142,201	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (השתתפות המדינה במימון התאמות), תשס"ו-2006 או "תקנות השתתפות בהתאמות"
103,143,179,202	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות במסוד חינוך קיים), תשע"א-2011
102,143	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לאתר), תשס"ח-2008
101,143	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (נגישות לשירותי בוק ולמתקני בוק), תשס"ט-2009
36,142	תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (עדיפות במקומות חניה במקום העבודה), התשס"ב-2001 או "תקנות עדיפות במקומות חניה"
18,22,33,34	תקנות שירות המדינה (תקשי"ר)
111	תקנות שירותי הסעד (טיפול בנזקקים), השתמ"ו-1986
68,81,111	תקנות שירותי הסעד (מבחני נזקקות), תש"ל-1970
111	תקנות שירותי הסעד (תפקיד המנהל וועדת הסעד), תשכ"ד-1963
27-30,43,88,128,145	תקנות שכר מינימום (שכר מותאם לעובד עם מוגבלות בעל יכולת עבודה מופחתת), התשס"ב-2002
124,181,204	תקנות תשלום קצבאות לחיילי מילואים ולבני משפחותיהם (כללים לתשלום מענק הוני למקרה מוות), תשס"ט-2009

חוזרים ונהלים

103	הוראה מס' 08.10 של משרד הבינוי והשיכון - נוהל סיוע לשיפור תנאי הדיור של מוגבלים בניידותם
31	הוראת מנכ"ל משרד התמ"ת 4.17 - מסלולי סיוע לקליטת עובדים נוספים בעסקים בישראל (יוני 2011)
101	הוראת מנכ"ל משרד התמ"ת מס' 8.19 - "עידוד פתרונות טכנולוגיים לאולוסיות בעלות צרכים מיוחדים"
135	החלטה מס' 534 של מנהל מקרקעי ישראל: "החלטה בדבר שיעור חלקו של מינהל מקרקעי ישראל בעליית ערך הקרקע בעת העברת זכות חכירה לפי חוק מינהל מקרקעי ישראל, התש"ך-1960"
84	חוזר מנכ"ל משרד הבריאות מס' 13/2009 - נוהל אישור מכשירי הליכה
84	חוזר מנכ"ל משרד הבריאות מס' 7/2022 - השתתפות ברכישת מכשיר שמיעה.
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך 1.2-37 - תכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל - לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות, תשס"ח/ד(3)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-1 - יישום חוק החינוך המיוחד - השתתפות משרדנו במימון שירותי הזנה, תוספת שירותי היקף וניקון במהלך שנה"ל תש"ע
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-1 - תכנית לימודים אישית לתלמידים במסגרות החינוך המיוחד, נ"ח 7
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-2 - אספקת שירותים לגני הילדים לח"מ באמצעות המרכזים להתפתחות הילד בתשנ"ט, תשנ"ט/7(א)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-21 - אספקת שירותים רפואיים למסגרות החינוך המיוחד במסגרת חוק החינוך המיוחד, תשנ"ט/9(א)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-22 - קווים מנחים לעבודתם של מטפלים פרא-רפואיים במסגרות הח"מ, תשנ"ט/10(א)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-25 - יישום חוק ח"מ, שירותים פרא-רפואיים במסגרת החינוך המיוחד, תש"ס/8(א)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-4 - חינוך מיוחד חננס לילדים חריגים בגיל 3-21, תשנ"ח/9(א)
105	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 1.2-8 - סייעות במסגרות הח"מ, תשנ"ח/10(ג)
106	חוזר מנכ"ל משרד החינוך מס' 2.2-18 - מתן סיוע לילדים חולים באמצעות תלל"ס, תשס"א/3(א)
26	חוזר נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות מיום 29.10.2008 בנושא התאמות בתעסוקה בשוק החופשי לאנשים עם מוגבלויות ולבני משפחתם
84	חוזר סמנכ"ל לפיקוח על קופות החולים ושירותי בריאות נוספים מס' 10-2011 - "עדכון תשלומים בעד שירותי בריאות ותרופות".
84	חוזר סמנכ"ל משרד הבריאות מס' 10/2011 - מימון מכשירי שמיעה באמצעות קופות החולים
96	נוהל מס' 08/01 של משרד הבינוי והשיכון: נוהל זכאות לסיוע של חסרי דירה
96	נוהל מס' 08/02 של משרד הבינוי והשיכון: רכישת דירה

96	נוהל מס' 08/04 של משרד הבינוי והשיכון : נוהל בנושא השתתפות בשכר דירה
97	נוהל מס' 08/05 של משרד הבינוי והשיכון : נוהל הקצאת דירות בשכירות בשיכון הציבורי
97	נוהל מס' 08/06 של משרד הבינוי והשיכון : נוהל דירות נ"ר - זכאות ותהליך רכישה
96	נוהל מס' 08/23 של משרד הבינוי והשיכון : נוהל כללים ואופן הטיפול ביחידים בעלי צרכים מיוחדים המטופלים ע"י אגודות
91	נוהל מס' 40.004 של משרד הבריאות : אשפוז במחלקה לתחלואה כפולה של מכורים לחומרים פסיכו-אקטיביים
91	נוהל מס' 40.005 של משרד הבריאות : דרכי פניה של משתמשים בסמים למסגרות שיקום בקהילה
91	נוהל מס' 40.006 של משרד הבריאות : הפעלת שירות אמבולטורי בטיפול בהתמכרויות
90	נוהל מס' 70.001 של משרד הבריאות : יחידת מיון קהילתי
90	נוהל מס' 70.002 של משרד הבריאות : נוהל שירות מרפאתי בבריאות הנפש.
90	נוהל מס' 8.4 של משרד הבריאות : נוהל בריאות השן
99	נוהל מס' 80.002 של משרד הבינוי והשיכון : דיור מוגן - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות
93	נוהל מס' 80.004 של משרד הבריאות : דף הנחיות להפעלת קרן שיקום
89	נוהל מס' 81.003 של משרד הבריאות : מפעל מוגן שיקומי - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.
89	נוהל מס' 81.005 של משרד הבריאות : מועדון תעסוקתי - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.
88	נוהל מס' 81.005 של משרד הבריאות : תעסוקה נתמכת - סטנדרטים ונהלים להפעלת השירות.
92	נוהל מס' 82.002 של משרד הבריאות : מועדון חברתי - סטנדרטים לפתיחה והפעלה
90	נוהל מס' 89.001 של משרד הבריאות : דף הנחיות להפעלת שירותי חונכות שיקומית
92	נוהל מס' 89.002 של משרד הבריאות : דף הנחיות להפעלת שירותי סומכות שיקומית

פסיקה

22,23,30	(עב' אזורי נצ') 1732/04 דה קסטרו דקל יצחק נ' מ.ב.א. הזורע, תק-עב 2005 (3) 39, 50 (2005) או "פרשת דקל".
63	בג"צ 10750/06 אביעזר גרואר יו"ר ש"י אגודה לשיקום וסיעוד ילדים נ' המוסד לביטוח לאומי (24.01.08)
98	בג"צ 10944/04 "ידיד" העמותה לסיוע הדדי וקידום פעולות נ' מדינת ישראל - משרד הבינוי והשיכון (11.05.05)
109	בג"צ 2599/00 ית"ד עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך פ"ד נו(5) 834 (2002)
83	בג"צ 2725/02 שירותי בריאות כללית נגד מדינת ישראל (8.9.04)
58	בג"צ 366/03 עמותת מחוייבות לשלום וצדק חברתי נ' שר האוצר ס(3) 464 (2005)
21	בג"צ 4541/94 מילר נ' שר הבטחון פ"ד מט(4) 94 (1995).
125,136	בג"צ 5304/02 ארגון נכי תאונות עבודה ואלמנות נפגעי עבודה נ' מדינת ישראל, כנסת ישראל נט (2) 135 (2004)
58	בג"צ 5578/02 רחל מנור נ' שר האוצר פ"ד נט(1) (2004).
109	בג"צ 6973/03 ליאת נתן מרציאנו ו-7 אח' נ' שר האוצר נח(2) 270 (2003)
139	בג"צ 7443/03 ית"ד - עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך (2.6.04)
18	בג"צ 7651/00 ירון גורן נ' המפקח הכללי של משטרת ישראל תקדין-עליון 2002 (4) 106.
83	בג"צ 9863/06 קר"ן - עמותת קטועי רגליים לוחמים נ' מדינת ישראל - שר הבריאות (28.7.08)
34	בש"א (ירושלים) 2968/01 בלילתי נ' ג'רוסלם פוסט (2.12.01)
22,23	בש"א 5712/03 שטיינברג נ' חברת החשמל לישראל (20.12.03).
23	ס"ע (ת"א) 8965-07-11 פלונית - ב"כ עו"ד יותם טולוב נ' מדינת ישראל (19.7.11).
70,76	ע"א 4107/09 בן עוז שמואל נ' פקיד שומה חיפה (10.8.11)
69	ע"א 631/79 משה א'יצר נ' פקיד שומה ירושלים פ"ד לו(2) 22 (1982).
69	ע"א 833/87 יורשי המנוח טבר רגא עודה ז"ל נ' פקיד שומה נצרת מסים ד-ש ה-69 (1990).
70	ע"א 869/90 פקיד שומה חיפה נ' הלוי יהושע "מיסים" ט/4 ה-56 (1995)
28,42	ע"ע (ארצי) 670/06 יעקב רוט נ' רם מבנים בע"מ (1.10.09)
23	עא"ח (ארצי) 39/09 כץ נ' חברת אשד משאבים (26.10.09).
35	עב' (אזורי נצ') 2032/07 עמר נ' עיריית קריית שמונה (14.11.07)
53	עב"ל 1533/02 תקווה איילון נ' המוסד לביטוח לאומי ואחרים פד"ע מ' 412 (2005)
68	עמ"ה 41/91 אידה אברמסון נ' פקיד שומה רמלה "מיסים" ז'1 נ-145 (1992).
72	עמ"ש 106/87 דן לרמן נ' מנהל מס שבח מקרקעין חיפה (9.6.88)

19	ת"א (חי') 6534/07 סמדר אונה נ' חברת רזאל מערכות מחשבים צפון 1989 (29.11.07).
81	תמ"ש (ת"א) 35611-04-10 פלונית ואח' נ' יועמ"ש - ע"י ב"כ פרקליטות מחוז ת"א ואח' (11.8.10)
80	תמ"ש 0124591/06 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה (19.12.06)

מאמרים וספרים

62	"סטיגמה ואפליה כלפי אנשים עם מגבלה פסיכיאטרית בשוק העבודה : עדויות מהספרות ודיון בדרכים לשיפור המצב" עניין של גישה 10, 91-102 (2010).
132,133	אברמי ש', מנבאי כוונת השתתפות ואופן הצבעה בחוק לשוויון אנשים עם מוגבלות על רקע חוקי רווחה מוצעים (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה : הפקולטה ללימודי רווחה ובריאות (2003).
142	אופיר א', אורנשטיין ד' "חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 : אמנציפציה בסוף המאה ה-20" בתוך ברק א', אדלר ס', בן ישראל ר', פינברג ו' (עורכים) ספר מנחם גולדברג 43-87 תל אביב : סדן (2001)
14	אלפסי מ' (2009). תעסוקת אנשים עם מוגבלות . ירושלים : משרת התמ"ת, המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה.
14	אלפסי מ' (2010) "אנשים עם מוגבלות בישראל - אומדן האוכלוסייה, מאפייניה וחסמים לתעסוקה" (מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת).
20	אלפסי מ', "אנשים עם מוגבלות בישראל - אומדן האוכלוסייה, מאפייניה וחסמים לתעסוקה", מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת, 2010.
14	בן משה, א', רופמן, ל' והבר, י' (עורכים) (2010). אנשים עם מוגבלות בישראל 2010 : מוגבלות והשתלבות בחיי החברה בישראל מבט השוואתי רב שנתי . ירושלים : משרד המשפטים, נציבות שוויון לאנשים עם מוגבלות.
132	בן צבי ב', "הגנת יתר אל מול קיפוח בחקיקה למען נכים (נפגעי עבודה, נכים כללים)" ביטחון סוציאלי 43, 45-53 (1995)
57,125,126	גל ג', "עיקרון הפיצוי במערכת הביטחון הסוציאלי לאנשים עם מוגבלויות בישראל והשלכותיה", עבודה חברה ומשפט ט 115, 116 (2002).
123	גל ג', "על הצורך בחוק שירותי רווחה מקומיים וסל שירותי רווחה" ביטחון בוציאלי 72, 5, 7 (2006)
137	גל ג', "ערכים, גמלאות קטגוריות ומורשות קטגוריות בישראל" ביטחון סוציאלי 59, 49-96 (1999)
58	זיו נ', אנשים עם מוכבלויות - בין זכויות חברתיות לצרכים קיומיים , מתוך "זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל" עורכים י' רבין, וי' שני, הוצאת רמות, עמ' 813.
126	מור ש', "לקראת רדיקליזציה של קצבת נכות כללית : דילמות של מאבק לשינוי חברתי" משפט חברה ותרבות 91, 116-119 (2008)
22	מור ש', "שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות בתעסוקה - מתיקון הפרט לתיקון החברה", יפורסם בעיוני משפט לה, עמ' 35.
137	מילר א', פרוקצ'ה א', קרצ'מר ד' זכויות הנכים בישראל: הצעות לקראת רפורמה ירושלים : המעון למחראי חרירה ומשפט השוואתי ע"ש הרי סאקר (1979).
109	נאון ד', מילשטיין א', מרום מ', "שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים בבתי ספר יסודיים : מעקב אחר יישום "פרק השילוב" בחוק החינוך המיוחד", המרכז לחקר מוגבלויות ותעסוקת אוכלוסיות מיוחדות של מכון ברוקדייל, יוני 2011.
135	נדב ד', "יובל למפעל השיקום - קוים לקורותיו" בתוך להב א' (עורך) 50 שנות שיקום: שיקומם של נכים ומשפחות שכולות של מערכת הביטחון 1948-1998 (תל אביב : משרד הביטחון / אגף השיקום, 1998).

21	ספיר ג', "הצדקות לחובה לערוך התאמות בתחום התעסוקה בעבור אנשים עם מוגבלויות" משפט וממשל יג 411 (2001)
138	רון ח', "נורמיליזציה כאידיאל, על שילוב המוגבל בחברה" הד החינוך סג (ד), 11-12.
62	רופמן ל', נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, "עולם העבודה של אנשים עם מוגבלות" עולם של גישה גיליון 10 (9.3.10).
133,136,140-142	רימרמן א', אברמי ש', ארטמן-ברגמן ט', "מדיניות כלפי אנשים עם נכויות: מחקיקה סוציאליסטית לחקיקת זכויות" בתוך אבירם א', גל ג', קטן י' (עורכים), עיצוב מדיניות חברתית בישראל - מגמות וסוגיות (עמ' 287-308) (ירושלים: מכון טאוב, 2007).
132	רימרמן א', ארטמן-ברגמן ט', "חקיקת זכויות אנשים עם מוגבלות ויישומה בישראל - מגמות וכיוונים עתידיים" ביטחון סוציאלי 69 (2005).
133	רימרמן א', כץ ש', "מדיניות התעסוקה המוגנת כלפי אנשים עם מוגבלויות קשות בארצות המערב ובישראל: סקירה ודיון" ביטחון סוציאלי 65 (2004)
94	שטרוד נ', שרשבסקי י', בידני אורבך א', לכמן מ', זהבי ט', שגיב נ', "סטיגמה, אפליה ובריאות הנפש בישראל: סטיגמה כלפי אנשים שחלו במחלה פסיכיאטרית וכלפי וטיפול נפשי", מאיירס-גיוינט, מכון ברוקדייל, משרד הבריאות והמכון הלאומי לחקר שירותי הבריאות ומדיניות הבריאות, 6 (2007).

דו"חות ומקורות נוספים

136	דברי הכנסת : תש"ט (כרך 2) 1572
86	דו"ח "אי שוויון בבריאות והתמודדות עמו", אגף לכלכלה וביטוח בריאות, משרד הבריאות, שצמבר 2010 (אמה אברבוך, ניר קידר, טוביה חורב)
45,61	דו"ח "מקבלי קצבת נכות כללית 2006", שנטל וסרשטיין ורבה פריאור, מנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי, נובמבר 2007.
112	דו"ח ארגון הגיוינט והמוסד לביטוח לאומי, פורסם במרץ 2010
86	דו"ח הביניים של צוות הבריאות להערות הציבור, אוגוסט 2011
77	דו"ח הועדה להחזר מסים עקיפים, אגף הכלכלה של משרד האוצר, משנת 2009
29	דו"ח המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה במשרד התמ"ת מדצמבר 2010
21,141	דו"ח ועדת כ"ץ, דו"ח הועדה הציבורית לבדיקת חקיקה מקיפה בנושא: זכויות אנשים עם מוגבלות מוגש לשר המשפטים ולשר העבודה והרווחה, ירושלים: מדינת ישראל (2007)
61	דו"ח ועדת לרון - דו"ח הועדה הציבורית לבדיקת ענייני הנכים ולקידום שילובם בקהילה, מרץ 2005.
139	דו"ח ועדת מרגלית דו"ח הועדה הציבורית לבחינת יישום חוק החינוך המיוחד מוגש לשר החינוך והתרבות, ירושלים: מדינת ישראל (2002).
136	דו"ח ועדת קנב תכנית לביטוח סוציאלי בישראל ירושלים: משרד העבודה והביטוח העממי (1950)
77,137,139	דו"ח מבקר המדינה 52 לשנת 2001 שפורסם בשנת 2002
86	דו"ח מחקר של מכון ברוקדייל לגרונטולוגיה והתפתחות אדם וחברה בישראל ושל ארגון הגיוינט, 2006.
84	דו"ח מס' 8 של נציב קבילות הציבור לחוק ביטוח בריאות ממלכתי
114,122	דו"ח מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אוגוסט 2011
53	דו"ח מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נובמבר 2006.
20	דו"ח משרד התמ"ת מדצמבר 2010 (נערך ע"י מנהל המחקר והכלכלה)
20	דו"ח משרד התמ"ת מפברואר 2011.
88	דו"ח נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (2007).
35	דו"ח נציבות שירות המדינה בעניין הייצוג ההולם מדצבר 2007.
20	דו"ח עמותת "אלמנארה" מנובמבר 2011.
16	האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות-חברתיות (1966).
23	הודעה מס' שע/28 מיום 28.6.10 של נציבות שירות המדינה
80	הודעת האפוטרופוס הכללי (שכר) (מס' 2), התש"ע-2010
32	הודעת משרד התמ"ת מיום 18.9.11.
33	החלטה מס' 1073 של הממשלה מיום 30.11.2003.

37	החלטה מס' 1994 של הממשלה מיום 15.7.10.
33	החלטה מס' 4730 של הממשלה מיום 12.3.2006.
68	החלטות ועדת הפסיקה של נציבות מס הכנסה מס' 3, מיום 13.9.00
72	החלטת היועץ המשפטי של רשות המבים לעניין "הקלה במס רכישה להורים לילד נכה" מיום 13.6.2006
73	החלטת מועצת מקרקעי ישראל מס' 534
33	הנחיה מס' 1.1503 להנחיות היועץ המשפטי לממשלה
44,48,49,52,53, 80,83,170	הסכם בדבר גמלת ניידות (או "הסכם הניידות") מיום 1.6.77
61	וסרשטיין ש', פריאור ר, "מקבלי קצבת נכות כללית 2006", מנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי, נובמבר 2007.
26	ידיעון המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה
94	נייר עמדה של "הקואליציה של ארגוני הצרכנים והמשפחות הפועלים התחום בריאות הנפש"
86	נייר עמדה של האגודה לזכויות האזרח שהוגשה לוועדת טרכטנברג, אוגוסט 2011
34	נייר עמדה של הפורום לפיתוח יזמות תעסוקתיות (פורום פת)
59	נייר רקע של מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא "ביטוחי הנכות במסגרת חוק הביטוח הלאומי" מיום 5.11.02
57	פרוטוקול ועדת גורן
140	פרוטוקול מס' 148 משיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 27.1.2010.
69,70	קובץ הפרשנות לפקודת מס הכנסה (החבק)

מקורות לועזיים

חקיקה

Americans with Disabilities Act of 1990	141
Disability Discrimination Act of 1995	141
The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 13.12.06	42,141

מאמרים וספרים

Conrad, P. (1992). Medicalization and social control. <i>Annual Review of Sociology</i> , 18, 209-232	146
Soffer, M., Blanck, P., Hill, E., & Rimmerman, A. (2010). Media and the Israeli disability rights legislation: Progress or mixed and contradictory images? <i>Disability & Society</i> , 25(6), 687-699.	146
Areheart, B.A. (2008). When disability isn't "just right": The entrenchment of the medical model of disability and the Goldilocks dilemma. <i>Indiana Law Review</i> , 83(1), 181-232.	146
Baldwin, M. L., & Johnson, W. G. (2006). A critical review of studies of discrimination against workers with disabilities. In W. M. Rodgers III (Ed.), <i>Handbook on the economics of discrimination</i> (pp. 119–160). Northampton, MA: Edgar Elgar Publishing.	14
Braddock, D.L., & Parish, S. (2001) An institutional history of disability. In G.L. Albrecht, K.D. Seelman, & M. Bury (Eds.), <i>Handbook of disability studies</i> (pp. 565-574).	134
Braddock, D.L., & Parish, S. (2001) An institutional history of disability. In G.L. Albrecht, K.D. Seelman, & M. Bury (Eds.), <i>Handbook of disability studies</i> (pp. 565-574). Thousand Oaks Ca, Sage;	140
Charles, Kerwin Kofi. 2004. "The Extent and Effect of Employer Compliance with the Accommodations Mandates of the Americans with Disabilities Act". <i>Journal of Disability Policy Studies</i> 15 (2):86-96.	22
Clark Morin, E. (1990). Americans with Disabilities Act of 1990: Social integration through employment. <i>Catholic University Law Review</i> , 189, 192-195.	14
DeLeire, T. (2000). The wage and employment effects of the Americans with Disabilities Act. <i>The Journal of Human Resources</i> , 35(4), 693–715.	14
Drake, R.F. (1999). <i>Understanding disability politics</i> . London: Macmillan.	140,144
Engel, G.L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedical. <i>Science</i> , 196 (4286), 129-136;	134
Hale, T., Hayghe, H., & McNeil, J. (1998). Persons with disabilities: Labor market activity, 1994. <i>Monthly Labor Review</i> , 121(9), 1–12.	14

Iezzoni, L.I., & Freedman, V.A. (2008). Turning the disability tide: The importance of definitions. <i>Journal of the American Medical Association</i> , 299 (3), 332-334.	134
Johnstone, D. (2001). An introduction to disability studies. London: David Fulton.	141
Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics. (2009). Labor force statistics from the current population survey: New monthly data series on the employment status of people with a disability.	14
Kruse, D., & Schur, L. (2003). Employment of people with disabilities following the ADA. <i>Industrial Relations</i> , 42(1), 31-66.	14
Michal Soffer, Patricia Tal-Katz & Arie Rimmerman (2011): Sub Minimum Wage for Persons with Severe Disabilities: Comparative Perspectives, <i>Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice</i> , 13:3, 265-286.	30
Mor, S. (2006). Between charity, welfare, and warfare: A disability legal studies analysis of privilege and neglect in Israeli disability policy. <i>Yale Journal of Law and the Humanities</i> , 18(2), 63-134.	136
Nirje, B. (1985). The basis and logic of the normalization principle. Australian and New Zealand, <i>Journal of Developmental Disabilities</i> , 11, 65-68	138
Priestley, M. (2007). In search of European disability policy: Between national and global. <i>European Journal of Disability Research</i> 1 (1), 61-74.	144
R. V. Burkhauser, L.H. Nicholas, & M.D. Schmeiser, "The Importance of State Anti-Discrimination Laws on Employer Accommodation and the Movement of their Employees onto Social Security Disability Insurance". Michigan Retirement Research Center, University of Michigan, September 2011 (WP 2011-251).	22
Rimmerman, A. & Araten-Bergman, T. (2010). Victims of hostile acts in Israel and the United States: Comparative policy review. <i>Journal of Comparative Policy Analysis</i> . 12, 251-274.	56
Rimmerman, A. (2003) Alternatives to institutions and family support. In S.S. Herr, L.O. Gostin & H.H. Koh (Eds.), <i>The human rights of persons with intellectual disabilities: Different but equal</i> (pp. 415-428). Oxford: Oxford University Press.	138
Rimmerman, A., & Herr, S.S. (2004). The power of the powerless: A study of the Israeli disability strike 1999-2000. <i>Journal of disability policy studies</i> 15, 12-19.	144
Rimmerman, A., & Tal-Katz, P. (2007). Israel and US Policy toward People Injured in Acts of Terror. <i>Social Security</i> , 73. 41-68	56
Rimmerman, A., Araten-Bergman, T., Avrami, S., & Azaiza, F. (2005). Israel's equal rights for persons with disabilities law: Current status and future directions. <i>Disability Studies Quarterly</i> , 25 (4).	140
Schwochau, S., & Blanck, P. (2003). Does ADA disable the disabled – more comments. <i>Industrial relations</i> , 42, 67-77.	144

Soffer, M., Blanck, P., Hill, E., & Rimmerman, A. (2010). Media and the Israeli disability rights legislation: Progress or mixed and contradictory images? <i>Disability & Society</i> , 25(6), 687-699.	134
Soffer, M., Tal-Katz, P., Rimmerman, A. (2011). Sub minimum wage for persons with severe disabilities: Comparative perspectives. <i>Journal of Comparative Policy Analysis</i> , 13(3), 265-286.	14
Stapleton, D. C., & Burkhauser, R. (Eds.), (2003). The decline in the employment of people with disabilities: A policy puzzle.	14
Thomas, C. (2004). How is disability understood? An examination of sociological approaches. <i>Disability & Society</i> , 19(6), 569-583.	140
Thousand Oaks, Ca: Sage, Drake, R.F. (1999). <i>Understanding disability politics</i> . London: Macmillan,	134
Walmsley, J. (2001). Normalisation, emancipatory research and inclusive research in learning disability. <i>Disability and Society</i> , 16, 187-205.	137,138
Ware, N. C., Hopper, K., Tugenberg, T., Dickey, B., & Fisher, F. (2007). Connectedness and citizenship: Redefining social integration. <i>Psychiatric Services</i> , 58(4), 469–474.	13
Williams, L., & Nind, M. (1999). Insiders or outsiders: Normalisation and women with learning difficulties, <i>Disability and Society</i> , 14, 659–672.	138

דו"חות וועידות

Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (Israel), 47 session, Geneva, 14/11/11 – 2/12/11 – E/c.12/ISR/co/3.	20,31,42,109
National Council on Disability (NCD). (2008a). <i>The state of 21st century financial incentives for American with disabilities</i> .	13
National Council on Disability (NCD). (2008b). <i>National disability policy: A progress report</i> .	13
National Organization on Disability (NOD). (2004). Landmark disability survey finds pervasive disadvantages: 2004 N.O.D./Harris Survey documents trends impacting 54 million Americans.	13
Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, A/RES/48/96, 85th Plenary Meeting, 20.12.93	42
Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Convention, C159, 1983	42
World Report on Disability, 2011, by the World Health Organization and the World Bank, ch. 6	43

מוסדות

23,86,88,141	"בזכות"
23,41	אלווין ישראל
19,25,29	בית הדין לעבודה
77	הועדה להחזר מסים עקיפים, אגף הכלכלה, משרד האוצר
25-27,33,35,36,41,44-46,50,52-54,57-64,66,68,71,72,78,80,83,85-88,90,93,96,97,112,115,120,127-129,136,137,141,157,162,169,170,185	המוסד לביטוח לאומי (המל"ל)
23,26,29,31-33,38,43,64	המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה (פועל במשרד התמ"ת)
28	המרכז להכשרה ושיקום מקצועי
13,16	הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן
41	הקרן לפיתוח שירותים לנכים
140	ועדת דורנר
25,29	ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת
21,141,142	ועדת כץ
44,46,59,61,62,65,128	ועדת לרון
137	ועדת קנב
22	לשכת הבריאות המחוזית
19	לשכת שירות התעסוקה
65	מזור
61,62,65	מטה מאבק הנכים
27,35,44,52,62,64,77,80,96,170	משרד האוצר
96-99,103,132,134,152,168	משרד הבינוי והשיכון או משרד השיכון
29,50,52,62-65,72,78,84,86,88-94,96,112,132,134,151,152,168,180	משרד הבריאות
33,35,38,63,77,142	משרד המשפטים
56	משרד הקליטה
25,29,32,35,41,62-65,71,78-80,82,84,85,88,90,91,94,96,98,99,106,111-113,115,116,118-120,123,127,130,132,134,151,153,155-157,168	משרד הרווחה
36,37,81	משרד התחבורה
20,23,26-28,29,31,32,38,63,64,101,158	משרד התמ"ת (משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה)
78,137,139	משרד מבקר המדינה
68-71	נציבות מס הכנסה
19,23,24,26,37,38,61-65,88,142,166,178	נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (נציבות השוויון)

23,34-36,166	נציבות שירות המדינה או נציב שירות המדינה
106	עמותת תללי"ם
34	פורום לפיתוח יוזמיות תעסוקתיות (פורום פת)
28	פרויקטים שיקומיים בע"מ